This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक
हस्तलिखित संग्रह

दाखल क्र M606 विषय धर्मशास्त्र

नाव. शुद्धिकमलाकर, शुद्धिप्र

लेखक/लिपीकार कमलाकरभट्ट

पृष्ठ 78 काळ शके १७९८ पूर्ण/अपूर्ण

Checked 2012

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अथ शूद्रकमलाकरप्रारंभः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्रीगणेशायनमः॥ ॥ प्रणम्यरामंपितरौकमलाकरशर्मणा ॥ रामकृष्णातनूजेनशूद्रधर्मोनिरूप्यते ॥१॥ नचशूद्रत्वमूदस्यवर्णाज्ञं विप्रत्वादिवत् ॥ यद्यपिसर्गाद्यकालीनेविश्वामित्रादौचनैतत्तथापितत्रादृष्टविशेषारब्धशरीरत्वमेवब्राह्मणत्वमन्यत्रतुपूर्वोक्तमेवंशूद्रेपीतिदिक् ॥ तत्रपद्भ्यांशूद्रोअजायत ॥ शूद्रोमनुष्याणामश्वः पशूनामितिबह्वृचैतैत्तिरीयादिश्रुतिभिः॥ मुखबाहूरुपज्जाताःस्तस्यवर्णायथाक्रमं ॥ लोकानांतुविवृध्यर्थंमुखबाहूरुपादतः॥ ब्राह्मणंक्षत्रियंवैश्यंशूद्रंचनिरवर्तयदितिमन्वादिस्मृतिभिश्च॥ शूद्रस्यवर्णत्वेपिकर्मणांनिषेधोवचनान्न्यायाच्चावगम्यते॥ तथाचशतपथश्रुतिः ॥ पद्भ्यांवाएतच्छ्मशानंयच्छूद्रइति॥ पद्भ्यांयुज्यतेइतिपद्युं ॥ जंगममित्यर्थः ॥ तस्मात्शूद्रोयज्ञेऽनवक्लृप्तोनहिदेवताअन्वसृज्यतेतिनैत्तिरीयश्रुतिः ॥ न्यायस्तुपूर्वमीमांसायामाद्याधिकरणसिद्धोद्वैतीयीकःषष्ठश्च ॥ तथाहि आद्येधिकरणेस्वाध्यायोध्येतव्यइत्यध्ययनस्यकर्मोत्पन्नतयश्रुत्यास्वाध्यायार्थत्वावगतेरक्षरग्रहणार्थत्वेनादृष्टार्थत्वात्तावतैवविध्यर्थविश्रांतेर्विचारानाक्षेपान्मीमांसाशास्त्रंपूर्वपक्षेनारभ्यते॥ नविचारमकृत्वैववेदमधीत्यस्वाध्यायादितिस्मृतेः समावर्त्तितव्यं॥ ततश्चक्रतुभिरध्ययनविधिसिद्धविद्याभावेनस्वयमेवद्विजवच्छूद्रेपिविद्याक्षेपासुस्तकादिनाविद्यांसंपाद्यशूद्रस्याप्यधिकारउक्तः ॥ षष्ठेचशूद्राधिकरणपूर्वपक्षेसिद्धांतेत्वध्ययनस्यार्थधीहेतुत्वेनदृष्टार्थत्वात्साम्नामृगक्षराभिव्यक्तिद्वारास्तोत्रार्थत्वमिवतव्यप्रत्ययावगतस्वाध्यायार्थत्वद्वारार्थज्ञानार्थत्वाद्विचारंविनाचतदयोगात्तदर्थशास्त्रमारंभणीयं॥ एतच्चायातोधर्मजिज्ञासेत्यत्राध्ययनविधेर्दृष्टार्थत्वादित्यतः शब्दव्याख्यायांशंबरभाष्येसूचितं॥ तेनविचारंविनाविध्यर्थासमाप्तेर्वेदमधी-

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्यस्मायादितिस्मार्तस्नानोत्कर्षः॥ ततश्चअध्ययनविधेः उपनीयततमध्यापयीत॥ उपनीयगुरुःशिष्यंमहाव्याहृतिपूर्वकं॥ वेदमध्यापयेदनंशौचान्चारांश्चशिक्षयेदितिस्मृत्याउपनयनदृष्टार्थत्वाच्चोपनीतान्प्रत्येवप्रवृत्तत्वादुपनयनस्यचाधानेसर्वशेषत्वादितिद्वितीयाध्यायन्यायेन वसंतेब्राह्मणमुपनयीत ग्रीष्मेराजन्यं शरदिवैश्यमितिश्रुतिभिस्त्रैवर्णिकेष्वविधानेनशूद्रेतदभावात्कतुविधीनांचाध्ययनविधिसिद्धविद्यत्रैवर्णिकविषयत्वेनोपक्षीणानामन्यथानुपपत्यभावेनविद्यानाक्षेपकत्वाच्छूद्रस्यकर्मस्वनधिकारइतिषष्ठःसिद्धांतोपिफलं तत्रयद्यपिश्रुत्यंतरे अष्टवर्षंब्राह्मणंउपनयीततमध्यापयीतेत्यध्यापनेउपनीतग्रहणंनाध्ययनेतथाप्यध्यापनस्यवृत्त्यर्थत्वेनयाजयेदितिवद्विध्यनर्हत्वादाचार्यनिष्पत्तेनमाणवकसंस्कारस्याभावाच्चब्राह्मणउपगच्छेत्सोधीयीतेतिविपरिणमतोर्थज्ञेयइतिविवरणादयः स्वाध्यायवच्चमसाध्वर्यूनवृणीतइतिवच्चोपनयनसंस्कार्यस्यापिबटोरनेनैवविनियोगादुपादेयत्वमितिपार्थसारथिराणकादयः तत्रवसंतादिवाक्येरुपनयनप्राप्तब्राह्मणविशिष्टमुपनयनमनूद्याष्टवर्षकालोविधीयते॥ नचवाक्यभेदःउद्देश्यापर्यवसानेनविशिष्टोद्देशेतदाभावादितिहेमाद्रिः॥ तत्तंतुविनिगमकाभावाच्छाखांतरत्वादुभयत्रापिविशिष्टविधिरिति॥ अतएवोपादेयत्वेनविवक्षितंपुंस्त्वं॥ अन्यथोपनयनेसंस्कार्यत्वाद्द्वैकत्ववत्पुंस्त्वाविवक्षयास्त्रीणामप्युपनयनप्राप्तिः केनवार्यत॥ यत्तुनंत्वरलेतस्यायावदुक्तमाशीर्ब्रह्मचर्यमित्यत्राष्ट वर्षवाक्येद्वितीययासंस्कार्यत्वाल्लिंगाविवक्षयान्यायेनस्त्रियाउपनयनप्राप्तावपिनिषेधादेवोपनयनाभावइत्युक्तं॥ तदध्वर्युंवृणीतइतिवत्स्वाध्यायश्चोपादेयत्वाद्वसंतादिवाक्येपितत्वाच्चिंत्यं॥ अतएवषंढस्योपनय

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नंशूद्रसधर्मत्वात् अतएवमिनाक्षरायांदेवलः॥ षंढकोहीनलिंगः स्यात्संस्कारार्हश्चनैषसः॥ याज्ञवल्क्यः॥ षंढंतुब्राह्मणंहत्वाशूद्रहत्याव्रतं चरेदित्याह॥ बौधायनसूत्रस्मृत्यर्थसारादयस्तुषंढस्यवचनादुपनयनमाहुः॥ एतच्चाग्रेवक्ष्यामः॥ अतएवोपादेयगनत्वादष्टवर्षत्वमेकत्वंचविवक्षितं॥ नन्वेवंन्यायतएवशूद्रस्यकर्मानधिकारसिद्धेः॥ तस्माच्छूद्रोयज्ञेनयक्ष्यइतिनिषेधोव्यर्थइतिचेत्न्यायप्राप्तानुवादइतिभाट्टाः॥ वेदं तिनरुक्तव्यप्रत्ययेनस्वाध्यायस्यभाव्यत्वावगतेः प्रथमोपस्थितत्वात्॥ हुंफडादौतस्यावश्यकत्वादेकरूप्याच्चाक्षरग्रहणमेवभाव्यं॥ नचक्रतुभिरर्थज्ञानाक्षेपात्पुस्तकादिनाशूद्रस्याप्यधिकारापत्तिः॥ यथाभाट्टमतेऽध्ययनविधिसिद्धविद्याग्रहणेनक्रतूनांशूद्रेविद्यानापेक्षकत्वं॥ तथार्थज्ञानमपिअध्ययनविधिद्वाराक्षरग्रहणोपायेनचरितार्थत्वान्नशूद्रस्यपुस्तकाद्युपायमाक्षिपतीतितुल्यः प्राप्यतांवाक्षेपाच्छूद्रस्याधिकारः सतुपद्युवाइतिश्रुत्यानिषिध्यते॥ अस्मान्निषेधादेवाध्ययनस्याक्षरग्रहणार्थत्वं॥ अन्यथाशूद्रस्यप्राप्त्यभावान्निषेधोव्यर्थः स्यादित्याहुः सर्वथाशूद्रस्यकर्मण्यधिकारः सिद्धः ग्रहणविवादस्तूपनयीनेति॥ णीञ्धातोः संमाननौत्संजनाचार्यकरणज्ञानभृतिविगणनव्ययेषुनिञ्इतिपाणिनिस्मृतेसचार्यकरणत्वेभाव्येआत्मनेपदस्मृतेरुपनयनस्यांगत्वेनाफलत्वेपि॥ उपनीयतुयः शिष्यंवेदमध्यापयेद्द्विजः॥ संकल्पंसरहस्यंचतमाचार्यंप्रचक्षतेइतिस्मृतेरध्यापनफलमेवांगेउपचर्यते॥ वर्मवाएनदाज्ञायक्रियतेयत्पयाजाइज्यंतेइतिवत्॥ तेनाध्यापनविधिप्रयुक्तत्वेप्यध्ययनस्यमाणवकनिष्ठत्वेनांतरंगत्वादर्थज्ञानार्थत्वमपिक्रतूनांचनसिद्धविद्योपजीवित्वादुपायांतरानाक्षेपाच्छूद्रस्यानधिकारइतिप्राभाकराः॥ तदयुक्तं॥ आचार्यकरणत्वस्यकर्त्रभिप्रायत्वेणीञ्धातो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

र्ञित्वात्स्वरितञितः कर्त्रभिप्रायेक्रियाफलइत्येतेनात्मनेपदसिद्धेः ॥ संमाननेत्यादिविधानंव्यर्थंस्यात् ॥ तेनाकर्त्रभिप्रायेप्यात्म
नेपदविधानमेतत्सूत्रं तदुक्तंमहाभाष्ये अकर्त्रभिप्रायार्थोयमारंभइति ततश्चक्रियाफलत्वेप्यकर्त्रभिप्रायत्वान्नाचार्यकरणत्वंभा
व्यमितिदिक् ॥ विशेषस्तुविवरणेतंत्ररत्नेचज्ञेयः ॥ तत्रशूद्रस्यवेदश्रवणेतावन्नाधिकारः ॥ कपिलाक्षीरपानेनब्राह्मणीगमनेनच ॥
वेदाक्षरविचारेणशूद्रश्चांडालतांव्रजेदितिपराशरोक्तेः ॥ उत्तरमीमांसायांव्याससूत्रेपिश्रवणाध्ययनप्रतिषेधात् स्मृतेश्चेत्यत्रशू
द्रस्यवेदश्रवणादिनिषिद्धं ॥ इदंशंकराचार्यैर्व्याख्यातं ॥ श्रवणप्रतिषेधोभवति ॥ अथहास्यवेदमुपशृण्वतस्त्रपुजतुभ्यांश्रोत्रपूरण
मिति ॥ पद्युवाएतच्छ्मशानंयच्छूद्रइतिभवतिचोदाहरणेजिव्हाच्छेदोधारणेशरीरभेदइति तथावेदार्थज्ञानमपि ॥ नशूद्रायमतिंदद्या
न्नोच्छिष्टंनहविःप्लुतं ॥ नचास्योपदिशेद्धर्मंनचास्यव्रतमादिशेदितिपाद्मोक्तेः ॥ मतिर्वेदार्थोपदेशः ॥ नशूद्रायपरिज्ञानंदद्याद्वेदमु
खेनत्वितिपराशरीयपुराणात् ॥ वेदार्थज्ञाननिषेधान्मीमांसाद्यध्ययनमपिनिषिद्धं ॥ तथावेदमूलत्वात्स्मृतिपुराणाद्यध्ययनंनिषिद्धं ॥
पुराणंपंचमोवेदः पुराणंवेदसंमितमितिस्मृतेः ॥ तस्मादिदंवेदविद्भिरध्येतव्यंप्रयत्नतः ॥ शिष्येभ्यश्चप्रवक्तव्यंसद्वृत्तेष्वेवधर्मतः ॥ इतिस्मृति
कौमुद्यामत्रिस्मृतेः ॥ मनुरपिनिषेकादिश्मशानांतोमंत्रैर्यस्योदितोविधिः ॥ तस्यशास्त्रेऽधिकारोस्मिन्ज्ञेयोनान्यस्यकस्यचित् एवंस्मृ
त्यादिश्रवणमपि नाध्येतव्यमिदंशास्त्रंवृषलस्यतुसन्निधौ ॥ योधीतेचैवमोहात्मासयातिनरकान्बहूनितिकौर्मोक्तेः ॥ वायुसंहिता
यामपिनावेदविद्भ्यः कथनीयमेतत्पुराणरत्नंपुरशासनस्य ॥ नाभक्तशिष्यायचनास्तिकेभ्योदत्तंहियत्तन्नरकंददाति ॥ भविष्यत्पुराणे ॥ या

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न्येतानित्वयोक्तानिधर्मशास्त्राणिसव्रत॥ नेच्छामिश्रोतुंविप्रेंद्रगुह्यान्येतानिहिद्विज॥ त्रयाणामेववर्णानांप्रोक्तान्येतानिपंडितैः॥ श्रेय
सेनतुशूद्राणामत्रमेवचनंशृणु॥ ब्राह्मणादिषुवर्णेषुत्रिषुवेदाःप्रतिष्ठिताः॥ मन्वादीनिचशास्त्राणितथांगानिचसर्वशः॥ अत्रश्रवण-
स्यवाचनस्यचशूद्रप्राधान्येनसाक्षान्निषेधः॥ नतुविप्रद्वारा तदुक्तंमहाभारते श्रावयेच्चतुरोवर्णान्कृत्वाब्राह्मणमग्रतइति॥ नारदी
येपि॥ येचधर्मपराराजन्देवद्विजपरायणाः॥ तेषांमध्येहरेरग्रेपठनीयंद्विजातिभिरिति॥ भागवतेपि॥ स्त्रीशूद्रद्विजबंधूनांत्रयीनश्रु-
तिगोचरा॥ कर्मश्रेयसिमूढानांश्रेयएवंभवेदिह॥ इतिभारतमाख्यानकृपयामुनिनाकृतमिति॥ द्विजाच्छूद्रायांजातोद्विजबंधुरात्मोवा॥
भविष्ये॥ चतुर्णामपिवर्णानांयानिप्रोक्तानिश्रेयसे॥ धर्मशास्त्राणिराजेंद्रशृणुतानिनृपोत्तम॥ विशेषतस्तुशूद्राणांपावनानिमनीषि
भिः॥ अष्टादशपुराणानिचरितंराघवस्यच॥ वायवीये॥ एतानिनृपशार्दूलधर्मशास्त्राणिपंडितैः॥ साधारणानिप्रोक्तानिवर्णानांश्रेयसेसदा
॥ चतुर्णामिहराजेंद्रश्रोतुमर्हाणिसव्रत॥ स्कांदेसूतसंहितायां॥ अन्येचब्राह्मणाविष्णोराजानश्चनथैवच॥ वैश्याश्चतारतम्येनज्ञानाभ्यासे
धिकारिणः॥ द्विजस्त्रीणामपिश्रौतज्ञानाभ्यासेधिकारिता॥ अतिशूद्रस्यशूद्रूषापुराणेनैववेदनं॥ वदंतिकेचिद्द्विजांसस्त्रीणांशूद्रस
माननां॥ तथा॥ सिद्धांतश्रवणंप्राहुर्द्विजानांमुनिसत्तमाः॥ शूद्राणांचविरक्तानांतथास्त्रीणांमहामुने॥ सिद्धांतश्रवणंप्राक्तंपुराणश्रवणंबु
धैः॥ सिद्धांतःस्मृत्यर्थः॥ रामायणेपि॥ पठन्द्विजोवागृभत्वमीयात्स्यात्क्षत्रियोभूमिपतित्वमीयात्॥ वणिरजनःपुण्यफलत्वमीयाच्छृण्व-
श्चशूद्रोपिमहत्वमीयात्॥ इदमपिविप्रादिद्वारैव॥ तदुक्तंभविष्ये॥ देवार्चांपुरतःकृत्वाब्राह्मणांश्चनृपोत्तम॥ श्रोतव्यमेवशूद्रेणतथान्ये

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्चद्विजातिभिः॥ पुराणश्रवणविधानादेवनदंतर्गतंवैदिकमंत्रश्रवणेपिनदोषः॥ तदुक्तंवार्तिके॥ नानेववैदिकान्मंत्रान्भारतादिनिवेशिता
न्॥ विहायमंत्रनियमंलोकबुद्ध्याप्रयुंजतइति॥ यद्यप्यदृष्टहेतुत्वंनवैदिकत्वंविनास्ति॥ तेनस्तोत्रादेरपिवेदैकचित्तत्वंकल्प्यते॥ तथापि
वचनाद्दोषाभावः॥ अनित्यस्यापिप्रवाहानादित्याकल्पसूत्रादिवन्नित्यविधिविषयत्वं॥ यानिशंखेनविद्यास्थानान्युत्काएतानिब्रह्मणो
धिकुरुते॥ सचवृत्तिंदर्शयतीतरेषामितिबहुवचनेनज्ञानोपदेशोविप्रद्वारेणैवेतिशूद्रस्याधिकारउक्तः॥ सोपिश्रवणपरएव॥ अत्रशूद्रा-
णांविहितनिषिद्धाश्चधर्माश्शूद्रसमानामनुपनीतद्विजस्त्रीकुंडगोलकसंकरजात्यादीनामपिज्ञेयाः॥ तेचाग्रेवक्ष्यंते॥ तत्सिद्धंशूद्रस्य
विप्रद्वारापुराणश्रवणेनज्ञानमिति॥ अथशूद्रस्यमंत्रविचारः॥ तत्रअविद्यत्वाद्वेदमंत्रेनाधिकारः॥ व्यासोपि॥ शूद्रोवर्णश्चतुर्थोपिव
र्णत्वाद्धर्ममर्हति॥ वेदमंत्रस्वधास्वाहावषट्कारादिभिर्विनेति॥ नृसिंहतापिनीये॥ सावित्रींप्रणवंयजुर्लक्ष्मींस्त्रीशूद्रायनेच्छति॥प
राशरभाष्येप्येवं॥ रामतापिनीये॥ सावित्रींलक्ष्मींयजुः प्रणवंयदिजानीयात्स्त्रीशूद्रः समृतोधोगच्छति॥ लक्ष्मींश्रीबीजं॥ व्याहरणेजिव्हाछे
दइतिश्रुतेश्च॥ गौडनिबंधेतिथितत्वेस्कांदे॥ स्वाहाप्रणवसंयुक्तंशूद्रेमंत्रंददद्विजः॥ शूद्रोनिरयमाप्नोतिब्राह्मणः शूद्रतामियात्॥ एवंपुरा-
णविष्णुसहस्रनामचंडीस्तोत्रादिपाठेप्यनधिकारः॥ श्रवणमात्रेऽधिकारेणपाठाप्रसक्तेः॥ तदुक्तंहरिवंशे॥ सुगतिमियाच्छ्रवणाच्चशू
द्रजातिरिति॥ अतएवभारतेविष्णुसहस्रनामस्तु॥ वेदानगोब्राह्मणः स्यात्क्षत्रियोविजयीभवेत्॥ वैश्योधनसमृद्धः स्याच्छूद्रः सुखमवाप्नुया
दित्यत्रशूद्रः श्रवणेनैवेतिशंकराचार्यैर्व्याख्यातम्॥ किंबहुनाशूद्रकर्तृकस्नानदानश्राद्धादौविप्रस्यैवपौराणमंत्रपाठः शूद्रस्यतुश्रवण

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मात्रं॥ श्रावयेच्चतुरोवर्णानित्यस्यनिषादस्थपतिंयाजयेदितिवच्छृण्वतुरित्यर्थेनशूद्रंप्रतिश्रवणजन्यज्ञानस्यैवकर्मभिर्ग्रहणात् पुराणपाठाभा
वेन तन्मंत्रेषुपाठाप्रसंगाच्च॥ वाराहेपि॥ अयमेवविधिः प्रोक्तः शूद्राणांमंत्रवर्जितः॥ अमंत्रस्यतुशूद्रस्यविप्रोमंत्रेणगृह्यते॥ अस्यश्रा
द्धप्रकरणपाठेपिइयंपरिभाषा॥ नचसावाक्यरूपाप्रकरणेननियंतुंशक्या॥ अतःशूद्रकर्तृकदानश्राद्धादौ अर्थप्रकाशनार्थंसर्वत्रविप्रेणमं
त्रपाठः कार्यइतिशूलपाणिः॥वैदिकोपिविप्रेणपठनीयइत्याचार्यचूडामणिः॥ माधवीयेप्येवम्॥ श्राद्धेयस्यांशारवायांविप्रस्यमंत्रपाठउक्तः॥
सशूद्रश्राद्धेपिस्यादेवेतिस्मृतिकोमुद्यां॥ मदनपारिजातव्याख्यात्वयुक्ताविषयाभावात्॥ अमंत्रस्येतिविशेषणान्नस्त्रीणांनचतुल्यानांचेतिशूल
पाणिः॥ यत्तुतेनोक्तं॥ मंत्रजन्यनियमादृष्टसिद्धिस्तुनमस्कारेणैवानुज्ञातोस्यनमस्कारोमंत्रइतिगौतमोक्तेरिति॥ तच्चिंत्यं॥ दृष्टद्वारै
वहितप्राप्तिर्नस्वातंत्र्येणनचमंत्रनिषेधेनियमादृष्टप्राप्तिः नमस्कारेणैवतत्सिद्धिश्चनहिसः नमंत्रः अन्यथानरवावपूतेप्यवघातजन्या
दृष्टार्थंसोपिक्रियेत्॥ कल्पतरुस्तुपौराणकर्मणांस्त्रीशूद्रान्प्रतिविशिष्यविधानान्नेषांचमंत्रविशिष्टानामुत्पत्त्यातथैवनियोगात्पौराणमंत्र
पाठोभवत्येवेत्याह तन्न नमस्कारेणबाधाद्वाराहविरोधाच्चवैदिकमंत्रस्थानेनमः शब्दइत्यन्ये॥ तत्तत्मंत्रकेष्वेवसः तेनपितॄणांनामगोत्रत
इत्यादौयत्रद्विजानामपिनाममंत्रउक्तस्तत्रशूद्रस्यसर्वमंत्रनिषेधेप्राप्तेप्रतिप्रसवमात्रार्थंगौतमीयम्॥ नतुतिलावपनादावपिअन्येतु॥आ
वाहनादिकर्तव्यं यथाशूद्रेणतच्छृणु॥देवानांदेवनाम्नातुपितॄणांनामगोत्रतइतिहेमाद्रौभविष्योक्तेः सर्वत्रदैवेदेवेभ्योनमः पित्र्येपि
तृभ्योनमइतिनाममंत्रमाहुः॥ केवलस्यनाम्नःप्रयोगानर्हत्वात् र्तेननमइत्येतावानेवमंत्रइति आचार्यचूडामणिमदनपारिजातोक्तिः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

परास्ता नमस्कारः पंचमहायज्ञमात्रपुरःसरः इतिहरदत्तादयः तन्न श्राद्धादौनमोविधानस्यमूलांतरकल्पनावत्यासर्वार्थत्वात्॥ अतएव विज्ञानेश्वरेणऋ श्राद्धादौनमोमंत्रजपउक्तः अस्मत्पितृचरणास्तृनमस्कारेणमंत्रेणपंचयज्ञान्नहापयेदितियाज्ञवल्क्योक्तौयज्ञशब्देनशूद्रकर्ममात्रोद्देशेननमस्कारविधानंयज्ञानामुद्देश्यानांपंचत्वेनविशेषणेग्रहेकत्वविवक्षावद्वाक्यभेदापत्तेः तेनशूद्रकर्तृकतुलादानादिपूर्तेषुशूद्रस्यनमस्कारोमंत्रइत्याहुः पौराणस्तुविप्रस्येत्यविरोधः एतेननमस्कारस्यपंचयज्ञेष्वेवविधानात्शूद्रस्यनविवाहहोमादीतिमदनपारिजातोक्तिः परास्ता अतएवयोनमसास्वध्वरइतिश्रुतेर्नमस्कारेणवैरवल्वपिनैवैदेवानमस्कारमितियज्ञोवैनमइतिहिब्राह्मणंभवतीत्याश्वलायनोक्तेश्च॥ नमस्कारस्यापिसर्वकर्मांगत्वंतच्च यथाहिजानांतत्रतत्रवैदिकमंत्रोक्त्या बाधितंयच्चैत्ययज्ञादौप्रवर्तते॥ तथाशूद्रेपिकर्मोक्तौमंत्रानुक्तौचप्रवर्ततएव। अतएवशूद्रस्यकातीयसूत्रोक्ताअष्टौसंस्काराविवाहश्चोक्तोहरिहरेण॥ अतएवानुमंतास्यनमस्कारोमंत्रइतिगौतमीयः शूद्रेपिप्रतिप्रसवः तस्यचानुष्ठेयाप्रकाशत्वेपिवचनात्स्वयथार्थमैंद्रीस्यादितिन्यायेनांगत्वं एतेनदेवताभ्यः पितृभ्यश्चेत्ययंवानमस्कारोमंत्रइतिकृत्वाविज्ञानेश्वरमदनपारिजातादयुक्तिर्मानाभावात्परास्ता॥ अत्रकेचित्॥ विप्रोमंत्रेणगृह्यतेइत्यत्रवैदिकोमंत्रोविप्रस्य पौराणस्तुशूद्रैः पठनीयः नवेदेष्वधिकारोहिकश्चिच्छूद्रस्यविद्यते॥ पुराणेष्वधिकारोमेदर्शितोब्राह्मणैरिहेतिशूलपाणेरुक्तेः श्रीदत्तोप्येवं तिथितत्वेस्मार्तस्तुवैदिकेतरमंत्रपाठेशूद्रस्याप्यधिकारः॥ वेदमंत्रवर्ज्यशूद्रस्येत्याचारचिंतामणौ॥ छंदोगान्हिकेवचनाद्वेदेतिविशेषणात्श्रोतव्यमेवशूद्रेणनाध्येतव्यंकदाचनेतिनिषेधोमंत्रेतरपुराणपरः॥ पंचयज्ञस्नानश्राद्धेषुतुपौराणोपि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

न नमस्कारेणमंत्रेणेतिपंचयज्ञेषुब्रह्मक्षत्रविशांत्वेवंमंत्रवत्स्नानमिष्यते तूष्णीमेवहिशूद्रस्यसनमस्कारकंमतमितियोगियाज्ञवल्क्येन ॥ स्नाने॥
अयमेवविधिः प्रोक्तः शूद्राणांमंत्रवर्जितइतिश्राद्धेचवाराहेविशिष्योक्तेरित्याह अनुमतोस्यनमस्कारोमंत्रइतिगोतमोप्येतत्परोवैदिकमंत्रप
रश्चेत्याह तन्न ॥ नाध्येतव्यमिदंशास्त्रंवृषलस्यतुसन्निधाविति कौर्मेपुराणनिषेधेनवेदस्यदूरापास्तत्वात् ॥ अध्येतव्यंब्राह्मणेनवैश्येन
क्षत्रियेणच ॥ श्रोतव्यमेवशूद्रेणनाध्येतव्यंकदाचन श्रौतंस्मार्तंचवैधर्मंप्रोक्तमस्मिन्नृपोत्तम ॥ तस्माच्छूद्रैर्द्विजाविप्रेनश्रोतव्यंकदाचनेति
मूलपाणेःपुराणाधिकारेभविष्योक्तेश्च अतएवविप्रोमंत्रेणगृह्यतेइतिसर्वार्थंनश्राद्धमात्रपरमितिमूलपाणिः एतेनाध्येतव्यमितिनिषेधोमं
त्रेतरपुराणपरइतिश्रीदत्ताद्रिमैथिलमतमपास्तं विनाविप्रमित्युक्तेर्विप्रद्वारैवश्रवणमुक्तं ॥ धर्मशब्दस्तानिधर्माणीतिवल्लीबविशेषस्तनि
र्णयसिंधौज्ञेयः किंच यथाद्विजानामध्ययनविधौअधीतेमंत्रैरर्थस्मृतिंकुर्यादित्यर्थेनकर्मसुमंत्रपाठस्यैवांगत्वंननुस्मृतेः मंत्राणामक्रियात्वेन
स्वतः कर्मांग्रहणात् यथाशूद्राणांश्रावयेदितिश्रवणविधौश्रुतैर्मंत्रैरर्थस्मृतिंकुर्यादित्यर्थेनशूद्रस्यतुलादिमहा
दानादिकर्मसुमंत्रश्रवणस्यैवांगत्वेनपाठस्य नन्वेवंश्रवणविधौश्रावयेच्चतुरोवर्णानित्युक्तेर्द्विजानामपितुलादौमंत्रश्रवणमेवस्यान्नपाठइतिचेत्
अत्रब्रूमः अध्येतव्यंब्राह्मणेनवैश्येनक्षत्रियेणचेतिभविष्योक्तेःनिषेकादिःस्मशानांतइत्यादिवचनाद्ध्ययनस्यैवकर्मांगत्वं ॥ विदुषाब्रा-
ह्मणेनेदमध्येतव्यंप्रयत्नतइतिमनूक्तेः अन्यथा वेदार्थवपुराणानिसेतिहासानिशक्नितः ॥ जपयज्ञप्रसिद्ध्यर्थंधियांचाध्यात्मिकींजपेत् गा-
थानाराशंसीरितिहासपुराणानियत्ब्राह्मणानीतिहासान्पुराणानिकल्पान्इत्यादिब्रह्मयज्ञविच्छेदापत्तेः ॥ पुराणन्यायमीमांसाधर्मशा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रुत्रांगमिश्रिताः ॥ वेदाःस्थानानिविद्यानांधर्मस्यचचतुर्दशेतियाज्ञवल्क्यीये ॥ ज्ञानार्थत्वाच्चश्रवणंतुफलविशेषार्थं यइदंश्रुणुयान्नित्यंय
श्चापिपरिकीर्तयेत् ॥ नाशुभंप्राप्नुयात्किंचित्सोमुत्रेहचमानवः इत्यादौचंडिपाठादौचफलश्रुतेः याज्ञवल्क्योपि यइदंश्रावयेद्विद्वान्द्विजा
न्पर्वसुपर्वसु अश्वमेधफलंतस्यनद्रव्याननुमन्यतामिति ॥ तेनद्विजानांयथावेदाध्ययनंज्ञानकरणद्वाराकर्मार्थत्वात्पारायणाद्यर्थमक्षर
ग्रहणार्थत्वाच्चदृष्टार्थंनहिसिद्धांतेऽक्षरग्रहणस्याभाव्यत्वंत्यज्यते पारायणार्थत्वेनदृष्टार्थत्वात् तन्मात्रार्थत्वंतुनेष्यते एतन्न्यायस्यमा-
लायांस्पष्टमुक्तं ॥ नकेवलार्थविज्ञानसिद्धिरस्यप्रयोजनंदृष्टार्थदृश्यते यद्यत्रसर्वफलमिष्यतेइति तथापुराणाद्यध्ययनश्रवणयोर्द्वयो
र्विधानेष्वध्ययनंज्ञानद्वाराकर्मार्थत्वाद्दृष्टार्थश्रवणंत्वदृष्टार्थमेवस्यूद्राणांतुविपरीतंश्रवणंज्ञानद्वाराकर्मार्थत्वादृष्टार्थंफलार्थत्वाददृष्टार्थंच अ
ध्ययनंतुनास्त्येव श्रोतव्यमेवशूद्रेणनाध्येतव्यंकदाचनेतिवचनात्यद्यपिवार्तिकेराणकेच ॥ धर्मेचार्थेचकामेचमोक्षेचभरतर्षभेति । भा
रतोक्तेर्धर्मादेश्चकारैरधर्मादेश्च ज्ञानमुपादानपरित्यागांगभूतंफलं तेनदृष्टार्थमेवश्रवणमित्युक्तं तदपिशूद्रमात्रपरंज्ञेयं द्विजानांतुपा-
ठएवज्ञानार्थः यद्वास्तुद्विजानांश्रवणंदृष्टार्थं पाठश्रवणयोरन्यतरस्यापिज्ञानार्थत्वेनियामकाभावात् मंत्रपाठस्तुभविष्यवचनादेवेनि
ज्ञेयं अन्यथाश्रावयेदित्यस्यशूद्रमात्रपरत्वेशूद्रस्यतदनादरश्रवणादित्युत्तरमीमांसान्यायेनमोक्षेतस्यानधिकारात्मोक्षग्रहणंविरु
ध्येत नन्वाद्यपक्षेश्रवणविधेःशूद्रेज्ञानार्थत्वेनदृष्टार्थत्वान्नियमविधिः द्विजेचफलार्थत्वादपूर्वविधिरितिवैरूप्यंस्यात् मैवं ॥ अध्ययन
विधिवत् यच्छक्यतइत्युपबंधेनसर्वग्रहात् सर्वत्रापूर्वविधिस्तत्वं फलतोनियमादिव्यपदेशइतिवार्तिकोक्तरीत्यापरिहाराच्च सर्वश्रा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ध्ययनविधिन्यायस्तत्स्थानापन्नेश्रवणेविधौसंचारणीयः एतच्चएवंभारतादिवाक्यान्यपियोज्यानीत्यादिनावार्तिकेपिसूचितं तदिदंमु
दुक्तंसुधीभिर्दूरंविभावनीयं तस्माच्छूद्रस्यपूर्तादिकर्मसुपौराणमंत्राणामेवविप्रस्यपाठेनवैदिकानामिनिसिद्धं अथशूद्रस्यकर्मा
धिकारः तत्रकामश्रुतयोयथाध्ययनविधिसिद्धविद्य द्विजपराइतिनशूद्रस्यविद्याक्षेपेणश्रौतकर्माधिकारः तथास्मार्तपौराणाः॥य
ज्ञमहादानपूर्त्तश्राद्धादिविधयः फलकामित्वाच्छ्रवणविधिसिद्धविद्यत्वाच्चचतुर्वर्णपराइतिशूद्रस्यापिनेष्वधिकारः नम्लेच्छा
दीनांविद्याक्षेपाभावात् नन्वेवंतत्रोक्तमहारुद्रलक्षहोमादिष्वप्यधिकारः शूद्रस्यस्यादितिचेन्न तत्रवैदिकमंत्राणामंगत्वेनशूद्र
स्यसर्वांगोपसंहाराभावेनांधादीनामिवानधिकारात् सर्वांगोपसंहारेणहिप्रधानविधिप्रवृत्तिरितिषष्ठेवर्णितं कथंतर्हि शूद्रस्यवैदिक
मंत्रयुक्तेगृह्योक्तहोमांगकुशाकंडिकापेक्षेचतुलादावधिकारः॥ उच्यते न्यायतोनिषिद्धोप्यधिकारः कर्मविशेषेषुतत्तद्वचनैः प्र
तिप्रसूयते निषादस्थपतेरिवरोद्रेष्टोनचशूद्रस्यगृह्योक्तांगज्ञानाभावेत्र्यंशभावनाज्ञानाभावादनधिकारः वेदानधीत्यवेदौवावेदंवा
पियथाक्रममितिस्मृतेरेकवेदाध्ययनपक्षेवेदांतरीयहोत्रोद्वात्रादिकस्यैवश्रवणोपदेशादिनातद्विसंभवादार्त्विज्यत्वाद्वानियमानपेक्षणा
त् नियमस्तुप्रधानमात्रे उक्तंचैतत्सविस्तरंदानकमलाकरेस्माभिः अत्रापिचवक्ष्यते यत्रतुनवैदिकमंत्रांगंतत्रतुवचनाभावेष्य
धिकारः श्रवणविधिसिद्धज्ञानत्वात्कामित्वाच्च यथाविनायकशांत्यादौयत्रवामंत्रांतरंविकल्पः यथाग्रहयज्ञेस्मृतिसंग्रहे॥ नाम्
मंत्रेणशूद्रस्यकुर्याद्धोमादिकंबुधइति। तत्रवैकल्पिकमंत्रांतरेणापिसर्वांगोपसंहारात् सोयंकुत्रास्तिकुत्रनास्तीतिविविच्यते तत्रादौ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

विहितानि अगस्त्यसंहितायां ब्रह्मचिव्रततमाः शूद्रा धार्मिकाद्विजसेवकाः स्त्रियः पतिव्रताश्चान्येप्रतिलोमानुलोमजाः लोकाश्चांडालपर्यंतं सर्वेष्यत्राधिकारिणः अत्रराममंत्रे तथा श्रुतिर्ब्रह्माहषड्वर्णास्मृतिवर्णद्वयात्मकं षड्वर्णब्राह्मणादीनांत्रयाणांयद्विवर्णकं ॥ तदन्येषांदैशिके नवक्तव्यंतारकंपरं तत्रैव मंत्रोयमुपदेष्टव्योब्राह्मणाद्यनुरूपतः ब्रह्मोत्तरखंडेशिवपंचाक्षरंप्रक्रम्य महापातकदावाग्निः सोयंमंत्रःषडक्षरः प्रणवेनविनामंत्रः सोयंपंचाक्षरोमतः स्त्रीभिःशूद्रैश्चसंकीर्णैर्धार्यतेमुक्तिकांक्षिभिः नास्यदीक्षानहोमश्चनसंस्कारोनतर्पणं नकाल नियमश्चात्रजप्यः सर्वैरयंमनुः एतद्दीक्षातत्रैवपरकृतिरूपेणोक्ता ॥ पुण्यतीर्थजलेस्नानंराजानंसमुपोषितं प्राङ्मुखंचोपविश्याग्रेनत्वा शिवपदांबुजं तन्मस्तकेकरंन्यस्यददोमंत्रंशिवात्मकांमतिस्मृतिकोमुद्यांवाराहे ॥ ब्राह्मणक्षत्रियविशांपंचरात्रंविधीयते शूद्रादीनांचतन्त्रोक्तपद्धतीमुपयास्यति अन्येस्कनतन्त्रोक्तेतिपाठोलिखितः अतएवाग्रेउक्तं अथशूद्रस्यवक्ष्यामिगदतःशृणुमाधवि दंपतीममभक्तोचममक र्मपरायणौ नमस्कारप्रियोनित्यंममचिंताव्यवस्थितः ब्रह्मकर्माणिवैदेवियोनित्यंतुसमाचरेत् त्यक्त्वाकृषिसहस्राणिशूद्रमेवतुयाम्य हं तथातत्रैव चातुर्वर्ण्यस्यवक्ष्यामिदीक्षामद्ययशस्विनीत्युपक्रम्यद्विजानांदीक्षामुक्त्वा ॥ शूद्रस्यापिचवक्ष्यामिमद्भक्तस्यवरांगने इत्यादिनाशूद्रदीक्षोक्त्वा वामनपुराणे ततश्चकारभगवांश्चातुर्वर्ण्यहरार्चने इत्युक्त्वावसिष्ठपुत्रस्यशक्तेस्तच्छिष्यादीनांवाग्निवदीक्षा मुक्त्वाऊर्णोदरस्यशूद्रस्यदीक्षामुक्त्वोक्तं एवंसभगवान्ब्रह्मापूजनायशिवस्यतु कृत्वातुचातुराश्रम्यंस्वयंचभवनंगतइतिभविष्येपि ब्राह्मणंक्षत्रियंवैश्यंकुलीनंशूद्रमेवच पुरुषंवास्त्रियंवापिदीक्षयेत्सूर्यमंडले एवंत्रयविशोषवचनंतत्रशूद्रस्याधिकारः स्मृतिकोमुद्यां

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तु शूद्रादीनांचतच्छ्रोत्रपदवीमुपयास्यतीति वाराहे उक्तापंचरात्रोक्तवैष्णवशैवसौरशाक्तवैनायकेषुमंत्रेष्वधिकारउक्तः इतिमंत्रदीक्षा अथशूद्रस्यदेवस्थापनं कल्पतरौदेवीपुराणे वर्णाश्रमविभेदेनदेवाः स्थाप्यास्तुनान्यथा ब्रह्मानुब्राह्मणैः स्थाप्योगायत्रीसहितः प्रभुः चतुर्वर्णैस्तथाविष्णुःप्रतिष्ठाप्यः सुरार्थिभिः भैरवोपिचतुर्वर्णैरित्यजानांतथामतः मातरः सर्वलोकेस्तुस्थाप्याः पूज्याः सुरोत्तमाः लिंगंगृहीयतिर्वापिसंस्थाप्यतुयजेत्सदा त्रिस्थलीसेतौ पितामहचरणास्तुदेवप्रतिष्ठायांशूद्रादीनांनाधिकारः स्त्रीणामनुपनीतानांशूद्राणांचनरेश्वर स्थापनेनाधिकारोस्तिविष्णोर्वाशंकरस्यच यःशूद्रसंस्कृतंलिंगंविष्णुंवापिनमेन्नरः इहवात्यंतदुःखानिपश्यत्यामुष्मिकेकिमु शूद्रोवानुपनीतोवास्त्रियोवापतितोपिवा केशवंवाशिवंवापिस्पृष्ट्वानरकमश्नुते इतिबृहन्नारदीयेस्कांदाद्युक्तेरित्याहुः चतुर्वर्णैरितिपूर्ववचनाद्विष्णावादिप्रतिष्ठायांशूद्रस्यविकल्पइतितुयुक्तं अतएवस्पर्शनेनाधिकारोस्तीत्यन्यत्रपाठः॥ ॥ अथशूद्रस्यदेवपूजाशिवसर्वस्वेभविष्ये यस्तुपूजयतेलिंगेदेवादिंमांजगत्पतिं ब्राह्मणःक्षत्रियोवैश्यःशूद्रोवामत्परायणः तस्यप्रीतःप्रदास्यामिश्रुभाँल्लोकाननुत्तमान् गौडतिथितत्वेस्कांदे शूद्रः कर्माणियोनित्यंस्वीयानिकुरुतेप्रिये तस्याहमर्चांगृह्णामिचंद्रखंडविभूषिते लैंगे॥ अथरुद्रोमहादेवोमंडलस्थउवाचह॥ पूज्योहब्राह्मणानांचक्षत्रियाणांविशेषतः॥ वैश्यानांचैवशूद्राणांगुश्रूष्यःपूजकस्यच॥ स्त्रीणांचैवाधिकारोस्तिपूजादिषुनसंशयः॥ नृसिंहपुराणे॥ ब्राह्मणाः क्षत्रियावैश्याः स्त्रियःशूद्रांत्यजातयः॥ संपूज्यतंसुरश्रेष्ठंनरसिंहवपुर्धरं॥ मुच्यंतेचाशुभैर्भावैर्जन्मकोटिसमुद्भवैः॥ अपिपालधृततत्रैवपुराणे॥ अयाचितप्रदातास्यात्सुधिं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वृत्त्यर्थमाश्रयेत्॥ पुराणंशृणुयाद्विप्रान्नरसिंहस्यपूजनम्॥ सूतसंहितायां॥ पंचाक्षरेणपूजामुक्काह॥ ब्रह्मचारिगृहस्थोवावानप्र
स्थश्चसुव्रताः॥ एवंदिनेदिनेदेवंपूजयेदंबिकापतिं॥ नमोंतेनशिवेनैवस्त्रीणांपूजाविधीयते॥विरक्तानांचशूद्राणामेवंपूजाप्रकीर्तिता
पंचाक्षरस्यश्रुतौनमआदित्वेपिस्त्रीशूद्रयोनिमोंतत्वं॥ अन्येत्वंतेभिन्नंनमःशब्दमाहुः अन्येषामपिसर्वेषांनराणांमुनिपुंगवाः॥पूजा
देवालयंदृष्ट्वा प्रणामस्तस्यकीर्तितः॥ एवंपूजाकृतायेनसफलंनस्यजीवितं॥यत्तुमनुः॥जपस्तपस्तीर्थसेवाप्रव्रज्यामंत्रसाधनं॥ देवताराधनं
चैवस्त्रीशूद्रपतनानिषडिति॥तद्विहितभिन्नपरंस्पर्शयुक्तपूजापरंवा॥ एतच्चपुराणप्रसिद्धजीर्णलिंगपूजाविषयं॥यानितुत्रिस्थलीसेतौनार
दीये॥ यःशूद्रेणार्चितंलिंगंविष्णुवाप्रणमेन्नरः नतस्यनिष्कृतिर्दृष्टाप्रायश्चित्तायुतैरपि॥ नमेद्यःशूद्रसंस्पृष्टंशंकरंहरिमेववा॥सस
र्वयातनाभोगीयावदाचंद्रतारकं॥ पारवंडपूजितंलिंगंनत्वापारवंडतांव्रजेत्॥ आभीरपूजितंलिंगंनत्वानरकमश्नुते॥योषिद्भिःपूजितंलिंगंविष्णु
वापिनमेत्तुयः॥सकोटिकुलसंयुक्तआकल्पंरौरवंवसेत्॥इत्यादीनितानिसूतनस्थापितलिंगविषयाणि॥ यदाप्रतिष्ठितलिंगंमंत्रवद्भिर्यथाविधि॥
तदाप्रभृतिशूद्रश्चयोषिद्वापिनसंस्पृशेदितिनत्वेवोक्तेः॥ अन्येतुजगदुः॥लिंगनमस्कर्त्तुर्दोषोक्तःशूद्रस्यपूजायांफलमस्त्येव नूतन
लिंगार्चाशालग्रामादौतुस्पर्शरहितापूजाशूद्राद्यैःकार्या॥शूद्रोवानुपनीतोवास्त्रियोवापतितोपिवा॥केशवंवाशिवंवापिस्पृष्ट्वानरकमश्नुते॥ ब्रा
ह्मण्यपिहरंविष्णुंनस्पृशेच्छ्रेयइच्छती॥ यातुपूजयतेलिंगंविष्णुवाशिवमेववा॥सनाथामृतनाथावानस्यानास्तीहनिष्कृतिः स्त्रीणा
मनुपनीतानांशूद्राणांचजनेश्वर स्पर्शनेनाधिकारोस्तिविष्णोर्वाशंकरस्यचेतिस्कांदोक्तेः चत्वारोब्राह्मणैःपूज्यास्त्रयोराजन्यजातिभिः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वैश्यैर्द्वीवेवसंपूज्योतथैकः शूद्रजातिभिरितिस्कांदोक्तेः ॥ वाराहेतु शालग्रामेस्पर्शनिषेधोनप्रतिमादावित्युक्तं ॥ शालग्रामंनस्पृशेत्तु हीनवर्णोविशंधरे ॥ स्त्रीशूद्रकरसंस्पर्शोवज्रस्पर्शाधिकोमतः ॥ मोहाद्यः संस्पृशेच्छूद्रोयोषिद्वापिकदाचन ॥ सपतेन्नरकेघोरेयावदाभूतसंप्लवं ॥ यदिभक्तिर्भवेत्तस्यांस्त्रीणांवापिवशंधरे ॥ दूरादेवास्पृशान्पूजांकारयेत्तुसमाहितः ॥ सर्ववर्णैस्तुसंपूज्याः प्रतिमाःसर्वदेवताः लिंगान्यपितुपूज्यानिमणिभिःकल्पितानिचेति विष्णुपुराणेपि ब्राह्मणः क्षत्रियोवैश्यः शूद्रश्चपृथिवीपते ॥ स्वधर्मनत्परोविष्णुमाराधयतिनान्यथा यत्तुप्रयोगपारिजातेविष्णुधर्मोत्तरे शालग्रामशिलांवापिचक्रांकितशिलांतथा ॥ ब्राह्मणः पूजयेन्नित्यंक्षत्रियादिर्नपूजयेदिति तत्स्पर्शसहितपूजापरं अदीक्षितपरमित्यन्ये विशेषस्तुकमलाकरेनिर्णयसिंधौचज्ञेयः ॥ एवंपार्थिवलिंगपूजनेप्यधिकारः ॥ मृद्भस्मगोयकृत्पिष्टताम्रकांस्यमयंतुवा ॥ कृत्वालिंगंसकृत्पूज्यवसेत्कल्पायुतंदिवीतिनिथितत्वेभविष्योक्तेः वैदिकमंत्राभावाच्च तदुक्तं तत्रैवस्कांदेमृदाहरणसंघट्टेप्रतिष्ठाह्वानमेवच ॥ स्थापनंपूजनंचैवविसर्जनमतःपरं ॥ हरोमहेश्वरश्चैवशूलपाणिःपिनाकधृक् ॥ पशुपतिःशिवश्चैवमहादेवइतिक्रमः भविष्ये शर्वायक्षितिमूर्त्तयेनमः भवायजलमूर्त्तयेनमः रुद्रायअग्निमूर्तयेनमः उग्रायवायुमूर्त्तयेनमः भीमायआकाशमूर्त्तयेनमः पशुपतयेयजमानमूर्त्तयेनमः महादेवायसोममूर्त्तयेनमः ईशानायसूर्यमूर्त्तयेनमः मूर्त्तयोष्टौभवस्यैताः पूज्याः पूर्वादितः क्रमात् आग्नेय्यांतःप्रपूज्यास्तुवेद्यांलिंगेशिवंयजेत् अत्रनप्राचीमग्रतः शंभोरितिरुद्रयामलेनिषेधान्नांतरालंप्राचीकिंतुप्रसिद्धैव एवंनवरात्रेदेवीपूजादौ एवंचविंध्यवासिन्यांनवरात्रोपवासतइत्युपक्रम्य ॥ वैश्यैः शूद्रैर्भक्तियुक्तैर्न्नै

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

च्छैरन्यैश्चमानवैरितिहेमाद्रौभविष्योक्तेः॥ एवंनानाम्लेंच्छगणैः पूज्यतेसर्वदस्युभिः॥ विनामंत्रैस्तामसीस्याकिरातानांतुसंमतेतिरू
पनारायणीयभविष्योक्तेश्च तथाव्रतोपवासादावपिशूद्रस्याधिकारः श्रवणविधिसिद्धविद्यत्वाद्वैदिकमंत्राभावाच्च प्राच्यास्तुवैश्यशू
द्रयोर्द्विरात्राधिकोपवासनिषेधः वैश्याःशूद्राश्चयेमोहादुपवासंप्रकुर्वते॥ त्रिरात्रंपंचरात्रंवातेषांव्युष्टिर्नविद्यते॥ इतिहेमाद्रौभविष्यो
क्तेरित्याहुः॥ तत्तु प्रक्रमान्महातपोविषयोयंनिषेधइति नवरात्रेतुभवत्येवनवरात्रोपवासन इत्युक्त्वा ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैःशू
द्रैरन्यैश्चमानवैः॥ स्त्रीभिश्चकुरुशार्दूलतद्विधानमिदंशृणु॥ ॥ इतिभविष्येशूद्रस्याप्युक्तेः॥ एवंप्रायश्चित्तंशूद्रेजपहोमरहितंदेयं
॥ तस्माच्छूद्रंसमासाद्यसद्धर्मपथेस्थितं॥ प्रायश्चित्तंप्रदातव्यंजपहोमविवर्जितमितिमिताक्षरायांगिरसोक्तेः अत्रजपहोमवर्ज्य
प्रायश्चित्तदानतीर्थयात्रादौनशूद्रसंबंधविधेरुपसंहारः हविरुभयत्रबह्विशिष्टोद्देशेवाक्यभेदाद्विजानांतदभावापत्तेश्च किंतुशूद्रसं
बंधिप्रायश्चित्तोद्देशेनजपहोमवर्जत्वविधिलाघवात्॥ अत्रकेचित्प्रधानभूतयोर्जपहोमयोर्निषेधेनत्वंगभूतयोः अतएवमहार्णवेलौ
किकाग्नौस्त्रीशूद्रयोः प्रायश्चित्तांगव्याहृतिहोमोविप्रद्वारोक्त इत्याहुः तन्न आरंभेसर्वकृच्छ्राणांसमानौचविशेषतः आज्येनैवत्व
शालाग्नौजुहुयाद्व्याहृतीः पृथक्॥ श्राद्धंकुर्याद्व्रतांतेतुगोहिरण्यादिदक्षिणं॥ स्त्रीणांहोमोनकर्तव्यः पंचगव्यंतथैवचेतिजाबालिना
गृह्याग्निनियमात्॥ नचाग्नेः प्रतिनिधिरस्तीत्युक्तं नवमेनवालौकिकाग्नेर्वचनमस्तितेनाविशेषादुभयोर्निषेधः॥ अतोमहादानेष्व
प्यधिकारः॥ तथाचहिरण्यगर्भदानेमात्स्येशूद्रस्यैकादशसंस्काराः स्त्रीणांचषट्॥ नमोमंत्रश्चेतिमदनरत्नादिसर्वग्रंथाः॥ महा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दानेषुमात्स्येपि ॥ स्त्रीणांकुंडानिविप्रेंद्रयोन्याकाराणिकारयेत् ॥ शारदातिलकेपि॥ वैश्यानामर्धचंद्राभंशूद्राणांचत्रिकोणकमितिस्त्रीशूद्राणांकुंडोक्तेः॥ स्त्रीशूद्रयोः सधर्मत्वाच्च ॥ अतएवमात्स्येहिरण्यगर्भे नरोवायदिवानारी सर्वब्रह्मात्मसंभवं। यःकरोतिमहापुण्यंशृणुतस्यापितत्फलमित्युक्तं ॥ कामधेनुदानेप्याग्नेये ॥ ब्रह्मविद्क्षत्रशूद्राणांकर्तव्यायत्नतोनृपेति ॥ भविष्योत्तरे हलपंक्तिदानेपि ॥ प्रयत्नेनमहीपालदानमेतन्नृपोत्तम ॥ दातव्यंभक्तियुक्तेनस्त्रियावापुरुषेणवा ॥ ब्रह्मांडेसप्तद्वीपदाने ॥ सप्तद्वीपाह्वयंदानमेवंकृत्वातुमानवः ॥ नारीवापुरुषोवापि वैरिंचिंलोकमाप्नुयात् ॥ धान्यपर्वतेपि ॥ दिव्यंविमानमारुह्यनारीवापुरुषोपिवा ॥ तत्रैवकार्पासाचलेपि ॥ इत्युच्चार्यनरोदद्यान्नारीवाविधिपूर्वकं ॥ तिलपर्वतेपि ॥ पुण्यक्षयादिहागत्यराजाभवतिधार्मिकः ॥ नारीवातस्यपत्नीचसुभगारूपसंयुता ॥ तथा मांधात्रायुवनाश्वेनकार्तवीर्येणचैवहि ॥ दानमेतत्सुरादत्तंतत्पत्नीभिस्तथैवच नचवचनात्तावन्मात्रेधिकारः अनुवादेनफलार्थत्वात् यद्यपिनरेंद्रेत्यादिसामान्यस्यधिद्वद्विषयत्वान्द्विजपरत्वमेवार्हं ॥ तथापिक्वचिच्चतुर्वर्णग्रहणात्क्वचिच्छूद्रस्यक्वचिच्चस्त्रियाःपरामर्शः ॥ स्त्रीशूद्रयोः समानधर्मत्वाच्छ्रवणविधिसिद्धविद्यत्वात्कामित्वाच्च शूद्रस्याप्यधिकारः तदुक्तं अधिकारीभवेच्छूद्रः पूर्तधर्मेनवैदिकइति मोक्षधर्मेपि ॥ मंत्रवर्जनदुष्यंतिकुर्वाणाः पौष्टिकींक्रियामिति ॥ पंचगव्येतुस्त्रीणांविकल्पः ॥ स्त्रीशूद्रस्यविशुद्ध्यर्थंप्राजापत्यंसमादिशेत् ॥ पंचगव्यंतुकुर्वीतस्नात्वापीत्वाशुचिर्भवेदितिपराशरोक्तेः शूद्रेतुननिषेधः ॥ यत्त्वत्रिः ॥ पंचगव्येपिबेच्छूद्रोब्राह्मणस्तस्करोपिबेत् ॥ उभौतौतुल्यकर्माणौपुमान्व्येनरकेवसेत् ॥ इतितत्प्रायश्चित्तंविनाज्ञेयं ॥ विशेषःप्रायश्चित्तरत्नेज्ञेयः एवंपूर्तेपि जलाशयोत्स

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गप्रासादप्रतिष्ठामहादानादिष्वपिशूद्रस्याधिकारः॥ अधिकारीभवेच्छूद्रः पूर्तेधर्मेनवैदिकेइतिव्यासजातूकर्ण्योक्तेः॥ पूर्तमाहुर्हेमाद्रौमद्
नरत्नेचजातूकर्ण्यः॥ वापीकूपतडागादिदेवतायतनानिच॥ अन्नप्रदानमारामः पूर्तमित्यभिधीयते॥ तत्रैवनारदः यद्वोपरागेयद्दानंसू
र्यसंक्रमणेषुच॥ द्वादश्यादौचयद्दानंतदेतत्पूर्तमुच्यते॥ शंखः॥ रोगिणांपरिचर्यांचपूर्तमित्यभिधीयते॥ तत्रैवस्मृत्यंतरे॥ यद्वोपरागेयद्द
नंसूर्यसंक्रमणेषुच॥ बहिर्वेद्यांचयद्दानंतत्पौर्तिकमुदाहृतं॥ तेनकर्मविपाकेनदानादावप्यधिकारः॥ मनुः॥ दानधर्मंनिषेवेतनित्यमैष्टि
कपौर्तिकं॥ श्रौतस्मार्ताग्निकंकर्मदानमिष्टंतुपौर्तिकं॥ व्यासोपि॥ वर्णानामाश्रमाणांचचातुर्वर्ण्यंयुधिष्ठिर॥ दानंधर्मंप्रवक्ष्यामियथा
भासेनभाषितं॥ विशेषस्कमल्कृतेदानकमलाकरेज्ञेयः॥ अत्रयत्रमहादानजलाशयोत्सर्गादौवैदिकमंत्रयुक्तेवचनाद्व्यकारस्येवा
धानादावधिकारःशूद्रस्योक्तः तत्रद्वयीगतिः वैदिकमंत्ररहितंविप्रैः कार्यमित्येकः पक्षः॥ मंत्रवर्जनदुष्यंतिकुर्वाणाः पौष्टिकींक्रिया
मितिमोक्षधर्मेषुव्यासोक्तेः॥ मनुरपि धर्मेप्सवस्कधर्मज्ञाः सतांधर्ममनुव्रताः॥ मंत्रवर्जनदुष्यंतिप्रशंसांप्राप्नुवंतिच॥ यत्तुमेधातिथिनो-
क्तंयानिमंत्ररहितानिव्रतोपवासादीनितान्यनुतिष्ठंतःशूद्रानदुष्यंति॥ नपुनःसमंत्राण्यपिमंत्रवर्जमनुतिष्ठंतोनदुष्यंतीति॥ समंत्र
कविधौशूद्रान्प्रत्यप्रवृत्तत्वेनमंत्रवर्जानुष्ठानेशब्दमनुष्ठानंस्यादिति॥ तन्न॥ स्थपतीष्टिवच्छूद्रग्राह्यकयाविधानेमंत्रवर्जनाविधानात्॥ अन्यथामंत्रहीनेव्रतोपवासादावनधिकारप्रसक्त्याविधिवैय्यर्थ्यात् तस्मात्संनिधानार्थमेवैतत्॥ अन्येत्वाहुः विप्रैर्वैदिक
मंत्रेणैवहोमादिकार्यं॥ वक्ष्यमाणपराशरोक्तेः माधवीयेप्येवं॥ पौराणमंत्रेष्वाचार्यकर्तृकेषुपाठएव॥ याजमानेषुपाठएवेतिकल्पतरु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्मार्तगौडादयः ॥ युक्तंतुश्रवणविधिवशात्तेषांश्रवणमात्रंउक्तयुक्तेः श्रवणजन्यज्ञानस्यैवांगत्वात् ॥ वैदिकेतुयाजमानेनमस्कारमात्रं॥ अनुमतोस्यनमस्कारोमंत्रइतिगौतमोक्तेः गौडामैथिलाश्चैवं एवमुभयतोमुखीदानेनमोमंत्रेणहोमः॥ यज्ञोवैनमइतिश्रुतेश्च॥ अस्येतिषष्ठीश्रुत्या यजमानस्ययाज्येतिवत्तत्संबंधित्वात्पौराणोविप्रस्य अमंत्रस्यतुशूद्रस्यविप्रोमंत्रेणगृह्यनइतिपूर्वोक्तवाराहोक्तेः॥ यत्तुसमंत्रकहोमस्य पुत्रप्रतिग्रहांगत्वाद्ग्राह्यत्वादिमंत्रपाठेचस्त्रीशूद्रयोरनधिकारात्तयोर्दत्तकः पुत्रोनभवत्येवेतिरुद्रधिविवेकेरुद्रधरेणोक्तम् ॥ तन्न भर्त्रनुज्ञ यास्त्रियाअपिप्रतिग्रहोक्तेः ॥ तदाहवसिष्ठः ॥ नस्त्रीपुत्रंदद्यात्प्रतिगृह्णीयाद्वान्यत्रानुज्ञानाद्भर्तुरिति इदंतज्जीवनेतदूर्ध्वंतुस्वातंत्र्यान्नानुज्ञापेक्षा॥ यद्यपिमेधातिथिनाभार्यात्ववदशूरूपंदत्तकत्वंहोमसाध्यमुक्तं स्त्रियाश्चहोमासंभवस्तथापिव्रतादिवद्विप्रद्वारा होमादिकारयेदिति हरिनाथादयः॥ गौडनिबंधतत्रैव्यैवं॥एवंशूद्रस्याद्भुतरोगशांतिकर्मविपाकतुलादावपिस्त्रीशूद्राश्चसधर्माणइतिस्मृतेः॥ अतएवशूद्रकर्तृ कहोमोविप्रद्वारैवपराशरेणोक्तः॥ दक्षिणार्थंतुयोविप्रः शूद्रस्यजुहुयाद्धविः॥ब्राह्मणस्तत्समोभवेच्छूद्रः शूद्रस्तब्राह्मणोभवेदिति ॥ अत्रमाधवाचार्यः ॥ योविप्रः शूद्रद्रक्षिणामादायतदीयंहविः शांतितुष्ट्यादिसिद्धये वैदिकैर्मंत्रैर्जुहोतिनत्रविप्रस्यैवदोषः ॥ शूद्रस्तहोमफलंलभेतैवेतिव्याचचक्षे ॥ एतच्चास्माभिर्निर्णयसिंधौसविस्तरमुक्तं ॥ तेनसर्वत्रशूद्राणांवैदिकतंत्रहोमेद्वौपक्षौ॥विप्रद्वारासमंत्रक अमंत्रकोनास्माचेति ॥ ॥ अथशूद्रस्यसंस्काराः॥ ॥यमः॥ शूद्रोप्येवंविधः कार्योविनामंत्रेणसंस्कृतः॥ नकेनचित्समंसृजच्छंदसातंप्रजापतिः छंदसामंत्रेण व्यासोपि गर्भाधानंपुंसवनंसीमंतोजातकर्मच॥ नामक्रियानिष्क्रमोन्नप्राशनंवपनक्रिया॥ कर्णवेधोव्रतादेशोवेदारंभक्रि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

विधिः॥ केशांतस्नानमुद्वाहोविवाहाग्निपरिग्रहः॥ त्रेताग्निसंग्रहश्चैवसंस्काराःषोडशस्मृताः इत्युक्ताह नवैताकर्णवेधांतामंत्रवर्जंक्रियाःस्त्रियः॥ विवाहोमंत्रतस्तस्याःशूद्रस्यामंत्रतोदश॥ यत्तुस्मृतिकोमुद्यांमदनपालेनोक्तम्॥ ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यानांगर्भाधानसीमंतजातकर्मनामकरणान्नप्राशनचूडोपनयनव्रतचर्याध्ययनसमावर्तनविवाहयज्ञदानानिसमानानीति॥ स्मृत्यंतरोक्तोद्विजानामेवोक्तेर्विवाहमात्रंसंस्कारंशूद्रोपिलभतांसदेति ब्राह्माच्च॥ नशूद्रस्यजातकर्मादि एवंचौलाभावः चूडाकर्मद्विजातीनांसर्वेषामेवधर्मनइतिमनूक्तेरिति॥ तच्चिंत्यं॥ सौमंतवचनस्योपनयनादिसाम्यार्थत्वादन्यथादानेप्यनधिकारापत्तेः॥ मानवीयेचधर्मतइत्युक्तेः शूद्रेहोमादिनिषेधात्॥ तदाहमनुः॥ वैजिकंगार्भिकंचैनोद्विजानामपमृज्यतइति अतएवमदनरत्नेहिरण्यगर्भदाने गर्भाधानंपुंसवनंसीमंतोन्नयनंतथा॥ कुर्युर्हिरण्यगर्भस्यततस्तेद्विजपुंगवाः इत्युक्ता जातकर्मादिकाः कुर्यात्क्रियाः षोडशचापराः॥ इत्यत्रमात्स्ये स्त्रियाजातकर्मनामकरणनिष्क्रमान्नप्राशनचूडाविवाहाः षट्संस्काराः शूद्राणांतुषडेतेपंचमहायज्ञाश्चेत्येकादशेत्युक्तम्॥ रूपनारायणहरिहरभाष्ययोरप्येवं॥ शूद्रस्योपनयनवर्जागर्भाधानादिविवाहांताः नवसंस्काराइतिजयपालः॥ शार्ङ्गधरस्तु द्विजानांषोडशैवस्युःशूद्राणांद्वादशैवहि॥ पंचैवमिश्रजातीनांसंस्काराःकुलधर्मतः॥ वेदव्रतोपनयनमहानाम्नीमहाव्रतं॥ विनाद्वादशशूद्राणांसंस्कारानाममंत्रतइत्याह॥ अपरार्कस्तु॥ गर्भाधानमृतौपुंसइत्यत्राह॥ एतच्चातुर्वर्ण्यपरंनद्विजातिमात्रपरं तथासत्युपनयनंविधायवाच्यंस्यादितिनेनतन्मतेगर्भाधानपुंसवनसीमंतजातकर्मनामकरणनिष्क्रमान्नप्राशनचौलाख्याः अष्टौभवंति कल्पतरौब्राह्मेनुविवाहमात्रंसंस्कारंशूद्रोपिलभतांसदेत्युक्तम्॥ अत्रसदसच्छूद्रगोचरत्वेन

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

देशभेदाद्व्यवस्थेतितत्वं॥ यत्तुमनुः॥ नशूद्रेपातकंकिंचिन्नचसंस्कारमर्हतीति तदर्थमाहमेधातिथिः॥ यत्सामान्यतोनिषिद्धंस्तेयानृता
दिनतदतिक्रमेस्यतथापापंयथाद्विजानां उपनयनरूपंसंस्कारंचनार्हतीतितेचतूष्णींकार्याः पूर्वोक्तयमायुक्तेरितिदिक्॥ शूद्रस्यचौलेचनमं
चचूडतादिपक्षः तस्यगोत्रचिन्हत्वाच्छूद्रेचतदभावात् यद्यपितस्मादाहुः सर्वाः प्रजाः काश्यप्यइतिश्रुतपथश्रुतेर्गोत्रनाशेनुकाश्यपइतिहे
माद्रौव्याघ्रपादोक्तेश्चकाश्यपंगोत्रमस्ति अतएवपिंडादिनिर्वपेद्वीरनामतोगोत्रतस्तथेति हेमाद्रौशूद्रश्राद्धेभविष्यवचनं तथापिश्राद्धेएवतत्
नतुप्रवरप्राप्तौप्रमाणमस्ति ऋष्यपत्यत्वाभावाच्च॥ अतएवमनुनाद्विजानांधर्मतइत्युक्तं अर्थप्राप्त शूद्रस्यकेशवपनंतुनवार्यतइतिमेधातिथिः
तत्रचौलेविकल्पेननशूद्राणांसर्वमुंडनंशिखाधारणंवाशूद्रस्यानियताः केशवेशाइतिवसिष्ठोक्तेः अतएवहारीतः स्त्रीशूद्रौतुशिखांछि-
त्वाक्रोधाद्वैराग्यतोपिवा॥ प्राजापत्यंप्रकुर्यातांनिष्कृतिर्नान्यथाभवेदितिनच्छूद्रेप्रायश्चित्तमाह अतएवगौडस्त्रीणांविधवानांशिखादृश्यते
यत्तुपाद्मे नशिखीनोपवीतीस्यान्नोच्चरेत्संस्कृतांगिरं॥ मध्यपत्रेनभुंजीतब्रह्मवृक्षस्यभामिनिइति तन्मुंडित्वपरिग्रहपक्षेइतिदिक्॥ विशेषस्तु
मत्कृतेनिर्णयसिंधौज्ञेयः॥ तथा शूद्राणांपंचमहायज्ञाश्चभवंति भार्यारतः शूद्रश्चभृत्यभर्ताश्राद्धक्रियारतः॥नमस्कारेणमंत्रेणपंचयज्ञान्नहा
पयेदितियाज्ञवल्क्योक्तेः॥ एतच्चमिताक्षरायांस्पष्टं॥ भारतेराजधर्मेषु तस्माच्छूद्रःपाकयज्ञैर्यजेनाव्रतवान्स्वयं॥ दक्षिणापाकयज्ञानांहिरण्यं
तुविधीयते॥ तेचवाजसनेयिशाखयाकार्याः शूद्रावाजसनेयिनइतिगोडनिबंधेदक्षोक्तेः॥ हरिहरभाष्येविवाहप्रकरणेप्येवमुक्तम्॥ अन्य
त्रयोगेव्यक्तीभविष्यतीतिसंक्षेपः॥ ॥ इतिश्रीजगद्गुरुनारायणभट्टसूरिसूनुरामकृष्णभट्टात्मजकमलाकरकृतेशूद्रधर्मेशूद्रसंस्काराः ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

॥ अथस्त्रीशूद्रश्राद्धनिर्णयः ॥ ॥तत्रश्राद्धक्रियारतइतिप्रागुक्तैर्नित्यनैमित्तिककाम्येषुसिद्धोधिकारः॥ एवंस्त्रीणां॥ स्वभर्तृप्रभृतित्रिभ्यः स्वपितृभ्यस्तथैवच॥ विधवाकारयेच्छ्राद्धंयथाकालमनंद्रितेतिस्मृतिरत्नावल्यांवृद्धमनूक्तेः॥तच्चश्राद्धंस्त्रीशूद्राणांमंत्रवर्जंतूष्णींभवति॥स्त्री णाममंत्रकंश्राद्धंतथाशूद्रासुतस्यच॥ प्राग्द्विजाश्चवृत्तादेशात्तेचकुर्युस्तथैवतदितिहेमाद्रौमरीचिवचनात्॥ अयमेवविधिः प्रोक्तः शूद्रा णांमंत्रवर्जितः॥ अमंत्रस्यतुशूद्रस्यविप्रोमंत्रेणगृह्यतइतिब्राह्मोक्तेश्च॥ अत्रश्राद्धप्रकरणेपिपरिभाषात्वाच्छूद्रस्यस्नानदानादौसवत्रवि प्रेणमंत्रपाठः कार्यः॥ सोपिपौराणस्यैव एवंस्त्रियाअपीतिशूलपाणिः प्राग्द्विजाश्चेत्यचूडाःत्रिवर्षपरं॥ अनुपेतोपिकुर्वीतमंत्रवत्पैतृमेधिक म्॥ यद्यसौकृतचूडःस्याद्यदिस्याच्चत्रिवत्सरः॥ इतिस्कमंतूक्तेःस्मृत्यर्थसारे अनुपनीताः स्त्रीशूद्राश्चश्राद्धमृत्विजाकारयेयुः स्वयंवामंत्रकंकु र्युः द्विजस्त्रियस्तुस्वयंसंकल्पमात्रंकृत्वावैदिकमंत्रयुक्तंसर्वंब्राह्मणद्वाराकारयेयुरितिप्रयोगपारिजातः अतएवस्त्रीणामित्यकृतविवाहस्त्री परमितिहेमाद्रिराह॥ अनुपनीतस्तुवैदिकमंत्रयुक्तंसर्वंस्वयमेवकुर्यात्॥ विशेषस्तुनिर्णयसिंधौज्ञेयः॥ शूद्रस्यतुसदाऽमश्राद्धमेव॥सदा त्वैवतुशूद्राणामामश्राद्धंविधीयते इतिसुमंतूक्तेः॥ पृथ्वीचंद्रोदयेमात्स्येपि॥ एवंशूद्रोपिसामान्यंवृद्धिश्राद्धंचसर्वदा॥ नमस्कारेणमंत्रेणकुर्यादा मान्नवत्सदा॥ तत्रैववृद्धपराशरः॥ आमान्नेनतुशूद्रस्यतूष्णींतुद्विजपूजनं॥ आमश्राद्धंतुनिर्वाप्यसजातीनाशयेदथ॥ सएव॥ आमं शूद्रस्यपक्वानंपक्वमुच्छिष्टमुच्यते॥ तेनशूद्रगृहेपक्वहोमोनेनिकेचित्॥ हेमाद्रौभविष्ये॥ धर्मेप्सवस्तुधर्मज्ञायदिशूद्राःप्रकुर्वते॥ अ ग्नौकरणमंत्रश्चनमस्कारोविधीयते॥ अग्नयेकव्यवाहनायनमः सोमायपितृमतेनमइत्ययंमंत्रः आवाहनादिकर्त्तव्यंयथाशूद्रेणतच्छृणु॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

देवानांदेवनास्नातुपितॄणांनामगोत्रतः पिंडादिनिर्वपेद्वीरनामतोगोत्रनस्तथा॥ शूद्राणांकाश्यपंगोत्रमितिहेमाद्रिः एवंतपैणादिष्वुन्नेयं॥
येतुकृष्यपत्यत्वाभावाच्छूद्रेगोत्रमेवनास्तीत्याहुस्तेमूर्खाएव॥ तत्रैवभविष्ये॥ शूद्रस्तुकृगृहपाकेनतत्पिंडान्निर्वपेत्तथा॥ सक्तुमूलंफलं
तस्यपायसंवाभवेत्स्मृतं॥ तेनपक्वमुच्छिष्टमुच्यते इत्येतद्विहितभिन्नपरं श्राद्धपरंवा शूद्रकर्तृकवैश्वदेवपरमितिस्मार्तगौडाः अन्यथास
त्रपक्वनिषेधादेवश्राद्धेप्यामसिद्धेः॥ शूद्रस्यामविधिर्व्यर्थःस्यात्॥ तेनश्राद्धेसर्वत्रामप्राप्तौपिंडेपायसादेः प्रतिप्रसवः॥ देवताभ्यःपितृभ्यः
श्चेत्ययंवानमस्कारमंत्रइतिविज्ञानेश्वरमदनपारिजातादयः हेमाद्रिस्तुशूद्रोप्यमंत्रवत्कुर्यादनेनविधिनाबुधइतिमात्स्यमंत्रनिषेधान्ना
ममंत्रेणेत्याह॥ यच्चपृथ्वीचंद्रोदयेस्कांदे॥ राजकार्यनियुक्तस्यबंधनिग्रहवर्तिनः॥ व्यसनेषुचसर्वेषुश्राद्धंविप्रेणकारयेदिति॥ नच्छूद्र
पितुल्यं॥ किंतु श्राद्धेसूर्यस्यनब्राह्मणः प्रतिनिधिः॥ ब्राह्मणोहीनवर्णस्यनकुर्यादौर्ध्वदेहिकं॥ शूद्रोपिवाब्राह्मणस्यविनापारसवात्क
चित् इतिनत्वेवपारस्करोक्तेः पारसवःऊढशूद्रापुत्रः विष्णुपुराणे दानंचदद्याच्छूद्रोपिपाकयज्ञैर्यजेनवा॥पित्र्यादिकंचयत्सर्वंशूद्रः
कुर्वीतनेनवै॥ तेनपाकेन॥ इदंकलीतरपरमितिस्मार्तगौडाः यत्तुभारतेराजधर्मेषु यवनाः किरातागांधाराश्चीनाः शबरबर्बराः॥ शा
कास्तुषाराः कंकाश्चपल्हवाश्चांध्रमद्रकाइत्युक्त्वा ब्रह्मक्षत्रप्रसूताश्चवैश्याःशूद्राश्चमानवाः कथंधर्मान्चरिष्यंतिसर्वेषियवासि
नः इतिचोक्त्वा वेदधर्मक्रियाश्चैवतेषांधर्मोविधीयते पितृयज्ञास्तथाकूपाः प्रपाश्चशयनानिवा॥ दानानिचयथाकालंद्विजेभ्योवि
सृजेत्सदा तथा दक्षिणासर्वयज्ञानांदानव्याप्तिमिच्छता॥ पाकयज्ञामहार्हाश्चकर्तव्याः सर्वदस्युभिरनिम्लेच्छादीनांश्राद्धविधानं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तदपिसजातीयभोजनंद्रव्यदानादिपरं॥विष्णूक्तानसौ नपक्वंभोजयेद्विद्वान्सच्छूद्रोपिकदाचन॥ भोजयन्प्रत्यवायीस्यान्नचतस्यफलंलभे
त्॥यत्रापिद्विजानांपाकनियमः यथालघुहारीतः॥एकोद्दिष्टंतुकर्तव्यंपाकेनैवसदास्वयमिति यथावास्मृतिदर्पणेगालवः मृताहन्यसपिंड
चगयाश्राद्धंमहालयं॥आपन्नोपिनकुर्वीतश्राद्धमामंनकर्हिचिदिति लौगाक्षिः अन्नेनैवाब्दिकंकुर्याद्धेम्नावामेननकर्हिचिदिति नत्रापिशू
द्रस्याममंव॥सद्राचैवतुशूद्राणामामश्राद्धंविधीयतइतिसुमंतूक्तेः शूद्रस्यदशापिंडाद्यामेनैवेतिहलायुधः॥ नन्न पूर्ववच्चनैः पाय
सादेरपिविधानात्॥ नच्चशूद्रकर्तृकमामश्राद्धमपराण्हएव॥ नतुद्विजवत्पूर्वाण्ह॥मध्यान्हात्सरतोयस्तुकुतपःसमुदाहृतः आमश्राद्ध
तुतत्रैवपितृणांदत्तमक्षयमितिसुमंतूक्तरित्यपरार्केहेमाद्रौचोक्तं॥पुत्रजन्मनिहिरण्यश्राद्धमेव तदाहहेमाद्रौसंवर्तः पुत्रजन्मनिकुर्वीतश्राद्धंहेम्ने
वबुद्धिमान्॥ नपक्वेननचामेनकल्याणान्यभिकामयन् आमहेमश्राद्धादौविशेषस्तुकमलाकरेनिर्णयसिंधौज्ञेयः॥क्रियानिबंधेव्यासः॥हिरण्य
मामश्राद्धीयंलब्धंयत्क्षत्रियादितः॥यथेष्टंविनियोज्यंस्याद्भुंजीयाद्ब्राह्मणान्स्वयं विप्रालब्धंभुंजीयात्क्षत्रियादिलब्धेतुयथेष्टविनियोगः
तेनापिश्राद्धंवैश्वदेवादिनकार्यं॥ देवोद्देशेनत्यक्तस्यदेवतांतरायत्यागायोगादितिदेवयाज्ञिकः॥ शूद्रलब्धेतूक्तंतत्रैवषट्त्रिंशन्मने आ
मंशूद्रस्ययत्किंचिच्छ्राद्धिकंप्रतिगृह्यते॥तत्सर्वंभोजनायालंनित्यंनैमित्तिकेनतु॥ गौडश्रद्धितवेःगिराः शूद्रवेश्मनिविप्रेणक्षीरंवायदि
वादधि॥निवृत्तेननभोक्तव्यंशूद्रान्नंतदपिस्मृतं॥शूद्राद्विप्रगृहेष्वन्नंप्रविष्टंतुसदाशुचि पराशरः तावद्भवतिशूद्रान्नंयावन्नस्पृशतिद्विजः द्विजानिकरसंस्पृष्टंसर्वतन्नविरुध्यते॥ विष्णुपुराणे॥ संप्रोक्षयित्वागृण्हीयाच्छूद्रान्नंगृहमागतं॥ अंगिराः॥ पात्रांतरगतंया-

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्यं दुग्धंस्वगृहमागतं॥ तथा अनुपनीतस्त्रीशूद्रादेरुत्तरीयेणसव्यापसव्येज्ञेये॥ तच्चोत्तरीयंवस्त्रोत्तरीयाभावेद्व्यंगुलंत्र्यंगुलंचतुरंगुलंवा परिमंडलं॥ षण्णवत्यंगुलंदीर्घमितिजातूकर्ण्योक्तंज्ञेयं तदभावे उपरिवासोमात्रं अपसव्यंक्रमाद्वस्त्रकुलाकश्चित्सगोत्रजः॥ इतिब्राह्मो क्तेरितिमैथिलवाचस्पतिः॥ स्मृतिकौमुद्यांबौधायनः॥ शूद्राणामित्युपक्रम्यउपवीतंवस्त्रविन्यासादिति॥ शंखः॥ चतुर्भिर्दर्भपिंजूलैर्ब्रा ह्मणस्यपवित्रकं॥ एकैकंन्यूनमुद्दिष्टंवर्णेवर्णेयथाक्रमं॥ मंडलेतुशूद्रस्याभ्युक्षणंमतमित्यादिनिर्णयसिंधौज्ञेयं॥ शूद्रस्यतिलकविधिरु क्तः॥ पराशरपुराणे॥ ऊर्ध्वपुंड्रंत्रिपुंड्रंचवर्तुलंचतुरस्रकं॥ अर्धचंद्रादिकंलिंगंवेदनिष्ठोनधारयेत्॥ वेदनिष्ठइत्युक्तेः शूद्रानुज्ञा मदनपा रिजातेब्राह्मे॥ ऊर्ध्वपुंड्रंद्विजः कुर्यात्क्षत्रियस्तुत्रिपुंड्रकं॥ अर्धचंद्रंतुवैश्यश्चवर्तुलंशूद्रजातिषु॥ विष्णवाश्वलायनौ॥ शंखचक्रांकनंचगीतनृत्यादिकंतथा॥ एकजातेरयंधर्मोनजातुस्याद्द्विजन्मनः॥ पुरुषार्थप्रबोधश्चिवसर्वस्वादौतुस्त्रीशूद्रयोर्विभूतिधारणमप्युक्तम्॥ ॥ इतिरामकृष्णभट्टात्मजकमलाकरभट्टकृतेशूद्रश्राद्धनिर्णयः॥ ॥ अथशूद्राणांविहितनिषिद्धधर्माः॥ ॥ लघुपराशरः॥ विक्री णन्मद्यमांसादित्यभक्ष्यस्यचभक्षणं॥ कुर्वन्नगम्यागमनंशूद्रः पतितत्क्षणात्॥ कपिलाक्षीरपानेनब्राह्मणीगमनेनच॥ वेदाक्षरविचारे णशूद्रश्चांडालतांव्रजेत्॥ यत्तुसएव लवणंमधुमद्यंचदधितक्रंघृतंपयः॥ नदुष्येच्छूद्रजातीनांकुर्यात्सर्वेषुविक्रियमिति॥ तदापदिज्ञेय मितिस्मृतिकौमुदी॥ असच्छूद्रपरमुक्तं॥ एवमसच्छूद्राणांमद्यमांसभक्षणेपिनदोषः निषिद्धमांसंविना। अतः सुरापशूद्रसंसर्गेनदोषः॥ पतितसंसर्गेहिसः नचायंतथा॥ द्विजानांतुनिषेधात्पातित्यमिति तत्संसर्गेशूद्रस्यदोषएव शूद्रस्यवर्जनेत्वभ्युदयः तदाहमनुः नमांसभक्ष-

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

णेदोषोनमद्येनचमैथुने॥ प्रवृत्तिरेषाभूतानांनिवृत्तिस्तुमहाफलेति सच्छूद्रैर्वर्ज्यमेव यत्तुकालिकापुराणे॥ विक्रयंसर्ववस्तूनांकुर्वन्शूद्रोन
दोषभाक्॥ मधुचर्मसुरांलाक्षांभुक्त्वामासंचपंचममिति॥ अत्रअनापदिमध्वादिनिषेध इतिकल्पतरुः॥ पराशरपुराणेपि॥ पिण्याकमासवस्तै
लंगव्यंतक्रादिकंतथा॥ शूद्रोदेवतुसंग्राह्यंनद्विजेभ्यःकदाचन॥ स्कांदेप्रभासखंडे॥ नदर्भानुद्धरेच्छूद्रोनपिबेत्कापिलंपयः॥ मध्यपत्रेनभुं
जीतब्रह्मवृक्षस्यभामिनि॥ नोच्चरेत्प्रणवंमंत्रंपुरोडाशंनभक्षयेत्॥ नशिखीनोपवीतीस्यान्नोच्चरेत्संस्कृतांगिरं॥ नपठेद्वेदवचनंत्रिषवं
नहिसेवयेत्॥ नमस्कारेणमंत्रेणक्रियासिद्धिर्भवेद्ध्रुवम्॥ निषिद्धाचरणंकुर्वन्पितृभिःसहमज्जति॥ अन्यान्यपिनिषिद्धानिमात्स्येकलि
धर्मेषु॥ ततःप्रभृत्ययंलोकःसर्वोव्यापत्स्यतेभृशमित्युपक्रम्य ब्राह्मणाःशूद्रयोनिस्थाःशूद्रावैमंत्रयोनयः॥ उपस्थास्यंतितान्विप्रान्वे
दार्थमभिलिप्सवः॥ लैंगेपि शूद्राणांमंत्रयोनिश्चसंबंधोब्राह्मणैःसह॥ भवतीहकलौतस्मिन्शयनासनभोजनैः॥ राजानःशूद्रभूयि
ष्ठाब्राह्मणान्बाधयंतिते॥ शूद्राश्चब्राह्मणाचाराःशूद्राचाराश्चब्राह्मणाः॥ अक्षत्रियाश्चराजानोविप्राःशूद्रोपजीविनः॥ शूद्राभिवा
दिनःसर्वेब्राह्मणैरभिवंदिताः आसनस्थान्द्विजान्दृष्ट्वानचलंत्यल्पचेतसः॥ ताडयंतिद्विजेंद्रांश्चशूद्रावैस्वल्पबुद्धयः॥ आस्येनिधायवैह-
स्तंकर्णेशूद्रस्यवैद्विजाः॥ नीचस्यचतदावाक्यंवदंतिविनयेनतु॥ आधीयंतेतथावेदान्शूद्राधर्मार्थकोविदाः॥ यजंतेचाश्वमेधेनराजानः
शूद्रयोनयः॥ तस्मादायुर्बलंरूपंकलिंप्राप्यप्रहीयते॥ तदात्वल्पेनकालेनसिद्धिंगच्छंतिमानवाः॥ धन्याधर्मंचरिष्यंतियुगांतेसमुपस्थिते॥
त्रेतायांवार्षिकोधर्मइत्युक्त्वातदन्हाप्राप्यतेकलौ॥ कौर्मेप्येतेश्लोकाःपाठांतरयुताःकौर्मे॥ शुक्लदंताजिनाख्याश्चमुंडाःकाषायवास

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सः॥ शूद्राधर्मंचरिष्यंतियुगांतेसमुपस्थिते॥ ताडयंतिद्विजेंद्रांश्चशूद्राराजोपजीविनः उच्चासनस्थान्शूद्रांश्चद्विजमध्येपरंतप॥ पुष्पैश्चभूषणैश्चैव
तथान्यैर्मंडनैर्द्विजाः॥ शूद्रानभ्यर्चयंत्यल्पश्रुतभाग्यबलान्विताः॥ नप्रेक्षंतोर्चनस्यापिशूद्राद्विजवरान्नृप॥ सेवावसरमालोक्यद्वारितिष्ठंति
चद्विजाः॥ वाहनस्थान्समावृत्यशूद्रान्शूद्रोपजीविनः॥ सेवंतेब्राह्मणास्तांस्तुस्तुवंतिस्तुतिभिः कलौ॥ अध्यापयंतिवैवेदान्शूद्रान्शूद्रो
पजीविनः॥ पठंतिवैदिकान्मंत्रान्नास्तिक्यंघोरमाश्रिताः॥ अत्रतस्मादेवंनकुर्यादितिनिषिद्ध्यते॥ स्कांदकौर्मयोः कलिधर्मेषु॥ यत्रोमायानरोव
क्तासंवादोनारदस्यतु॥ तत्रबौद्धंचजैनंचशाक्तंशैवंचवैष्णवम्॥ योगज्ञानमतंक्वांतंविरुद्धंवेदशास्त्रतः॥ वर्तिष्यंतेकलौब्रह्मन्तन्मतेनद्वि
जातयः॥ स्त्रियः गृहश्रूषणंपत्युर्विप्राणांशूद्रजातयः॥ पित्रोः पुत्राःपरित्यज्यजपहोमादिसाधनं॥ कुर्वंतेकाम्यकर्माणिदृष्टार्थानिपतंत्यधः
लोकिकैर्नामभिर्गीतैर्देवताराधनंतुयत्॥ शूद्रादीनामयंधर्मोनद्विजानांकदाचन॥ शूद्राणांकृतकैर्गीतैर्देवताग्रेकलौयुगे॥ नृत्यंकुर्वंतिविप्रा
श्चारवज्ञायश्रुतीरितं॥ गायंतिविधवागीतंश्रोतृणामपिपापदाः॥ विष्णुपुराणे॥ अपहायनिजंकर्मकृष्णकृष्णेतिवादिनः॥ तेहरेर्द्वेषिणः
पापाधर्मार्थंजन्मयद्धरेः॥ तत्रैव द्विजशुश्रूषयैवैषपाकयज्ञाधिकारवान्॥ निजानंचतिवैलोकान्शूद्रोधन्यतरस्ततः॥ दानंचदद्या-
च्छूद्रोपिपाकयज्ञैर्यजेन्नच॥ पित्र्यादिकंचवैसर्वंशूद्रःकुर्वीतवैनरः॥ पाकयज्ञाः पंचमहायषाः पाकशब्दस्यतंपाकेन मनस्येत्यादौप्रशा-
स्त्यार्थत्वात्॥ यद्वायोस्मत्साकतरइतिवदत्यार्थः॥ मदनपारिजातेबृहस्पतिः॥ शौचंब्राह्मणशुश्रूषासत्यमक्रोधएवच॥ शूद्रकर्मनथा
मंत्रोनमस्कारोस्यचोदितः॥ भारतेआनुशासनिकेपर्वणि॥ दत्त्वापितामहः शूद्रमभिभूतंनुतामसैः द्विजशुश्रूषणंधर्मंशूद्राणांतुप्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सुक्तवान्॥ नश्यंतितामसाभावाःशूद्रस्यद्विजभक्तितः॥द्विजशुश्रूषयाशूद्रःपरंश्रेयोधिगच्छति॥अहिंसकःशुभाचारोदेवताद्विजपूजकः
शूद्रोधर्मफलैरिष्टैःस्वधर्मेणैवयुज्यते॥ तथा स्वाहाकारनमस्कारौमंत्रौशूद्रोविधीयताम्॥ताभ्यांशूद्रःपाकयज्ञैर्यजेतब्रह्मवान्स्वयं॥ब्रह्म
मंत्रः संचयांश्चनकुर्वीत जातुशूद्रःकथंचन॥पापीयान्हिधनंलब्ध्वाबाधेतापिगरीयसः॥राज्ञाबासमनुज्ञातःकामंकुर्वीतधर्मतः॥आ
पस्तंबः॥ शुश्रूषाशूद्रस्येतरेषांवर्णानांपूर्वस्मिन्पूर्वस्मिन्निःश्रेयसंभूयः बौधायनः॥ शूद्राणामार्याधिष्ठितानांमासिमासिवपनमर्थवदा
चमनकल्पउपवीतंवस्त्रविन्यासादि अर्येवैश्यः अर्यःस्वामिवैश्ययोरितिपाणिनिः॥ मनुरपि शूद्राणांमासिकंकार्यंवपनंन्यायवर्त्ति
नां॥वैश्यवच्छौचकल्पश्चद्विजोच्छिष्टंचभोजनम्॥शौचमाचमनंसूतसूतकंचैववैश्यवत्॥त्रिराचमनंपंचदशरात्रमाशौचमित्यर्थः॥य
ज्ञवल्क्यः॥ शुद्धेरन्स्त्रीचशूद्रस्यसकृत्स्पृष्टाभिरंतनदृति॥ तदसच्छूद्रपरमितिमदनपालः अंततः तालुगाभिः ओष्ठेनमार्जन
घ्राणस्पर्शादिकंतुस्त्रीशूद्रयोर्नभवतिदृति॥ त्रिःप्राश्यापोद्विरुन्मृज्यस्वान्यद्भिः समुपस्पृशेदितियाज्ञवल्क्येननित्यप्राशनेएवतदुक्तेरि-
तिकेचित्॥ अन्येतूपलक्षणत्वात्स्त्रीशूद्रयोरपिभवति॥अतएवस्त्रीचशूद्रश्चेति शूद्रेविशेषमात्रमुक्तमित्याहुः॥उच्छिष्टंभांडस्थ
द्रोषः मनुभुक्तिपात्रस्थं॥नशूद्रायमतिंदद्यान्नोच्छिष्टंनहविःपूतमितिपूर्वोक्तेः॥ ॥अन्येतुयथाश्रुतमाहुः॥गौतमः॥शूद्रश्चतुर्थोवर्ण
एकजातिस्तस्यसत्यमक्रोधः शौचमाचमनार्थेपादप्रक्षालनमेवैके॥श्राद्धकर्मभृत्यभरणंस्वदारवृत्तिरनुज्ञातोस्यनमस्कारोमंत्रः पाकयज्ञैः
स्वयंयजेतेत्येकेदृति॥पाकयज्ञैरष्टकादिभिःस्वयंयजेतनर्त्विगादिभिरितितद्राद्धेस्वयमितिपत्नीत्यादिव्यावृत्त्यर्थमितिलक्ष्मीधरः॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

एकेत्युक्तेर्विप्रद्वारापिप्रतिष्ठादावुक्तत्वात्॥ शक्तःस्वयमशक्तस्तुविप्रद्वारा॥ सच्छूद्रःस्वयमसच्छूद्रोविप्रद्वारेतिजयपालः॥ हेमाद्रौपा
रते॥ श्राद्धकर्मनयश्चैवसत्यमक्रोधएवच॥ स्वेषुदारेषुसंतोषःशौचंनित्यानसूयता॥ आत्मज्ञानंतितिक्षाचधर्मःसाधारणोनृप॥ चातुर्वर्ण्य
स्येतिशेषः॥ शूद्राणांपुराणश्रवणेनात्मज्ञानं॥ श्रोतव्यइतिनियमस्तुद्विजपरइतिव्रतहेमाद्रेः॥ भगवद्गीतासु॥ मामुपाश्रित्यकौंतेययेपि-
स्युःपापयोनयः॥ स्त्रियोवैश्यास्तथाशूद्रास्तेपियांतिपरांगतिम्॥ हेमाद्रौविष्णुः॥ क्षमाशौचंदमोदानमिंद्रियंसत्यसंयमौ॥ अहिंसागुरु
शुश्रूषातीर्थानुसरणंदया॥ आर्जवंलोभशून्यत्वंदेवब्राह्मणपूजनम्॥ अनभ्यसूयाचतथाधर्मःसामान्यउच्यते॥ तद्वृत्तिमाहनुर्मनुपरा
शरौ॥ शुश्रूषैवतुशूद्रस्यधर्मोनिःश्रेयसःपरः॥ शुचिरुत्कृष्टशुश्रूषुर्मृदुवागनहंकृतः॥ ब्राह्मणोपाश्रयोनित्यमुत्कृष्टांजातिमश्नुते॥ शूद्रस्तुवृत्ति
माकांक्षन्नक्षत्रमाराधयेद्यदि॥ धनिनंवाप्युपाराध्यवैश्यंशूद्रोजिजीविषेत्॥ स्वर्गार्थमुभयार्थंवाब्राह्मणानेवराधयेत्॥ विप्रसेवैवशूद्रस्यविशिष्टं
कर्मकीर्त्यते॥ यदतोन्यद्धिकुरुतेतद्भवत्यस्यनिष्फलम्॥ विप्रसेवांविनाकृतमपिस्नानदानाद्यकृतमित्यर्थः॥ सेव्यंप्रत्याह॥ प्रकल्प्यानस्यतैर्वृ
त्तिःस्वकुटुंबाद्यथार्हतः॥ शक्तिंचापेक्ष्यदाक्ष्यंचभृत्यानांपरिसंग्रहे॥ तैर्हितैःपुत्रवदसौपालनीयइतिमेधातिथिः॥ उच्छिष्टमन्नंदातव्यंजी
र्णानिवसनानिच॥ पुलकाश्चैवधान्यानांजीर्णाश्चैवपरिच्छदाः॥ पुलकाधान्यकणाः॥ उच्छिष्टंभुक्तशिष्टंभांडस्थमितिमेधातिथिः॥ गौतमः॥
तेभ्योवृत्तिंविलिप्सेतजीर्णान्युपानच्छत्रवासः कूर्चादीन्युच्छिष्टाशनंशिल्पंवृत्तिश्चयद्यर्थमाश्रयेद्धर्तव्यस्तेनक्षीणोपिशूद्रेणचोत्तरस्तदर्थस्य
निचयःस्यादिति॥ क्षीणोवृत्तिहीनस्तेनार्येणभर्त्तव्यस्तेनशूद्रेणचोत्तरअर्योभर्त्तव्यइत्यर्थः॥ उच्छिष्टदानंदासपरम्॥ अन्येतुउच्छिष्टमन्नं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दातव्यंशूद्रायागृहमेधिने॥ गृहस्थायतुदातव्यमन्नमेवदिनेदिनेइतिव्याघ्रोक्तेरुच्छिष्टनिषेधेगृहस्थपरइत्याहुः॥ मदनरत्नेप्येवम्॥ तथा तपः शूद्रस्यसेवनम्॥ याज्ञवल्क्यः॥ शूद्रस्यद्विजशुश्रूषातयाजीवन्वणिक्पथेत्॥ शिल्पैर्वाविविधैर्जीवेद्द्विजातिहितमाचरन्॥ नृसिंहपुराणे॥ अयाचितंप्रदातास्यात्ऋषिवृत्त्यर्थमाश्रयेत्॥ पुराणंश्रृणुयान्नित्यंनरसिंहस्यपूजनम्॥ उशना॥ शूद्रस्यद्विजशुश्रूषासर्वशिल्पानि चाप्यथ॥ विक्रयः सर्वपण्यानांशूद्रधर्मउदाहृतः॥ देवलः॥ शूद्रधर्मस्त्रिवर्णशुश्रूषा कलत्रादिपोषणं कर्षणपशुपालनभारोद्वहनपण्य व्यवहारचित्रकर्मनृत्यगीतवेणुमृदंगवादनानीति॥ मनुः॥ अशक्नुवंस्तुशुश्रूषांशूद्रः कर्त्तुंद्विजन्मनां॥ पुत्रदारात्ययेप्राप्तेजीवेत्कारुक कर्मभिः॥ यैःकर्मभिःप्रचरितैः शुश्रूषंतेद्विजातयः॥ तानिकारुककर्माणिशिल्पानिविविधानिच कुर्यादितिशेषः॥ नृसिंहपुराणे॥ दूरान्छू द्रेणोपचार्योब्राह्मणोग्निरिवज्वलन्॥ एवंधर्माचरणेलोकमाहुर्पैठीनसिः॥ गांधर्वंशूद्रस्यस्थानमित्यर्थः॥ ॥ इतिश्रीरामकृष्णभट्टकृत कमलाकरभट्टकृतेशूद्रकमलाकरेशूद्राणांविहितनिषिद्धानि॥ ॥अथशूद्रस्यसंस्कारप्रयोगः तत्रादौसर्वकर्मांगत्वात्पुण्याहवाचन मान्वारानुसारेणोच्यते व्यासः संपूज्यगंधमाल्याद्यैर्ब्राह्मणान्स्वस्तिवाचयेत् काम्यकर्मणिमांगल्येसंग्रामाद्भुतदर्शने यमः सोंकारंब्रा ह्मणेकुर्यान्निरोंकारंमहीपतौ उपांशुचतथावैश्येस्वस्तिशूद्रेप्रकीर्तयेत् कर्तांचम्य सुमुखश्चैकदंतश्चेत्यादिपठित्वाश्रुत्वादेशकालौसंकी र्त्य अमुककर्मकरिष्येतदंगतयागणेशपूजनपुण्याहवाचनंकरिष्येइतिसंकल्प्यगणेशंपूजयेत् तथा हेहेरंबत्वमेह्येहिअंबिकात्र्यंबकात्मज सिद्धिबुद्धियुतत्र्यक्षसर्वलोकपितःपितः नागास्यनागहारत्वंगणनाथचतुर्भुज भूषितः स्वायुधैर्दिव्यैःपाशांकुशपरश्वधैः आवाहया

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मिपूजार्थंरक्षार्थंचममक्रतोः द्रुह्यागत्यगृह्णत्वंपूजांरक्षत्वमेक्रतुम् इत्यावाह्यषोडशोपचारैः संपूज्यपात्रेसफलमर्घ्यमादाय रक्षरक्षगणाध्यक्षत्र्यक्षत्रैलोक्यरक्षक भक्तानामभयंकर्तात्राताभवभवार्णवात् द्वैमातुरकृपासिंधोदेवषाण्मातुराग्रज वरदस्त्वंवरंदेहिवांछितार्थप्रदो भव॥ अनेनफलदानेनफलदोभवमेप्रभो इत्यर्घ्यंदत्वा वक्रतुंडमहाकायेतिप्रार्थयेत् यद्वा विघ्नेश्वरायवरदायसुरप्रियायलंबोदरायसकलायजगद्धिताय नागाननायश्रुतियज्ञविभूषिताय गौरीसुताय गणनाथनमोनमस्ते भक्तार्त्तिनाशनपरायगणेश्वरायसर्वेश्वरायकृपादायसुरेश्वराय विद्याधरायविकटायचवामनायभक्तप्रसन्नवरदायनमोनमस्ते नमस्तेब्रह्मरूपायविष्णुरूपायतेनमः नमस्तेरुद्ररूपायकरिरूपायतेनमः॥ इतिप्रार्थना ततःस्वाग्नेधान्यराशिद्वयेकलशौसंस्थाप्य तत्रगंधदूर्वापंचपल्लवफलद्वंपंचरत्नादिक्षिप्त्वाधान्यपूर्णपात्रद्वयंन्यस्य तत्र पाशहस्तंचवरुणमंभसांपतिमीश्वरम् आवाहयामियज्ञेस्मिन्पूजयैप्रतिगृह्यताम् इतिवरुणमावाह्यसंपूज्य कलशस्यमुखेविष्णुरित्याद्यैः संप्रार्थ्य मातृदेवोभव पितृदेवोभव आचार्यदेवोभव अतिथिदेवोभव आशिषः प्रार्थयंते॰ एताः सत्याआशिषःसंतु अवनिकृतजानुमंडलः कमलमुकुलसदृशमंजलिंशिरस्याधायदक्षिणेनपाणिनास्वर्णपूर्णकलशंधारयित्वा दीर्घानागानद्योगिरयस्त्रीणिविष्णुपदानिचतेनायुः प्रमाणेनपुण्याहंदीर्घमायुरस्तुशिवा आपः संतुसौमनस्यमस्तु॰ अक्षतंचारिष्टंचास्तु॰ गंधाःपांतुसुमंगल्यंचास्तु॰ अक्षताःपांत्वायुष्यमस्तु॰ पुष्पाणिपांतुसौश्रियम॰ तांबूलानिपांत्वैश्वर्यमस्तु॰ दक्षिणाःपांतुबहुदेयंचास्तुइतिविप्रहस्तेदत्वा यंकृत्वासर्ववेदयज्ञक्रियाकरणकर्मारंभाः ब्रह्मणः शोभनाः प्रवर्तंतेतमहंनत्वाभवद्भिरनुज्ञातः पुण्यपुण्याहंवाचयिष्ये वा-

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

च्यतामितितैरुक्ते माविघ्नंमाचमेपापंमासंतुपरिपंथिनः सौम्याभवंतुसुखिनःसर्वेलोकाःसुखावहाःइतिकर्तावदेत् विप्रास्तथास्तित्युक्त्वा करोतुस्वस्तितेब्रह्मास्वस्तिवापिद्विजातयः सशैलसृषाश्चयेश्रेष्ठास्तेभ्यस्तेस्वस्तिसर्वदा ययातिर्नहुषश्चैवधुंधुमारोभगीरथः तुभ्यंराजर्षयःसर्वेस्वस्तिकुर्वंतुनित्यशः स्वस्तितेस्तुद्विपादेभ्यश्चतुष्पादेभ्यएवच स्वस्त्यस्त्वपादकेभ्यश्चसर्वेभ्यःस्वस्तिसर्वदा स्वाहास्वधावशाचीचैवस्वस्तिकुर्वंतुतेसदा लक्ष्मीररुंधतीचैव कुरुतांस्वस्तिनेऽनघ असितोदेवलश्चैवविश्वामित्रस्तथांगिराः स्वस्तितेयुप्रयच्छंतुकार्तिकेयश्चषण्मुखः विवस्वान्भगवान्स्वस्तिकरोतुतवसर्वशः दिग्गज्जाश्चैवचत्वारःक्षितिश्चगगनंयहाः अधस्ताद्धरणींयोऽसौनागोधारयतेसदा॥ शेषश्चपन्नगश्रेष्ठः स्वस्तितुभ्यंप्रयच्छतु इतिवदेयुः ततःकर्तीब्राह्मणाः मनः समाधीयतां समाहितमनसः स्मइतिते प्रसीदंतुभवंत प्रसन्नाःस्मः इत्युक्तेकुंभाज्जलंपातयन्वदेत् शांतिरस्तु॰ पुष्टिरस्तु॰ तुष्टिरस्तु॰ वृद्धिरस्तु॰ अविघ्नमस्तु॰ आयुष्यम॰ आरोग्यम॰ शिवंकर्मा॰ कर्मसमृद्धिर॰ पुत्रसमृद्धिरस्तु॰ धनधान्यसमृद्धिरस्तु॰ इष्टसंपदस्तु॰ अरिष्टनिरसनमस्तु॰ यत्पापंतन्मतिहतमस्तु॰ यद्भद्रंयत्तदस्तु॰ उत्सेरकर्मण्यविघ्नमस्तु॰ उत्तरोत्तरमहरहरभिवृद्धिरस्तु॰ उत्तरोत्तराः क्रियाः शुभाः शोभनाःसंपद्यंतां॰ तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रसंप॰ तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रग्रहलग्नादिदेवताःप्रीयंताम् दुर्गापंचाल्यौप्रीयेतां॰ अग्निपुरोगाविश्वेदेवाःप्रीयंतां॰ इंद्रपुरोगामरुद्गणाःप्रीयंताम्॰ ब्रह्मपुरोगाःसर्वेवेदाःप्री॰ वसिष्ठपुरोगाऋषिगणाःप्री॰ अरुंधतीपुरोगाएकपत्न्यः प्री॰ ब्रह्मचब्राह्मणाश्चप्री॰ श्रीसरस्वत्यौप्रीयेतां॰ श्रद्धामेधेप्रीयेतां॰ भगवतीकात्यायनीप्रीयतां॰ भगवतीमाहेश्वरीप्री॰ भगवतीपुष्टिकरीप्री॰ भगवतीतुष्टिकरीप्री॰ भगवतीवृद्धिकरीप्री॰ भगवतीऋ॰

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

द्धिकरीप्री० भगवंतौविघ्नविनायकौप्रीयेतां. भगवान्स्वामीमहासेनः सपत्नीकः ससुतः सपार्षदः सर्वस्थानगतः प्रीयतां. हरिहरहिरण्यगर्भाः प्री० सर्वाग्रामदेवताः प्री० सर्वाः कुलदेवताः प्री० सर्वाइष्टदेवताः प्री० हताब्रह्मद्विषः हताः परिपंथिनः हता अस्यकर्मणो विघ्नकर्तारः शत्रवः पराभवंयांतु. शाम्यंतुघोराणि. शाम्यंतुपापानि. शाम्यंत्वीतयः. शुभानिवर्धतां. शिवाआपः संतु. शिवाऋतवः संतु शिवाअभयः संतु. शिवाओषधयः संतु. शिवावनस्पतयः संतु. शिवाअतिथयः संतु. अहोरात्रेशिवेस्याताम् शुक्रांगारकबुधबृहस्पतिशनैश्चरराहुकेतुसोमसहिता आदित्यपुरोगाः सर्वेग्रहाः प्रीयंतां. भगवान्नारायणःप्रीयतां. भगवान्पर्जन्यःप्रीयतां भगवान्स्वामीमहासेनः प्रीयतां. पुण्याहकालान्वाचयिष्ये वाच्यतां ब्राह्मंपुण्यमहर्यच्चस्वस्त्युत्पादनकारकं वेदवृक्षोद्भवंनित्यंतत्पुण्याहंब्रुवंतुनः दीयंतेयत्रदानानिपूजांतेचद्विजातयः. दृश्यतेयत्रमांगल्यंतत्पुण्याहंसदास्तुमे ममगृहेस्यकर्मणः पुण्याहंभवंतोब्रुवंतु स्वस्तिपुण्याहमितित्रिर्विप्राः ततः स्वस्तिर्याचाविनाशारब्यापुण्यकल्याणवृद्धिदा विनायकप्रियानित्यंतांस्वस्तिभोब्रुवंतुनः ममगृहेस्वस्तिभवंतोब्रुवंतु आयुष्मतेस्वस्तिइतिविप्राः सागरस्यतुयाऋद्धिर्महालक्ष्म्यादिभिः कृता संपूर्णापूर्णचंद्रेयातामृद्धिंभोब्रुवंतुनः ममगृहेऋद्धिंभवंतोब्रुवंतु ऋध्यतामितित्रिः पृथिव्यासुत्थितायांतुयत्कल्याणंपुराकृतं ऋषिभिःसिद्धगंधर्वैःस्तत्कल्याणंब्रुवंतुनः ममगृहेकल्याणंभवंतोब्रुवंतु कल्याणमितित्रिर्विप्राः ततः क्षीरोदधिसमुद्भूतामथ्यमानेमहोदधौ विष्णोश्चैवप्रियानित्यंतांश्रियंभोब्रुवंतुनः ममगृहेश्रीरस्तितिभवंतोब्रुवंतु अस्तुश्रीरितितैरुक्ते वर्षशतंपूर्णमस्तु शिवमस्तु वंशाभिवृद्धिरस्तु प्रजापतिः प्रीयतां ततोविप्राः सुरा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्त्वामभिषिंचतुब्रह्मविष्णुमहेश्वराः वासुदेवोजगन्नाथस्तथासंकर्षणोविभुः प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्चभवंतुविजयायते आखंडलोग्निर्भगवा
न्यमोवैनिर्ऋतिस्तथा वरुणःपवनश्चैवधनाध्यक्षस्तथाशिवः ब्रह्मणासहिताःसर्वेदिक्पालाः ० कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिर्मेधापुष्टिः श्रद्धाक्रियाम
तिः ॥ बुद्धिर्लज्जावपुःशांतिः कांतिस्तुष्टिश्चमातरः ॥ एतास्त्वामभिषिंचंतुदेवपत्न्यः समागताः ॥ आदित्यश्चंद्रमाभौमोबुधजीवसितार्क
जाः ग्रहास्त्वामभिषिंचंतुराहुकेतुश्चतर्पिताः ॥ देवदानवगंधर्वायक्षराक्षसपन्नगाः ॥ ऋषयोमुनयोगावोदेवमातरएवच ॥ देवपत्न्योद्रु
मानागादैत्याश्चाप्सरसांगणाः ॥ अस्त्राणिसर्वशस्त्राणिराजानोवाहनानिच ॥ औषधानिचरत्नानिकालस्यावयवाश्चये ॥ सरितःसा
गराः शैलास्तीर्थानिजलदानदाः ॥ एतेत्वामभिषिंचंतुसर्वकामार्थसिद्धये इत्याद्यैः पूर्वोक्तैरभिषिंचेयुः तत्रपत्नीवामे ततः करोतु
स्तिब्रह्मेत्याद्यैः पूर्वोक्तैर्यजमानस्यनीराजनंतिलकं आशीर्वादश्च एवंसर्वत्र ॥ ॥ इतिकमलाकरभट्टकृतौशूद्रस्यपुण्याहवा
चनं ॥ ततःकर्तातंडुलपुंजेषु गौरीपद्माशचीमेधासावित्रीविजयाजया ॥ देवसेनास्वधास्वाहामातरोलोकमातरः ॥ धृतिःपुष्टि स्तु-
थातुष्टिरात्मनःकुलदेवताः ॥ गणेशेनाधिकाह्येतावृद्धौपूज्यास्तुषोडश ॥ ब्राह्मीमाहेश्वरीचैवकौमारीवैष्णवीतथा ॥ वाराहीचतथें
द्राणीचामुंडाः सप्तमातर इतिगणेशपूर्वकागौर्यादिषोडशब्राह्म्यादिसप्तचनामभिर्मातृरावाह्य कुंड्येघृतेनपंचसप्तधाराः कृत्वा
वसुधारायैनमइत्यावाह्य षोडशोपचारैःसंपूज्य नांदीश्राद्धंकुर्यात् यथा सर्वसव्येनदेवतीर्थेनयवैश्चपित्र्यपि मात्रादित्रय पि १८
त्रादित्रय मातामहादित्रय संबंधिनांदीमुखसत्यवसुसंज्ञकविश्वेदेवस्थानेभवन्ध्यांक्षणः कर्तव्यः प्राप्नुतांभवंतोप्राप्नवानेतिद्वौविप्रौ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कुशाग्रंटोवादैवेनिधाय मातृपितामहीप्रपितामहीनाममुकदेवीनांदासीनामित्याचार्यचूडामणिः नांदीमुखानांस्थानेइत्यादिनाद्वौपितृपितामहप्र
पितामहानांनांदीमुखानांस्थानेइत्यादिनाद्वौ मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानां सपत्नीकानां नांदीमुखानांस्थानेइत्यादिनाद्वौ॥ कोकिलमतानु
सारिणांतुमातृमातामहप्रमातामहा इतिमातामहेनमहमानुःश्राद्धं॥ तदापार्वणवद्भवेव॥ नात्रनामगोत्रेमूलंनिर्णयसिंधौज्ञेयम्॥ ततःसत्यवसंज्ञ-
काविश्वेदेवाः इदंवःपाद्यम्॥ एषवोर्घः एवंमात्रादयः पित्रादयः मातामहादयश्चइदंवःपाद्यं॥ ततःविश्वेदेवाः इदमासनमास्यतांनमः एवं
मात्रादौ अर्घ्यस्थानेसंकल्पसिद्धिरस्तु विश्वेदेवाः एषवोगंधः एवंमात्रादौ॥ एवंइमानिपुष्पाणिधूपः दीपः आच्छादनं एतेअमुकेभ्यः गंध
पुष्पधूपदीपाच्छादनांताः सर्वेउपचाराः संपूर्णाःभवंतु॥ततोर्धचंद्रमंडलमभ्युक्षणंवाकृत्वापात्रेष्वामान्नानिद्विगुणानिसमानिवादत्वा प्रोक्ष्यपा
त्रमालभ्य यवान्विकीर्यान्नेगुष्ठंदत्वा सत्यवसुसंज्ञकाविश्वेदेवाः नांदीमुखाः इदंवः युग्मब्राह्मणभोजनपर्याप्तंद्विगुणमामंसोपस्करं आम
मूल्यभूतंयथाशक्तिहेमवासंप्रददेस्वाहानमः एवंमातृपितामहीप्रपितामह्यःनांदीमुख्यःइदंवः युग्मेत्यादि॰पितृपितामहप्रपितामहाःनांदी
मुखाः इदंवः युग्मेत्यादि॰ एवंमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहाः सपत्नीकाः नांदीमुखाः इदंवः इत्यादि॥ एवंमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमाता
महाः सपत्नीकाःनांदीमुखाइत्यादि अत्रपिंडाः कृताकृताः॥ पिंडपक्षेवेदिंकृत्वापूर्वायालेखाः तिस्रःकृत्वा दर्भानास्तीर्य मातर्नांदीमुखि अवनेनिं
क्ष्वेतिजलंदत्वा एवंपितामहीप्रपितामही॰ एवंपितः नांदीमुखेत्यादितनः सक्तुनागुडेनवादधिबदरयवमिश्रान्पिंडान्कृत्वा एतत्तेमातर्नांदीमु
खिएषतेपिंडः इदमन्नंवास्वाहानमः इत्येकंपिंडंदत्वापरंतूष्णींद्वितीयं एवमेकैकस्यद्वौद्वौदत्वा पुनः प्रत्यवनेनिंक्ष्वेतिप्रत्यवनेजनं प्राग्वद्द.

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

लाभ्यंजनांजनेवासांसिचदत्वा शेषमाघ्रायपात्रस्थंजलंपरिषिच्यशिवाआपः संत्वित्यादि कृत्वैतन्नांदीश्राद्धकर्मणः सांगतासिद्ध्यर्थंद्राक्षामलकं
यवः तन्निष्क्रयद्रव्यंवादक्षिणांतुभ्यंसंप्रददे स्वाहानमइति प्रत्येकंदत्वानेननांदीश्राद्धेननांदीमुखदेवताः प्रीयंतां मातापितामहीचैवनथैवप्रपि
तामही॥पितापितामहश्चैवतथैवप्रपितामहः॥मातामहस्तत्पितात्रप्रमातामहकादयः एतेभवंतुमेप्रीताः प्रयच्छंतुचमंगलमितिसंप्रार्थ्यपिंडा
न्निसृजेत्॥ ॥इतिवृद्धिश्राद्धं॥एतदंतंसर्वत्रसंस्कारेषुसमानम्॥यत्रतुग्रहयज्ञतुलादौऋत्विग्वरणंतत्राचाराद्धरावे आपःक्षीरंकुशाग्राणिद
धिदूर्वाक्षतास्तथा॥सर्षपाःकुंकुमंचेतिअर्घेष्टांगप्रकीर्तितइति अष्टांगमर्घ्यंकृत्वापिधाय स्वागतंभोद्विजश्रेष्ठामदनुग्रहकारकाः॥ इदमर्घ्यमि
दंपाद्यंभवद्भिः प्रतिगृह्यतामितिपाद्यार्घमाचारात्कृत्वाचार्यं ब्रह्मर्त्विग्वरणंकृत्वाब्राह्मणान्प्रार्थयेत्॥ ब्राह्मणाःसंतुमे शास्ताः पापात्तांतुसमाहि
ताः॥ वेदानांचैवदातारः पातारः सर्वदेहिनाम्॥जपयज्ञैस्तथाहोमैर्दानैश्चविविधैःपुनः॥ देवानांचपितॄणांचतृप्त्यर्थंयाजकाःकृताः॥ये
षांदेहेस्थितावेदाःपावयंतिजगत्त्रयं॥रक्षंतुसततंतेमांजपयज्ञेव्यवस्थिताः॥ब्राह्मणाजंगमंतीर्थंत्रिषुलोकेषुविश्रुतम् येषांवाक्योदकेनैवशुद्ध्यं
तिमलिनाजनाः॥ पावनाः सर्ववर्णानांब्राह्मणाब्रह्मरूपिणः॥सर्वकर्मरतानित्यंवेदशास्त्रार्थकोविदाः॥ श्रोत्रियाःसत्यवाचश्चदैवध्यानरताः
सदा॥यद्वाक्यामृतसंसिक्ताःऋद्धिंयांतिनरद्रुमाः॥ अंगीकुर्वंतुकर्मैतत्कल्पद्रुमसमाशिषः॥ यथोक्तनियमैर्युक्तामंत्रार्थेस्थिरबुद्धयः॥
यत्कृपालोचनात्सर्वाःऋद्धयोवृद्धिमाप्नुयुः॥ममयज्ञेजपेपूज्याःसंतुमेनियमान्विताः॥ अक्रोधनाःशौचपराःसततंब्रह्मचारिणः॥देव- १९
ध्यानरतानित्यंप्रसन्नमनसःसदा॥अदुष्टभाषिणःसंतुमासंतुपरनिंदकाः॥ममापिनियमाह्येतेभवंतुभवतामपि॥ आस्तांप्रासंगिकम्॥ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अथगर्भाधानं॥ तत्राद्येरजोदर्शनेदुष्टवारर्क्षतिथ्यादौशांतिंमत्कृतशांतिरत्नोक्तविधिनाकृत्वा आद्यरात्रिचतुष्टयवर्जंसमरात्रिषुगत्कृत
निर्णयसिंधावुक्तेकालेतत्कार्यं॥ कर्तासभार्योदेशकालौस्मृत्वाऽस्यांममभार्यायांजनिष्यमाणसर्वगर्भाणांबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा
श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंगर्भाधानंकरिष्येइत्युक्त्वातदंगतयागणेशपूजापुण्याहवाचनमातृकापूजानांदीश्राद्धानिप्राग्वत्कृत्वालंकृतोनववस्त्रंधृ
त्वाश्वगंधारसंदूर्वारसंभार्यादक्षिणनासाबिलेसेचयेत्॥ नीराजिताः सूर्यंनमस्कुर्यात्॥ ततोरात्रौशय्यायांविष्णवेनमः एवंत्वष्ट्रे॰ प्रजापतये॰ धात्रे॰
सिनीवाल्यै॰ सरस्वत्यै॰ अश्विभ्यां॰ पर्जन्यायनमः इतियोनिमभिमृश्यस्त्रियंगत्वाऋतौस्नानायात्॥ स्त्रियानस्नानं॥ अनृतौमूत्रवच्छौचाच
मने॥ ॥ इतिगर्भाधानं॥ ॥ अथपुंसवनम्॥ द्वितीयेतृतीयेचतुर्थेवामासेपुंनक्षत्रेभर्ताभ्यंगंकृत्वादेशकालौस्मृत्वाऽस्यांममभार्यायांज
निष्यमाणगर्भस्यपुंरूपताप्राप्त्यर्थंबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणार्थंचपरमेश्वरप्रीत्यर्थंपुंसवनंकरिष्येइतिसंकल्प्यगणेशपूजापूण्याहवाचनमातृका
पूजानांदीश्राद्धानिकृत्वासमानवर्णसवत्सगोर्दधिपत्न्यादक्षिणपाणौदत्वामध्येप्रागग्रंयवंद्वौमाषौपार्श्वयोर्दत्वाकिंपिवसीतित्रिःस्पृष्ट्वापुंसवनं
पुंसवनमितित्रिरुक्त्वासाप्राश्नीयात्॥ एवंत्रिःकुर्यात्॥ ॥ इतिपुंसवनम्॥ ॥ अथसीमंतः॥ ॥ चतुर्थेषष्ठेष्टमेवामासिप्राग्वा
प्रसवात्पुंनक्षत्रे भर्तादेशकालौसंकीर्त्य ममास्यांभार्यायांजनिष्यमाणसर्वगर्भाणांबीजगर्भसमुद्भवैनोनिरसनद्वाराप्रतिगर्भेसंस्कारातिशय
द्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंसीमंतोन्नयनंकरिष्येइत्युक्त्वातदंगतयागणेशपूजापुण्याहवाचनमातृकापूजानांदीश्राद्धानिकृत्वालंकृतोनववस्त्र
धरोदूर्वारसंभार्यादक्षिणनासायांअग्नयेनमः राज्ञेवरुणायनमइतिसिंचेत् ततःस्त्रिःशुक्लांशललींकुशत्रययुतामुदुंबरफलगुच्छयुतामा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दायपश्चात्स्थित्वा प्रजापतयेनमइतिभूमध्यादारभ्यामूर्ध्वंद्विधाकेशान्कृत्वात्रिःसीमंतंकुर्यात्॥ ततोनीराज्यतदुत्संगेफललड्डुकादिदत्वाविप्रेभ्योद
शामान्नानिदक्षिणांचदद्यात्॥ नारदः॥ विप्रक्षत्रिययोःकुर्यात्द्विधासीमंतकर्मतु॥ वैश्यशूद्रकयोस्त्वेतद्दीवानिश्चयपिकेचन॥ अत्रविशेषोग
र्भिणीतत्पतिधर्माश्चमत्कृतेनिर्णयसिंधौज्ञेयाः॥ इतिसीमंतः॥ ॥ अथजातकर्म॥ पृथ्वीचंद्रोदयेकाण्वाजिनिः॥प्रादुर्भावेपुत्रपुत्र्योश्चंद्रसूर्योग्रहे
तथा॥ स्नात्वानंतरमात्मीयान्पितॄन्श्राद्धेनतर्पयेत्॥ कुमारेजातेनाभिच्छेदात्प्राकृपितामहैःस्नानंकृत्वादेशकालौसंकीर्त्यास्यकुमारस्यगर्भाधापा
नजनितदोषपरिहारद्वारावीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारावलायुर्वर्चोभिवृद्ध्यर्थंश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंजातकर्मकरिष्यइतिसंकल्प्यगणेशपूजापुण्या
हवाचनंमातृकापूजांहेम्नानांदीश्राद्धंचकृत्वाज्यमधुनीहेम्नाघर्षयित्वाहेम्नाप्राशयित्वाकर्णयोर्निधायदेवायसवित्रेनमः सरस्वत्यैनमः अश्वि
भ्यांनमः इत्युक्त्वासावग्निमुपस्थेंद्रायनमः इत्युक्त्वाविप्रान्पूजयेत्॥ इतिजातकर्म॥ ॥ अथषष्ठीपूजा॥ ॥ मिताक्षरायांमार्क
डेयः रक्षणीयास्तथाषष्ठीनिशातत्रविशेषतः॥ रात्रौजागरणंकार्यजन्मदानांतथाबलिः॥पुरुषाःशस्त्रहस्ताश्चनृत्यगीतैश्चयोषितः॥ रात्रौजा
गरणंकुर्युर्दशम्यांचैवसूतके॥ व्यासः॥ सूतिकावासनिलयाजन्मदानामदेवताः॥ तासांयागनिमित्तंतुरुद्रर्द्विर्जन्मनिकीर्तिता॥ प्रथमेदिवसेषष्ठेदश
मेचैवसर्वदा॥त्रिष्वेतेषुनकुर्वीतसूतकंपुत्रजन्मनि॥ अपरार्केब्राह्मे॥ कन्याश्चतस्त्रोराकाद्यावातघ्नीचैवपंचमी॥क्रीडनार्थाचबालानांषष्ठीच
शिशुरक्षिणी॥ खड्गेतुपूजनीयावैवैश्यब्राह्मैर्द्विजातिभिः॥ राकानुमतिःसिनीवाली कुहूरितिचतस्रः कन्याइत्यर्थः॥पितादेशकालौस्मृत्वा म
मास्यशिशोःसर्वारिष्टशांत्यायुरारोग्यसिद्ध्यर्थंगणेशजन्मदाजीवंतिकाराकादीनांपूजनंकरिष्यइतिसंकल्प्यकलशंसंस्थाप्यतत्रपूर्णपात्रेव-

२०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रूपोपरिगणेशंजन्मदांजीवंतिकांस्कंदंराकामनुमतिंसिनिवालींकुहूंवानघींचप्रतिमास्वावाह्यखड्गेशिशुरक्षिणींकुड्येलिखितांषष्ठींचावाह्यषोडशोपचारैः संपूज्यमाषभक्तादिबलिंदत्वा प्रार्थयेत्॥ गौरीपुत्रोयथास्कंदःशिशुत्वेरक्षितःपुरा॥ तथाममाप्ययंबालःषष्ठिकेरक्ष्यतांनमइति॥ इति षष्ठिपूजा॥ ॥ अथदत्तकपुत्रविधिः॥ व्याहृत्यादिहोमस्यपुत्रप्रतिग्रहांगत्वान्तत्रचस्त्रीशूद्रयोरनधिकारात्तयोर्दत्तकः पुत्रोनभवत्येवेति रुद्रधरादयः॥ विप्रद्वाराहोमादिकार्य्यदितिवर्द्धमानहरिनाथादयोगौडाः॥ संबंधतस्तेष्येवं॥ प्रयोगपारिजातेशौनकः॥ अपुत्रोमृतपुत्रोवापुत्रार्थंसमुपोष्यच॥ वाससीकुंडलेदत्वाउष्णीषंचांगुलीयकम्॥ बंधूनन्नेनसंभोज्यब्राह्मणांश्चविशेषतः॥ अन्वाधानादियत्तंत्रंकृत्वाज्योत्सवनांतकम्॥ दातुःसमक्षंगत्वातुपुत्रंदेहीतियाचयेत्॥ देवस्यत्वेतिमंत्रेणहस्ताभ्यांपरिगृह्यच॥ अंगादंगेत्यृचंजप्त्वाआघ्रायशिशुमूर्धनि॥ गृहमध्येतमाधायचरुंहुत्वाविधानतः॥ यस्त्वाहृदेत्यृचाचैवतुभ्यमग्नेऋचैकया॥ सोमोदददित्येत्याभिःप्रत्यृचंपंचभिस्तथास्विष्टकृदादिहोमंचकृत्वाशेषंसमापयेत्॥ मिताक्षरादौवसिष्ठेनतुव्याहृतिभिराज्येनहोमउक्तः॥ सचविप्रद्वाराकारणीयः॥ विशेषस्तुमत्कृतेनिर्णयसिंधौज्ञेयः॥ सदत्तकः पंचवर्षंमध्येग्राह्योनोर्ध्वं॥ ऊर्ध्वंतुपंचमाद्वर्षान्नदत्ताद्याः सुतानृपेतिकालिकापुराणात्॥ उर्ध्वंतुस्वदानेच्छोरेवदानं॥ विक्रयंचैवदानंचनदियाःस्युरनिच्छवः॥ दाराःपुत्राश्चसर्वस्वमात्मनैवनुयोजयेदितिहेमाद्रौव्यासोक्तेः॥ यत्तुयाज्ञवल्क्यः॥ स्वकुटुंबाविरोधेनदेयंदारसुतादृतेइतिं॥ तत्स्वदानानिच्छुपुत्रपरमित्यन्यत्रविस्तरः॥ इतिदत्तकपुत्रविधिः॥ ॥ अथसूतिकास्नानं॥ ज्योतिःशास्त्रे॥ करेंद्रभाग्यानिलवासवांत्यमैत्रैंदवाश्विध्रुवभेन्हिपुंसाम्॥ तिथावरिक्तेऋक्षमामनंतिप्रसूतिकास्नानविधिंमुनींद्राः॥ अथनामकर्म॥ मदनरत्नेबृहस्पतिः॥ द्वादशेदिने

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मेवापिजन्मनोपित्रयोदशे॥षोडशेविंशतौचैवद्वात्रिंशेवर्णनःक्रमात्॥ नारदीये॥ सूतकांतेनामकर्मविधेयंस्वकुलोचितम्॥ नामपूर्वंतुबालस्यमंगलंस्त्रसमाक्षरैः॥ तत्रैवगार्ग्यः॥ मासनामगुरोर्नामदद्याद्बालस्यवैपिता॥कृष्णोनंतोच्युतश्चकोविकुंठोथजनार्दनः॥उपेंद्रोयज्ञपुरुषोवासुदेवस्तथाहरिः॥ योगीशःपुंडरीकाक्षोमासनामान्यनुक्रमात्॥ अत्रमार्गशीर्षादिश्चैत्रादिर्वाक्रमइतिमदनरत्ने॥ नाक्षत्रमपिनामकार्यं॥ कुलदेवतानक्षत्रसंबद्धंपिनानामकुर्यादितितत्रैवशंखोक्तेः॥ परिशिष्टेपि॥ तदक्षरादिकंनामयस्मिन्शिष्येयदक्षरम्॥ मनुः॥ शूद्रस्यप्रेष्यसंयुतम्॥ तत्रस्वाशीर्वांतेद्वात्रिंशेवाह्निपितादेशकालौस्मृत्वास्यकुमारस्यबीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारानामव्यवहारसिद्धिद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंनामकरणंकरिष्ये इतिसंकल्प्यगणेशपूजापुण्याहवाचनमातृकापूजानांदीश्राद्धानिकृत्वाकांस्यादिपात्रेतंडुलपूर्णेहिरण्यागणेशानामतनःकुलदेवतानामततोमासनामततोनाक्षत्रंततोव्यावहारिकंशिवदासइत्यादिलिखित्वानामदेवताःसंपूज्यशिशोर्दक्षिणकर्णेऽमुकभक्तोसिअमुकासीत्यादिनामानिउच्चोर्ध्वंकृतांजलिःकुलदेवतानाम्नामुकदासोभवतःसर्वान्ब्राह्मणानभिवादयते॥ आयुष्मान्भवत्वमुकदासइतिविप्राः॥ एवंमासनाम्नानाक्षत्रेणनाम्नाव्यावहारिकेणनाम्नेत्यादिवाच्यम्॥ ततःज्ञातंदज्ञावामान्नानिदत्वाविप्रेभ्योआशिषोगृह्णीयात्॥ इतिनामकर्म॥ ॥ अथदोलारोहः॥ पारिजातेबृहस्पतिः॥ स्वद्वारोहस्तकर्तव्योदशमेद्वादशेपिवा॥ ज्योतिर्निबंधे॥ आंदोलाशयनेपुंसोद्वादशोदिवसःशुभः॥ त्रयोदशस्तकन्यायाननक्षत्रविचारणा॥ करत्रयेवैष्णवरेवतीषुदितिद्वयेचाश्विनकद्वयेषु॥ कुर्याच्छिशूनांनृपतेश्चतद्वदांदोलनंवैस्फरिनोभवंति॥ ॥ अथकर्णवेधः॥ ज्योतिर्निबंधेगर्गः मासेषष्ठेसप्तमेवाप्यष्टमेमासिवत्सरे॥ कर्णवेधंप्रशंसंतिपु

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ण्यायुः श्रीविवृद्धये॥ मदनरत्नेवसिष्ठः॥ मासेषष्ठेसप्तमेवाष्टमेवावेध्यौकर्णौद्वादशेषोडशेन्हि॥ हेमाद्रौव्यासः॥ कार्तिकेपौषमासेवा चैत्रेवाफल्गुनेपिवा॥ कर्णवेधंप्रशंसंतिशुक्लपक्षशुभेदिने॥ सचमृगार्द्राहस्तचित्रापुनर्वसुपुष्यश्रवणधनिष्ठारेवतीषुरिक्तापर्ववर्ज तिथौकार्यः॥ मदनरत्ने॥ सौवर्णीराजपुत्रस्यराजतीविप्रवैश्ययोः॥ शूद्रस्यचायसीसूचीमध्यमाष्टांगुलात्मिका॥ चंडेश्वरः॥ सार्धमा सद्वयेदद्यात्तांबूलंप्रथमंशिशोः॥ अथनिष्क्रमणंज्योतिर्निबंधेयमः॥ तृतीयेवाचतुर्थेवामासिनिष्क्रमणंभवेत्॥ मनुः॥ मासेचतुर्थेक र्त्तव्यंशिशोर्निष्क्रमणंगृहात्॥षष्ठेन्नप्राशनंमासियच्चेष्टंमंगलंकुले अत्रशिशूक्तिर्नतुद्विजोक्तिः॥ तेनशूद्रस्यापीतिमेधातिथिः॥मदनर त्नेबृस्मृतिः॥ अन्नप्राशनकालेवाकुर्यान्निष्क्रमणक्रियाम्॥ विष्णुधर्मोत्तरे॥ दिगीशानांदिनेतत्रतथाचंद्रार्कयोर्द्विज॥ पूजनंवासुदेवस्य गगनस्यचकारयेत्॥ बर्हिर्निष्कासयेद्गेहाच्छंखपुण्याहनिःस्वनैः पितादेशकालौस्मृत्वाऽस्यशिशोर्बीजगर्भसमुद्भवैनोनिबर्हणद्वारा बलायुर्वर्चो भिवृद्ध्यर्थंनिष्क्रमणंकरिष्येइतिसंकल्प्यगणेशपूजापुण्याहवाचनमातृकापूजानांदीश्राद्धानिकृत्वाप्रतिमास्वक्षतपुंजेषुवेंद्रादिदशदिक्पाल चंद्रसूर्यवासुदेवगगनानांनामभिरावाहनादिपूजांकृत्वाशंखतूर्यमंगलस्वनैः॥ सूर्यचंद्रधेनूनांदर्शनंकारयित्वापठेत्॥ चंद्रार्कयोर्दिगीशा नांदिशांचगगनस्यच॥निक्षेपार्थंमिमंदिव्यंतेत्वांरक्षंतुसर्वदा॥ अप्रमत्तंप्रमत्तंवादिवारात्रमथापिवा॥ रक्षंतुसततंसर्वेदेवाः शक्रपुरोगमाः॥ ततोविप्राः करोतुस्वस्तिनेब्रह्मेत्याद्याशिषंदद्युः॥ अथोपवेशनम्॥ प्रयोगपारिजातेपाद्मे॥ पंचमेचतथामासिभूमौनमुपवेशयेत्॥तत्रसर्वे ग्रहाःशस्ताभौमोप्यत्रविशेषतः॥ विष्णुधर्मोत्तरे॥ वाराहंपूजयेद्देवंपृथ्वींचैवतथाद्विजम्॥ पितादेशकालौस्मृत्वास्यकुमारस्यसर्वारिष्ट

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शांत्यायुरारोग्यक्षेमार्थमुपवेशनंकरिष्ये इतिसंकल्प्यगणेशपूजांपुण्याहवाचनंचकृत्वापीठेप्रतिमायां वाराहंपृथ्वींचनाम्नाषोडशोपचारैः
संपूज्यतदग्रेपंचसप्तबाधान्यपुंजान्कृत्वातन्मध्येभूमौवस्त्रेकरोतुस्वस्तितेब्रह्मेत्याद्यैर्वाद्यघोषेणशिशुमुपवेश्यमृत्युंजयंस्मृत्वाभस्म
नारक्षांकृत्वापठेत् रक्षैनंवसुधेदेविसदासर्वगतंशुभे॥ आयुःप्रमाणंसकलंनिक्षिपस्वहरिप्रिये॥ अचिरादायुषस्त्वस्ययेकेचित्परिपं-
थिनः॥ जीवितारोग्यवित्तेषुनिर्दहस्वाचिरेणतान्॥ धारिण्यशेषभूतानांमातात्वमसिकामधुक्॥ अजराचाप्रमेयाचसर्वभूतनमस्कृता॥
चराचराणांभूतानांप्रतिष्ठाचाव्ययाह्यसि॥ कुमारंपाहिमातस्त्वंब्रह्मातदनुमन्यतामिति अत्रैवकटिसूत्रबंधनं शिष्टास्त्वन्नप्राशन
दिने एवनिष्क्रमणमुपवेशनंचकुर्वंति॥ ॥अथान्नप्राशनम्॥ मदनरत्नेनारदः॥ षष्ठेवाप्यष्टमेमासिपुंसांस्त्रीणांतुपंचमे॥ सप्तमेमा
सिवाकार्यंनवान्नप्राशनंशुभम्॥ लौगाक्षिः॥ षष्ठेन्नप्राशनंजातेषुदंतेषुवा॥ विष्णुधर्मोत्तरे॥ ब्रह्माणंशंकरंविष्णुंचंद्रार्कौचदिगीश्वरा
न्॥ भुवंदिशश्चसंपूज्यहुत्वावन्हौतथाचरुम्॥ देवतापुरतस्तस्यधात्र्युत्संगगतस्यच अलंकृतस्यदातव्यमन्नपात्रंसकांचनम्॥ मध्वा
ज्यदधिसंयुक्तंप्राशयेत्पायसंतुवा॥ सर्वत्रमूलंविशेषश्चमत्कृतेनिर्णयसिंधौज्ञेयः॥ पितादेशकालौस्मृत्वाऽस्यशिशोर्बीजगर्भसमुद्भवैनोवि
नाशद्वाराबलायुर्वर्चोभिवृद्ध्यर्थमन्नप्राशनंकरिष्येइतिसंकल्प्यगणेशपूजापुण्याहवाचनमातृपूजानांदीश्राद्धानिकृत्वाब्रह्मादीन्प्रति
मासुतंडुलपुंजेषुवासंपूज्यतन्नामभिर्वन्हौचरुंहुत्वाज्यदधिमधुयुतमन्नंपायसंवाप्राशयित्वातांबूलंचदत्वारत्नहेममणिभाजनाद्यग्रे
निधाययेत्बालःस्पृशेत्सास्यजीविकेतिपरीक्षयेत्॥ इत्यन्नप्राशनम्॥ ॥अथाब्दपूर्तिः॥ गौडव्यवहारनिर्णये॥ नवांबरधरोभूत्वा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पूजयेच्चिरायुषम्॥ मार्कंडेयंनरोभक्त्यापूजयेत्प्रयतस्तथा॥ ततोदीर्घायुषंव्यासंरामंद्रौणिंकृपंबलिं॥ प्रल्हादंचहनूमंतंबिभीषणमथार्चयेत्॥ स्वनक्षत्रंजन्मतिथिंप्राप्यसंपूजयेन्नरः॥ षष्ठींचदधिभक्तेनवर्षेवर्षेपुनःपुनः॥ तिथितत्वेतन्नाम्नातिलहोमोप्युक्तः॥ आदित्यपुराणे॥ सर्वैश्चजन्मदिवसेस्नातेमंगलवारिभिः॥ गुरुदेवाग्निविप्राश्चपूजनीयाःप्रयत्नतः॥ स्वनक्षत्रंचपितरस्तथादेवःप्रजापतिः॥ प्रतिसंवत्सरंयत्नात्कर्तव्यश्चमहोत्सवः॥ कृत्यचिंतामणौ॥ गुडदुग्धतिलान्दद्याद्धस्तेग्रंथौचबंधयेत्॥ गुग्गुलंनिंबसिद्धार्थंदूर्वागोरोचनादिकम्॥ संपूज्यभानुविघ्नेशौमहर्षिंप्रार्थयेदिदं जन्मतिथिश्चोदयिकीग्राह्या॥ तदुक्तंकृत्यतत्वार्णवेस्कांदे॥ युगाद्यावर्षवृद्धिश्चसप्तमीपार्वतीप्रिया॥ रवेरुदयमीक्षंतेनतत्र तिथियुग्मतेति॥ पितासबालोभ्यंगंकृत्वान्नववस्त्रधरोदेशकालौस्मृत्वास्यशिशोर्दीर्घायुरारोग्यार्थंवर्षदिनकृत्यंकरिष्यइत्युक्त्वाप्रतिमास्वक्षतपुंजेषुवागणेशंसूर्यंमार्कंडेयंव्यासंपरशुराममश्वत्थमानंकृपंबलिंप्रल्हादंहनुमंतंबिभीषणंषष्ठींस्वनक्षत्रंपितरौप्रजापतिंगुरुमग्निंचसंपूज्यपक्षेतन्नाम्नातिलहोमंचकृत्वागुग्गुलनिंबसर्षपदूर्वारोचनागुडानांपोटलिंहस्तेबध्वामार्कंडेयंप्रार्थयेत्॥ चिरंजीवीयथात्वंभोभविष्यामितथामुने॥ रूपवान्त्रिसुतवांश्चैवश्रियायुक्तश्चसर्वदा॥ मार्कंडेयनमस्तेस्तुसप्तकल्पांतजीवन॥ आयुरारोग्यसिध्यर्थंप्रसीदभगवन्मुने॥ चिरजीवीयथात्वंतुमुनीनांप्रवरद्विज॥ कुरुष्वमुनिशार्दूलतथामांचिरजीविनं॥ मार्कंडेयमहाभागसप्तकल्पांतजीवन॥ आयुरारोग्यसिद्ध्यर्थंमस्माकंवरदोभव॥ पितात्वेनमितिवदेत्॥ ततोगुडतिलयुतंदुग्धमादाय सतिलंगुडसंमिश्रमंजल्यर्धमितंपयः॥ मार्कंडेयादूरंलब्धापिबास्यायुर्विवृद्धये॥ इतिपीत्वाततोगुरुदेवविप्राः पूज्याः॥ गौडंतिथितत्वेस्कांदे॥ खंडनंनरवकेशानांमैथुनाध्वगमौतथा॥ आमिषंकलहंहिंसांवर्षवृद्धौवि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वर्जयेत्॥ तत्रैव॥ कृतांतकुजयोर्वीर्यस्यजन्मतिथिर्भवेत्॥ अनृक्षयोगसंप्राप्तोविघ्नस्तस्यपदेपदे॥ कृतांतःशनिः जन्मनक्षत्रयोगेनदोषः॥ तस्यसर्वौषधिस्नानं॥ गुरुदेवाग्निपूजनं॥ विशेषोनिर्णयसिंधौज्ञेयः॥ अथहेमाद्रोवर्धापनेविशेषः॥ भविष्ये॥ युधिष्ठिरउवाच॥ देवदेवमहाभाग बालानांहितकाम्यया॥ वर्द्धापनविधिंब्रूहिराज्ञामपिविशेषतः॥ कृष्णउ०॥ ॥प्रयागेव्यासेनपृष्टःसनत्कुमारःप्राह॥ मासिप्रविष्टेप्रथमेबालवर्द्धापनंबुधैः॥ राज्ञांवातन्मुनिश्रेष्ठसमानेचविधीयते॥ कुमुदामाधवीगौरीरुद्राणीपार्वतीउमा॥ कालीसरस्वतीचैवसावित्रीब्रह्मणःप्रिया॥ सतीसंज्ञातथामेधापुष्टितुष्टिसमन्विता॥ नृपडिंभपरित्राणाजीवंतीनामषोडशी॥ पूजनीयाःप्रयत्नेनसूर्यमध्येविलिख्यतु॥ रजनीपिष्टतोवापिलिखेद्वाकुंकुमेनतु॥ गंधपुष्पैःसुगंधैश्चदीपवस्त्रनिवेदनैः॥ पूजनीयास्तुसंस्थाप्यकुमुदाद्याःपृथक्पृथक्॥ नामभिःपूजनीयास्ताःपूजयित्वातुबालकम्॥ भूषनिंतुसुनेवाथसर्वालंकारभूषितम्॥ पूजयेन्मातृपितरौबालवर्धापनेसति॥ पुरोधाःपूजयेद्ब्रह्मन्राजवर्धापनाविधौ॥ कुमुदाद्याःसमुद्दिश्यवंशपात्राणिकल्पयेत्॥ एकैकस्याधनाढ्यस्तुदद्यात्षोडशषोडश॥ तदर्धानितदर्धानिद्वेचैकैकमथापिवा॥ बहुपक्वान्नयुक्तानिबहुपुष्पफलानितु॥ सुवासिनीभ्योविप्राणांदद्याद्भक्तिपुरःसरं॥ प्रीयतांकुमुदाद्यामेबालकायुर्विवर्द्धनाः॥ बलेनयशसातुष्ट्याबालंमेवर्द्धयंतुवै॥ प्रयच्छंतुसदारोग्यसौख्यंसौभाग्यमेवच॥ श्रीश्चतेतिचमंत्रेणह्यर्घ्यंताभ्यःप्रदापयेत्॥ वस्त्रंताबूलपुष्पादिदिनेतस्मिन्प्रकल्पयेत्॥ सुवासिनीनांदेयंतुसुकृदाप्रीयतामिति॥ तत्रैवस्कांदे॥ एवंवर्द्धापनंवत्सरांतेवैजन्मवासरे॥ व्यतीतेषुचमासेषुबालानांबलबृद्धये॥ नबालरोगाःप्रभवंतितस्यनस्कंदरोगानतुशाकिनीभ्यः॥ भयंभवेच्चैवजलाग्निदिग्भ्योबालस्यभूतादिविशेषत

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्व ॥ संप्राप्य राज्यं नृपतिः समानेकुर्यादिमं शांतिमहोत्सवंच ॥ ग्रहास्तथा पूज्यविनायकं च दुर्गांचभक्त्याकुमुदादिदेवीः यःपूजयेद्वक्षिपुरः सरंहिसहेमपूर्णोबलवृद्धियुक्तः ॥ गोपथब्राह्मणेतुराजानमभिवर्द्धयिष्यन्नायुषावर्चसातेजसायशसाविजयेनकीर्त्यापवित्रैर्मंगलैरभ्युक्ष्यउदकैरुक्मैरर्चयित्वामाहेंद्रंहविर्निरूप्यलोकपालेभ्यश्चश्रपयेन्महादंद्रोयेओजसेतिलोकपालांश्चेष्ट्वाराजानमन्वारभ्यजुहुयादर्वाचमिंद्रंत्रातारमिंद्रंवर्धयइतित्रिभिः रक्षांकृत्वासुगुरुणासआसतेदूतिरोचनेनालंकुर्यात्प्रजायैतंतुमितिसूक्तंसंपातवंतंकृत्वाधातातयमित्यृक्समभिवर्द्धस्वेति ॥ ॥ इतिकमलाकरभट्टकृतौशूद्रधर्मब्दपूर्तिः ॥ ॥ अथचौलम् ॥ ॥ बृहस्पतिः ॥ पापग्रहाणांवारादौविप्राणांशुभदंभवेत् ॥ क्षत्रियाणांक्षमासूनौविट्नृद्राणांशनौशुभम् ॥ ॥ अथकालनिर्णयः सर्वेमातुर्गर्भैरजोदर्शनेचनकार्यमित्यादिरन्यश्चविशेषोद्विजतुल्योमत्कृतेनिर्णयसिंधौज्ञेयः ॥ शूद्रस्यविशेषमात्रंतूच्यते ॥ प्रथमेद्वितीयेतृतीयेपंचमेवाब्देयथाकुलधर्मंचोक्तकालेपितादेशकालौस्मृत्वास्यशिशोर्बीजगर्भसमुद्भवदोषनाशद्वारावलायुर्वर्चोभिवृद्ध्यर्थंचौलकर्मकरिष्येइतिसंकल्प्यगणेशपूजापुण्याहवाचनमातृकापूजावसोर्धारानांदीश्राद्धानिकृत्वाभद्रासनेशिशुमुपवेश्यैकांशिखांकेशपंक्तिंवासंरक्ष्यसर्ववावपनंयथाचारंकार्यं ॥ ततोनीराजनादिकार्यं ॥ ॥ इतिचौलम् ॥ अथविद्यारंभः ॥ ॥ मदनरत्नेनृसिंहः ॥ अक्षरस्वीकृतिंकुर्यात्प्राप्तेपंचमहायने ॥ उत्तरायणगेसूर्येकुंभमासंविवर्जयेत् ॥ अथधनुर्विद्यादीपिकायां ॥ अदितिगुरुयमार्कस्वातिचित्राग्निपित्र्यध्रुवहरिवसुमूलेष्विंदुभागांत्यभेषु ॥ शनिशशिबुधवारेविष्णुबोधेपिपौषेसकसमयतिथियोगेचापविद्याप्रदानम् ॥ तच्चहरिंलक्ष्मींसरस्वतींचपूजयित्वाकार्यं ॥ सर्वायुधमहामात्रसर्व

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

देवारिसूदन॥ चापमांसमरेरक्षसाकंशरवरैरिह॥ धृतंकृष्णेनरक्षार्थंसंहारायहरेणच॥ त्रयीमूर्तिर्गतंदेवंधनुरस्त्रेनमाम्यहमितिमंत्रेणसंपूज्यनत्वाबाणंप्राच्यांमुक्त्वाविप्रान्पूजयेत्॥ अथछुरिकाबंधनं॥ ज्योतिर्निबंधेनारदः॥ छुरिकाबंधनंवक्ष्येनृपाणांप्राक्करग्रहात्॥ विवाहोक्तेषुमासेषुशुक्लपक्षेष्वनस्तगे॥ जीवेशुक्रेचभूपुत्रेचंद्रतारावलान्विते॥ मौंजीबंधर्क्षतिथिषुकुजवर्जितवासरे॥ संग्रह॥ शूद्राणांराजपुत्राणांमौंज्यभावेस्त्रबंधनम्॥ मौंजीबंधोक्ततिथ्यादौकार्यंभौमादिनंविना॥ विष्णुधर्मे॥ पूजयित्वाहरिंलक्ष्मींतथादेवींसरस्वतीम्॥ स्वविद्यासूत्रकारांश्चस्वांचविद्यांविशेषतः॥ एतेषामेवदेवानांनाम्नातुजुहुयाद्घृतम्॥ दक्षिणाभिर्द्विजेंद्राणांकर्तव्यंचात्रपूजनम्॥ मंत्रस्तु॥ सर्वायुधानांप्रथमंनिर्मितासिपिनाकिना॥ शूलायुधाद्विनिष्कृष्यकृत्वासृष्टिग्रहंशुभम्॥ चंडिकायाःप्रदत्तासिसर्वदुष्टनिबर्हणी॥ तयाविस्तारितात्वंसिदेवानांप्रतिपादिता॥ सर्वसत्त्वांगभूतासिसर्वाशुभनिबर्हणी॥ छुरिकेरक्षमांनित्यंशांतिंयच्छनमोस्तुते॥ इतिसंपूज्यनत्वादक्षिणेकटिभागेबध्नीयात्॥ अपरार्केवृद्धशातातपः॥ शिशोरभ्युक्षणंप्रोक्तंबालस्याचमनंस्मृतम्॥ जलस्थलादिसंस्पर्शैस्नानमेवकुमारके॥ प्राक्चूडाकरणाद्बालःप्रागन्नप्राशनाच्छिशुः॥ कुमारःसतुविज्ञेयोयावन्मौंजीनिबध्यते॥ बालस्यपंचमादूर्ध्वाद्रक्षार्थंशौचमादिशेदित्यादिमत्कृतेनिर्णयसिंधौज्ञेयम्॥ ॥ अथविवाहः॥ तत्रसापिंड्यंशूद्राणांद्विजवदेवसर्वत्रावयवानुवृत्तेः॥ सद्भावादितिविज्ञानेश्वरः॥ तच्चमयानिर्णयसिंधावुक्तमितिनात्रोच्यते॥ तत्रब्रह्मार्षदैवप्राजापत्यगांधर्वासुरराक्षसपैशाचाष्टौविवाहाः॥ तानाहयाज्ञवल्क्यः॥ ब्राह्मोविवाहआहूयदीयतेशक्त्यलंकृता॥ यज्ञस्थऋत्विजेदैवआदायार्षस्तुगोद्वयम्॥ इत्युक्त्वाचरतांधर्मंसहयादीयतेर्थिने॥ सकायःपावयत्तज्ज्ञःषट्षड्

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वंशान्सहात्मना॥ आसुरोद्रविणादानाद्गांधर्वः समयान्मिथः॥ राक्षसोयुद्धहरणात्पैशाचः कन्यकाछलादितिएषुशूद्रस्यप्राजापत्योमुख्यः॥ ॥ आसुरगंधर्वौमध्यमौ॥ राक्षसपैशाचौकनिष्ठौ॥ नदाहमनुः॥ आसुरवैश्यशूद्रयोः॥ षडानुपूर्व्याविप्रस्यक्षत्रस्यचतुरोवरान्॥ विट्शूद्रयोस्तानेवविद्याद्धर्म्यानराक्षसान्॥ चतुरः आसुरगंधर्वराक्षसपैशाचान्॥ तान्चतुरोराक्षसवर्जान्॥ कल्पतरौब्राह्मविवाहमुक्तोब्राह्मणानांसतामेषधर्मइत्युक्तेब्राह्मदैवौविप्रस्यैव॥ अन्येत्रयाणांतुल्याः॥ हेमाद्रौपैठीनसिः॥ पैशाचःप्रतिलोमानां॥ काश्यपः॥ शुल्केनयेप्रयच्छंतिस्वसुतांलोभमोहिताः॥ आत्मविक्रयिणःपापामहाकिल्बिषकारिणः॥ पतंतिनरकेघोरेयंतिवासप्तमंकुलम्॥ शूद्रेणासुरत्वसिद्ध्यैप्रीत्यादेयंनतुमूल्यं तेननदोषः अतएवगांधर्वासुरयोः फलमादित्यपुराणे॥ गांधर्वेणविवाहेनयस्तुकन्यांप्रयच्छति॥ गंधर्वलोकंव्रजतिगंधर्वैःपूज्यतेचसः॥ शुल्केनदद्याद्यःकन्यांवरायसदृशायच॥ किन्नरैरुपगीयेतगांधर्वलोकमेनिच॥ हारीतः॥ एषामन्यतमेनोढांधर्मपत्नींपरेप्राहुः॥ विशेषोमेधातिथौकल्पतरौचज्ञेयः॥ नत्रगांधर्वराक्षसपैशाचान्विनासर्वत्रोदकपूर्वदानंनियतम्॥ वसिष्ठः॥ नोदकेननवाचाचकन्यायाःपतिरुच्यते॥ पाणिग्रहणसंस्कारात्पतित्वंसप्तमेपदे॥ गांधर्वादिष्वपिहोमादिकार्यमेव॥ गांधर्वासुरपैशाचाविवाहाराक्षसश्चयः॥ पूर्वपरिग्रहस्तेषुपश्चाद्धोमोविधीयते॥ इत्यपरार्केवसिष्ठोक्तेः॥ अतएवहोमाद्यभावेन्यस्मैदानमाहतुस्तत्रैववसिष्ठबोधायनौ॥ बलादपहृताकन्यामंत्रैर्यदिनसंस्कृता॥ अन्यस्मैविधिवद्देयायथाकन्यातथैवसा॥ इदंराक्षसपैशाचपरम्॥ नयोरेवबलादपहारात्॥ शूद्रस्यनमोमंत्रएव॥ मनुरपि॥ पाणिग्रहणिकामंत्रानियतंदारलक्षणम्॥ तेषांनिष्ठातुविज्ञेयाविद्वद्भिःसप्तमेपदे॥ नत्रपाणिग्रहणंसर्ववर्णसमानं॥ पाणिर्ग्राह्यःसवर्णास्त्रि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्यविशेषेण याज्ञवल्क्योक्तेः॥ उदकपूर्वकन्यादानस्यशूद्रेविकल्पः॥ तदुक्तंस्मृतिकौमुद्यांब्राह्मे॥ युक्तंतुपाणिग्रहणंसर्ववर्णेषुसर्वशः॥ जलपूर्वंतु विप्राणामन्येषामपिकाम्ययेति॥ अन्येत्वेतेनब्राह्मोपिभवतिअलंकृत्यकन्यामुदकपूर्वंददाद्देवब्राह्मोविवाहइत्याश्वलायनेनब्राह्मएवजलपूर्वतोक्तेः॥ अन्येविशेषानिर्णयसिंधौज्ञेयाः॥ स्मृतिकौमुद्यांब्राह्मे॥ दृष्टिंवैनायकींकृत्वाशचीयागंचशोभनम्॥ नांदीमुखेभ्यःश्राद्धंचपितृभ्यःकार्यसिद्धये॥ वाराहसंहितायाम्॥ गृहेस्थितंवैपुरुहूतपत्नींप्राङ्मध्यसंध्यास्तमयेषुकन्या॥ स्रक्गंधधूपैःप्रतिपूजयेत्तुपाणिग्रहेयासमुपागतेति॥ अथप्रयोगः॥ शूद्रस्यशूद्रापरिणयनेमंत्ररहितंक्रियामात्रंकार्यमितिहरिहरभाष्येउक्तम्॥ तेनकातीयकर्मोच्यते॥ तत्रविवाहोक्तेमुहूर्तेकन्यायाःपिताभ्रातान्योवाबंधुर्वरगृहंगत्वाचम्यदेशकालौसंकीर्यकरिष्यमाणविवाहांगतेनवाग्दानंकरिष्यइतिसंकल्प्यगणेशंवरुणंचसंपूज्यवरस्यपादप्रक्षालनंगंधवस्त्राद्यैःपूजांकृत्वापूगीफलनालिकेरकुंकुमादिरंजितवस्त्रंचादायामुकप्रपौत्रायामुकपुत्रायामुकदासायवरायामुकप्रपौत्रींअमुकपौत्रींअमुकपुत्रींअमुकनाम्नींकन्यांतुभ्यंज्योतिर्विदुक्तेमुहूर्तेदास्येइत्युक्त्वा॥ अव्यंगेपतितेक्लीबेदशदोषविवर्जिते॥ तत्कालोपस्थितेकन्यांपितातुभ्यंप्रदास्यतीति॥ पितातुअहंदास्याम्यसंशयमितिवदेत्॥ स्नातेस्नातामरोगिणींवापाठः॥ केचित्तुकन्यागृहेगत्वातांसंपूज्य॥ अव्यंगेपतितेक्लीबेदशदोषविवर्जिते॥ इमांकन्यांप्रदास्यामिदेवाग्निद्विजसन्निधौ इतिकन्यापितावरबंधुहस्तेदत्वा वाचादत्तात्वयाकन्यावरार्थंस्वीकृतामया॥ कन्यावलोकनविधौनिश्चितस्त्वंसुरवीभवेतिकन्यापिता॥ वाचादत्तात्वयाकन्यावरार्थंस्वीकृतामया॥ वरावलोकनविधौइत्यूहेनवरपितावदेदित्याहुः॥ ततःपरस्परमर्चनविप्रपूजादिकार्यम्॥ आचारात्हरिद्रांचंदना

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

द्विवाहोक्तेमुहूर्तेकार्यम्॥ इतिवाग्दानम्॥ ततःपूर्वदिनेविवाहदिनेवा प्रातःकन्यावरयोः पिताभ्यंगंकृत्वाग्रहविनायकशांत्यादिकृत्वा देशकालौसंकीर्त्य अमुकस्यविवाहांगतयागणेशपूजापुण्याहवाचनमातृकापूजावसोर्धाराशचीपूजानांदीमुखानिश्राद्धानिकरिष्यइत्युक्तानिपूर्ववत्कृत्वातंडुलपूर्णकुंभद्वयेऽविघ्नार्थंवंशपात्रेशारवास्त्रं॥ नंदिनीनलिनीमैत्रीह्युमाचपशुवर्द्धिनी॥ शस्त्रेभगवतींचमातृसंनिधौसंस्थाप्यचतुर्थदिनेमंडपदेवताःपूजयेत्॥ पीतसूत्रेणकंकणंबध्वाकन्यायाःसप्तभिःपंचभिर्वाकरैर्मितांपंचसप्तसोपानांवेदीकुर्यात्॥ चतुर्हस्तावेदीतिहरिहरः॥ वरस्यसीमांतपूजांकृत्वागृहागतंवरंसमानेनोपवेशयेत्॥ ततआचार्योवेद्यांहस्तमात्रंस्थंडिलंदर्भैःपरिसमूह्यगोमयेनोपलिप्ययज्ञियकाष्ठेनप्रागग्रास्तिस्रोलेखाःकृत्वात्रिर्मृदमुद्धृत्याभ्युक्ष्याग्निंप्रतिष्ठाप्यवरस्यप्राङ्मुखस्यमधुपर्कपूजांकुर्यात्॥ तथाकन्यापितासनंदत्वातस्यपश्चात्तिष्ठंतंवरमाह साधुभवानास्तामर्चयिष्यामोभवंतमिति॥ अर्चयेतिवरः॥ ततोविष्टरोइत्यनेनत्रिरुक्तेदातापत्यङ्मुखस्तिष्ठन्प्रतिगृह्यतामितिकूर्चंपंचविंशतिकुशमयंचदद्यात्॥ तंवरआसनस्यपश्चात्तिष्ठन्गृहीत्वाविष्टरायनमइत्यासनंदत्वोपविशेत्॥ ततोन्येनत्रिःपाद्यमित्युक्तेगंधंदूर्वाक्षतायुतंपाद्यंदातापतिगृह्यतामितिदद्यात् तेनवरः आदौसव्यंततोदक्षिणमितिपादौप्रक्षालयेत्॥ तदादातान्यंविष्टरमन्येनत्रिर्निवेदितमादायवरपादाधोदद्यात्॥ ततोगंधपुष्याक्षतकुशतिलसर्षपदधिदूर्वायुतमर्घ्यमादायान्येनार्घ्यइतित्रिरुक्तेदातापतिगृह्यतामितिदद्यात्॥ वरस्तमद्योनमइत्यंजलिनादायशिरसाभिवाद्यभूमौक्षिपेत्॥ ततोन्येनाचमनीयमितित्रिरुक्तादत्तंप्रतिगृह्यसकृत्प्राश्याचामेत्॥ ततोन्येनमधुपर्कइत्युक्तेदात्रादत्तंकांस्यस्थंतेनैवपिहितंदधिमधुघृतंवा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वरोदातृहस्तस्थमुद्वाद्यसवित्रेनमइत्यवेक्ष्यसवित्रेनमइतिप्रतिगृह्यवामेनिधायमधुपर्कायनमइत्यनामिकाङ्गुष्ठाभ्यां
बहिःक्षिप्त्वापुनरेवंद्विःकृत्वाताभ्यामेवत्रिःप्राश्नीयात्॥ मधुपर्कायनमइतिवाअंगुष्ठानामिकाभ्यांद्वितीयमंगुष्ठमध्यमाभ्यांतृतीयमितिस्मृ
तिकौमुदी॥ तच्चिंत्यं॥ ततःशेषमसंचरेनिनीयहिरण्यचम्यपुनरान्चम्यवाचेनमःमुखे प्राणायनमःनसोः चक्षुर्भ्यांनमःचक्षुषोः श्रोत्रा-
भ्यांनमःकर्णयोः बलायनमःबाह्वोः ओजसेनमइत्यूर्वोः अंगेभ्यः इत्यंगेषु ततोन्येनत्रिर्गोरित्युक्तेप्रतिगृह्यरुद्राणांमात्रेवसूनांदुहित्रे
आदित्यस्यस्वगवेनमः ममार्चकस्यचपापमाहतइत्युपांशुउत्सृजतृणान्यत्तुइत्युच्चैर्विसृजेत्॥ ततोदात्रावस्त्रालंकारगंधस्रगाद्यैर्वरं
पूजयेत्॥ ततःस्रुल्येंऽतः पटंधृत्वामुखंनिरीक्षेत॥ अन्येतुलग्नसमयेपाणिग्रहणमिच्छंति॥ ततोंऽतःपटमपसार्यवरोवधूमुखमीक्षेत
॥ अत्रवाग्नेःप्रतिष्ठाप्यपश्चादग्नेस्तृणफलंकटंवानिधायकन्यापितृदत्तवस्त्रचतुष्टयमध्येदेवायुष्मतीदंवासःपरिधत्स्वेतिआवृत्याद-
द्यात्॥ साचवाससेनमइत्याधृत्यापरिदधीत॥ ततोदात्रावधूमीक्षस्वेतिप्रेषितोवधूमीक्षेत॥ ततःकन्यादानमितिहरिहरः॥ अन्येतुकन्या
दानोत्तरंवस्त्राद्याहुः॥ ततःकरोतुस्वस्तितेब्रह्मेत्याद्यैरक्षतारोपणांतेकन्यापितोदङ्मुखःस्वदक्षिणेपत्नीमुपवेश्यकुशपाणिराचम्यदे
शकालौसंकीर्त्य ममसमस्तपितृणांनिरतिशयसानंदब्रह्मलोकावाप्त्यादिकन्यादानकर्मोक्तफलावाप्तयेऽनेनवरेणास्यांकन्यायामुत्पाद
यिष्यमाणसंतत्याब्राह्मपक्षेद्वादशावरान्द्वादशपरान् प्राजापत्यपक्षेऽष्टावरान् अष्टौपरान्पुरुषान्पवित्रीकर्तुमात्मनश्चलक्ष्मीनाराय
णप्रीतयेब्राह्मविवाहविधिनाप्राजापत्यविधिनावालंकृत्यकन्यादानमहंकरिष्ये इत्युत्कापठेत्॥ कन्यांकनकसंपन्नांकनकाभरणैर्युतां॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दास्यामिविष्णवेतुभ्यंब्रह्मलोकजिगीषया॥ विश्वंभरःसर्वभूतःसाक्षिण्यःसर्वदेवताः॥ इमांकन्यांप्रदास्यामिपितॄणांतारणायचेति॥ ततःकांस्य पात्रेवरहस्तोपरिवधूहस्तेस्वहस्तंन्यस्यवरहस्तेसुप्रोक्षितमस्तक॥ शिवापःसंतुसौमनस्यमस्तक इत्युक्त्वाकन्यातारयतुपुण्यंवर्धतांशांतिःपुष्टिस्तु ष्टिश्चास्तक तिथिकरणमुहूर्तनक्षत्रसंपदस्तक पुण्याहंभवंतोब्रुवंतु पुण्याहमितिविप्राः॥ स्वस्तिभवंतोब्रु॰ ऋद्धिंभवंतो॰ श्रीरस्त्वितिभवं- तो॰ अमुकदासोहं ममसमस्तपितॄणामित्यादिलक्ष्मीनारायणप्रीतयेइत्यंतंप्राग्वदुक्त्वाकाश्यपगोत्रस्यब्रह्मदासस्यप्रपौत्रायविष्णुदा सस्यपौत्रायशिवदासस्यपुत्रायकाश्यपगोत्रायदेवत्तदासायवरायकाश्यपगोत्रांचैत्रदासस्यप्रपौत्रींमैत्रदासस्यपौत्रींभोजदासस्यममपु त्रीममुकप्रेष्यांनाम्नींवाकन्यांप्रजापतिदैवत्यांयथाशक्त्यलंकृतामित्युक्त्वापुनरेवंब्रूहिरुच्चार्यशतज्योतिष्टोमातिरात्रफलसमफलप्राप्तिका मःप्रजोत्पादनार्थंसहधर्मचरणार्थंप्राजापत्येसहधर्मचरतंभार्यात्वेनतुभ्यमहंसंप्रददेइतिकुशयवयुतंजलंकन्याहस्तंचवरहस्तेक्षिपेत्॥ मयापिदत्तेतिमातापिवदेदितिकेचित्॥ गोत्रोच्चारणंनेतिकेचित्॥ वरःप्रतिगृण्हामिस्वस्तीत्युक्त्वाभुवंस्पृशेत्॥ गौरींकन्यामिमांभोक्ष्यय- थाशक्तिविभूषितां॥ गोत्रायचैवदासायतुभ्यंदत्तांसमाश्रय॥ कन्येममाग्रतोभूयाःकन्येमेदक्षिणापार्श्वयोः॥ कन्येमेपृष्ठतोभूयास्त्वद्दानात्स्वर्ग माप्नुयाम्॥ ममवंशकुलेजातापालितावत्सराष्टकम्॥ तुभ्यंदासमयादत्तापुत्रपौत्रविवर्द्धिनीइतिपठेत्॥ ततःकन्यादानप्रतिष्ठार्थमिदंसुवर्ण गोमिथुनंचदक्षिणांसंप्रददेइतिदद्यात्॥ ततःशक्तोसत्यांताम्रकांस्यपात्रगवाश्वदासीदासादिदद्यात्॥ कन्याबान्धवाश्चयौतकंददुः॥ वरस्त सित्राद्योपिदद्युरितिकेचित्॥ होमांतेयौतकंकेचिदाहुः॥ ततःचतुर्वारंपंचवारंवावधूवरौसूत्रेणावेष्ट्योपरितनमधोमार्गेणाधस्तनंचोपरि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

निष्काश्यत्रिगुणंपीतंचकृत्वाधस्तनंवरहस्तेउपरितनंचवधूहस्तेकंकणंबध्नीयात्॥ येनबद्धोबलीराजादानवेंद्रोमहाबलः॥ तेनत्वामपिबध्नामि रक्षेमाचलमाचलेति॥ ततःवधूवराभ्यांदुग्धार्द्राक्षतारोपणं॥बध्नादीततोवरेणचकार्यं॥मंत्रास्तु भगायनमः॥यज्ञायनमः॥श्रियेनमः॥धर्मायनमः॥ प्रजायै०॥ यशसेनमः इतिननः प्राङ्मुखाउपविश्यवरस्त्रेकन्यायैदद्यात्॥ साचवासोभ्यांनमइतिपरिदद्यात्॥ ततोवरोमांगल्यतंतुनानेनभर्तृजीवनहेतुना॥ कंठेबन्धामिसुभगेसाजीवशरदांशतमितिसौभाग्यतंतुंवधूगलेबध्नीयात्॥ ततोविश्वेदेवायुमातविश्वधातृभ्योनमइतिवधूमीक्षेत्॥ अत्रवाकोसुंभसूत्रेणकंकणम्॥ ततोवेद्यांप्राङ्मुखौतेजनावीरणकटेपश्चादग्नेरुपविश्यदक्षिणइशान्यांवामंगलकुंभंस्कंधेगृहीत्वाकश्चित्तिष्ठदासप्तमंपदंउत्तरतोदृषदुपलेचालंकृतेनिधायान्नवरः कन्यानामवदेदित्याचारः॥ ततोवधूपित्रापरस्परंसमीक्षितव्यमित्युक्त्वान्योन्यंसमीक्ष्य॥ अरौद्रचक्षुरपतिघ्नीशिवाचसुमनास्तथा॥ सुवर्चाःपुत्रसूर्देवकामाचसुखदाभवेतिवरोवदेत्॥ सोमगंधर्वाग्निपूषभ्योनमइतिचशूद्राणांगृह्यसूत्राध्ययनाभावान्नदुक्तहोमांगकलापज्ञानाभावात्प्रयुक्तिशक्त्यभावाच्चविवाहेहोमएवनास्तीतिमदनपालः॥अन्येतुप्रधानेधिकारसिद्धौस्थपतीष्टिवदंगेपिश्रवणोपदेशादिनाज्ञानसंभवाद्धोममाहुः॥ यथागुरुर्दक्षिणेब्रह्मासनंदत्वानमुपवेश्य मृन्मयेपात्रेजलपूर्णेकुशान्निधायोत्तरतः कुशेषुनिधायाग्निंदर्भैः पूर्वादिपरिस्तीर्यासादनंकुर्यात्॥ त्रीणितृणानिद्रुपवित्रेप्रोक्षणीमाज्यस्थालींचरुस्थालींसंमार्गकुशाः उपयमनकुशास्तिस्रः समिधः स्रुवंआज्यतंदुलाः लाजाः शूर्पंसंस्रावणपात्रंअश्मा आनुडुहंचर्मगौर्दक्षिणेतितततः प्रादेशमात्रेपवित्रेछित्वा प्रोक्षणींसंस्कृत्यपवित्राभ्यामुत्पूयतत्रतेनिधायदक्षिणेनसव्येकृत्वोदिगनंकृ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्वापात्राणि प्रोक्ष्यनिधायाज्यंस्थाल्यांनिरूप्यागौदक्षिणेधिश्रित्योल्मुकेनलाजैः सहपर्यग्निकृत्वास्रुवंप्रतप्यकुशैः समृज्यप्रोक्षणीभिः प्रोक्ष्यपुनःप्रताप्यदक्षिणेनिधायाज्यमुद्वास्योत्पूयावेक्ष्यशूर्पंनिरस्यपुनः प्रोक्षणीरुत्पूयावेक्ष्योपयमनकुशानादायोत्थायाग्नेतिस्रः समिधोभ्याधायप्रोक्षणीभिः पर्युक्ष्यवरेणान्वारब्धोगुरुर्द्रक्षिणंजान्वाच्यब्रह्मणादक्षिणहस्तेनान्वारब्धः स्रुवेणजुहुयात्॥ प्रजापतयेनमः इंद्रायनमइत्याघारौ॥ इदंप्रजापतयेनमेत्यादिवरःसर्वत्रत्यागंकुर्यात्॥ अग्नयेनमःसोमायेत्याज्यभागौ॥ अग्नये० वायवे० सूर्याय० अग्निवरुणाभ्यां० द्विः अग्नये० वरुणसवितृविष्णुविश्वेदेवमरुत्स्वर्केभ्योनमः॥ वरुणायादित्यायादितयेप्रजापतयेनमः इतिनवा॥ ततस्त्विरग्नयेमृत्यवेचजुहुयान्नवा॥ ततः कन्यांजलावुपस्तीर्यबध्वाः भ्राताउत्स्थानोवान्यः शमीपलाशमिश्रान्लाजान्शूर्पादंजलिनाद्विःक्षिपति ततोभिघार्यतिष्ठंती अग्नयेनमइतित्रिर्जुहुयात्॥ मंत्रोवरस्यैव॥ ततोवरोवध्वादक्षिणंहस्तंसांगुष्ठमुत्तानमुत्तानेनहस्तेनगृण्हीयात्॥ तत्रमंत्रः॥ भगोर्यमसवितृभ्योनमः॥ वित्तसौभ्यगुणैर्युक्तावीरसूर्जीवसूर्भव॥ कुलेमदीयेसम्राज्ञीमच्चित्तानुगतासदेति॥ ततोगृहीतामेववधूमुत्तरतोग्नेर्दक्षिणेनपादाश्मानमारोहयति॥ कन्यायेनमइतितत० सरस्वत्येनमइति॥ गाथागायंती॥ततोऽग्नयेनमइतिअग्निंपरिक्रम्यपुनर्द्विर्लाजादिपरिक्रमांतंकृत्वाचतुर्थेशूर्पपुटेनवधूभ्रातासर्वलाजान्कन्यांजलावावपति॥ तान्भगायनमइतितिष्ठंतीजुहोति॥ततोऽग्निंचतुर्थेपरिक्रम्योपविश्यब्रह्मान्वारब्धःप्रजापतयेनमइतिहुत्वोत्तरतः उदकुंभंस्थान्सप्तंडुलपुंजान्कृत्वावधूंविष्णावेनमइतिदक्षिणेनपदावरःसप्तपदानिक्रामयति॥ इषेनमः विष्णावेनमः सर्वत्रऊर्जेनमः रायस्पोषाय०मायोभव्याय०

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रजाभ्यो० यातुभ्यो० सरिसृभ्यो० नमइतिएतैरितिकेचित्ततः सप्तमेपदेगुरुद्वयोः शिरसीसन्निधायपूर्वकुंभोदकेनवरआम्रपल्लवैरभिषिंचेत्॥ वरेणसूर्यमुदीक्षस्वेत्युत्कासूर्यायनमइतिसूर्यंपश्येत्॥ममनवचित्तवाग्भ्योनमइतिवधूदक्षिणांसोपरिहस्तंनीत्वाहृदयमालभ्यउत्तरतोवधूमुपवेश्यैवध्यैनमइत्यभिमंत्र्यतस्याःसीमंतेसिंदूरंदत्वान्योवरोवावधूमुत्थाप्यगोश्वपुरुषेभ्योनमइत्यानडुहेरक्तचर्मणिवधूमुपवेश्याग्नयेस्विष्टकृतेनमइतिहुत्वासंस्रवप्राशनं॥ प्रणीतानांपवित्राभ्यांमार्जनम्॥ तयोरग्नौक्षेपः॥ आचार्यायगोदानंप्रणीताविमोकः॥ ब्रह्मणेपूर्णपात्रंविप्रेभ्यआमान्नसंकल्पः॥ दिनेविवाहेरात्रौध्रुवमुदीक्षस्वेतिवरप्रेषितावधूर्ध्रुवायनमइतिपश्येत्॥ततोऽब्दंद्वादशरात्रंषड्रात्रंत्रिरात्रंवाऽक्षारलवणाशिनौब्रह्मचारिणावलंकुर्वाणावधूःशायिनौदंपतीस्यातां॥ तैलाक्षतचंदनादियथाचारंकुर्यात्॥ चतुर्थ्यामपररात्रेपंचभूसंस्कारान्कृत्वाविवाहाग्निंसंस्थाप्यब्रह्मोपवेशनादिसमिदाधानांतंप्राग्वत्कुर्यात्॥ तत्राज्यंनिरूप्यस्थाल्यांवृष्णींचतुरोनिरूप्यतथैवत्रिःप्रोक्ष्यत्रिःप्रक्षाल्यायौपक्लासमिधोभ्याधायाग्निंपर्युक्ष्याघाराज्यभागांतेऽग्नयेप्रायश्चित्तायनमः॥ एवंवायवे० सूर्याय० चंद्राय० गंधर्वाय० नवाहुत्यंनेप्रजापतयेनमइतिचरुंहुत्वोदकुंभात्संस्रवानादायाग्निवायुसूर्यचंद्रनक्षत्रगंधर्वप्रजापतिभ्योनमइतिवधूशिरसिदत्वा ममव्रतानुसारिणीभवेत्युत्कोत्तरतोऽग्नेश्चरुशेषंप्राणेभ्योनमः॥ अस्थिभ्यो० मांसेभ्यो० त्वचेनमइतिवधूंप्राशयित्वातामाचमय्याज्येनाग्नयेस्विष्टकृतेनमइतिहुत्वा अन्यादिप्रजापत्यंतानवाहुतयः॥ प्राशनार्थंभिन्नपात्रेसंस्रवाः॥ संस्रवप्राशनमार्जनपवित्रप्रतिउत्पत्तिर्गुरवेदक्षिणाब्रह्मणेपूर्णपात्रमाभान्नदानंचेति॥ स्मृतिकोमुद्यांतुशूद्रस्यकोपिहोमोनेत्युक्तम्॥ तन्न सामृतापिहितेनैक्यंगतामंत्राहुतिर्व्रतैरित्यस्यशूद्रेप्यविशेषात्॥

२८

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ततोवरस्यतत्पक्षीयाणांपूजनंवरमात्रेवंशपात्रदानंचकार्यम्॥कन्यापित्रेपिकेचित्॥ षोडशालघुशूर्पयुतवंशपात्रेउमामहेश्वरौसंपूज्यप्रार्थयेत्॥ ऐरिणित्वमुमादेवीमहेशोगिरिजापतिः॥ अतस्त्वांपूजयिष्यामिऐरिणींसर्वकामदाम्॥ सवस्त्रांचसदीपांचशूर्पैःषोडशभिर्युताम्॥ वरमात्रेप्रदास्यामिकन्यादानस्यसिद्धये इत्युक्त्वा कृतस्यकन्यादानस्यपूर्णफलप्राप्त्यर्थमिदंवंशपात्रंवरमात्रेसंप्रददेनममेत्युक्त्वापठेत्॥ वंशोवंशकरश्रेष्ठोवंशोवंशविवर्धनः॥ अनेनवंशदानेनतुष्टस्त्वृद्धिंकरोतुमे॥ वंशपात्रमिदंपुण्यंवंशजातसमुद्भवम्॥ दानानामुत्तमंदानमतःशांतिंप्रयच्छमेइति॥ इदंकेचिन्नकुर्वंति॥ ततःकन्यापिता अष्टवर्षात्रियंकन्यापुत्रवत्पालितामया॥ इदानींतुमयातुभ्यंदत्तास्नेहेनपाल्यतामितिपितावरंकेवधूमुपवेशयेत्॥ ततोवरोयानेनवध्वासहगृहंगत्वातत्रश्रियंसंपूज्य स्थापितानामातृणांमंडपदेवतानांचपूजांकृत्वाविसृज्यवरस्त्रग्रंथिकंकणंमोक्षंकृत्वाविप्रान्पूजयेत्॥ वध्वागृहप्रवेशेमंडपोद्वासनेकालोन्यश्चविशेषोमत्कृतेनिर्णयसिंधौज्ञेयः॥एतेसंस्काराःसच्छूद्राणां एवंवक्ष्यमाणमाह्निकाद्यपितेषांनियतं॥ असच्छूद्राणांविवाहमात्रम्॥ इतिश्रीमन्नारायणभट्टसूनुकमलाकरभट्टकृतेशूद्रधर्मतत्वेशूद्रसंस्काराः॥ ॥अथशूद्रस्याह्निकमुच्यते॥ तत्रविष्णुः॥ ब्राह्मेमुहूर्तेउत्थायेति॥ विष्णुधर्मे॥ शयनादुत्थितोयस्तुकीर्त्तयेन्मधुसूदनम्॥ कीर्तनात्तस्यपापानिनाशमायांत्यशेषतः॥ तत्राचम्यपितरौइष्टदेवंचनत्वा॰ प्रातःस्मरामिभवतीतिमहार्तिशांत्यैनारायणंगरुडवाहनमब्जनाभम्॥ ग्राहाभिभूतवरवारणमुक्तिहेतुंचक्रायुधंतरुणवारिजपत्रनेत्रम्॥ प्रातर्नमामिमनसावचसाचमूर्ध्नापादारविंदयुगुलंपरमस्यपुंसः॥ नारायणस्यनरकार्णवतारणस्यपारायण

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

णप्रवणविप्रपरायणस्य॥ प्रातर्भजामिभजतामभयंकरंतंप्राग्सर्वजन्मकृतपापभयापहर्त्यै॥ योग्राहवक्त्रपतितांघ्रिगजेंद्रघोरशोकप्रणाशमकरो
द्धृतशंखचक्रः॥ श्लोकत्रयमिदंपुण्यंप्रातःप्रातस्त्रयःपठेत्॥ लोकत्रयगुरुस्तस्मैदद्यादात्मपदंहरिः॥ प्रातःस्मरामिहृषिवमेकमनंतमाद्यमित्यादिय
थावासनंपठित्वा॥ पुण्यश्लोकोनलोराजापुण्यश्लोकोयुधिष्ठिरः॥पुण्यश्लोकाचवैदेह्यपुण्यश्लोकोजनार्दनइत्युक्त्वाभूमिंनमस्कृत्य अंतर्धाय
तृणैर्भूमिंशिरःप्रावृत्यवाससा॥ वाचंनियम्ययत्नेननिष्ठीवोच्छ्वासवर्जितः॥ कुर्यान्मूत्रपुरीषेतुशुचौदेशेसमाहितइत्यंगिरसोक्तविधिना दिवासं-
ध्यासुउदङ्मुखः॥ कुर्यान्मूत्रपुरीषेतुरात्रौचेद्दक्षिणामुखः॥ यामात्पदशतंगच्छेन्नगराच्चचतुर्गुणमितियाज्ञवल्क्यपराशरोक्तेदेशे
मूत्रपुरीषेकृत्वा अपकृष्यचविण्मुत्रंकाष्ठलोष्ठतृणादिनेतिभरद्वाजोक्तेर्लोष्ठादिनावामेनगुदंप्रमृज्य गृहीतशिश्नश्चोत्थायमृद्भिरभ्युद्ध
तैर्जलैः॥ गंधलेपक्षयकरंशौचंकुर्यादतंद्रितइतियाज्ञवल्क्योक्तेः शौचंकुर्यात्॥ तत्रमूत्रेशातातपः॥एकालिंगेकरेसव्यतिस्रोद्वेहस्तयोर्द्वयोः॥
मूत्रेशौचंसमाख्यातंशुक्रेतद्द्विगुणंभवेत्॥ पुरीषेतुदशैवमौ॥ द्वेलिंगेमृत्तिकेदेयेगुदेपंचकरेदश॥ उभयोःसप्तदातव्यामृदःशौचोपपादिकाः॥
शंखः॥ मेहनेमृत्तिकाःसप्तलिंगेद्वेपरिकीर्तिते॥एकस्मिन्विंशतिर्हस्तेद्वयोर्ज्ञेयाश्चतुर्दश॥ एकोवामः॥तिस्रस्तुमृत्तिकादेयाकर्तुर्वैनरवशो
धनम्॥तिस्रस्तुपादयोर्ज्ञेयाःशौचकामस्यसर्वदा॥ विष्णुपुराणे॥एकालिंगेगुदेतिस्रोदशवामकरेतथा॥ उभयोःसप्तदानव्यामृदःशौचोपपादि
काः॥ अत्रलेपन्यूनाधिकभावाभ्यांगृह्यपत्यादिपरतयावाव्यवस्था॥ मूत्रेमृत्परिमाणमाहदक्षः॥लिंगेतुमृत्समाख्यातात्रिपर्वपूर्यतेयया॥गुद २९
तुमनुः अर्द्धप्रसृतिमात्रातुप्रथमामृत्तिकास्मृता॥द्वितीयाचतृतीयाचतदर्धार्धाप्रकीर्तिता॥ आदित्यपुराणे॥स्त्रीशूद्रयोरर्धमानंशौचंप्रोक्तं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मनीषिभिः॥ उक्तशौचेनगंधानपगमेतुदेवलः॥ यावत्साधितिमन्येतनावच्छौचंविधीयते॥ दक्षः॥ यद्दिवाविहितंशौचंतदर्धंचनिशिस्मृतम्॥ तदर्धमातुरेप्रोक्तमातुरस्यार्धमध्वनि॥ वृद्धपराशरः॥ उपविश्यतुविण्मूत्रंकर्तुंयस्तन्नविंदति॥ सकुर्यादर्धशौचंतुस्वस्थशौचस्यसर्वदा॥बालस्यानुपनीतस्यगंधलेपक्षयावहम् ब्राह्मे॥ नयावदुपनीयेनविप्रः शूद्रस्तथांगना॥ गंधलेपक्षयकरंशौचंतेषांविधीयते॥ प्रमाणंशौचसंख्यावानशिष्टैरुपपादितेति॥ शूद्रेविवाहात्प्रागेवं विवाहाभावेतुद्वादशवर्षोर्ध्वंषोडशवर्षोर्ध्वंवासर्वधर्मानियताः॥ नप्राक्॥ एतच्चवक्ष्यामः॥ भोजनेगुदस्त्रावेबृहस्पतिः॥ भुंजानस्यतुविप्रस्यकदाचित्प्रस्त्रवेद्गुदम्॥ पूर्वंकृत्वातुशौचंतुततः पश्चाद्उपस्पृशेत्॥ ततः कृत्वोपवासंचपंचगव्येनशुद्ध्यति॥ हस्तंप्रक्षाल्यशौचंकृत्वागंडूषोत्तरमुपवसेदित्यर्थः॥ विप्रस्येत्युपलक्षणम्॥ ॥ इतिश्रीकमलाकरभट्टकृतेशूद्रधर्मकमलाकरेशौचविधिः॥ ॥अथाचमनम्॥ शुचौदेशेप्रौङ्मुखउदङ्मुखोवोपविश्यांतर्जानुकरंगोकर्णाकृतिंकृत्वातालुगाभिः शुद्धाभिरद्भिः सकृदाचामेत्॥ त्रिर्वेतिस्मृतिकौमुद्यां॥ अंगुष्ठमात्रंस्पृशेदितिभट्टाः॥ ततोंऽगुष्ठमूलेनोष्ठौद्विरुन्मृज्यांगुष्ठतर्जनीभ्यांनासिकेअंगुष्ठमध्यमाभ्यांचक्षुषीअंगुष्ठानामिकाभ्यांश्रोत्रेअंगुष्ठकनिष्ठिकाभ्यांनाभिंपाणितलेनहृदयंसर्वैः शिरोऽभ्युक्षेत्स्पृशेत्॥ अथदंतधावनम्॥ बदरोदुंबरापामार्गपनसकदंबाम्रजातीबिल्वप्रियंगुमयंकंटकिक्षीरवृक्षोत्थं॥ द्वादशांगुलकंविप्रेकाष्ठमाहुर्मनीषिणः॥ क्षत्रविट्शूद्रजातीनांनवषट्चतुरंगुलमितिमदनपारिजातेविष्णूक्तम्॥ कनिष्ठायस्थूलंपर्वार्द्धकृतकूर्चंदंतधावनंप्रक्षाल्य आयुर्बलंयशोवर्चः प्रजाः पशवसूनिच॥ ब्रह्मप्रज्ञांचमेधांचत्वंनोधेहिवनस्पतेइतिमंत्रेणप्राङ्मुखोभक्षयित्वादंतान्संशोध्यतथैवजिह्वोल्लेखंकृत्वाप्राच्यामुदीच्यांवात्यक्त्वाषडश

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

द्वादशावागंडूषान्कुर्यात्॥ एतत्प्रतिपन्नवमीषष्ठ्यमावैपौर्णमासीचतुर्दश्यष्टमीसंक्रमश्राद्धव्यतरविदिनेषुनकार्यम्॥ तत्रद्वादशागंडूषाः॥ ततः केशप्रसाधनंकृत्वास्नायात्॥ छंदोगपरिशिष्टे यथाऽहनितथाप्रातर्नित्यंस्नायादनातुरः॥ दंतान्प्रक्षाल्यनद्यादौगृहेचैतन्मंत्रवत्॥ स्मृतिकौमुद्यांयोगयाज्ञवल्क्यः॥ मृत्तिलान्गोमयंदर्भान्पुष्पाणिसुरभीणिच॥ आहरेत्स्नानकालेतुस्नानार्थंप्रयतःशुचिः॥ गंगोदकांतंगत्वातुसंस्थाप्यैतत्पृथक्क्षितौ॥ तृधाकृत्वामृदंतांतुगोमयंचविचक्षणः॥ अधमोत्तममध्यानामंगानांक्षालनंतुवै॥ भागैः पृथक्पृथक्कुर्यात्क्षालनेमृदसंकरः॥ अद्भिर्मृद्भिश्चचरणौप्रक्षाल्याचम्यवैशुचिः॥ अद्भिर्मृद्भिश्चगात्राणिक्रमशस्त्ववनेजयेत्॥ एकयाशिरःप्रक्षाल्यद्वाभ्यांनाभेस्तथोपरि॥ कटिबस्त्यूरुजंघेचचरणौचत्रिभिस्त्रिभिः॥ प्रक्षाल्यहस्तावाचम्यनमस्कृत्यजलंतुतत्॥ यत्किंचेदंतुमंत्रेणनमस्येत्प्रयतांजलिः॥ ततः कातीयविधिनास्नानमुत्काह॥ ब्रह्मक्षत्रविशांत्वेवंमंत्रवत्स्नानमिष्यते॥ तूष्णीमेवतुशूद्रस्यसनमस्कारकंमतम्॥ तेनशूद्राणांकातीयएवामंत्रस्नानविधिः॥ मैथिलश्रीदत्तेनतुपाद्योक्तंस्नानंसर्ववर्णसाधारणमुक्तं॥ यथा॥ अनुद्धृतैरुद्धृतैर्वाजलैः स्नानंसमाचरेत्॥ तीर्थंप्रकल्पयेद्विद्वान्मूलमंत्रेणमंत्रवित्॥ नमोनारायणायेतिमूलमंत्रउदाहृतः॥ दर्भपाणिरुक्तविधिनाह्याचांतः प्रयतःशुचिः॥ चतुर्हस्तसमायुक्तंचतुरस्रंसमंततः॥ प्रकल्प्यावाहयेद्गंगामेभिर्मंत्रैर्विचक्षणः॥ विष्णोः पादप्रसूतासिवैष्णवीविष्णुपूजिता॥ पाहिनस्त्वेनसस्तस्मादाजन्ममरणांतिकात्॥ तिस्रःकोट्योर्धकोटीचतीर्थानांवायुरब्रवीत्॥ दिविभुव्यंतरिक्षेचतानितेसंतिजाह्नवी॥ नंदिनीत्येवतेनामदेवेषुनलिनीतिच॥ वृंदापृथ्वीचसुभगाविश्वकायाशिवासिता॥ विद्याधरीसुप्रसन्नातथालोकप्रसादिनी॥ वेण्याचजाह्नवीचैवशांताशांतिप्रदायिनी॥ एतानिपुण्यनामानिस्नानकालेप्रकीर्तयेत्॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भवेत्सन्निहितानत्रगंगात्रिपथगामिनी॥ विप्रेणवायंपठनीयः॥ सप्तवाराभिजप्तेनकरसंपुटयोजितम्॥ प्रागुक्तमूलमंत्रेणेत्यर्थः॥ मूर्ध्निकुर्याज्जलंभूयस्त्रिचतुः पंचसप्तवा॥ स्नानंकुर्यान्मृदापश्चादामंत्र्यचविधानतः॥ अश्वक्रांतेरथक्रांतेविष्णुक्रांतेवसुंधरे॥ शिरसाधारयिष्यामि रक्षस्वमांपदेपदे॥ उद्धृतासिवराहेणकृष्णेनशतबाहुना॥ मृत्तिकेहरमेपापंयन्मयादुष्कृतंकृतम्॥ नमस्तेसर्वलोकानांप्रभवारणिसंभवेइति एतत्पूर्वोक्तवचनेशूद्रस्यविशेषोक्तेस्त्रनदभावात् पुराणमंत्रपाठेशूद्रस्यानधिकाराच्चचिंत्यं॥ सत्यपिसर्वेषांपूर्वोक्तेनास्यसमुच्चयइतितत्वम्॥ नृसिंहपुराणे॥ नद्यांस्नायात्सरःस्नायान्प्रतिस्रोतःस्थितोद्विजः॥ तडागादिषुतोयेषुप्रत्यक्स्नानमाचरेत्॥ कातीयानांनद्यामपिसूर्यमुखस्थस्नानम्॥ तत्रैवब्रह्मांडपुराणे॥ ऊर्ध्वपुंड्रंद्विजःकुर्यात्क्षत्रियस्तुत्रिपुंड्रकम्॥ अर्धचंद्रंतुवैश्यस्यवर्तुलंशूद्रजातिषु॥ इत्युक्तम्॥ ललाटशिरःकंठबाहुहृदयनाभिपृष्ठपार्श्वद्वयेषुतिलकंकृत्वाकुशासनोपविष्टः॥ नमोनमइतित्रिर्जपेत्॥ अथतर्पणं व्यासः एकैकमंजलिंदद्याद्वौद्वौतुसनकादयः॥ अर्हंतिपितरस्त्रींस्त्रीन्स्त्रियस्त्वेकैकमंजलिं॥ मातृवर्गंजलित्रयमेकैकस्य॥ विष्णुपुराणेतु॥ त्रिरधः प्रीणनार्थायदेवानामर्षिनिर्वपेदितिदैवेत्रयउक्ताः॥ पाद्ये॥ देवान्ब्रह्मऋषीन्सर्वांस्तर्पयेताक्षतोदकैः॥ संतर्पयेन्पितॄन्भक्त्यासतिलोदकचंदनैः॥ शांखवः॥ सौवर्णेनराजतेनौदुंबरेणशृंगपात्रेणकुशेनवाप्युदकंपितृतीर्थंस्मृशन्दद्यात्॥ योगयाज्ञवल्क्यः॥ तिलानामप्यलाभेतुसुवर्णरजनान्वितम्॥ तदभावेनिषिंचेत्तुदर्भैर्मंत्रेणवाप्यथ॥ तृप्यंतितिसमुच्चार्यतृप्यतामित्यथापिवा॥ विधिज्ञोनिक्षिपेत्तोयंदेवादीनामशेषतः॥ सत्यंजान्वाच्यतःसतिलदक्षिणामुखइतितेनैवोक्तेर्देवर्षेर्दक्षिणजानुपानःसिद्धः॥ यमः॥ द्वौहस्तौयुग्मतःकृत्वापूरयेदुदकांजलिं॥ गोशृंगमात्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सुद्धृत्यजलमध्येजलंक्षिपेत्॥दक्षः॥ अग्नेरुक्तर्तर्पयेद्देवान्मनुष्यान्कुशमध्यतः॥पितॄंस्तकुशमूलाग्रैर्विधिः कौशोयथाक्रमम्॥ योगयाज्ञव
ल्क्यः॥ ब्रह्माणंतर्पयेत्पूर्वंविष्णुरुद्रंप्रजापतिम्॥ देवान्छंदांसिवेदांश्चऋषींश्चैवसनातनान्॥ आचार्यांश्चैवगंधर्वानाचार्यतनयांस्तथा॥
संवत्सरंसावयवंदेवीश्चाप्सरसस्तथा॥ तथादेवानुगान्नागान्सागरान्पर्वतानपि॥सरितोऽथमनुष्यांश्चयक्षान्रक्षांसिचैवहि॥पिशाचांश्च
सुपर्णांश्चभूतान्यथपशूंस्तथा॥ वनस्पतीनोषधींश्चभूतग्रामंचतुर्विधम्॥ विष्णुः॥ ततःकृत्वानिवीतंतुयज्ञसूत्रमतंद्रितः॥प्राजाप
त्येनतीर्थेनमनुष्यांस्तर्पयेत्पृथक्॥ काण्वाजिनिः॥सनकश्चसनंदनश्चतृतीयश्चसनातनः॥कपिलश्चासुरिश्चैववोढुःपंचशिखस्तथा
॥पाद्मेऽस्यानंतरं॥ मरीचिमत्र्यंगिरसौपुलस्तिंपुलहंक्रतुं॥ प्राचेतसंवसिष्ठंचभृगुंनारदमेवच॥योगयाज्ञवल्क्यः॥ अपसव्यंततःकृ
त्वाभूत्वाचपितृदिङ्मुखः॥पितॄन्दिव्यानदिव्यांश्चपितृतीर्थेनतर्पयेत्॥दिव्यांबरधरोध्रुवइत्यादयोवसवः॥अजैकपादादयोरुद्राइंद्र
धात्रादयआदित्याश्चैप्रत्येकंसमुदितावा॥ सएव॥कव्यवालंनलंसोमंयममर्यमणंतथा॥ अग्निष्वात्ताः सोमपाश्चतथाबर्हिषदोपिच॥
यदिस्याज्जीवतिपितृकएतान्विद्यात्तदापितॄन्॥ तर्पणेयद्यप्यनेकप्रकाराः स्मृतिकोमुद्यांपाद्मादावुक्तास्तथापिकात्यायनसूत्रसंवादात्
रुद्रावाजसनेयिनइतिगोडोक्तदक्षसंवादात्स्नानादौदर्शनाच्चयोगयाज्ञवल्क्योक्तएवायंप्रकारः॥ रुद्राणामितितत्वं॥एवंवैश्वदेवा
द्यपिकातीयमेव॥ अथप्रयोगः॥ यथामृद्धोमयकुशतिलपुष्पाक्षतानादायनद्यादौगत्वापाणिपादंप्रक्षाल्यानामिकाभ्यामेककुशपत्राभ्यंके ३१
पवित्रेधृत्वाकुशोपयग्रहः॥ ऊर्ध्वकेशिविरूपाक्षिमांसशोणितभोजने॥तिष्ठदेविशिखाबद्धेचामुंडेह्यपराजिते॥ इत्युत्काशिखांबध्वाचम्यदेव-

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

शकालोस्मृत्वाममसर्वपापक्षयद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंप्रातःस्नानमहंकरिष्ये॥ तीर्थैतु सागरस्त्वननिर्घोषदंडहस्तासुरांतक॥ जगत्स्त्रष्टा
जगन्मर्दीनमामित्वांसुरेश्वर॥ तीक्ष्णदंष्ट्रमहाकायकल्पांतदहनोपम॥ भैरवायनमस्तुभ्यमनुज्ञांदातुमर्हसीतिसंप्रार्थ्य॥ वरुणायनम
इतिजलमालभ्यतेनैवावर्त्तनमोऽघोममपापंयावित्यंजलिंबहिःक्षिप्त्वा;सुकतीर्थायनमइत्यंजलिंदत्वामृदमादायकटिंबस्त्यूरुजंघापा
दकरानूत्रिर्विलिप्यप्रक्षाल्यैकंजलेपरंस्थलेपादंकृत्वाविष्णवेनमइतिसर्वांगंमृदालिप्त्वासूर्याभिमुखोद्विस्त्रिद्वादशवानिमज्याघोनमइत्युन्मृ
ज्यनिमज्योन्मृज्याचम्यतथैवरुद्रायनमइतिगोमयेनालिप्यस्नात्वाचम्यकुशैर्मार्जयेत्॥ वरुणायनमइत्यष्टवारंपरमात्मनेनमः अग्नये
नमः वायवेनमः सूर्यायनमः सवित्रेनमः यज्ञायनमइतिनिमज्याघोनमइतिद्वाविंशतिवारं यद्वाग्नयेनमइतित्रिर्जातवेदसेसवित्रे
चित्यत्यादिभ्योनमइतिसवित्रेइत्येतैः नाभित आनाभिदर्भैः पावयित्वापरमात्मनेनमइतिसवित्रेनमइत्येतैः पुनः पावयित्वा नमइतित्रिः
परमात्मनेनमइतिवा अघमर्षणंकृत्वास्नात्वाविष्णवेनमइतिस्मृत्वाब्रह्मादिदेवास्तृप्यंतांनमइतिवादेवतीर्थेनत्रिःसव्येनदेवान्निवीतिकृत्वा
द्वैपायनादिऋषयस्तृप्यंतामितिद्वौद्वावित्यृषीनपसव्येनसोमपितृमदादिपितरस्तृप्यंतामित्यंजलित्रयंत्रिर्दत्वा धौतेवाससीपरिधायमृद्
रूकरोप्रक्षाल्याचम्यवेणुपत्राकारमर्धचंद्रवर्तुलंवातिलकंकृत्वामुद्रादिकृत्वाधृत्वावा नमोब्रह्मणेविष्णवेसवित्रेमित्रायवरुणायादि-
गभ्योदिग्देवताभ्यइतिप्रत्येकं जलपुष्पांजलिरित्याचार्यचूडामणिः ततउदितंसूर्यरक्तचंदनाक्षतपुष्पैरष्टदलेभ्यर्च्यतद्युक्तमर्घ्यं नमोवि
वस्वतेतुभ्यंभास्वतेविष्णुतेजसेनमः सवित्रेशुचयेसवित्रेकर्मदायिने इत्यर्घंदद्यादितिकल्पतरौ॥ उदितंसूर्यरक्तचंदनाक्षतपुष्पैरभ्यर्च्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तद्युतमंजलित्रयंदद्यादितिकल्पतरौ॥ ततःसूर्यमंडलस्थायपरमात्मनेनमइतिपुनरर्घ्यंदत्वाब्रह्मविष्णुरुद्रेभ्योनमइतिवाविष्णुशिवनामादिवा
यथाशक्त्यावर्त्य नमःसवित्रेजगदेकचक्षुषेजगत्प्रसूतिस्थितिनाशहेतवे॥ त्रयीमयायत्रिगुणात्मधारिणेविरिंचिनारायणशंकरात्मने नम
इतिनमस्कुर्यात् एवंस्नानंप्रातर्मध्यान्हेचकार्यं॥ अशक्तोमध्यान्हएव॥ गृहेउष्णोदकेनस्नानेष्येवम् आतुरादिनास्नानाशक्तोदर्भै-
र्मार्जनंभस्मस्नानंगोरजसावार्द्रवस्त्रेणांगमार्जनंकार्यम्॥ जाबालिः॥ अशिरस्कंभवेत्स्नानंस्नानाशक्तौतुकर्मिणां॥ आर्द्रेणवाससा
वापिमार्जनंदैहिकंविदुः॥ विद्वत्सरस्वतीप्राप्तंस्नानंसारस्वतंविदुः॥ विप्रवाक्येनेत्यर्थः॥ मार्जनंमानसंवास्नानंकार्यम्॥ यथा॥ध्या
येदादित्यसंकाशंवासुदेवंचतुर्भुजम्॥ शंखचक्रगदापद्मवनमालाविराजितम्॥ तत्पादोदकजांधारांनिपतंतींस्वमूर्द्धनि॥ चिंतयेद्ब्रह्मरंध्रेण
प्रविशंतींस्वकांतनुं॥ तयासंक्षालयेत्सर्वमंतर्देहगतंमलम्॥ तथा अपवित्रःपवित्रोवासर्वावस्थांगतोपिवा॥ यःस्मरेत्पुंडरीकाक्षंसबाह्याभ्यं
तरःशुचिरिति॥ ततः कांस्यपात्रेआज्येप्रतिबिंबमवलोक्य आज्यंतेजःसमुद्दिष्टमाज्यंपापहरंस्मृतम्॥ आज्यंसुराणामाहार आज्ये
लोकाः प्रतिष्ठिताः॥ कामधेनुषुसंभूतंसर्वक्रतुषुसंस्थितम्॥ देवानामाज्यमाहारमतः शांतिंप्रयच्छमेइतिविप्रायदत्वादक्षिणांदद्यात्॥ एतद्वि
ष्णुधर्मोत्तरेस्पष्टम्॥ ततोमध्यान्हेपूर्ववत्स्नात्वाब्रह्मयज्ञंकुर्यात्॥ तत्रयद्ब्राह्मणानीतिहासान्पुराणानिकल्पानिनिश्वासेनवेदार्थवे
पुराणानिसेतिहासानिशक्तितः॥ जपयज्ञप्रसिद्ध्यर्थंविद्याचाध्यात्मिकींजपेत्इतियाज्ञवल्क्योक्तेश्चपुराणभारतादिपाठविधानेपि ३२
शूद्रस्यपाठाप्रसक्तेः श्रवणस्यैवकर्मांगत्वात्पुराणश्रवणमेवब्रह्मयज्ञमितिकेचित्॥ तन्न नमस्कारेणमंत्रेणपंचयज्ञान्नहापये

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दितियाज्ञवल्क्योक्तेनमस्कारेणतस्यबाधात्॥ तत्रयोनमसास्वध्यरइतिश्रुतेर्यज्ञोवैनमइतिहिब्राह्मणंभवतीतिवचनाच्चनमोनमोनमइतित्रिर्जपेदितिस्मृतिकौमुद्यासुक्तम्॥ तत्वंतुवेदादीनामर्थबाधेस्वरूपस्यैवग्रहणात् नमः श्रुतेश्चतदंतत्वेनाप्युपपत्तेर्नमोंतःशब्दैः कार्यमिति॥ तद्यथा दर्भासनेउपविश्याचम्यपरमेश्वरप्रीत्यर्थंब्रह्मयज्ञंकरिष्येइतिसंकल्प्योपस्थंकृत्वादर्भगर्भंब्रह्मांजलिंकृत्वानमोनमोनमइतिजपेत्॥ यद्वातत्रऋग्वेदायनमः एवंयजुर्वेदाय० सामवेदाय० अथर्ववेदाय० शिक्षायै० कल्पाय० व्याकरणाय० निरुक्ताय० ज्योतिषाय० छंदोविचित्यै० अध्यात्मविद्यायै० इतिहासपुराणेभ्यो० तर्कविद्यायै० पूर्वमीमांसायै० उत्तरमीमांसायैनमइतिजपित्वा देवताभ्यः पितृभ्यश्चमहायोगिभ्यएवच॥ नमःस्वाहायैस्वधायैनित्यमेवनमोनमइतित्रिर्जपित्वा विद्याधरतपोयोनिरयोर्निर्विष्णुरीडितः॥ वाग्यज्ञेनार्चितोदेवःप्रीयतांमेजनार्दनइत्यत्काउदकंस्पृशेत्॥ अथतर्पणम्॥ तच्चब्रह्मणेनमइतिनमोंतैर्मंत्रैः कार्यंतस्यनमः शब्दोक्तेरितिकेचित्॥ अन्येतु तृप्यतामित्योंकारपूर्वमितिकातीयसूत्रस्यतृप्यतांशब्दस्यत्यागेमानाभावात्तदंतावित्याहुः॥ आसनेदक्षिणंजान्वाच्यसमदर्भाक्षैतैर्हस्तद्वयेनदेवतीर्थेनतर्पयेत्॥ तच्चमदनपारिजातेयोगियाज्ञवल्क्यः॥ कातीयसूत्रानुसारेणोच्यते॥ यथाब्रह्मा तृप्यताम् विष्णुस्तृप्यताम्॥रुद्रः। प्रजापतिः। देवाः। छंदांसि। वेदाः। ऋषयः। पुराणाचार्याः। गंधर्वाः॥ इतराचार्याः॥ संवत्सरः। सावयवः। देव्यः। अप्सरसः। देवानुगाः। नागाः। सागराः। पर्वताः। सरितः। मनुष्याः यक्षाः॥ रक्षांसि पिशाचाः। सुपर्णाः। भूतानि। पशवः। वनस्पतयः। ओषधयः। भूतग्रामश्चतुर्विधस्तृप्यताम्॥ आचार्यचूडामणौतु प्राजापत्यंते देवायक्षास्तथानागागंधर्वाप्सरसोसुराः॥ क्रूराःसर्पाःसुपर्णाश्च

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तरवोजंभकाःखगाः॥विद्याधराजलाधारास्तथैवाकाशगामिनः॥निराहाराश्चयेजीवाःपापेधर्मरताश्चये॥तेषामाप्यायनायेतद्दीयतेसलिलंमयेति मात्स्योक्तेर्नतर्पणमुक्तम्॥ अथऋषयः॥निवीतंकृत्वोदगग्रदर्भमध्येनप्रजापतितीर्थेनतिलाक्षतमिश्रौद्वौद्वावंजलीन्मंत्रावृत्यादद्यात्॥सनकः। सनंदनः। सनातनः। कपिलः। आसुरिः। वोढुः पंचशिखः॥ अथपितृतर्पणम्॥ दक्षिणाभिमुखः सव्यंजान्वाच्य प्राचीनावीती॥पितृतीर्थेन द्विगुणदर्भैस्तिलमिश्रा स्त्रींस्त्रीनंजलीन्दद्यात्॥ वसवस्तृप्यताम्॥ रुद्राः। आदित्याः। मरुतः। अश्विनौ। कव्यवालनल स्तृ०। सोमः। यमः॥ अर्यमाः। अग्निष्वात्ताः। सोमपाः॥ बर्हिषदः। यमः। धर्मराजः। मृत्युः। अंतकः। वैवस्वतः। कालः। सर्वभूतक्षयः। औदुंबरः। दध्नः। नीलः। परमेष्ठी वृकोदरः। चित्रः। चित्रगुप्तः। जीवत्पितृकोप्येतदंतान्सर्वांस्तर्पयेत्॥ ततःस्वपितृतर्पणम्॥पितृभ्योनमइत्यावाह्य काश्यपगोत्रः अस्मत्पिताऽमुकदासस्तृप्यताम्॥ एवंत्रिः। एवंपितामहः॥ प्रपितामहः॥ पितृभ्योनमइतिषट्त्रिर्मधुशब्देनवा अंजलिंप्रसिंचेत्॥ अस्मन्मातराकाश्यपगोत्राऽमुकदेवीदातृप्यतां॥ एवंपितामही। प्रपितामही। सापत्नमाता। एवंपितृभ्योनमः आवाह्य मातामहः प्रमातामहः। वृद्धप्रमातामहः॥ एवंमातामही। प्रमातामही॥ वृद्धप्रमातामही॥ एवंस्वभार्या। पुत्रः कन्या। पितृव्यः। मातुलः। स्वभ्रातातत्पत्न्यः॥पितृष्वसा। मातृष्वसा। स्वभगिनी। सापत्न्यासभर्तृकेतितिसृषु॥ श्वश्रूरः। गुरुः। सखा। मित्रभूतः। यद्वा आब्रह्मस्तंभपर्यंतंदेवर्षिपितृमानवाः॥ तृप्यंतुपितरः सर्वेमातृमातामहादयः॥ अतीतकुलकोटीनांसप्तद्वीपनिवासिनां॥ आब्रह्मभुवनाल्लोकादिदमस्तुतिलोदकमिति॥ यत्तु मदनपारिजातेहारीतः॥ वसित्वावसनंशुक्लंस्थलेनिस्तीर्णबर्हिषि॥ विधिज्ञस्तर्पणंकुर्यान्नतुपात्रेकदाचनेति॥ तदनुद्धृतोदकस्थलतर्पणपरं। उद्धृतेसएवपा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्राद्धजलमादायस्वयंपात्रांतरेक्षिपेत्जलेपूर्णेऽथवागर्तेनस्थलेनतुबर्हिषि योगयाज्ञवल्क्यः यद्युद्धृतेनसिंचेततिलान्संमिश्रयेज्जले॥ अतोन्यथातुसव्येनतिलान्गृह्याविचक्षणेः॥एतच्चगृह्येपुत्रवतानकार्यम्॥सप्तम्यांरविवारेचगृहेजन्मर्क्षदिनेतथा॥मृत्येपुत्रःकलत्रार्थीनकुर्यात्तिलतर्पणमितिमरीचिस्मृतेः॥ततःयेकेचास्मत्कुलेजाताअपुत्रागोत्रिणोमृताः तेगृण्हंतुमयादत्तंवस्त्रनिष्पीडनोदकमिति तीरेस्थलेवस्त्रंपीडयेत्॥ आचार्यचूडामणौतु येबांधवाबांधवावायेचजन्मनिबांधवाः॥तेतृप्तिमखिलायांतुयेवास्मत्तोभिकांक्षिणः॥ नमोनमइतिशाठीपीडनमुक्तम्॥ततःसव्येनविष्णुपुराणोक्तैस्तर्पयेत्॥ देवासुरास्तथानागायक्षगंधर्वराक्षसाः॥पिशाचागुह्यकाःसिद्धाःकूष्मांडास्तरवःखगाः॥ जलेचराभूनिलयावाय्वाधारा श्चजंतवः॥तृप्तिमेतेनयांत्वाशुमद्दत्तेनांबुनाखिलाः॥ नरकेषुसमस्तेषुयातनासुचयेस्थिताः॥तेषामाप्यायनायैतद्दीयतेसलिलंमया॥येबांधवाबांधवावायेन्येजन्मनिबांधवाः॥तेसर्वेतृप्तिमायांतुमयादत्तेनवारिणि॥संक्षेपस्तु॥आब्रह्मस्तंबपर्यंतंजगत्तृप्यतु॥इत्येकांजलिः॥ततोब्रह्मणेनमः विष्णवे० रुद्राय० सवित्रे० मित्राय० वरुणायनमइतिजलेसंपूज्यहस्तेनपुनः ब्रह्मणेनमः अग्नये० पृथिव्यै० ओषधिभ्योनमः॥ वाचस्पतये० विष्णवे० महद्भ्यः० अद्भ्यः० अपांपतये० वरुणायनमइतिनर्पणंकृत्वामुखंसंपूज्यदेवेभ्योनमइतिविसर्जयेत्॥ ॥इतिकमलाकरभट्टकृतेशूद्रधर्मकमलाकरेशूद्रस्यस्नाननर्पणादि॥

॥ अथदेवपूजा ॥ साचविश्वेश्वरादिजीर्णलिंगार्चादौस्वस्थापितपार्थिवलिंगादौस्पर्शसहिताकार्या॥ शालग्रामेस्फटिकद्विजस्थापितलिंगार्चादौस्पर्शरहितादूरतःकार्या॥यदाप्रतिष्ठितंलिंगंमंत्रवद्विर्यथाविधि॥तदाप्रभृतिशूद्रश्चयोषिद्वापिनसंस्पृशेदितिनारदीयात्॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

एतच्चप्रागुक्तम्॥ साचनास्माकार्या॥ एवंस्त्रियाअपि॥ विष्णोरुक्तपूजनंकार्यपतिबुद्ध्यानचान्यथेतिमदनपारिजातेविधवाधर्मेस्कांदोक्तेः॥ नत्वैवपाद्मे॥ आदित्यंगणनाथंचदेवींरुद्रंचयथाक्रमम्॥ नारायणंविशेषद्वारव्यमंतेचकुलदेवताम्॥ निगमः॥ ब्रह्माणंविष्णुमीशंवासूर्यमग्निं गणाधिपम्॥ दुर्गांसरस्वतींलक्ष्मींगौरींवानित्यमर्चयेत्॥ यत्तुमनुः॥जपस्तपस्तीर्थसेवाप्रव्रज्यामंत्रसाधनम्॥ देवताराधनंचैवस्त्रीशूद्रपतनानिषडिति॥ तद्विहितभिन्नपरम्॥ मात्स्ये॥ सौवर्णीराजतीवापितास्त्रीरत्नमयीतथा॥ शैलीदारुमयीवापिलोहसंघमयीतथा॥ लोहसंघः पंचधातुरसाः॥ रीतिकाधातुयुक्तावाताम्रकांस्यमयीतथा॥ शुभदारुमयीवापिदेवतार्चाप्रशस्यते॥ अंगुष्ठपर्वादारभ्यविवस्तिंयावदेवतु॥ गृहेषुप्रतिमाकार्यानाधिकाशस्यतेबुधैः॥ भागवते॥ वैदिकस्तांत्रिकोमिश्रइतिमेत्रिविधोमखः॥ शिवार्चनचंद्रिकायांपाद्मे॥ वैदिकोमिश्रितोवापिविप्रादीनांविधीयते॥ तांत्रिकोविप्रभक्तस्यशूद्रस्यापिप्रकीर्तितः॥ तत्रोपचाराअनेकविधाराघवभट्टैः पदार्थादर्शेउक्ताः॥ आचारचिंतामणौ॥ सपर्याविविधाःप्रोक्तास्तासामेकांसमाश्रयेत्॥ गंधादिकानिवेद्यांतापूजापंचोपचारिका॥ अथदशोपचाराः॥ अर्घपाद्यमाचमनमधुपर्कासनानिच॥ गंधादिपंचकंचेतिउपचारादशोदिताः॥ अथषोडशोपचाराः॥ आसनंस्वागतंचार्घःपाद्यमाचमनंतथा॥ मधुपर्काचमस्नानवसनाभरणानिच॥ गंधपुष्पेधूपदीपौनैवेद्यंचंदनंतथा॥ अथाष्टदशोपचाराः॥ आसनावाहनंचार्घ्यंपाद्यमाचमनंतथा॥ स्नानंवस्त्रोपवीतंचभूषणानिचसर्वशः॥ गंधपुष्पेतथाधूपंदीपंनैवेद्यमेवच॥ माल्यानुलेपनंचैवनमस्कारविसर्जने॥ अथषट्त्रिंशोपचाराः॥ आसनाभ्यंजनेतद्वदुद्वर्तनविरूक्षणे॥ संमार्जनंसर्पिरादिस्नपनावाहनेततः॥ पाद्यार्घाचमनीयंचस्नानीयमधुपर्कको॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पुनराचमनीयंचवस्त्रयज्ञोपवीतके॥ अलंकारोगंधपुष्पेधूपदीपौतथैवच॥ तांबूलानिचनैवेद्यंपुष्पमालास्तथैवच॥ अनुलेपंचशय्याचचामरं
व्यजनंतथा॥ आदर्शदर्शनंछत्रंनमस्कारोथवर्तनम्॥ गीतवाद्येचदानानिस्तुतिहोमप्रदक्षिणम्॥ दंतकाष्ठप्रदानंचततोदेवविसर्जनम्॥
उपचाराइमेज्ञेयाषट्त्रिंशत्सुरपूजने॥ अन्येचतुःषष्ट्युपचाराः तेचकाम्यपूजायां॥ एतेविकल्पायथाविभवंबह्वृचपरिशिष्टे॥ एकंविना
यकेकुर्यात्द्वेसूर्येत्रीणिशंकरे॥ चत्वारिकेशवेदद्यात्सप्ताश्वत्थेप्रदक्षिणाः॥ अन्यत्रतु एकाचंड्यांरवेःसप्ततिस्रोदद्याद्विनायके॥ च
तस्रोविष्णावेदेयाः शिवस्यार्धप्रदक्षिणा॥ वृषंचंडंवृषंचैवसामसूत्रंपुनर्वृषम्॥ चंडंचसोमसूत्रंचपुनश्चंडंपुनर्वृषम्॥ अपसव्यंयतीनांतु
सव्यंतुब्रह्मचारिणाम्॥ सव्यापसव्यंगृहिणामेवंशंभोःप्रदक्षिणा॥ तथाग्नेये॥ प्रदक्षिणत्रयंकुर्याच्छिवस्यायतनेबुधः॥ लैंगे॥ सव्यं
व्रजेत्ततोसव्यंप्रनालंनैवलंघयेत्॥ तथा उरसाशिरसाचैवमनसावचसातथा॥ पद्भ्यांकराभ्यांजानुभ्यांप्रणामोऽष्टांगउच्यते॥ अपिपूजाचदेव
तीर्थेनकार्या॥ मार्जनार्चनबलिकर्मभोजनानिदेवतीर्थेनेतिहारीतोक्तेः॥ ब्राह्मे॥ ब्रह्मांगलग्नंविप्रेभ्योवैष्णवंचप्रदीयते॥ रुद्रांगलग्नमग्नौतु
दहेत्सर्वंचतत्क्षणात् शिष्टेभ्यस्त्वथदेवेभ्योदत्तंदीनेषुनिक्षिपेत्॥ मदनपारिजातेगारुडे धात्रीफलेनयत्पुण्यंजयंत्याःसमुपोषणे॥ खगेंद्रस
लभेन्मर्त्यस्तुलसीपूजनेनतत्॥ नृसिंहपुराणे॥ शतपुष्पंबिल्वपत्रंचंपकंतगरंतथा॥ करवीरंतथाश्वेतंपालाशकुशपुष्पकम्॥ वनमालाप्य
शोकंचसेवंतीकुब्जमालती॥ त्रिसंध्यंचतथाश्वेतंकुंदंचशतपत्रकम्॥ मल्लिकाचैवजातीचसर्वपुष्पादिशिष्यते॥ पत्राण्यपितत्रैव॥ अ
पामार्गंभृंगराजंशमीपत्रंचखादिरम्॥ दूर्वाचकुशपत्रंचदमनंगरुकंतथा॥ ततःश्रेष्ठंबिल्वपत्रंततश्चतुलसीवरा॥ पल्लवान्यपिचै

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

षांस्युः शस्तान्यर्चाविधौहरेः॥ अगस्त्यवृक्षसंभूतैः कुसुमैरसितैः सितैः॥ येर्चयिष्यंतिदेवेशंतैः प्राप्तंवैष्णवंपदम्॥ तथा॥ तुलसीमालया विष्णुः केतक्यावापिपूजितः॥ समांसहस्रंसुप्रीतोभवतेमधुसूदनः॥ शिवेवर्ज्यानितत्रैव॥ जपावंधूकसिंदूरंतथात्रैसंधिकेद्युभे॥ नदंतीकेतकीयूथीमालतीकुटजानिवा॥ घुसृणंचकुमारंचप्रमादेनापिनार्पयेत्॥ बर्बरीसर्जपत्राणितथान्यकुमुदद्वयम्॥ विष्णुरहस्ये॥ जलंपर्युषितंत्याज्यंपत्राणिकुसुमानिच॥ तुलस्यगरुत्यबिल्वानिगंगागंवारिनदुष्यति॥ विशेषस्कमत्कृतेनिर्णयसिंधौपूर्तकमलाकरेचज्ञेयः॥ अथतीर्थमहिमा॥ स्कंदे॥ शालग्रामोद्भवोदेवोयत्रद्वारवतीभवः॥ उभयोः स्नानतोयेनब्रह्महत्यानिवर्तते॥ हेमाद्रौलक्षणकांडेस्कंदे॥ कुंकुमंचंदनंपत्रंनैवेद्यंसुसमंजलम्॥ शालग्रामशिलालग्नंतीर्थकोटिशतानाधिकम्॥ पाद्मे॥ सस्नातःसर्वतीर्थेषुसर्वयज्ञेषुदीक्षितः॥ शालग्रामशिलातोयैर्योभिषेकंसमाचरेत्॥ गंगागोदावरीरेवानद्योमुक्तिप्रदास्तथाः॥ तावसंतीहसर्वत्रशालग्रामशिलाजले॥ गौतमांबरीषसंवादे॥ येषांधौतांघ्रिगात्राणिहरेःपादोदकेनवै॥ अंबरीषगृहेतेषांदासोहंवंशगःसदा॥ हरेःस्नानावशेषंतुजलंयस्योदरेस्थितम्॥ अंबरीषप्रणम्योच्चैःपादपांसुःप्रगृह्यताम्॥ गर्जंतितावदन्यानितीर्थानिभुवनत्रये॥ यावन्नप्राप्यतेतीर्थंशालग्रामाभिषेचनम्॥ जन्मप्रभृतिपापानांप्रायश्चित्तंयदीच्छसि॥ शालग्रामशिलावारिपापहारिनिषेव्यताम्॥ नृसिंहपुराणे॥ गंगाप्रयागगयपुष्करनैमिषाणिपुण्यानियानिकुरुजांगलयामुनानि॥ कालेनतीर्थसलिलंविनिहंतिपापंपादोदकंभगवतस्तुपुनातिसद्यः॥ ब्रह्मचारीसव्रतीचआश्रमीचसदाशुचिः॥ विष्णुपादोदकंयस्यमुखेशिरसिविग्रहे॥ स्मृत्यर्थसारे॥ देहःशुद्ध्यतिचाप्यात्मापीत्वापादोदकंहरेः॥ नित्येनैमित्ति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

केकाम्येपीत्वाभुत्कानदुष्यति॥ व्रतादौविष्णुपादोदकंपीत्वानंतरंभुत्कानदुष्यति॥ कृत्वेतिपाठेनित्येकाम्येचएकादशीव्रतादौनैमित्तिकेसांवत्सरिकश्राद्धादौपादोदकंपीत्वातत्कर्मकृत्वानदुष्यंतीत्यर्थः॥ ननु जलस्यापिनरश्रेष्ठप्राशनाद्दोषजातेः॥ नित्यक्रियानिवर्तनकाम्यनैमित्तिकैः सहेतिकालिकापुराणात्॥ नतुतत्कर्मकृत्वानदुष्यतीत्यर्थः॥ अभुक्तेभुक्तवतोयमितिनिषेधाच्चकथंकर्महेतुरितिचेन्न॥ सामान्यस्यविशेषेणबाधात्॥ रागप्राप्तनिषेधाच्च॥ विष्णवर्चायांशिलार्चागुरुषुनरमतिर्वैष्णवेजातिबुद्धिर्विष्णोर्वैष्णवानांकलिमलमथनेपादतीर्थेषुबुद्धिः विष्णोस्तन्नाम्निमंत्रेसकलकलुषहृच्छब्दसामान्यबुद्धिर्विष्णौसर्वेश्वरेशेतदितरसमधीर्यस्यवानारकीसइतिदोषदर्शनाच्च॥ तच्चपूजांतेप्यथम्॥ तदुत्तरांगत्वात्॥ येतुउपवासदिनेप्राक्कर्मणश्चनपिबंतितेभ्रांताः॥ अशितानशितात्यापोजलेनैवहिपारये दितिदर्शनाच्चेतिविष्णुवाजपेयिनः॥ गरुडपुराणे॥ जलंनयेषांतुलसीविमिश्रंपादोदकंचक्रशिलासमुद्भवम्॥ नित्यंत्रिसंध्यंपूजयतेनगात्रं खगेंद्रतेधर्मबहिष्कृतानराः॥ आन्हिकप्रदीपे॥ सूतकेमृतकेवापिआशौचंनैवविद्यते॥ तेषांपादोदकंमूर्ध्निप्राशनंयेचकुर्वते॥ अंतकालेपियस्येहदीयतेपादयोर्जलम्॥ सोपिसद्गतिमाप्नोतिपापाचारोबहिष्कृतः॥ भुक्त्वापीत्वाविशुद्धः स्यात्सीत्वापादोदकंहरेः॥ स्कांदेशिववचनं॥ दृष्टिपूतंतुयत्तोयंविष्णुनाप्रभविष्णुना॥ तद्वैपापहरंपुत्रकिंपुनःपादयोर्जलम्॥ विष्णुरहस्ये॥ विष्णुपादोदकंपीत्वापश्चादशुचिशंकया॥ यश्चाचामतिसंमोहात्ब्रह्महत्यांसविंदति॥ गारुडे॥ पादोदकंपिबेन्नित्यंनैवेद्यंभक्षयेद्धरेः॥ शेषंचमस्तकेधार्यमितिवेदानुशासनं॥ शालग्रामशिलातोयमपीत्वायस्तकमस्तके॥ प्रक्षेपणंप्रकुर्वीतब्रह्महासनिगद्यते॥ शालग्रामशिलातोयंपिबेत्सोमकरेणतु॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अज्ञानादेंदवं प्रोक्तंज्ञानाद्ब्दंसमाचरेत्॥ विष्णोःपादोदकंपीत्वाकोटिजन्माघनाशनम्॥ नदेवाष्टगुणंपापंभूमौबिंदुनिपातनात्॥ भक्तित्वं द्रोदये॥ आयसेचतथाकांस्येकाष्ठेवालांबुकेतथा॥ उधृत्यपादसलिलंमद्यतुल्यंविनिर्दिशेत्॥ श्रीविष्णोःपादसलिलंकरेकृत्वासुरवेक्षिपेत्॥ अदत्वापिव्रतेतोयंरौरवेनरकेवसेत्॥ अदत्वाविष्वक्सेनादिभ्यइतिशेषः॥ ग्रहणमंत्रोहलायुधे॥ अकालमृत्युहरणंसर्वव्याधिनिवारणम्॥ विष्णोःपादोदकंपीत्वाशिरसाधारयाम्यहमितिहेमाद्रौमाधवीयेचस्कांदे॥ एकादश्यामुपोष्याथयोश्नातिद्वादशीदिने॥ नैवेद्यंतुलसीमिश्रंहत्याकोटिविनाशनम्॥ यत्तुश्रीदत्तीये॥ आचारादर्नो॥ सालक्तीमिषुत्यहुत्वाभक्षयंतीतिचेन्निवेदनसमानकर्तृकभक्षणोक्तेः॥ परेणनिवेदितेस्वत्वाभावाद्दवद्रव्यंगुरुद्रव्यंयत्नेनपरिवर्जयेदितिनिषेधात् स्पृष्ट्वादेवलकश्चैवसवासाजलमाविशेदितिनिषेधात्स्पृष्ट्वायूपंदिवाकीर्त्तिंदेवद्रव्योपजीविनम्॥ सवासाजलमाविश्य घृतंप्राश्यविशुध्यतीतिस्मृतेश्च॥ विशेषोमत्कृतेआचारदीपेज्ञेयः॥ अथशूद्रस्यवैश्वदेवः॥ शंखवः॥ पंचयज्ञविधानंतुगृहीनित्यंनहापयेत्॥ यमः॥ ब्रह्मयज्ञोदेवयज्ञःपितृयज्ञस्तथैवच॥ भूतयज्ञोनृयज्ञश्चपंचयज्ञाःप्रकीर्तिताः॥ सचलौकिकाग्नौकार्यः॥ वैवाहिकेभावित्याचार्यइतिविज्ञानेश्वरः॥ अतएवतंत्ररत्नेस्थपतीष्टिर्लौकिकेभावुक्ता॥ येतुलौकिकाभावपिशूद्रस्यनभवतीत्याहुस्तेभूर्खाएव॥ विज्ञानेश्वरापरार्कमेधातिथयोप्येवमाहुः॥ तत्रापिपाकाग्नौकार्यः॥ गृह्याग्नौतुपचेदन्नंलौकिकेवापिनित्यशः॥ यस्मिन्नग्नौपचेदन्नंतस्मिन्होमोविधीयते॥ इतिमनूक्तेः॥ असंभवेशातातपः॥ लौकिके वैदिकेवापिहुतोत्सृष्टजलेक्षितो॥ वैश्वदेवस्तुकर्त्तव्यःपंचसूनापनुत्तये॥ सचपक्केनापिकार्यः॥ स्थपतीष्टिवत्॥ अन्यथातत्राप्यामं- ३६

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्यादितिकेचित्॥ पक्वमुच्छिष्टमुच्यतइत्युक्तेः स्वकर्तृक आमेनैवेतिस्मार्तगोडाः॥ तत्रवैश्वदेवेमन्त्राद्येर्नानाप्रकाराउक्ताः॥
तेषुमनूक्तोनिरग्निर्द्विजपरः॥ तस्यकातीयसूत्रोक्तेर्गृह्याग्निंविनानधिकारादितिस्मृतिकोमुदीकारः॥ तन्न निरग्नेः शाकलमंत्रै
र्होमाद्युक्तेः॥ तदाहमदनपारिजातेवसिष्ठः॥ अनग्निकस्तुयोविप्रःसोऽन्नंव्याहृतिभिःस्वयं॥ हुत्वाशाकलमंत्रैस्तुशेषाद्धूतव-
लिंहरेत्॥ शाकलमंत्राःदेवकृतस्यनसोइतिषट्शूद्रस्यापिप्रागुक्तरीत्याकातीयकर्मेक्तैरेतद्देवतानाम्नाहोमः॥ नतुमनूक्तः॥ शू
द्रस्यश्रुतिश्रवणाभावेननत्कर्मण्यनधिकारात्॥ तेनयेषांकठादीनांशारवायांवैश्वोदेवोनोक्तस्तेषांमनूक्तः॥ यद्वाशूद्राणां
पुराणश्रवणाधिकारात्तदुक्तोवैश्वदेवस्तैः कार्यः॥ तथामार्कंडेयपुराणे॥ततः संपूजयेद्विप्रंदद्याच्चैवाहुतीः क्रमात्॥प्रथमांब्रह्मणेदद्यात्स
जानांपतयेततः॥तृतीयांचैवगृह्याभ्यः कश्यपायतथापरां॥ ततोऽनुमतयेदद्याद्दद्याद्भद्रबलिंततः॥पर्जन्यांभोधरित्रीणांदद्यात्तुमणिकेत्रयम्
वायवेप्रतिदिग्भ्यश्चदिग्भ्यः प्राच्यादितः क्रमात्॥ ब्रह्मणेचांतरिक्षायसूर्यायचयथाक्रमं॥विश्वेभ्यश्चैवदेवेभ्योविश्वभूतेभ्यएवच
उषसेभूतपतयेदद्याच्चोत्तरतस्ततः॥स्वधानमइत्युक्त्वापितृभ्यश्चापिदक्षिणे॥ कृत्वापसव्यंवायव्यांयक्ष्मैतत्रावनेजनं॥ततस्तोयमुपा
पादायतेषांनाम्नाक्षिपेद्भुविइति॥ विष्णुपुराणेप्येवंहोममुक्त्वाबलौविशेषउक्तः॥ तच्छेषंमणिकेपृथ्वीपर्जन्याद्यःक्षिपेत्ततः॥द्वा
रेधातुर्विधातुश्चमध्येचब्रह्मणःक्षिपेत्॥ इंद्रायधर्मराजायवरुणायतथैवच॥ प्राच्यादिषुबुधोदद्याद्धुनशेषासकंबलिम्॥ प्रागुत्तरेच
दिग्भागेधन्वंतरिबलिंविदुः॥वायव्येवायवेदिक्षुसमास्तासकलतोदिशां॥ ब्राह्मणेचांतरिक्षायभानवेचक्षिपेद्बलिं॥ विश्वेदेवान्विश्व

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भूतांस्ततोविश्वपतीन्पितॄन् यक्ष्माणंचसमुद्दिश्यबलिंदद्यान्नरेश्वर कातीयसूत्रेपिइदमेवबलिहरणंकिंचिन्न्यूनम् तेनशूद्रेपीदमेव त
त्रस्वाहाकारेनमस्कारोमंत्रः शूद्रेविधीयतेइतिभारतोक्तेर्होमेस्वाहाशब्दोबलौनमः शब्दः इतिस्मृतिकौमुदी तन्ननमस्कारेणमंत्रेणेत्येन
द्विरोधात् तच्चबलिदानंगृहदेशेषुकार्यं अग्नेःपश्चाद्वा अथप्रयोगः दर्भहस्तः आचम्यतूष्णींप्राणानायम्यवादेशकालौस्मृत्वापंचसूनाप
नुत्तयेपरमेश्वरप्रीत्यर्थंवैश्वदेवंकरिष्येइतिसंकल्प्यस्थंडिलंसमृज्योपलिप्योल्लिख्योल्लुष्टानामिकाभ्यांमृदमुद्धृत्याभ्युक्ष्यलौकिकाग्निं
संस्थाप्याग्नयेनमः मुखंयःसर्वदेवानांहव्यभुक्कव्यभुक्तथा पितॄणांचनमस्तस्मैविष्णवेपावकात्मने इतिसंपूज्य पर्युक्ष्याग्नेश्च
रुपाकंकृत्वागृहान्नेनतंडुलैराज्यप्लुतैःफलैर्वाकुर्य्यात् तद्द्रव्यमग्नौनिधायोद्वास्याभ्युक्ष्यहस्तेनघृतप्लुतंजुहुयात् आहुतीर्द्वादशपर्वपू
रिकाआमलकमात्रावा यथा अग्नयेनमः इदमग्नयेनममेतित्यागः एवमग्नेपि वायवे० सूर्याय० प्रजापतये० अग्नये० ब्रह्मणे०
इतिषट् इतिशाकलहोमः अथपौराणः ब्रह्मणे० प्रजापतये० गृह्याभ्यो० कश्यपाय० अनुमतये० विश्वेभ्योदेवेभ्यो० अग्नये
स्विष्टकृतेइति ततःपर्युक्ष्य विभूतिंधृत्वानमस्कुर्यात् विज्ञानेश्वरमतेदेवताभ्यःपितृभ्यश्चमहायोगिभ्यएवच नमःस्वाहायेस्व
धायेनित्यमेवनमोनमइत्येतेनसरुहोमः नमइत्येवमंत्रेणहोमइत्येके मदनपारिजातेपरिशिष्टेशाकंवायदिवापत्रंमूलंवायदिवाफलम्
संकल्पयेद्यदाहारेतेनाग्नौजुहुयादपि व्यासः जुहुयात्सर्पिषाभ्यक्तंतैलक्षारविवर्जितम् दध्यक्तंपयसाभ्यक्तंतदभावेंभसापिवा चतु
र्विंशतिमते अलाभेयेनकेनापिफलशाकोदकादिभिः पयोदधिघृतैःकुर्याद्वैश्वदेवंसुवेणतु हस्तेनामादिभिःकुर्यादद्भिरंजलिनाज

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ले इतिदेवयज्ञः अथभूतयज्ञः मध्येपर्जन्याय० अग्न्यो० पृथिव्यै० द्वारशाखयोः धात्रेनमः इदंधात्रे० एवमग्रेपि विधात्रेनमः प्र
दिशं वायवे० प्रनिदिशंदिग्भ्यो इंद्राय० धर्मराजाय० वरुणाय० इंदवे ईशान्यांधन्वंतरये० वायव्यांवायवे० ब्रह्मणे अंतरिक्षाय० सूर्या
य० उत्तरेविश्वेभ्योदेवेभ्योनमः विश्वेभ्योभूतेभ्यो० भूतानांपतयेनमः ततःदक्षिणे प्राचीनावीती पितृभ्यःस्वधानमः इदंपि
तृभ्यः जलस्पर्शः अयंकानीयः पक्षः पौराणश्च स्वधाशब्दोनेत्येके पात्रंप्रक्षाल्यवायव्ययक्ष्मेतत्तेइतिनिनयेत् इदंयक्ष्मणे
अथवा देवनाभ्यःपितृभ्यश्चेत्यनेनैवभूमौबलिः तेनैवपितृयज्ञइत्येके आचार्यचूडामणौतु ॐ भूः स्वाहेतिविप्रेणोक्तेनमोन
मइतिस्वयंजुहुयात् एवंव्यस्ताःसमस्ताश्चततोदेवकृतस्यैनसोवयजननमसिस्वाहेतिविप्रेणोक्तेनमइतिस्वयंहोमः तन्न नम-
स्कारेणवैदिकबाधात् अग्नयइदं एवंषट् ततोयमायस्विष्टकृतेच भूमौविश्वेभ्योदेवेभ्यःसर्वेभ्योभूतेभ्योनमः नमःपितृभ्योनमइ
तिदक्षिणे ऐशानेयक्ष्मेतत्ते पौराणैरेकः चांडालादिभ्योवायसेभ्यश्चदक्षिणेधर्मराजचित्रगुप्ताभ्यांदद्यादित्युक्तम् ततःशेषमादाय
गृहांगणेप्रोक्ष्य १८ धन्वंतरये१० प्राच्यैदिशे. ५ विधात्रे० ६ वायवे० १३ उदीच्ये० २२ सूर्याय० १४ इंद्राय० ९ वाय०२७
विश्वपत० २१ अंतरिक्षाय० ४ धात्रे० १७ इंद्रवे०२६ भूपतये० २० ब्रह्मणे०११ दक्षिणा०१८ वायवे०२५ विश्वेभ्यो-
भू० ३ पृथिव्यै०७ वायवे०२४ १९ यक्ष्मणे०२३ विश्वेभ्यो०२ अत्यः १५ धर्मराज०१२ प्रतीच्यै० १ पर्जन्याय०२
स्वधापि०८ वायवे० तृभ्यः १५ वरुणाय० द्यौश्वानौश्यामशबलौवैवस्वतकुलोद्भवौ ताभ्यांपिंडंप्रदास्यामिस्यातामेतावहिंसकौ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्वभ्यांनमइतिदत्वापुनरादाय ऐंद्रवारुणवायव्यांसौम्यावैनैर्ऋतास्तथा वायसाःप्रतिगृण्हंतुभूमोपिंडंमयार्पितमितिकाकबलिंदत्वा इदंवा
यसेभ्यः इत्युक्त्वापुनरादायविष्णुपुराणोक्तैर्मंत्रैर्बलीनदद्यात् तथा देवामनुष्याः पशवोवयांसिसिद्धाः सयक्षोरगदैत्यसंघाः प्रेताःपिशा
चास्तरवः समस्तायेचान्नमिच्छंतिमयाप्रदत्तं इदंदेवादिभ्यः पिपीलिकाः कीटपतंगाद्या बुभुक्षिताः कर्मनिबंधबद्धाः प्रयांतुतेतृप्तिमिद
मयान्नंतेभ्योविसृष्टंसुखिनोभवंतु इदंपिपीलिकादिभ्यः येषांनमातानपितानबंधुर्नैवान्नमस्तिर्नतथान्नमस्ति तत्तृप्तयेऽन्नभुविदत्तमेतत्
तेयांतुतृप्तिंमुदिताभवंतु इदमनाथबंधुभ्यः भूतानिसर्वाणितथान्नमेतद्दत्वविष्णुर्नयतोन्यदस्ति तस्मादहंभूतनिकायभूतमन्नंप्रयच्छा
मिभवायतेषाम् इदंभूतेभ्यः चतुर्दशीभूतगणोयएषतत्रस्थितायेरवलभूतसंघाः तृप्त्यर्थमन्नंहिमयाविसृष्टंतेषामिदंतेमुदिताभवंतु इदं
भूतगणादिभ्यः इत्युच्चार्यनरोदद्यादन्नंश्रद्धासमन्वितः भुविभूतोपकारायगृहीसर्वाश्रयोयतः श्वचांडालविहंगानांभुविदद्यान्ततोनरः ये
चान्येपतिताः केचिदपुत्राभुविमानवाः ततोगोदोहमात्रंवैकालंतिष्ठेन्गृहांगणइति ततःकृम्यादिपतितपापरोगिश्वपचादिभ्योदद्यादि
तिनागदेवान्हिकेहरिहरभाष्येच तदेतद्वैश्वदेवंद्विजानांयद्यपिसायंप्रातरुक्तंतथापिशूद्राणांदिवैवनतुसायं पंचयज्ञमात्रोक्तेः वैश्व
देवविध्यभावात् तदाहमदनपारिजातेजमदग्निः वैश्वदेवंतथारात्रौकुर्याद्बलिहृतिंतथा महतःपंचयज्ञांस्तुदिवैवेत्याहधर्मवित् तेनरा
त्रौवैश्वदेवः पंचयज्ञभिन्नत्वान्नशूद्रस्येतिसंक्षेपः अथनित्यश्राद्धं तत्पृथक्कार्यंनवा श्राद्धंवापितृयज्ञःस्यात्सिन्व्योबलिरथा
पिवेतिछंदोगपरिशिष्टात् मनुः एकमप्याशयेद्विप्रंपंक्षण्णामप्यन्वहंगृही प्रचेताः नामंत्रणंनहोमश्चनावाहनविसर्जने नपिंडदानंनसुरान्नि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्येकुर्याद्द्विजोत्तमः व्यासः नावाहनंस्वधाकारःपिंडामौकरणादिकम् ब्रह्मचर्यादिनियमोविश्वेदेवास्तथैवच् तन्तुषट्पुरुषंज्ञेयंदक्षिणापिंडवर्जितम् दक्षिणायांविकल्पः किंत्विद्दत्वाविसर्जयेदितिप्रचेतसोक्तेः अथप्रयोगः आचम्य देशकालौस्मृत्वानित्यश्राद्धंकरिष्यइत्युक्त्वाऽस्मत्पितृपितामहप्रपितामहानांकाश्यपगोत्राणाममुकदासानां एवंमातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानांसपत्नीकानां स्थानेक्षणःकर्तव्यः इतिक्षणंदत्त्वा पित्रादयोमातामहाश्चइदंवःपाद्यमितिपाद्यंदत्त्वाचम्योदङ्मुखंकुशासनेउपविश्यपितॄणांमातामहानांचेदमासनं पित्र्येक्षणःक्रियतां प्राप्नोतुभवान्प्राप्नवानि इत्युक्ते पितरोमातामहाश्चएषवोगंधः इमानिपुष्पाणि धूपोदीपआच्छादनंचेतिदत्वापूर्णतांवाचयित्वाद्विगुणमामान्नमुपकल्प्यप्रोक्ष्यपात्रमालभ्यतिलान्विकीर्य अन्नेगुष्ठंदत्वापितरःइदंवः आमान्नद्विगुणंसमंवासोपस्करणायेयंभूःगदाधरोविप्रः ब्रह्मरूपमिदंपितृभ्यः काश्यपगोत्रेभ्योमुकदासेभ्यो वसुरुद्रादित्यस्वरूपेभ्यस्तथामातामहादिभ्यश्चेदमामंस्वधासंपद्यतांनमः दत्तमक्षय्यमस्तु ब्रह्मार्पणमस्तु मधु ३ इत्युक्त्वा सकृत्प्रोक्षितमस्तुशिवाआपःसंतुसौमनस्य० अक्षतं० दीर्घमायुःश्रेयःपितरः स्वस्तीतिब्रूतपितृणांयदत्तंतदक्षय्यमस्तु दक्षिणांदद्यान्नवा एतावत्यशक्तौपित्र्यबलिनैवनिश्राद्धसिद्धिः इतिनित्यश्राद्धं अथमनुष्ययज्ञः हारीतः सर्वाअस्यदेवताग्रहा नागच्छंतियस्यैवंब्रह्मणोविद्वान्गृहमभ्येतिनमभ्युपतिष्ठतः प्राणदेवतांअपशमंति बृहस्पतिः प्रीयतेस्वागतेनाग्निरासनेनशतक्रतुः पितरःपादशौचेनभाजनेनप्रजापतिः याज्ञवल्क्यः अध्वनीनोतिथिर्ज्ञेयःश्रोत्रियोवेदपारगः मान्यावेतौगृहस्थस्यब्रह्म

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

लोकमभीप्सनः अतिथिंश्रोत्रियंनृपमासीमांतमनुव्रजेत् यमः नपृच्छेद्गोत्रचरणंदेशंनामकुलंश्रुतम् अध्वनोभ्यागतंविप्रंभोजनार्थमुप
स्थितम् विष्णुपुराणे दिनेतिथौतुविमुखेगतेयत्पानकंनृणाम् तदेवाष्टगुणंपुंसांसूर्येचविमुखेगते सूर्यास्तेदित्यर्थः ततोऽतिथिंप्र
तीक्ष्यपादौप्रक्षाल्यसंपूज्यामान्नेनिवेद्यकस्मैचिद्विप्रायवासनकादिमनुष्येभ्यदद्यान्नमेत्युत्कादद्यान् इदंनित्यश्राद्धात्मागिनिहरि
हरः विष्णुपुराणे इष्टोवायदिवाद्वेष्योमूर्खःपंडितएववा संप्राप्तोवैश्वदेवांतेसोऽतिथिःस्वर्गसंक्रमः ततोगोग्रासः मदनपारिजाते
ऋष्यशृंगः गवांग्रासंचकुर्वीतनित्यमेवसमाहितः गवांकंडूयनंस्पर्शोग्रासमान्हिकमेवच मंत्रस्तु सौरभेयाः सर्वहिताःपवित्राः
पापनाशनाः प्रतिगृण्हंतिमंग्रासंगावस्त्रैलोक्यमातरः सुरभेत्वंजगन्मातर्देविविष्णुपदेस्थिता ग्रासंगृहाणमद्दत्तंगोमानस्त्रातुम
र्हसीति श्रीदत्तीयेभविष्ये तृणोदकेनसंयुक्तंप्रदद्याच्चगवान्हिकम् कपिलाशतदानस्यफलंविद्यान्नसंशयः गवान्हिकमहोरात्रपर्यंत
गोभक्ष्यं मंत्रस्तु पंचभूतेशिवेपुण्येपवित्रेसूर्यसंभवे प्रतीच्छेममयादत्तंसौरभेयिनमोस्तुते अथभोजनम् बालवृद्धगर्भिण्यातुर
सखीबांधवादीन्संभोज्यपाणिपादंप्रक्षाल्यद्विराचम्यशुचौदेशेरहसि चतुरस्रंत्रिकोणंचवर्तुलंचार्द्धचंद्रकम् कर्त्तव्यमानुपू
र्व्येणब्राह्मणादिषुमंडलमिति व्यासोक्तमर्धचंद्रंशूद्रस्याभ्युक्षणंमतमिति शंखोक्तमभ्युक्षणंवाकृत्वा पंचाशत्पलिकांस्थ्य
धिकंभोजनायवै गृहस्थैस्तुसदाकार्यमभावेहेमरूप्ययोरितिहेमाद्रावत्रिप्रोक्तकांस्यादिपात्रेपरिविष्टमन्नंप्राङ्मुखोपविष्टोमो- ३९
नीघृक्ताक्तंप्रोक्ष्य॰ धर्मराजायनमः चित्रायनमः चित्रगुप्तायनमः प्रेतेभ्योनमइतिबलिंदक्षिणतोदत्वा जलंदत्वाजलंप्राश्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

देवतीर्थेनसांगुष्ठेनतूष्णींनमइत्येववापंचग्रासान् प्राश्ययथासुखंभुंजीयात् आदित्यपुराणे नोच्छिष्टोग्राह्येदाज्यंदग्ध्वाशिष्टंनसंत्य
जेत् पुलस्त्यः भोजनंतुनिःशेषंकुर्यात्साज्ञःकथंचन अन्यत्रदधिक्षीराज्यक्षौद्रसक्तुभ्यएवच वृद्धमनुः नैकहस्तेनचजलंद्वाद्रेणावर्जि
तंपिबेदित्यादिद्विजवच्छूद्रेज्ञेयं देवलः भुक्तोच्छिष्टंसमादायसर्वस्मात्किंचिदाचमेत् उच्छिष्टभागधेयेभ्यःसोदकंनिवपेद्भुवि भो
जनांतेपुनर्जलंप्राश्यशेषंसिंचेत् मंत्रस्तु गौरवे पूयनिलयेपद्मार्बुदनिवासिनाम् अर्थिनामुदकंदत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु ततोमुख
पाणिपादंप्रक्षाल्यद्विराचम्यजानुनीस्पृक्षापुनराचम्य अगस्तिरग्निर्वडवानलश्चभुक्तंमयान्नंजरयत्वशेषम् सुखंममैतत्परिणा
मसंभवंयच्छत्वरोगोममचास्तुदेहः अगस्त्यंकुंभकर्णंचशनिंचवडवानलम् आहारपरिपाकार्थंस्मरामिचवृकोदरं संस्मृश्यतांबूलंप्राश्यपु
राणश्रवणादिनाहःशेषंनयेत् ततोरात्रौरविपर्वसंक्रमव्यतीपातवैधृतिश्राद्धतत्पूर्वदिनभिन्नरात्रौद्वितीयवारं भुक्त्वायामोत्तरं अग
स्त्यायनमः माधवायनमः मुचुकुंदायनमः कपिलाय० आस्तिकायनमः इतिनत्वाप्राच्यांदक्षिणतोवाशिरःकृत्वास्वपेत् तत्रस्त्रि
यात्रुतावाद्यदिनचतुष्केकादशात्रयोदशावर्जषोडशदिनमध्येचतुर्थीषष्ठ्यष्टमीचतुर्दशीपर्वद्वयश्राद्धतत्पूर्वदिनभिन्नायांरात्रौ
शनिरविसोमवर्जंभरणीकृत्तिकार्द्रामघापूर्वाविशाखाज्येष्ठामूलपूर्वाषाढापूर्वाभाद्रपदत्रिजन्मसंक्रमपातवैधृतिवर्जंसमरात्रौसंग
कृत्वामूत्राश्त्रिगुणंशौचंस्नानंचकुर्यात् एतच्चप्रागुक्तम् अनृतौस्नानवर्जंकृत्वास्वपेत् इद्रमान्हिकंप्रत्यहंकुर्यात् इतिश्रीजगद्गुरु
नारायणभट्टसूनुरामकृष्णभट्टात्मजकमलाकरभट्टकृतेरुद्रधर्मकमलाकरेरुद्रान्हिकम् अथरुद्रस्यपार्वणश्राद्धप्रयोगः सचोपदेष्ट

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ब्राह्मणवशादनियतशारवयाकार्यइतिमदनपालः तन्न अनियतस्यधर्मत्वायोगात् तेनशूद्रावाजसनेयिनइतिगौडग्रंथेदक्षोक्तेर्हरिह
रभाष्यादिसंवादाच्छिष्टाचाराच्चमाध्यंदिनशारवयोच्यते कर्तापूर्वेद्युर्निरामिषंसकृत् भुक्त्वाप्रदोषेपरेद्युः प्रातर्वाद्विजगृहंगत्वामंडले
तमुपवेश्यसव्येनदक्षिणंजान्वाच्यशूद्रः प्रणतिपूर्वकमितिवचनात्प्रणम्यदेशकालौस्मृत्वाश्वःकरिष्यमाणपार्वणश्राद्धेपित्रादित्रयमातामा
हादित्रयविश्वेदेवार्थंत्वामहंनिमंत्रये यद्वाक्षणंदत्वाभवद्भिः प्रसादःकार्यइतिफलंतांबूलंवादत्वैकंद्वौवाविप्रौनिमंत्र्य तथा निमंत्रितो
स्मीतिवातेनोक्तेः अक्रोधनैः शौचपरैः सततंब्रह्मचारिभिः भवितव्यंभवद्भिश्चमयाचश्राद्धकर्मणि पूर्वदिनेतु सर्वायासविनिर्मुक्तैः
कामक्रोधविवर्जितैः भवद्भिर्भवितव्यंनः श्वोभूतेश्राद्धकर्मणीतिजपेच्छृणुयाद्वा ततस्तथैवापसव्येनवामंजान्वाच्यश्वः करिष्यमाण
श्राद्धेपितृस्थानेत्वामहंनिमंत्रये निमंत्रितोस्मि एवंपितामहस्थानेप्रपितामहस्थानेच एवंमातामहादिस्थानेत्रयइतिषट् वैश्वेदेविके
चत्वारइतिदश तत्रवैश्वदेवपक्षेष्टौ एकोदैवेतंत्रेणपित्रादावेकोमातामहादौचैकइतित्रयोवा यद्वाषण्णामेकः दैवेचैकइतिद्वौ त
दामान्नंषोडाविभज्य यद्यपिदर्शेमातृमध्यंनवदैवत्यंमातामह्यंतेद्वादशौदैवत्यवाश्राद्धमुक्तमस्तितथापिदेशाचाराद्व्यवस्था ष
ट्दैवतमेवतुबहुसंमतम् सर्वथाविप्रालाभेदर्भबटून्निधायापिश्राद्धंप्रेषप्रत्युक्तिपूर्वंकृत्वातदामान्नंविप्रायदद्याद्गोवाक्षिपेत् स
र्वत्रामंत्रितोस्मीतिप्रत्युक्तिरक्रोधनैरितिचततः परेद्युः प्रातः स्थानोपलेपनंकृत्वासचैलंस्नातः श्राद्धसामग्रीसंपाद्यदिनस्यषण्मु
हूर्तानंतरंद्विजानाहूय तेषामनिषिद्धदिनेश्मश्रुकर्मकारयित्वास्नानीयजलतैलामलकोद्वर्तनानिप्रेषयित्वामध्यान्हेस्नातागता

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

म्राजलिस्तिष्ठंस्तान्स्वागतंपृष्ट्वासुस्वागतमितितैरुक्तेद्विराचम्य देशकालौस्मृत्वास्मत्पितृपितामहप्रपितामहानांकाश्यपगोत्राणांअमुकदासा
नांवसुरुद्रादित्यस्वरूपाणांपार्वणश्राद्धंसदैवंसपिंडंपार्वणविधिनामान्नेनहविषासद्यःकरिष्ये इतिसंकल्प्यगोमूत्रगोमयाभ्यांद्वारेप्रादेशमात्र
मुत्तरदक्षिणयोश्चतुरस्रंवृत्तंचमंडलंकृत्वा तत्रकुशान्दैवेयवान्पित्र्येतिलान्क्षिपेदितिमदनपालः तत्वंतुगूद्रस्याप्युक्षणंमतमितिवचनादप्यु
क्षणंकृत्वोत्तरेउदङ्मुखः सव्येनपुरूरवार्द्रवसंज्ञकाविश्वेदेवाः स्वागतमितिपृष्ट्वासुस्वागतमितितेनोक्ते गंधपुष्पैःसव्यंभूद्रायेतिवचना
दादौसव्यंततोदक्षिणमितिपादौसपूज्य पुरूरवार्द्रवसंज्ञकाविश्वेदेवाइदंवःपाद्यमर्घ्यंचनमइतिपादयोर्जलंदत्वा एवंदैवद्वितीयंविप्रेदत्वा
पित्र्यविप्रेकुतापसव्येऽस्मत्पितः काश्यपगोत्रामुकदासवसुरूपेदंतेपाद्यमर्घ्यंचनमः एवंपितामहेप्रपितामहेचरुद्ररूपादित्यरूपेतिज्ञेयं॥
एवंमातामहादित्रयेच ततोद्विराचांतास्तानाचम्यदैवेद्वौप्राङ्मुखौदेवेभ्योनमः इदमासनमास्स्यतामितिवामेनासनंस्पृष्ट्वादक्षिणेनविप्रा
नुपवेश्यैवंपित्र्येऽपसव्येनोदङ्मुखात् ॥ ततःप्राच्यांमातामहानां श्राद्धारंभेवसानेचपादशौचेनचार्चने॥ विकिरेपिंडदानेचद्विराचमनमि
ष्यते ॥ ततःसव्येनकर्मपात्रंप्रपूर्यगंधपुष्पकुशान्क्षिप्त्वातज्जलेन अपवित्रःपवित्रोवासर्वावस्थांगतोपिवा ॥ यःस्मरेत्पुंडरीकाक्षंसबा
ह्याभ्यंतरःशुचिः पुंडरीकाक्षायनमइति ॥ श्राद्धीयद्रव्यंप्रोक्ष्य॰तिलारक्षंत्वसुरोदभारक्षंतुराक्षसान् ॥ पंक्तिंवेश्रोत्रियोरक्षेद
तिथिःसर्वरक्षकः इतितिलान्विकीर्यप्रतिद्विजंदीपान्दद्यात्॥ आमान्नादीनापवित्रनास्तु॥ केचित्तुसप्तत्याधादशारण्येमृगाःकालंजरेगिरौ॥
चक्रवाकाःशरद्वीपेहंसाःसरसिमानसे ॥ तेपिजाताःकुरुक्षेत्रेब्राह्मणावेदपारगाः॥ प्रस्थितादीर्घमध्वानंयूयंकिमवसीदथ॥ अमूर्ता

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नांचमूर्तीनांपितॄणांदीप्ततेजसाम्॥ नमस्यामिसदातेषांध्यायिनांयोगचक्षुषाम्॥ श्राद्धभूमौगयांध्यात्वाध्यात्वादेवंजनार्दनं॥ वस्वादींश्चपितॄन्ध्यात्वाततःश्राद्धंप्रवर्त्तये॥ इतिजपंति॥ ततोनीवींबध्वापसव्येनचदेवताभ्यःपितृभ्यश्चमहायोगिभ्यएवच॥ नमःस्वाहायेस्वधायेनित्यमेवनमोनमइतित्रिर्जप्त्वा देशकालौस्मृत्वाकाश्यपगोत्राणामस्मत्पितृपितामहप्रपितामहानामसुकदासानां नःथाकाश्यपगोत्राणामस्मन्मातामहप्रमातामहवृद्धप्रमातामहानामसुकदासानांसदैवमुपक्रांतंपार्वणश्राद्धमहंकरिष्ये कुरुष्वेतितेरुक्तेदक्षिणंजान्वाच्य पित्रादित्रयमातामहादित्रयसंबंधिनः पुरूरवार्द्रवसंज्ञकाविश्वेदेवाइदमासनंवोनमइत्यृजुप्रागग्रकुशपत्रद्वयमासनेदद्यादितिदौदुपद्भूतौ षष्ठीतुयुक्ता दैवेक्षणःक्रियतामितिकुशंदत्वातथेतितेनोक्ते प्राप्नोतुभवानित्याह॥ प्राप्नवानितिविप्रः एवंद्वितीयदैवे॥ततोऽपसव्येनवामंजान्वाच्यकाश्यपगोत्रास्मत्पितरसुकदासवसरूपेदमासनंतेस्वधानमइतिवा सतिलद्विभुजकुशान्दत्वापिण्येक्षणःक्रियतामित्यादिप्राग्वत् एवंपितामहादौमातामहादौच सव्येनविश्वान्देवानावाहयिष्येइतिपृष्ट्वावाहयेत्यनुज्ञातः देवद्विजकरमंगुष्ठेगृहीत्वा आगच्छंतुमहाभागाविश्वेदेवामहाबलाः॥ येअत्रविहिताःश्राद्धेसावधानाभवंतुते॥ इतिश्रुत्वा॥ पुरूरवार्द्रवसंज्ञकविश्वेदेवाः आगच्छतेत्युक्त्वा पादादिमूर्धांतंतिलान्विकिरेदिति कर्कः यवैरन्ववकीर्यतिस्मृतेर्यवानित्यन्ये॥ ततोहस्तोदकम्॥ एवंप्रतिपदार्थं ततोपसव्येन काश्यपगोत्रानस्मत्पित्रादीनसुकदासान् एवंमातामहादींश्च आवाहयेइतिपृष्टे आवाहयेति अनुज्ञातः मूर्धादिपादांतंतिलान्विकीर्यास्मत्पितरसुकदासकाश्यपगोत्रवसुरूपागच्छ एवंपितामहरुद्ररूपप्रपितामहादित्यरूप एवंमातामहेष्वितः देवाग्रेसव्येनैकपात्रेद्वे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कुशपात्रे कृत्वादेवतीर्थेनदेवेभ्योनमइतिजलंनमइतियवान्गंधपुष्पेचक्षिपेत् ॥ ततोपसव्येनपित्र्येषद्सुराजतताम्रखड्गपलाशपात्रादिमृन्म
यपात्रेषेकद्रव्येषुवाद्वेदक्षिणाग्रेपवित्रेकृत्वाओनमइतिजलम् तिलेभ्योनमइतितिलान् ॥ गंधपुष्पाणिचक्षिप्त्वार्घ्यपात्राणिसंपन्ना
नीत्युक्त्वा रुसंपन्नानीत्युक्ते सव्येनदेवकरेपवित्रेदत्वा दक्षिणहस्तस्थेनपात्रेणपित्रादित्रयमातामहादित्रयसंबंधिपुरूरवार्द्रवसंज्ञका
विश्वेदेवाएषवोर्घोनमः इदंवोर्घ्यंनमइतिवादत्वाओनमइति स्रवदभिमंत्र्यैवंद्वितीयेदत्वापात्रेपवित्रादिकृत्वा देवेभ्यः स्थानमसीत्युक्त
रतोन्युब्जंकुर्यात् ॥ केचिदेतद्दैवेनेच्छंति ॥ न्युब्जतानेतिदोदुः ॥ततोऽपसव्येनपित्र्येकरेदक्षिणाग्रंपवित्रंदत्वा काश्यपगोत्रास्मत्पितरमु
कदासएषतेर्घः स्वधानमः इतिपितृतीर्थेनदत्वाओनमइतिसंस्रवाननुमंत्र्य तत्रपत्रादिधृत्वैवं पितामहप्रपितामहाभ्यांमातामहादिभ्यश्चद
द्यात् ॥ ततःप्रथमेपात्रेसंस्रवानेकीकृत्यपितृगामेकर्त्तुर्दक्षिणेपितृभ्यः स्थानमसीतिन्युब्जंकृत्वादक्षिणांतंनचालयेत् ॥ ततःसव्येनजलंद
त्वा विश्वेदेवाएषगंधोवोनमः इमानिपुष्पाणिवोनमः एवंधूपदीपआच्छादनयज्ञोपवीतालंकारतांबूलानिदत्वाजलंदत्वापसव्येनकाश्य
पगोत्रास्मत्पितरमुकदासएषतेगंधोनमः एवंपुष्पधूपदीपाच्छादनालंकारान्दत्वैवंपितामहप्रपितामहाभ्यांदद्यात् ॥ एवंमातामहादि-
भ्यः ततोर्चनपूर्णतांवाचयित्वाद्विजाग्रेभुवंसंमृज्यपलाशादिपत्रावलीर्न्यस्यगोरमृद्रस्मादिनामंडलंकृत्वाश्राद्धीयादामान्नादयंगृहीत्वा
ग्रौकरिष्यइतिपंक्तिमूर्धन्यंपृष्ट्वा कुरुष्वेत्युक्तेसव्येनाद्यद्विजकरेपर्युक्ष्यदर्भानास्तीर्य वदानधर्मेणद्विरादायाऽग्नयेकव्यवाहनाय
नमः इतिहुत्वेदमग्नयेकव्यवाहनायेतित्यक्त्वा पुनरादायसोमायपितृमतेनमः इदंसोमायपितृमते अपसव्यपक्षेसोमाहुतिःपूर्व

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अग्न्याहुतिरुत्तरा॥ इतिहुत्वाहुतशेषंपिंडार्थमवशेष्यपितामहादिमातामहादिपात्रेषुतूष्णींदद्यात्॥ ततोदैवेन्यदामंदत्वापात्राण्यभि
घार्यदैवपूर्वमामंचतुर्गुणंद्विगुणंसमंवादत्वाप्रोक्ष्यदैवेदक्षिणजान्वाच्योपवीतीदक्षिणोत्तानसव्यनीचाभ्यांपात्रमालभ्यविष्णवेनमइतिवि
ष्णोहव्यंरक्षस्वेतिवाद्विजांगुष्ठंनिवेश्यैवंपित्र्येऽपसव्येनपात्रमालभ्यांगुष्ठेदत्वातिलान्विकीर्योदकंस्पृष्ट्वाएवंप्रतिपात्रंकृत्वावामेनदैवपा
त्रंधृत्वादक्षिणेकुशयवजलान्यादायपित्रादित्रयमातामहादित्रयश्राद्धसंबंधिपुरूरवार्द्रवसंज्ञकाविश्वेदेवाः इदंवः आमान्नंसपरिकरंग
येयंभूः गदाधरोभोक्ता अहंब्रह्मगृहीताब्रह्मब्रह्मरूपमामंमनःकल्पितसुवर्णपात्रस्थमक्षय्यवटछायास्थंपुरूरवार्द्रवसंज्ञकेभ्योविश्वेभ्यो
देवेभ्यः अक्षय्यतृप्त्यर्थंसंप्रददेस्वाहानमम इदमामंसोपस्करममृतरूपेणसंपद्यतांहव्यंनमः काश्यांविश्वेश्वरपादेदत्तमक्षय्यमस्तु ग
यागदाधरःप्रीतोभवतु ततोऽपव्येनद्विगुणभुग्नकुशतिलजलान्यादायवामेनपात्रंधृत्वावामंजान्वाच्यकाश्यपगोत्रास्मत्पितरमुकदासै
तत्तेआमान्नंसपरिकरंगयेयंभूरित्यादिरजतपात्रस्थमक्षय्यवटछायास्थंकाश्यपगोत्रायास्मत्पित्रेमुकदासायवसुरूपायेदमामंसोपस्कर
मक्षय्यतृप्त्यर्थंसंप्रददेस्वधानमः अमृतरूपेणस्वधासंपद्यतांकव्यंनमः काश्यामित्यादिप्राग्वत् एवंपितामहप्रपितामहयोर्माताम
हादिभ्यश्चदद्यात् असंस्कृतप्रमीतेभ्यएषपिंडइतिविकिरंदत्वाआममादायअग्निदग्धेभ्योअनग्निदग्धेभ्यश्चएषउच्छिष्टपिंडोनमम
इतिसोदकमामंपिंडंदत्वातिलोदकंदत्वामधुमध्वितित्रिर्जपेत् अथपिंडदानम् तच्चपाकेनपायसेनसक्तुभिर्मूलेनफलेनवाकार्यंपिंडार्थं
वेदिंकृत्वावामंजान्वाच्यअपसव्येनदर्भमूलेनदक्षिणाग्रांरेखांकृत्वैवंद्वितीयांकृत्वापःस्पृष्ट्वारेखाग्रे उल्मुकेनिधायोदपात्रेणाद्यरेखा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मूलमध्याग्रेषुकाश्यपगोत्रास्मत्पितरमुकदासवस्करूपावनेनिंक्ष्वेवंपितामहप्रपितामह्योर्दत्वाद्वितीयरेखायांमातामह्यादिभ्यस्त्रिभ्यो
दत्वासकृदाच्छिन्नकुशान्दक्षिणाग्रान्रेरवाद्वयेनिक्षिप्यमध्याज्यसर्वव्यंजनोपेतमन्नमभिघारणशेषसहितंपात्रेकृत्वाषट्पिंडान्कृत्वा पि
तृतीर्थेनकाश्यपगोत्रास्मत्पितरमुदासाएतत्तेऽन्नंस्वधा एषतेपिंडोनममइतिवादत्वाइदंपित्रे ततः कुशानंतर्धायकाश्यपगोत्रास्मत्पितामहेत्या
दिनात्रिभ्योदत्वालेपभुग्भ्योदर्भमूलेषुकरंमार्जयित्वैवंमातामह्यादिभ्रिभ्योदत्वाकरौप्रक्षाल्याचम्योदद्यात्वृत्यामंत्रं प्राणानायम्यवसंतायन
मः ग्रीष्मायनमइत्येवंषट्कृत्वन्नमस्कृत्यापसव्येनपितृभ्योनमइत्यंजलिंबध्वैवंमातामहेभ्योनमइतिततोवामावर्तेनोदङ्मुखः श्वासंनि
यम्यपुनरावृत्यपितृभ्योनमः मातामहेभ्योनमइतिनत्वा० काश्यपगोत्रास्मत्पितरमुकदासप्रत्यवनेनिंक्ष्वेतिप्राग्वत्षट्स्वपिंडेषुप्रत्यवने
जनंदत्वा नीवींविसृज्यपितृभ्योनमः मातामहेभ्योनमः इतिनत्वापितृभ्योनमः मातामहेभ्योनमइति प्रतिपिंडंसूत्राणिदत्वापितृभ्योन
मइत्यवनेजनशेषंपिंडमात्रंक्षालनजलंवापितृपिंडेषुप्रदक्षिणंनिषिच्यैवंमातामहेभ्योनमः ततोदेवताभ्यःपितृभ्यश्चेतिविर्जस्वापिंडेषु
पित्रादिनाम्नागंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यफलतांबूलदक्षिणानिवेद्यकर्मपात्रजलंसुप्रोक्षितमस्तु० शिवाआपःसंतुइतिदैवेदत्वासोमनस्यम
स्तुपुष्पाणि अक्षतंचारिष्टंचास्तु० अक्षता० अपसव्येनपितृभ्योमातामहेभ्यश्चदत्वास्वमूर्ध्निदीर्घमायुरस्तु० पुष्टि० वृद्धि० यय-
द्ध्रेयस्तदस्तु० यत्पापंतत्प्रतिहतमस्तु भूमौद्विपदचतुष्पदेभ्यः शांतिरस्तु० अस्त्वितिद्विजाः ततः पुरूरवार्द्रवसंज्ञकेभ्योविश्वेभ्योदेवे
भ्यः यद्दत्तमामान्नादितदक्षय्यमस्तु० एवंकाश्यपगोत्रस्यास्मत्पितुरमुकदासस्ययद्दत्तमित्यादि एवंपितामहादीमातामहादींच

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अस्तक्षय्यमितिविप्राः, अघोराः पितरः संतु० एवंमातामहाःगोत्रंनोवर्धतां दातारोनोभिवर्धतां संततिश्च० श्रद्धाचनोमाव्यगमत् बहुदेयंचोस्तु अन्नंचनोबहु
भवेत् अतिथींश्चलभेमहि याचितारश्चनः संतुमाचयाचिष्मकंचन तथास्त्वितिविप्राः ततः पित्रादिभ्योमातामहादिभ्यश्चस्वधोच्यताम् अ
स्तुस्वधेतिविप्राः कुशान्पिंडेषुन्यस्यार्घ्यपात्रमुत्तानंकृत्वादेवेसुवर्णपितॄणांरजतंदक्षिणांदत्वा नानानामगोत्रेभ्यः आमान्नंहिरण्यंच
दत्वापिंडानुद्वास्याधायविश्वेदेवाः प्रीयंतामितिब्रूहीत्युक्त्वा वाचयित्वा० एवंपित्र्येकृत्वा सव्येनस्वस्तिभवंतोब्रुवंतु० स्वस्तीत्युक्तेसं
पूर्णंतांवाचयित्वा० कुशैरुत्तिष्ठंतुपितरः विश्वेदेवैः सहेत्युद्वास्यमंडलेप्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्यविसर्जयेत् इतिश्रीकमलाकरभट्टकृ
तेशूद्राणांपार्वणश्राद्धप्रयोगः रामकृष्णतनुजेनकमलाकरशर्मणा शूद्रधर्मान्निरूप्याथतदाशौचंनिरूप्यते तत्रयद्यप्यस्मृत्यु
क्तेनिर्णयसिंधौसर्वमुक्तमस्ति तथापितत्रत्यमेवसंक्षेपेणशूद्राणांकिंचिदुच्यते मूलंतुनत्रैवज्ञेयं तत्रादौगर्भशौचं आचतुर्थमासांतंस्रावः
पंचमषष्ठयोःपातः सप्तममासादिपूर्णप्रसवः मनुः रात्रिभिर्मासतुल्याभिर्गर्भस्रावेविशुद्ध्यति इदंचतुर्थपरं त्रिमासमध्येरजस्वलात्वेनै
धत्रिरात्रसिद्धंमरीचिः गर्भस्रुत्यायथामासमचिरेतूत्तमेत्रयः राजन्येतुचतूरात्रंवैश्येपंचाहमेवच अष्टाहेनतुशूद्रस्यशुद्धिरेषाप्र-
कीर्तिता अचिरेत्रिमासमध्येउत्तमेब्राह्मणे अस्यार्थःस्मृतिकौमुद्यां गर्भस्रावेत्रिमासोर्ध्वंचतुर्थमासंसमंदिनंचतुर्थंसर्ववर्णसमंमासत्रयमध्ये
त्रिदिनंअपिसर्ववर्णसमं ब्राह्मणेत्रिमासमध्येत्रिदिनांतेत्रयोदिवसाअधिकाः त्रयइत्यस्यावृत्तिरेकशेषश्च तेनत्रिमासमध्येत्रिरात्रांतेविप्रत्रिदि
नंक्षत्रियादौचतुरहादि ॥ केचित्तु॥ प्रथमादिमासेष्वपिएकरात्र्याद्यनंतरंवर्णेषुत्रिरात्र्याद्याहुः अन्यथापंचमादिमासेषुवैश्यादेः पंचाहादि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्रिमासमध्येचचतुरहादीत्यनौचित्यास्यात् स्त्रावेसपिंडानांस्नानंपितुर्मातुर्यथामासं पित्रादीनांचत्रिदिनंइदंनिर्गुणानांसगुणानांत्वेकाह्
मितिमदनपालः इदंसर्ववर्णसमं तुल्येवयसिसर्वेषामतिक्रांतेनथैवचेतिव्याघ्रोक्तेः अथप्रसवाशौचं संवर्तः जातेपुत्रेपितुः स्नानं
सचैलंतुविधीयते पुत्रपदात्कन्यापियत्तुहारलतायां सूतकेतुमुखंदृष्ट्वाजातस्यजनकस्ततः कृत्वासचैलस्नानंतुशुद्धोभवतितत्क्षणादिति
ब्राह्मणोक्तेर्मुखदर्शनोत्तरंपुनःस्नानपरत्वंपरास्तं मूलैक्येनदृष्टिर्ज्ञानपरत्वात् गौडास्तुसापत्नमातुः प्राक्स्नानादस्पृश्यत्वंअन्याश्चमातरस्त
दृत्तदृहेनव्रजंतिचेदितिब्राह्मादित्याहुःअंगिराः नाशौचंसूतकेपुंसः संसर्गंचेन्नगच्छति रजस्तत्राशुचिज्ञेयंतच्चपुंसिनविद्यते संस
र्गोमैथुनं शयनासनादिकमितिमाधवः स्पर्शइतिगौडाः तन्न संस्पर्शेसूतिकायास्तुस्नानमेवविधीयतेइत्यंगिरसोक्तेः एवकाराद्वा
लस्पर्शनदोषः व्यासः प्रथमेदिवसेषष्ठदशमेचैवसर्वदा त्रिषेतेषुनकुर्वीतसूतकंपुत्रजन्मनि अत्रविशेषः षष्ठीपूजादिचप्रागुक्तं प्रयोगपा
रिजातेतुपुंप्रसवेदशाहः कन्याप्रसवेतुत्र्यहः स्त्रीजन्मनिसपिंडश्चसोदकश्चत्र्यहाच्छुचिः स्त्रीषुत्रिपुरुषंज्ञेयंसपिंडत्वंद्विजोत्तमाः इत्यग्नि
स्मृतेरित्याह गौडास्तुवाग्दानोत्तरंकानीनकन्याविषयंचैतदित्याहुः अथमृताशौचंहारीतः जातेमृतेमृतेजातेवासपिंडानांदशाहंनाल
छेदोर्ध्वंमृतइत्यर्थः नाड्यांछिन्नायामाशौचमितितेनैवोक्तेः नालछेदात्पूर्वंमातुर्नास्पृश्यतेतिशंखद्वि तत्वेनालछेदात्पूर्वंमृतौतुबृह
न्मनुः जीवन्जातोयदितोमृतः सूतकेनवतु सूतकंसकलंमातुः पित्रादीनांत्रिरात्रकं शावनिमित्तंस्नानमात्रं प्राङ्नामकरणा
त्सद्यःशौचमितिशंखोक्तेः नामकरणंचौलकालोपलक्षणमितिमेधातिथिहरदत्तगोडादयः नीतिमाधवादयः नामोत्तरंदंतोत्पत्तेः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्राक्दाहेसतिसपिंडानामहः दाहाभावेस्नानमात्रं आदंतजन्मनः सद्यइतियाज्ञवल्क्योक्तेः दंतोर्ध्वंत्रिवर्षात्प्राक्चूडाभावेऽहः अत्राग्निदानेऽहइतिमाधवः त्रिवर्षात्प्रागूर्ध्वंवासचूडेऽप्यहएव अब्दोर्ध्वंत्वचूडेपित्र्यहः इदंसपिंडानांपित्रोस्तुदशाहोर्ध्वंमृतेबालेसर्वत्रत्रिरात्रं बालानामजातदंतानांत्रिरात्रेण शृद्धिरितिकश्यपोक्तेः वैजिकादभिसंबंधादरुंध्यादाद्यंत्र्यहमितिमनूक्तेश्चेति मिताक्षरामाधवादयः शृंचितत्वादयोगौडास्तु तच्चिरात्रंशूद्रपरं द्विजानांत्वजातदंते एकाहुः जातदंतेत्रिरात्रम् अजातदंतमरणेपित्रोरेकाहमिष्यते दंतजातेत्रिरात्रंस्याद्यदिस्यातांतुनिर्गुणौइतिकोर्मात् अनूढानांतुकन्यानां तथावैशूद्रजन्मनामितिव्यहात्तुवृत्तौशंखोक्तेः त्रिरात्रंतुभवेच्छूद्रेषण्मासेपिशितोमृतेइतिमत्स्यसूक्ताच्च जातदंतेशूद्रेतुपंचाहः यथाहांगिराः शूद्रेत्रिवर्षमूनेतुमृतेशृद्धिस्तुपंचभिः अतऊर्ध्वंमृतेशूद्रेद्वादशाहोविधीयते षड्वर्षातमतीतोयःशूद्रः संम्रियतेयदि मासिकंतुभवेच्छौचमित्यांगिरसभाषितम् तेनानूढभार्येनिर्गुणेशूद्रेमृतेत्रिवर्षोर्ध्वंद्वादशाहःषडब्दोर्ध्वंमासः यत्तु अनूढभार्यः शूद्रस्त्रितिशंखोक्तंषोडशाब्दोर्ध्वंमासाशौचंतत्सगुणसच्छूद्रपरम् कृतोद्वाहेतुसर्वत्रषडब्दात्प्रागपिमासः यत्तु तुल्यंवयसिसर्वेषामितिव्याघ्रोक्तेः शूद्रेन्यूनाशौचंतद्दक्षिणात्परम् अन्यदेशेप्रागुक्तकोर्मोक्तव्यवस्थेत्याहुः तुल्यंवयसिसर्वेषामित्येतद्विरोधाच्छिष्टविगानाच्चांगिरसादीनिनादर्तव्यानीतिविज्ञानेश्वरमदनपारिजातादयः षोडशाब्दमध्येविवाहाभावेत्रिरात्रंतत्सत्रेमासः ऊर्ध्वंविवाहाभावेपिमासइत्यपरार्कमदनपालादयः कन्यानांतुचौलात्प्राक्मृतौस्नानं अचूडायांतुकन्यायांसद्यःशौचंविधीयतइत्यापस्तंबोक्तेः इदंत्रिपुरुषमध्ये चौलोत्तरंवाग्दानात्प्रागेकाहः अविशेषेणवर्णानामर्वाक्संस्कारकर्मणः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्रिरात्रात्तुभवेच्छुद्धिः कन्यास्वन्हाविधीयतइत्यंगिरसात्रिरात्रविषये अहोविधानात् अहस्त्वदत्तकन्यास्वित्युक्तेश्चेदंत्रिपुरुषमध्ये अप्रत्ता
नांस्त्रीणांत्रिपुरुषीविज्ञायतेइतिवसिष्ठोक्तेः गौडास्त्विदंवाग्दानोत्तरं अप्रत्तानांतथास्त्रीणांसापिंड्यंसाप्तपौरुषमितिकौर्मोक्तेरित्याहुः
वाग्दानोत्तरंप्राक्विवाहान्मृतौभर्तृकुलेपितृकुलेचसप्तपुरुषावधित्रिरात्रं अवारिपूर्वंप्रत्तातुयानैव्रप्रतिपादिता असंस्कृतातुसाज्ञेयात्रिरा
त्रमुभयोः स्मृतमितिमरीच्युक्तेः अथासंस्कृतेशूद्रेमृतेविशेषः माधवीयेब्राह्मेस्त्रीणांतुपतितोगर्भःसद्योजातोमृतोऽथवा अजातदंतोमा
सैर्वामृतःषड्भिर्गतैर्बहिः वस्त्राद्यैर्भूषितंकृत्वानिक्षिपेत्तंतुकाष्ठवत् खनित्वाशनकैर्भूमौसद्यःशौचंविधीयते विष्णुः अनिवृत्तेदशाहे
तुपंचत्वंयदिगच्छति सद्यएवविशुद्धिःस्यान्नप्रेतंनोदकक्रिया यमः ऊनद्विवार्षिकंप्रेतंघृताक्तंनिखनेद्बहिः तेननाम्नःपूर्वंखननमेव
तदूर्ध्वंवर्षत्रयात्पूर्वंचौलाभावेऽग्न्युदकयोर्विकल्पः जातदंतस्यवाकुर्युर्नाम्निवापिकृतेसतीतिमनूक्तेः चूडोत्तरंत्वग्निदानंत्रिवर्षात्प्रागू
र्ध्वंवानियतमेव तूष्णीमेवोदकंकुर्यात्तूष्णींसंस्कारमेवच सर्वेषांकृतचूडानामन्यत्रापीच्छयाद्वयमितिलौगाक्षिस्मृतेः अन्यत्राकृतचू
डेइच्छयेतिविकल्पउक्तः चूडोत्तरंदशपिंडाअपिकार्याः असंस्कृतानांभूमौपिंडंदद्यात् संस्कृतानांकुशेषुइतिप्रचेतसोक्तेः द्वादशाद्वत्सरा
दर्वाक्पौगंडंमरणेसतिसपिंडीकरणंनस्यादेकोद्दिष्टानिकारयेदितिहरदत्तधृतदेवलोक्तेश्च द्वादशादित्यनूढशूद्रपरंमरीचिः प्रेतपिंडंब
हिर्दद्याद्दर्भमंत्रविवर्जितः एतदसंस्कृतपरमितिविज्ञानेश्वरः त्रिरात्रेदशपिंडानाहपारस्करः प्रथमेदिवसेदेयास्त्रयःपिंडाःसमाहितैः
द्वितीयेचतुरोदद्यादस्थिसंचयनंतथा त्रींस्तुदद्यात्तृतीयेन्हिवस्त्रादिक्षालयेत्ततः अस्थिसंचयनंसंस्कृतेएवनान्यत्र अत्रदेवया

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ज्ञिककृतेक्रियानिबंधेविशेषः गारुडेशिशुरादंतजननाद्बालः स्याद्यावदाशिखः कथ्यते सर्वशास्त्रेषु कुमारोमौंजिबंधनात् तथा गर्भेन
ष्टेक्रियानास्तिदुग्धंदेयंशिशौमृते परंचपायसंक्षीरंदद्याद्बालविपत्तितः एकादशद्वादशाहेवृषोत्सर्गविधिंविना तथा यत्रप्रम्रीयतेबालस्तत्र
प्रायःप्रदीयते किंचित्समानवयसासत्कृत्यान्नंयथाविधि भक्ष्यंभोज्यंचदातव्यंतथाचसुखभक्षिका तद्वस्त्राणिप्रदेयानिसोपानत्कानित
त्समे कुमाराणांचबालानांभोजनंवस्त्रवेष्टनम् यच्चोपजीवतेबालस्तत्तद्विप्रायदीयते तथा भूमिनिक्षेपणंबालआवर्षद्वयमाशिखं ततःपरंख
गश्रेष्ठदेहदाहोयथाविधि अचूडेप्यूर्ध्वंखननाभावार्थमावर्षद्वयमिति प्रागपिकृतचूडस्यतन्निवृत्त्यर्थमाशिखमिति चूडाकर्मणिसंजातेवि
पत्तिस्तुयदाभवेत् सूतकांतेप्रकर्तव्यंवृषस्योत्सर्जनंतदा तत्रदाहःप्रकर्तव्यउदकंतत्रनिश्चितम् श्राद्धानिषोडशापिस्युःसपिंडीकरणं
विना इदंपंचवर्षोत्तरं जन्मतःपंचवर्षाणिभुंक्तेदत्तमसंस्कृतम् पंचवर्षाधिकेबालेविपत्तिर्यदिजायते वृषोत्सर्गादिकंकर्मकर्तव्यमुदकंततः
अहन्यहनिसंप्राप्तेकुर्याच्छ्राद्धानिषोडश पायसेनगुडेनैवपिंडंदद्याद्यथाक्रमम् उदकुंभप्रदानंचपददानानियानिच दीपदानादिय
त्किंचित्पंचवर्षाधिकेसदा कर्तव्यंतुखगश्रेष्ठ व्रतार्वाक्प्रेततृप्तये ऋजुदर्भैस्तिलैःशुक्लैःप्राचीनावितिनातथा वार्षिकंतुनभवत्येव
सपिंडनाभावेपितृत्वाभावात् दिवोदासीये अव्रतेनिधनंप्राप्तेविप्रादौशूद्रजातिवत् क्रियाःसर्वाःसमुद्दिष्टाःसपिंडीकरणंविना उदकं
पिंडदानंचकृतचूडेविधीयते अनूढकन्यानांपिंडविकल्पःस्त्रीणांचैकेप्रत्तानामितिगौतमोक्तेः अथशूद्रस्यजात्याशौचं तत्रमनुपरा
शरगौतमाद्यैःशूद्रोमासेनशुद्ध्यतीतिमासमात्रमुक्तं याज्ञवल्क्यस्तुत्रिंशद्दिनानिशूद्रस्यतदर्धंन्यायवर्त्तिनइतिपंचयज्ञादिपरसच्छूद्राणां

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पंचदशाहमाह अंगिरास्तु सर्वेषामेववर्णानांसूतकेमृतकेतथा दशाहाच्छुद्धिरेतेषामितिशातातपोब्रवीदित्याह शुद्धितत्रदेवलोपि आशौचंदशरात्रंतुसर्वेषामपरेविदुः निधनेप्रसवेचैवपश्यंतःकर्मणःफलम् अत्यंतोत्कृष्टकर्मणोहानौपीडावतोपिप्रपरिचर्यापरंशूद्रेदशरात्रमितिहारलताकारः यत्तुदक्षः सद्यःशौचंतथैकाहस्त्र्यहश्चैतुरहस्तथा षट्दशद्वादशाहाश्चपक्षोमासस्तथैवच मरणांतंतथाचान्यद्दशपक्षास्तुसूतकेइति अत्रमरणानंतरंसूतकादेर्भिन्नं सद्यःशौचादिषडह्नांतंयायावरादिपरं अन्यपूर्वायस्यगेहेभार्यास्यात्तस्यनित्यशः आशौचंसर्वकार्येषुदेहेभवतिसर्वदेतिब्राह्मोक्तेर्व्यवस्थेत्यपरार्कादयः तत्रविवाहोत्तरंसर्वत्रशूद्रेपूर्णाशौचं विवाहाभावेपिनिर्गुणानांषडब्दोर्ध्वंमासइतिगौडाः सगुणानांविवाहाभावेषोडशाब्दोर्ध्वंमासइत्यपरार्कः अत्रापद्दनापद्दिषयागुणवद्गुणपरादेशभेदाद्व्यवस्था द्विजदासादीनांतुस्वाम्याशौचमेव दासीदासश्चसर्वंवैयस्यवर्णस्ययोभवेत् तद्दूर्णस्यभवेच्छौचंदास्यामासस्तुसूतकमित्यंगिरसोक्तेः शातानपः तदाश्रितस्यतद्दत्स्यादितिनंद्विजमाश्रितइत्यर्थः अन्येषांकुंडगोलकादीनांसूतादीनांचप्रतिलोमानांमासमाशौचं शूद्राणांतुसधर्माणः सर्वेऽपध्वंसजाः स्मृताइतिमनूक्तेः अपध्वंसजाव्यभिचारजाः शौचाशौचेप्रकुर्वीरन्शूद्रवद्दूर्णसंकराः इतिशद्धितत्रब्राह्माच्चम्लेच्छादीनांतुनातुनाशौचे केवलंमलापकर्षणार्थंमूत्रपुरीषवच्छौचमात्रमितिविज्ञानेश्वरः तत्रसूतकेमातृवर्जमस्पश्यत्वंनास्ति सूतकेसूतिकावर्जंसंस्पर्शोननिषिध्यतेइत्यंगिरसोक्तेः पितुरपिस्नानोर्ध्वम् माताशुध्येद्दशाहेनस्नानान्तुस्पर्शनंपितुरितिस्मृतेः शौचेतुदेवलः स्वाशौचकालाद्विज्ञेयंस्पर्शनंतुत्रिभागतः इदमल्पे पूर्णाशौचेत्यंगिराः दशाहादित्रिभागेनकृतेसंचयनेक्रमात् अंगस्पर्शनमिच्छं-

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तिवर्णानांतत्वदर्शिनः इदंकलौनिषिद्धं अस्थिसंचयनादूर्ध्वमंगस्पर्शनमेवचेतिहेमाद्यादिपुराणेकलिवर्ज्यैषूक्तेः सूतिकायास्तुदशाहएव
सूतिकासर्ववर्णेषुदशरात्रेणशुध्यति ऋतौचनपृथक्शौचंसर्ववर्णेष्वयंविधिरितिप्रचेतसोक्तेः यत्तुब्राह्मे ब्राह्मणीक्षत्रियावैश्याप्रसूतादशभि
र्दिनैः गतेःशूद्राचसंस्पृश्यात्रयोदशभिरेवचेतिनदसच्छूद्रपरम् कर्माहतांत्वाहपैठीनसिः सूतिकांपुत्रवतींविंशतिरात्रेणकर्माणिकार
येन्मासेनस्त्रीजननीं एतच्चविंशतिरात्रमाशौचोत्तरंज्ञेयं अन्यथामासाशौचेसपिंडानामाशौचमध्येनस्याः कर्माहतेत्यनौचित्यात्तद्वारा
त्रपर्यंतंविधिवैषम्याच्च आपस्तंबः क्षत्रविट्शूद्रजातीनांयेस्तोमृतकसूतके तेषांतुपैतृकंशौचंविप्रकानांतुमातृकम् मनुः दशाहंशावमा
शौचंसपिंडेषुविधीयते दशाहपदंस्वाशौचपरम् तथा शवस्पृशोविशुद्ध्यंतित्र्यहात्तूदकदायिनः सोदकाइत्यर्थः अग्निपुराणे सपिंडता
तुसर्वेषांगोत्रतः साप्तपौरुषी समानोदकभावश्चनिवर्तेताचतुर्दशात् जन्मनामस्मृतेरेकेतत्परंगोत्रमुच्यते समानोदकानांतुत्र्यहोगोत्रजा
नामहः स्मृतं प्रयोगपारिजातेअग्निस्मृतौ स्त्रीजन्मनिसपिंडश्चसोदकश्चत्र्यहाच्छुचिः स्त्रीषुत्रिपुरुषंज्ञेयंसपिंडत्वंद्विजोत्तमाः वसिष्ठः अ
प्रत्तानांतुस्त्रीणांत्रिपुरुषीविज्ञायते इदमाशौचंमौरसस्यैव दत्तकाद्येकादशापुत्राणांजननेमरणेबाह्ययोः पित्रोस्त्रिरात्रमेव तदुक्तंस्मृतिकौमु
द्यांब्राह्मे औरसोयदिनोपुत्रस्तथवापुत्रिकासुतः विद्यतेतत्रतेषांतुविज्ञेयाः क्षेत्रजादयः दत्तकश्चस्वयंदत्तः कृत्रिमः क्रीतएवचेत्युपक्र
म्य एकादशपृथग्गोत्रावंशमात्रकरास्मृते श्राद्धादिदासवत्सर्वंतेषांकुर्वंतिनित्यशः सूतकेमृतकेवापित्र्यहाशौचस्यभागिनः शुद्धितत्वे
प्येवम् एवंजनकस्यापि बैजिकादभिसंबंधादनुरुध्यादहंत्र्यहमितिमनूक्तेः एवंजनकपालकपितृमातृमृतौदत्तकानांत्र्यहमेव अयंच

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्र्यहोविप्रपरः शूद्राणांत्वत्रद्वादशाहः यत्रत्रिरात्रंविप्राणामाशौचंसंप्रदृश्यते तत्रशूद्रेद्वादशाहंषण्णवक्षत्रवैश्ययोरितिऋष्यशृंगो
क्तेरितिमदनपालः यत्रवर्णविशेषानुपादानेनत्रिरात्रं यथासोदकेदत्तकादौच तत्रद्वादशाहः शूद्रेनतुवयोवस्थानिमित्ते तुल्येवयसि
सर्वेषामतिक्रांतेतथैवचेतिव्याघ्रपादोक्तेः ऋष्यशृंगादिवचनानिशिष्टविगानान्नादर्तव्यानीतिविज्ञानेश्वरादयः देशभेदाद्व्यवस्थेतिमदनपा
लः एवंव्यभिचारिणीनांस्त्रीणांदत्तकादीनांचप्रसवेमरणेचपूर्वापरभर्त्रोः पित्रोश्चत्रिरात्रं तथाचत्रिरात्रानुवृत्तौविष्णुः अनौरसेषुपुत्रेषु
जातेषुचमृतेषुच परपूर्वासुभार्यासुप्रसूतासुमृतासुच मरीचिः सूतकेमृतकेचैवत्रिरात्रंपरपूर्वयोः एकाहस्तुसपिंडानांत्रिरात्रंयत्र
वैपितुः यत्तुयाज्ञवल्क्यः अनौरसेषुपुत्रेषुभार्यास्वन्यगतासुचेत्यहोरात्रमाह तत्सपिंडपरंदेशपरंवा परपत्नीसुतादत्तकादयः बृहस्प
तिः अन्याश्रितेषुदारेषुपरपत्नीसुतेषुच मृतेष्वाप्लुत्यशुद्ध्येत्तुत्रिरात्रेणद्विजोत्तमाः माधवीयेहारीतः परपूर्वासुभार्यासुपुत्रेषुचकृते
षुच भर्त्तृपित्रोस्त्रिरात्रंस्यादेकाहस्तुसपिंडतः शूद्रेतुद्वादशरात्रंप्रागुक्तं परपत्नीस्वयंसंगृहीतापरपूर्वा इदंसवर्णासु हीनवर्णासुतुआशौ
चाभावः आशौचंतुत्रिरात्रंस्यात्समवर्णेषुनिश्चितमितिब्राह्मोक्तेः पूर्वापरभर्तुरुत्पन्नपुत्रयोस्त्वाहमरीचिः मातुरैक्याद्द्विपितृकौभ्रातरा
वन्यगोत्रजौ एकाहंसूतकंतत्रत्रिरात्रंमृतकेतयोः शूद्रेतुविवाहाभावेषड्वर्षोर्ध्वंजात्याशौचमितिकेचित् तथाचकाश्यपांगिरसौ शूद्रेत्रि
वर्षन्यूनेतुमृतेशुद्धिस्तुपंचभिः अतऊर्ध्वंमृतेशूद्रेद्वादशाहोविधीयते षट्वर्षंतमतीतोयः शूद्रः सम्रियतेयदि मासिकंतुभवेच्छौचमि
त्यांगिरसभाषितम् मेधातिथिरपि प्रागष्टमाच्छुचिः प्रोक्तोन्यैस्त्वाषोडशाद्बालइति येपिषोडशाद्बाल्यनिवृत्तिमाहुस्तेषामप्यष्टमादूर्ध्वं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मासिकंचरुद्धिः ऊर्ध्वंतुषड्भ्योर्वर्षाभ्यः शुद्धिः शूद्रस्यमासिकीतिस्मृतेः अष्टवर्षस्यमासइत्यन्यत्रोक्तमित्याह अपरार्केशंखस्मृतिवाद्राभावेषो
डशवर्षोर्ध्वंमासमाह अनूढभार्यशूद्रस्तुषोडशादूत्सरात्परम् मृत्युंसमधिगच्छेच्चेन्मासान्नस्यापिबांधवाः रुद्धिंसमधिगच्छंतिनात्रकार्या
विचारणेति यत्तुमदनपारिजातेहारीतः आमौंजीबंधनाद्विप्रः क्षत्रियश्चधनुर्ग्रहात् आप्तोदग्रहाद्वैश्यः शूद्रोवस्त्रद्वयग्रहादिति तत्रापिवस्त्र
द्वयंषोडशवर्षपरमेव यत्तुमदनोद्वादशेवस्त्रद्वयमाह तन्निर्मूलं अत्रसदसच्छूद्रपरापदनापद्विषयाव्यवस्था ऊढकन्यानांतुपितृगृहेप्रसवे
एकरात्रंमरणेत्रिरात्रमितिविज्ञानेश्वरापरार्को माधवस्तु प्रसवेपित्रिरात्रंपित्रोः एकरात्रंबंधुवर्गस्य दत्तानारीपितुर्गेहेसूयेतायम्रियेतवा
तद्बंधुवर्गस्त्वेकेनशुचिस्तज्जनकस्त्रिभिरितिब्राह्मोक्तेरित्याह कल्पतरौशुद्धितत्त्वेचकोर्मे दत्तानारीपितुर्गेहेप्रधानेसूयतेयदा म्रियते
वातदातस्याःपिताशुध्येत्त्रिभिर्दिनैः पतिगृहेप्रसवेपित्रादीनामाशौचंनास्ति मृतौपित्रोस्त्रिरात्रमरूढेव प्रत्तापत्तासुयोषित्सुसंस्कृता
संस्कृतासुच मातापित्रोस्त्रिरात्रंस्यादिनरेषांयथाविधीतिमाधवीयेकाण्वाजिनिस्मृतेः सोदराणांतुभगिनीमृतौशुद्धितत्त्वेकोर्मे आदंता
त्सोदरेसद्य आचूडादेकरात्रकम् आप्रदानात्त्रिरात्रंस्याद्दशरात्रमतःपरम् बृहस्पतिरुक्तपक्षिणीमाह श्वशुरयोर्भगिन्यांचमातुला-
न्यांचमातुले पित्राःस्वसरितद्वच्चपक्षिणींक्षपयेन्निशाम् पित्रोर्मृतौतुमाधवीयेवृद्धमनुः पित्रोरुपरमेस्त्रीणामूढानांतुकथंभवेत् त्रिरात्रेणै
वशुद्धिः स्यादित्याहभगवान्यमः भ्रातृभगिन्योः परस्परंपक्षिणी परस्परमृतौभ्रातृभगिन्योःपक्षिणीभवेदितिब्राह्मात् षडशीतौचैवं
त्रिंशच्छ्लोक्यां प्रेतेष्वाचार्यमातामहदुहितृश्रुतश्रोत्रियर्त्विक्सयाज्यस्वस्रीयेषुत्रिरात्रंत्रिदिवसमशुचिःसोदकंस्तूभयत्र॥ पक्षिण्याशौ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

चमृत्विग्दुहितृसुतसहाध्यायिबंधुत्रयांतेवासिश्वश्रूसुमित्रश्वशुरभगिनिकाभागिनेयप्रयाणे माता मह्यांचपित्रोः स्वसरिचविरतौमातुलेमातुलान्यांचाथोसज्योतिरेवस्वविषयनृपतौग्रामनाथेचनष्टे शिष्योपाध्यायबंधुत्रयगुरुतनयाचार्यभार्यासगोत्रानूचानश्रोत्रियेषुस्वगृहपरमृतौमातुलेचैकरात्रम् रात्रिंसब्रह्मचारिण्यथतुकथमपिस्वल्पसंबंधयुक्तेस्नानंवासोयुतंस्यादिदमपिसकलंसर्ववर्णेषुतुल्यम् अत्रमूलंमाधवीयेमिताक्षरायांचज्ञेयं दौहित्रभागिनेययोरनूदयोः पक्षिणी ऊदयास्त्रिरात्रं संस्थितपक्षिणीरात्रिंदौहित्रेभगिनीसुते संस्कृतेतुत्रिरात्रंस्यादितिधर्मोव्यवस्थितइतिवृद्धमनूक्तेः संस्कृतेदाहेनेतिगौडाः तन्न विशेषवैय्यर्थ्यात् यत्रैकमातुलादौपक्षिण्येकाहावुक्तौतत्रसन्निधिविदेशाभ्यांव्यवस्था श्रोत्रियेस्वगृहेमृतेत्रिरात्रं श्रोत्रियेनृपसंपन्नेत्रिरात्रमशक्तिर्भवेदितिस्मृतेः एकग्रामस्थितेत्वेकाहः बंधुत्रयमुक्तंमिताक्षरायाम् आत्मपितृष्वसुः पुत्राआत्ममातृष्वसुः सुताः आत्ममातुलपुत्राश्चविज्ञेयाआत्मबांधवाः १ पितुः पितृष्वसुः पुत्राः पितुर्मातृष्वसुः सुताः पितुर्मातुलपुत्राश्चविज्ञेयाः पितृबांधवाः २ मातुः पितृष्वसुः पुत्रामातुर्मातृष्वसुः सुताः मातुर्मातुलपुत्राश्चविज्ञेयामातृबांधवाः ३ अत्रपक्षिणी गौडास्तु समानोदकानांत्र्यहोगोत्रजानामहः स्मृतं मातृबंधौगुरौमित्रेमंडलाधिपतौतथेति जाबालोक्तेर्मातृबंधुष्वेकाहमाहुः यत्तुमाधवीयेपचेताः मातृष्वसामातुलयोः श्वश्रूश्वशुरयोर्गुरोः मृतेचत्रिर्विजियाज्येचत्रिरात्रेणविशुध्यतीतित्स्वगृहमृतौज्ञेयं अन्यत्रतुवृद्धमनुः पित्रोः स्वसरितद्वच्चपक्षिणींक्षपयेन्निशांश्वशुरयोः सन्निधौत्रिरात्रं असन्निधौपक्षिणीदेशांतरेएकरात्रं शालकेपित्स्वदेशेएकाहः देशांतरेस्नानं आचार्यपत्नीपुत्रोपाध्यायमातुलश्वशुरश्वश्रूश्वशुर्यसहाध्यायिशिष्येष्वेकरात्रमितिमाधवीयेविष्णूक्तेः हरदत्तोप्ये

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वमाह श्वशुर्यः शालकः गोडाअप्येवं तदुक्तं षडशीत्यां एवंपित्रोर्भगिन्योर्ययेपितामहयोस्तथा येमातामहयोश्चैवभगिन्योतत्सजाश्चयाः मातुलाः स्वस्रपित्रोश्चपत्यश्चैषांप्रजाश्चयाः मातरश्चेतिसर्वेषुपक्षिणीस्वगृहेष्वहं एवंश्वशुरजामातृदौहित्रविपदिस्मृतं पितामहीचपितामहश्चेत्येकशेषः यत्तुवृद्धमनुः भगिन्यांसंस्कृतायांतुभ्रातर्यपिचसंस्कृते मित्रेजामातरिप्रेतेदौहित्रेभगिनीसुते शालकेतत्सुतेचैवसद्यःस्नानेनशुध्यति तद्भ्रात्रादौदेशांतरेशालकसुतजामात्रोः स्वदेशेज्ञेयम् विष्णुपुराणे असपिंडेस्ववेश्मनिमृतेनैकरात्रंप्रधानगृहमृतौतुत्रिरात्रमितिमाधवः शङ्खिनत्वेबृहन्मनुः श्वशूद्रपतिताश्चांत्यामृताश्चेद्विजमंदिरे द्विजेत्युपलक्षणंसंबुद्धिर्वा शौचंतत्रप्रवक्ष्यामिमनुनाभाषितंपुरा दशरात्राच्छुनिभृतेमासाच्छूद्रेभवेच्छुचिः द्वाभ्यांतुपतितेगेहचांत्येमासचतुष्टयात् अंत्यजेवर्जयेद्गेहमित्येवंमनुरब्रवीत् अंत्यो म्लेच्छः अंत्यजश्चंडालः श्वपाकइतिवाचस्पतिः मनुः द्विजस्यमरणेवेश्मविशुद्ध्यतिदिनत्रयात् संवर्तः गृहशुद्धिं प्रवक्ष्यामिअंतस्थशवदूषिते प्रोत्सृज्यमृन्मयंभांडंसिद्धमन्नंतथैवच गोमयेनोपलिप्याथच्छागेनघ्रापयेन्ततः ब्राह्मणैर्मंत्रपूतैश्चहिरण्यकुशवारिभिः सर्वमभ्युक्षयेद्वेश्मतनः शुध्यत्यसंशयम् क्रियाकर्त्तुरुक्तमूल्याभावेपिपूर्णाशौचं निरन्वयेसपिंडेतुमृतेसतिदयान्वितः तदाशौचं पुराचीर्त्वाकुर्यात्तुपितृवत्क्रियामितिमाधवीयेब्राह्मोक्तेः दिवोदासीये सगोत्रोवासगोत्रोवायोऽग्निंदद्यात्सस्वेनरः सोपिकुर्यान्नवश्राद्धंशुध्येत्तुदशमेहनि युद्धहतेतुमनुः उद्धतैराहवेशस्त्रैःक्षत्रधर्महतस्यच सद्यःसंतिष्ठतेयज्ञस्तथाशौचमितिस्थितिः यज्ञोत्यकर्मसर्वंतद्वेत्यर्थः यत्तुआहवेपिहतानांचएकरात्रमशौचकमितितद्युद्धक्षतेकालांतरमृतेज्ञेयं असन्निधौस्नानंसन्निधावेकाहइतिमाधवः यत्तुभारतेराजधर्मेषु अशौ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

च्योहिहतः शूरः स्वर्गलोकेमहीयते नह्यन्नमुदकंतस्यनस्नानंनाप्यशौचकमितिश्राद्धादिनिषेधः सपुत्राद्यभावपरः अतएवतत्रकर्मा
दीनांश्राद्धायुक्तम् अन्येतुयतिवद्दशपिंडनिषेधमाहुः शृङ्गिहतेऽग्निपुराणेदंष्ट्रिभिः शृंगिभिर्वापिहतास्लेच्छैश्चतस्करैः येस्वाम्यर्थेहनायांतिरा
जन्स्वर्गनसंशयः सर्वेषामेववर्णानांक्षत्रियस्यविशेषतः यत्तुबृहस्पतिः डिंबाहवेविद्युताचराज्ञागोविप्रपालने सद्यःशौचंमृतस्याहुरित्यहंवा
न्येमहर्षयः तत्रशस्त्रंविनातेनवापराङ्मुखहतेत्रिरात्रंराज्ञावध्येहतेसद्यःशौचमन्यत्रत्रिरात्रं तत्रैवव्याघ्रःक्षतेनम्रियतेयस्कतस्याशौचंभवेद्द्विधा
आसप्ताहात्त्रिरात्रंस्याद्दशरात्रमतःपरं शस्त्राघातेत्र्यहादूर्ध्वंयदिकश्चित्समीयते आशौचंप्राक्तनंतत्रसर्ववर्णेषुनित्यशः शस्त्राघातक्षतंविनाशव
स्पर्शेनिर्हारेचतद्गृहवासेतदन्नाशनेचशवजातीयंपूर्णंशौचं तद्गृहवासमात्रेत्र्यहः उभयाभावेएकाहः मृतिग्रहेणनिर्हारेपूर्णोमासः
विजातीयनिर्हारेशवजातीयं मृतिग्रहणेद्विगुणं आपदिसमंसोदकनिर्हारेपूर्णं शवालंकरणेज्ञानतःकृच्छ्रपादः आज्ञानादुपवासः अ-
नाथसवर्णीनिर्हरणेऽग्निदानेचानंतफलंस्नानमात्रेणशुद्धिः वोदाचैवाग्निदानाच्चसद्यःस्नात्वाविशुद्ध्यतीत्यपरार्केवृद्धपराशरोक्तेः मातुल
त्वादिसंबंधेस्नेहेवात्रिरात्रं गौतमव्याख्यायांवृद्धात्रिः सूतकाद्द्विगुणंशावंशावाद्द्विगुणमार्तवम् आर्त्तवाद्द्विगुणासूतिस्ततोपिशवदाह-
कः अनुगमनेतुसपिंडेनदोषः असपिंडेतुसमवर्णेस्नानंघृताशनंपक्षिणीच उत्तमेस्नानमात्रंरोदनेतुशूद्रस्यशूद्रेस्पर्शेविनासंचय
नात्पूर्वमेकाहः ऊर्ध्वमज्योतिरितिमाधवः शुद्धितत्त्वेपारस्करः अस्थिसंचयनादूर्ध्वमासंयावद्द्विजातये दिवसेनैवशूद्रस्यतिवाससां
क्षालनेनच सज्ञातेर्दिवसेनैवत्र्यहात्क्षत्रियवैश्ययोः सपिंडानांनदोषः मिताक्षरायांपारस्करस्कृतस्यबांधवैः सार्धंकृत्वातुपरिवे-

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वनम् वर्जयेत्तदहोरात्रंदानश्राद्धादिकर्मचेतिसर्वत्रैकमाह आशौच्यन्नभक्षणेत्वज्ञानेऽन्नजरणावधि ज्ञानतः शूद्रस्यस्नानमात्रम् अथदासाशौचम् तत्रस्वदास्युत्पन्नस्यदासस्यस्वसपिंडमृतौस्नानमात्रात्स्वामिकार्यस्पृश्यत्वम् भक्तदासस्यत्र्यहोर्ध्वंसद्यःस्पृश्योगर्भदासोभक्तदासस्त्र्यहा च्छुचिरितिमिताक्षरायांस्मृत्यंतरात् मूल्यकर्मकराः शूद्रदासीदासादार्थेवच्च स्नानेशरीरसंस्कारेगृहकर्मण्यदूषिताः इतिशातातपोक्तेश्च अत्रेवदत्तादित्रयोदशदासानांस्वाम्याशौचसमसंख्यदिनोर्ध्वंस्वस्यमासाद्याशौचेसत्यपिस्वामिकार्येस्पृश्यता दासांतेवासिमृतकाः शिष्याश्चैकत्रवासिनः स्वामितुल्येनशौचेनशुध्यंतिमृतसूतकेइतिबृहस्पतिस्मृतेः स्वस्यादृष्टार्थकार्यमासाद्याशौचंसर्वेषामस्त्येव एवंदासस्याअपि प्रसूतोत्तुतस्याः स्वामिकार्येपिमासमात्रम् दासीदासश्चसर्वेविषयस्यवर्णस्ययोभवेत् तद्वर्णस्यभवेच्छौचंदास्यामासस्कसूतकमित्यंगिरसोक्तेः षड्शीतावपि स्वामिशौचेनदासाद्याः स्पृश्यामासात्तुकर्मसु योग्याः स्युर्मासतोदासीसूतीचेत्स्पृश्यतामियात् दासास्कनारदोक्ताः गृहेजातस्तथाक्रीतोलब्धोदायादुपागतः अनाकालभृतस्तद्वद्दाहितः स्वामिनाचयः मोक्षितोमहृतश्चैणीद्युद्धप्राप्तःपणेजितः तवाहमित्युपगतः प्रव्रज्यावसितःकृतः भक्तदासश्चविज्ञेयस्तथैवबडवाहृतः विक्रेताचात्मनः शास्त्रेदासाः पंचदशस्मृताः बडवादासीतल्लोभाद्दासोजातइत्यर्थः दासादेः स्वामितत्सपिंडमरणेतुविष्णुः पत्नीनांदासानामानुलोम्येनस्वामितुल्यमाशौचं मृतेस्वामिन्यात्मीयमिति प्रतिलोमदासादेर्नाशौचं वर्णानामानुलोम्येनप्रतिलोमइतियाज्ञवल्क्योक्तेः शास्त्रानिक्रमेणदास्यकरणेपिनाशौचं आनुलोम्येनाशौचमितिविष्णूक्तेः सर्वाशौचंरजोदर्शनंचरात्रौजातंचेत्तदाराश्रित्रिभागांकृत्वाद्यभागद्वयेपूर्वदिनं अंत्येतूत्तरं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यद्वाप्रागर्द्धरात्रात्प्राग्वासूर्योदयात्पूर्वदिनम् अनंतरंतूत्तरमिति पक्षत्रयंमिताक्षरायेरुक्तं अत्रदेशाचारतोव्यवस्था अथातिक्रांता शौचं तत्राशौचमध्येज्ञातेतच्छेषमात्रम् नाधिकंप्रोषितेकालेदोषःस्यादितियाज्ञवल्क्योक्तेः प्रसवेअतिक्रांताशौचंनास्त्येव नाशुद्धिःप्रसवाशौचेव्यतीतेषुदिनेष्वपिइतिदेवलोक्तेः तत्रापिपितुःस्नानंभवत्येव आशौचोत्तरंज्ञातेतुवृद्धवसिष्ठः मासत्रयेत्रिरात्रंस्यात्षण्मासेपक्षिणीतथा अहस्तुनवमादर्वागूर्ध्वंस्नानेनशुध्यति इदंपूर्णजात्याशौचविषयेएवनतुवयोवस्थानिमित्तेअतिक्रांतेदशाहेत्यितिमनूक्तेः यत्तुमाधवीयेदेवलः आत्रिपक्षात्त्रिरात्रंस्यात्षण्मासात्पक्षिणीततः परमेकाहमावर्षाद्ध्वंस्नातोविशुध्यतीति तदनापदि ज्ञेयं इदंचैकदेशेदेशांतरेतुस्नानमात्रं देशांतरमृतंश्रुत्वाक्लीबवैखानसेयतो मृतेस्नानेनशुध्यंतिगर्भस्रावेचगोत्रिणइतिपराशरोक्तेरिति विज्ञानेश्वरः माधवीयेविष्णुस्तु अर्वाक्त्रिपक्षात्त्रिनिशंषण्मासाच्चदिवानिशं अहःसंवत्सरादर्वाग्देशांतरमृतेष्वपीत्याह अत्रापद नापद्व्यवस्थादेशांतरंत्वाहबृहस्पतिः महानद्यंतरंयत्रगिरिर्वाव्यवधायकः वाचोयत्रविभिद्यंतेतद्देशांतरमुच्यते वाचोदेशभाषाः न द्वेदउभयशेषइतिद्वावेवपक्षौवाशब्दस्यैकत्वात् मातापित्रोस्तुसर्वत्रपूर्णमेवाशौचं पितरौचेन्मृतौस्यातांदूरस्थोपिहिपुत्रकः श्रुत्वातद्दिनमारभ्यदशाहंसूतकीभवेदितिपारस्करोक्तेः स्त्रीपुंसयोः परस्परंसपत्न्योश्चैवमितिस्मृत्यर्थसारे सापत्नमातुस्तुत्रिरात्रंव्याघ्रः तुल्यंवयसि सर्वेषामतिक्रांतेतथैवच आशौचसंपातेनिर्णयः तत्रपूर्णाशौचस्यद्वितीयाद्यहः सुयदिसजातीयंशावेजननंवासमन्यूनंवास्यात्तदापक्ष षट्केपूर्वशेषेणशुद्धिः अंतराजन्ममरणेशेषाहोभिर्विशुध्यतीतियाज्ञवल्क्योक्तेः इदंपूर्णाशौचे त्र्यहाद्यस्याशौचसंपातेतूत्तरमेवेति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गौडाः हरदत्तोप्येवं अन्येतुतत्रापिपूर्णेनशुद्धिमाहुः यदातुजननेशावंसमन्यूनमधिकंवातदापरमेवकार्यंनपूर्वशेषाच्छुद्धिः अस्पृश्यता
धिक्यात् शावेनशुध्यतेसूतिर्नसूतिः शावशौधिनीतिषड्विंशन्मतात् मरणोसत्तियोगेतुगरीयोमरणंभवेदितिकौर्माच्च षडशीतौतुस्वभावबहुसूति
स्तुन्यूनशावविशोधिनीतिशावस्यापिसूत्यानिवृत्तिरुक्ता त्र्यहादिशाव मध्येसजातीयविजातीयंवादीर्घकालमुत्तरंचेत्तदानपूर्वेणशुद्धिरित्यपराकैः शु
द्धिविवेकेतुशावेनशुध्यतेसूतिरित्यविशेषात्तत्रापिपूर्वेणशुद्धिरुक्तानन्न उत्तरस्यकालाधिक्येनबलत्वात् यथात्रिरात्रे प्रक्रांतदशाहं प्रविशेद्यदिआ
शौचंपुनरागच्छेत्तत्समाप्यविशुध्यतीतियमोक्तेरितिमाधवहरदत्तमिताक्षरादयः इदंशावेनशुध्यतेसूतिरित्यस्यबाधकं अन्यथावचन
वैयर्थ्यात् नेनसूत्याशावाशौचेत्रिरात्रशुद्धावपिशावनिमित्तमस्पृश्यत्वंभवत्येव गरीयोमरणंभवेदितिकौर्मात् पूर्वशेषशुद्धेरपवादमाह
शातातपः रात्रिशेषेह्यहाच्छुद्धिर्यामशेषेशुचिर्भवेत् अत्ररात्रिशब्दोऽहोरात्रपरः अहःशेषेद्वाभ्यांप्रभातेतिस्मृभिरितिशंखलिखितोक्तेः
अथयदिदशरात्रासन्निपातेपुराद्यदशरात्रमाशौचमानवमाद्दिवसादतऊर्ध्वंद्विरात्रेणव्युष्टायांत्रिरात्रेणेतिबौधायनोक्तेश्चेतिपराशरमाध
वहारलताशुद्धितत्वादयः गौडाअप्येवं रात्रिमात्रावशिष्टइतितुविज्ञानेश्वरादयः अत्रदेशाचारतोव्यवस्थाविशेषोनिर्णयसिंधौज्ञेयः रात्रिशेषे
त्रिरात्रादिसंपातेतुपूर्वशेषेणैवशुद्धिः पूर्वाशौचांतर्वर्धिनद्दिदिनमध्येधिकाशौचांतरपातेतुवर्धितस्याल्पत्वादधिकेनैवशुद्धिः नचवर्द्धितस्यपूर्व
शेषत्वंरात्रिशेषेपूर्वशेषशुद्ध्यपवादेनैमित्तिकावृत्तिन्यायोज्जीवनात् अपवादाभावेउत्सर्गप्राप्तेः अपवादांतरमाहशंखः मातर्यग्रेप्रमीता-
यामशुद्धौम्रियतेपिता पितुःशेषेणशुद्धिःस्यान्मातुःकुर्यात्तुपक्षिणी पित्राशौचमध्येमातृमृतौपक्षिणीमधिकांकुर्यादितितुर्यपादार्थः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इदंदशमदिनात्पूर्वंमातृमरणे दशम्यांरात्रौ तत्प्रभातेवामातृमरणे द्व्यहत्र्यहयोः पक्षिण्यासमुच्चयइत्येके तन्न संख्यांतरापत्यात्र्यहादिश्रुतिबाधाप
त्तेः अतएवैकादेयाषड्देयाइत्यादिश्रुतसंख्याबाधापत्तेः समुच्चयोनिरस्तोद्वादशाध्यायेमातुरन्वारोहणेतुनपक्षिणी यदानारीविशेदग्निंप्रियस्यप्रि
यवांच्छया तदाशौचंविधातव्यंभर्ताशौचक्रमेणहीतिपृथ्वीचंद्रोदयेलघुहारीतोक्तेः मातापित्रोर्भर्त्तुश्चान्यसपिंडाशौचेननिवृत्तिर्नास्त्येव श्रु
त्वातद्दिनमारभ्यदशाहंसूतकीभवेदितिस्मृतेः भर्त्राशौचोत्तरमन्वारोहणेत्रिरात्रंत्र्यहाशौचेतुनिवृत्तेश्राद्धंप्राप्नोतिशास्त्रतइत्यपरार्केब्राह्मोक्तेः
सहगमनेतुसंपूर्णंयुद्धहतस्यसद्यः शौचेन्वारोहणेब्राह्मोक्तेस्त्रिरात्रत्वात् भर्त्तुरपित्र्यहेणपिंडदानं एकचितौतुसद्यःशौचं षडशीतौ पूर्वाशौ
चेनयाशुद्धिः सूतकेमृतकेचसा सूतिकामग्निदंहित्वाप्रेतस्यचसुतानपि तथाशावादिमध्येपुत्रोत्पत्तौजातकर्मादिकार्यमेव मातुःपक्षि
णीमध्येपितुरेकादशाहवृषोत्सर्गादिकार्यमेवेतिदेवयाज्ञिकः अथाशौचापवादः शुद्धितत्वेकौर्मे सद्यःशौचंसमाख्यातंदुर्भिक्षेवा
प्युपद्रवे डिंबाहवहतानांचविद्युतापार्थिवैर्द्विजैः उपद्रवेत्यंतमारके पराशरोपि उपसर्गमृतेचैवसद्यःशौचंविधीयते उपसर्गोत्यंतमारकइतिशू
लपाणिहारलतादयः तथामुमूर्षोर्दानादौनाशौचं आपद्यपिचक्लिष्टानांसद्यःशौचंविधीयतेइतियाज्ञवल्क्योक्तेः शुद्धिरत्नाकरेदक्षोपि स्वस्थ
कालेत्विदंसर्वंसूतकंपरिकीर्तितं आपद्गतस्यसर्वस्यसूतकेपिनसूतकं प्रचेताः कारवः शिल्पिनोवैद्यादासीदासास्तथैवच राजानोराजभृत्या-
श्चसद्यःशौचाः प्रकीर्तिताः कारवः सूपकारावाशिल्पिनश्चैलधावकाः लघुविष्णुः व्रतयज्ञविवाहेषुश्राद्धेहोमेर्चनेजपे आरब्धेसू
तकंनस्यादनारब्धेतुसूतकम् प्रारंभोवरणंयज्ञेसंकल्पोव्रतसत्रयोः नांदीमुखंविवाहादौश्राद्धेपाकपरिक्रिया यत्तुविष्णुः नव्रतिनांव्रतेइति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तदप्यारब्धपरं त्रिंशच्छ्लोक्यां नप्रारब्धेषुदानोपनयनयजनश्राद्धयुद्धप्रतिष्ठाचूडातीर्थार्थयात्राजपपरिणयनाद्युत्सवेष्वेतदर्थेऽपिशब्दे
नभारतहरिवंशादिश्रवणेपिनाशौचं गृहीतनियमस्यापिनस्यादन्यस्यकस्यचिदितिब्राह्मोक्तेः चंद्रिकायांजाबालिः संध्यापंचमहायज्ञानै
त्यकंस्मृतिकर्मच तन्मध्येह्यपयेत्तेषांदशाहांतेपुनःक्रिया ग्रहणेत्वाशौचमध्येपिश्राद्धदानादिकार्यमेव तावदेवभवेच्छुद्धिर्यावन्मुक्तिर्नदृश्यतेइ
तिलैंगोक्तेः अथमृतदोषेहेमाद्रौषत्रिंशन्मतकोर्मयोः व्यापादयेद्यआत्मानंस्वयमग्न्युदकादिभिः विहितंतस्यनाशौचंनापिकार्योदक
क्रियाः भविष्येस्वेच्छयामरणंविप्राशृंगिदंष्ट्रिसरीसृपैः अंत्यांत्यजविषोद्बंधैरात्मनाचैवताडनैः पाखंडमाश्रिताश्चैवमहापातकिन
स्तथा स्त्रियश्चव्यभिचारिण्यआरूढपतितास्तथा नतेषांस्नानसंस्कारोनश्राद्धंनसपिंडनं ब्राह्मे एतानिपतितानांतुयःकरोतिविमो
हितः तप्तकृच्छ्रद्वयेनैवतस्यशुद्धिर्नचान्यथा इदंकामतः अज्ञानेत्वदुं स्पर्शेश्रुणोज्ञानतस्त्रिरात्रं अज्ञानेएकोपवास इत्यादिनिर्णय
सिंधौज्ञेयं इदंदर्पाद्बुद्धिपूर्वमृतेज्ञेयं अबुद्धिपूर्वंप्रमादद्धतेतुसर्वकार्यं अथकश्चित्प्रमादेनम्लीयेताप्युदकादिभिः तस्याशौचंविधातव्यंकर्त
व्याचोदकक्रियेत्यंगिरसोक्तेः प्रमादमरणेत्रिरात्राशौचमितिशुद्धितत्त्वादयोगौडाः दशाहादितिदाक्षिणात्याः अस्यापवादोहेमाद्रौभविष्ये
प्रमादादिच्छयावापिनकुर्यात्सर्पतोमृतेनागपूजांविनानेत्यर्थः तत्रप्रमादमृतेदुर्मरणनिमित्तंदानाद्युक्तं शातातपेन व्याघ्रेणनिह
तेविप्रेविप्रकन्यांविवाहयेत् सर्पदष्टेनागबलिर्देयः सर्पश्चकांचनइत्यादिनातन्निर्णयसिंधौज्ञेयम् सर्पदष्टेपिव्यासः सौवर्णभारनि
ष्पन्नंनागंकृत्वातथैवगां व्यासायदत्वाविधिवत्सितुरानृण्यमाप्नवान् हेमाद्रौभविष्ये पंचम्यांपन्नगंहेमस्वर्णेनैकेनकारयेत् क्षीराज्यपात्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मध्यस्थंपूज्यंविप्रायदापयेत् प्रायश्चित्तमिदंप्रोक्तंनागदष्टस्यशंभुना दर्पात्सर्पमृतेनारायणबलिनास्यसमुच्चयः तथावैद्यमरणे
पिनदोषः वृद्धःशौचस्मृतेर्लुप्तः प्रत्याख्यातभिषक्क्रियः आत्मानंघातयेद्यस्तुभृग्वग्न्यनशनांबुभिः तस्यत्रिरात्रमाशौचंद्वितीयेतू
दकंकृत्वाचतुर्थेश्राद्धमाचरेदितिवृद्धगार्ग्योक्तं अपरार्केब्रह्मगर्गः योजीवितुंनशक्नोतिमहाव्याध्युपपीडितः सोऽम्भ्युदकंमहायात्रांकु
र्वन्नामुत्रदुष्यतितच्चप्रयागभिन्नदेशेरोगिणामेव तदपिजीर्णवानप्रस्थस्येवेतिविज्ञानेश्वरादयः प्रयागेत्वरोगिणामपिविशेषतः शू
द्रस्यान्यत्रापि अब्राह्मणोवास्वर्गादिमहाफलजिगीषया प्रविशेज्ज्वलनंदीप्तंकरोत्यनशनंतथेत्यादिपुराणात् इदंवृद्धादिमरणंय
द्यपिभृग्वग्निपतनेश्वेववृद्धादिमरणंतथेतिमाधवीयेआदिपुराणोक्तेः कलौनिषिद्धं तथापिप्रयागेभवत्येव येवैतन्त्वांविसृजंतीतिश्रुतेः नलोक
वचनात्तातनवेदवचनादपि मतिरुत्क्रमणीयातेप्रयागमरणंप्रतीतिभारतमात्स्योक्तेः तत्रयोमुंचतिप्राणान्वटमूलेषुसुंदरि सर्वलोकाननिक्र
म्यममलोकंप्रपद्यते इतिवाराहोक्तेः अत्रदशाहादिपूर्णाशौचमितिभट्टाः युक्तंतुत्रिरात्रं अनशनमृतोक्तेः दिवोदासोप्येवं यश्चपूर्वोक्ता-
नामशनिहतानामग्निजलविष्टानांभृगुसंग्रामदेशांतरमृतानांजातदंतानांचत्रिरात्रमितिरुद्धिनलेकाश्यपोक्तेः आत्मघातिनोदाहाशौ-
चादिनिषेधः सतदानीमेव वर्षांतेतुसर्वंकुर्यात् गोब्राह्मणहतानांचपतितानांतथैवच ऊर्ध्वंसंवत्सरात्कुर्यात्सर्वमेवौर्ध्वदैहिकमिति
हेमाद्रौषड्त्रिंशन्मनात्तत्रात्मवधप्रायश्चित्तंनारायणबलिश्चोक्तः तत्रैवकृत्वाचांद्रायणंपूर्वंक्रियाकार्यायथाविधि नारायणबलिः कार्योलो
कगर्हाभयान्नरैः पिंडोदकक्रियाः पश्चाद्वृषोत्सर्गादिकंचयत् एकोद्दिष्टानिकुर्वीतसपिंडीकरणंतथा मदनरत्नेब्राह्मेतु प्रमादादपि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

निःशंकस्तत्कस्माद्विधिचोदितः चंडालैर्ब्राह्मणैश्चौरैर्निहतोयत्रकुत्रचित् तस्यदाहादिकंकार्यंयस्मान्नृपतिनस्तुसः चांद्रयणंततः कृ
च्छ्रद्वयंतस्यविशुद्ध्ये यद्वाकृच्छ्रान्पंचदशकृत्वातुविधिनादहेत् बुद्धिपूर्वंमृतानांतुत्रिंशत्कृच्छ्रसमाचरेदित्युक्तस्मृतिरत्नावल्यां तद्वि
गुणंप्रायश्चित्तंकृत्वावागप्यब्दात्सर्वंकार्यमित्युक्तं नारायणबलिस्तुक्तमिताक्षरायांमत्कृतेनिर्णयसिंधौज्ञेयः विदेशमृतेत्वस्था मेवसंभ
वेदाहः तदभावेपलाशवृतेः तदभावेकुशैः विदेशमरणेस्थीनि आहृत्याभ्यज्यसर्पिषा अस्थामलाभेपर्णानिशकलान्युक्तयावृ
ता दाहयेदस्थिसंख्यानितताः प्रभृतिसूनक हेमाद्रौषड्विंशन्मते कुर्याद्दर्भमयंप्रेतंकुशैस्त्रिंशतषष्टिभिः पालाशीभिः समिद्भि
र्वीसंख्याचैवंप्रकीर्तिता मदनरत्नेयज्ञपार्श्वः शिरस्यशीत्यर्द्धदद्याद्ग्रीवायांतुदशैवतु बाह्वोश्चैकशतंदद्याद्दशचैवांगुलीषुच उरसि
त्रिंशतंदद्यात्त्रिंशन्निजठरोदरे द्वादशार्द्धवृषणयोरष्टार्धंशिश्नएवतुऊर्वोश्चैकशतंदद्यात्त्रिंशज्जंघयोर्द्वयोः पादांगुलीषुदशदद्यादेतत्प्रेत
स्यकल्पनं मस्तकेनारिकेलंतुअलाबुंतालुकेतथा पंचरत्नंमुखेवन्यस्यजिह्वायांकदलीफलम् चक्षुषोस्तुकपर्दौद्वौनासिकायांतुका
लकं कर्णयोर्ब्रह्मपत्राणिकेशेवटप्ररोहकाः नालकंकमलानांतुअंत्रस्थानेविनिक्षिपेत् मृत्तिकातुवसाधातुर्हरितालकगंधको शुक्रेतुपारददद्या
त्पुरीषेपित्तलंतथा संधिषुतिलपिष्टंतुमांसेस्यादवषिष्टकम् मधुस्यालोहितस्थानेलक्षःस्थानेमृगत्वचा स्तनयोर्गुंजकेदद्येनासायांशतपत्रकं
कमलंनाभिदेशेस्याद्वृंताकेवृषणाश्रिते लिंगेचरक्तमूलंतुपरिधानंदुकूलकम् गोमूत्रंगोमयंगंधंसर्वौषध्यादिसर्वतः क्रियानिबंधेगारुडेत्थं
तदंते धृतनाभ्यांप्रदेयंस्यात्कौपीनेचत्रपुस्मृतम् मौक्तिकेस्तनयोर्मूर्ध्निकुंकुमेनविलेपनं प्रोषितस्यवार्त्ताश्रवणाभावेतुपितुः पंचदशाब्दा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

निप्रतीक्षानदन्यस्यद्वादशाब्दानीतिमदनरत्नेउक्तं तत्रपत्नीपुत्रयोः पूर्वमगृहीताशौचयोः पूर्णाशौचं गृहीताशौचयोस्त्रिरात्रं द्वादशवर्षप्र
तीक्षोत्तरंदाहेतुपुत्रादीनांसर्वेषांत्रिरात्रमितिकल्पतरुः पर्णशरदाहोत्तरमस्थ्युपलंभेतुमदनरत्नेब्राह्मे अथपार्णनरेदग्धेपत्रन्यासेकृतेसति ग
तेष्वग्निषुनर्दहेयदूर्ध्वलभ्यतेक्वचित् तदार्धदग्धकाष्ठानितानिनिर्मथ्यनदहेत् यद्यर्द्धदग्धकाष्ठंतुतदीयेनैवलभ्यते तदातदस्थिखंड
नुनिक्षेप्तव्यंमहाजले अथप्रेतदाहकालः प्रत्यक्षशवदाहेनशोधनम् आशौचमध्येसंस्कारेसतिसंभवेशोध्यंतदंतेशोध्यमेव अब्दां
तेउत्तरायणंश्रेष्ठं तत्रापिकृष्णापक्षः भरणीकृत्तिकारोहिण्यार्द्रामघाश्लेषामूलत्रिपादज्येष्ठाधनिष्ठादिपंचचजन्मदशमैकोनविंशतारा:चतु
र्थाष्टमद्वादशचंद्रदिनक्षयवैधृतिव्यतीपातपरिघविष्टिकरणनंदाभद्रात्रयोदशीचतुर्दशीतिथिशुक्रभौमशनिवारगुरुशुक्रास्तपौषमलमासाः सर्व
थावर्ज्याः मन्वादियुगादिसंक्रांतिदर्शेषुकिमपिनशोध्यंमूलंविशेषश्चनिर्णयसिंधौज्ञेयः इतिनाराणभट्टसूनुरामकृष्णभट्टसूनुकमलाकरभट्टकृते
शूद्रधर्मतत्वे आशौचनिर्णयः अथशूद्रस्यौर्ध्वदैहिकप्रयोगः तत्राधिकारिणोनिर्णयसिंधौज्ञेयाः सर्वाभावेधर्मपुत्रोवाकार्यः अपुत्रेणस्व
तः कार्योयादृक्तादृक्प्रयत्नतः पिंडदानक्रियाहेतोर्धर्मसंस्थापनायचेतिव्यासोक्तेः दिवोदासीये दृष्ट्वास्थानस्थमासन्नमर्धोन्मीलित
लोचनं भूमिस्थंपितरंपुत्रोयद्विदानंप्रदापयेत् तद्विशिष्टंगयाश्राद्धादश्वमेधशतादपि भारते शुक्लपक्षेदिवाभूमौगंगायांचोत्तराय
णे धन्यास्तातमरिष्यंतिहृदयस्थेजनार्दने हेमाद्रौवाराहे व्यतीपातोपसंक्रांतिस्तथैवयद्दणंरवेः पुण्यकालास्तदासर्वेयदामृत्युरुपस्थि
तः तत्रैवव्यासः आसन्नमृत्युनादेयागोः सवत्सातुपूर्ववत् तदभावेतुगौरेवनरकोत्तारणायवै मदनरत्नेजातूकर्ण्यः उत्कांत्यादीनि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दानानिदशाद्यान्मृतस्यतु गोभूतिलहिरण्याज्यवासोधान्यगुडानिचरूप्यंलवणमित्याहुर्दशदानान्यनुक्रमात् एतानिदशदानानिनराणांमृत्यु
जन्मनोः कुर्यादभ्युदयार्थंनुप्रेतेपिहिपरत्रवै ब्राह्मे ताम्रपात्रंनिलैःपूर्णप्रस्थमात्रंद्विजायतु सहिरण्यंचयोदद्याच्छ्रद्धाविन्तानुसारतः सर्वपापविशु
द्धात्मालभतेगतिमुत्तमां उत्क्रांतिवैतरण्योश्चदशदानानिचैवहि प्रेतेपिकृत्वातंप्रेतंशवधर्मेणदाहयेत् क्रियानिबंधेगारुडेत्वष्टोदानान्युक्तानि तुलसी
सन्निधौकृत्वाशालग्रामशिलांतथा तिलालोहंहिरण्यंचकार्पासंलवणंतथा सप्तधान्यंक्षितिर्गावएकैकंपावनंस्मृतं तिलपात्रंयथाशक्तिशय्या
दानंचकारयेदितिपरिशिष्टे म्रियमाणस्यकर्णेतुपुण्यमंत्रान्जपेत्ततः मुमूर्षोर्मधुपर्कदानमुक्तंवाराहे दृष्ट्वासुविक्लवंह्येनंयममार्गानुसारिणं प्रया
णकालेतुनरोमंत्रेणविधिपूर्वकम् मधुपर्कंत्वरन्गृह्यइममंत्रमुदीरयेत् गृहाणचेममधुपर्कमाद्यंसंसारनाशनकरंत्समृतेनतुल्यं नारायणेन
रचितंभगवत्प्रियाणांदाहेनशांतिकरणंसुरलोकपूज्यं अनेनैवतुमंत्रेणदद्याच्चमधुपर्ककं नरस्यमृत्युकालेतुपरलोकसुखावहम् देवजानी
येप्येवं अथप्रयोगः पुत्रादिरासन्नमृत्युंपित्रादिर्ज्ञात्वाषडब्दंत्र्यब्दंसार्द्धाब्दंवाप्रायश्चित्तंकारयेत् यथासन्नपंच त्रीनेकंवाद्विजपर्षदमुपवेश्यार्द्रवासा
सुवर्णरूप्ययोर्निष्कं नदर्द्वागोस्तच्चतुर्गुणंवृषस्येत्येवंगोवृषमूल्यंनिधायसाष्टांगंप्रणम्यतैः किंतेकार्यमितिपृष्टेममजन्मप्रभृत्यद्ययावत् ज्ञा
नाज्ञानकामाकामसकृदसकृत् कायिकवाचिकमानसिकसांसर्गिकस्पृष्टास्पृष्टभुक्ताभुक्तपीतापीतज्ञाताज्ञातसकलपातकानिपात
कोपपातकसंकलीकरणापात्रीकरणजातिभ्रंशकरप्रकीर्णपातकानांनिरासार्थमनुग्रहंकृत्वाप्रायश्चित्तमुपदिशंतुभवंतः इत्युक्तासर्वेधर्म ५३
विविक्तारोगोपारः सकलाद्विजाः ममदेहस्थसंशुद्धिंकुर्वंतुद्विजसत्तमाः मयाकृतंमहाघोरंज्ञानमज्ञातकिल्बिषं प्रसादःक्रियतांमह्यंशुभानुज्ञां

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रयच्छेय पूज्यैः कृतः पवित्रोहंभवेयंद्विजस्तत्तेमेरिनिपठेच्छृणुयाद्वा निष्कस्तुचतुः सुवर्णः पुत्रादिस्त्वस्येत्यादिवदेत् ततःसभ्यास्तस्यश
स्त्यनुसारेणप्रायश्चित्तमनुवादकायदेवदेयुः तदाशोध्योगंधादिनापुस्तकस्यसभ्यानामनुवादकस्यचपूजांकृत्वातस्मैदक्षिणांपापानुसारेणदद्यात्
गोमूल्यंनिबंधपूजातेनपुस्तकेनिवेदयेदित्याचारः ततःसभ्याअमुकप्रायश्चित्तेनपूर्वोत्तरांगयुतेनयथाशक्तिप्रत्याम्नायद्वाराचीर्णेनतंशुद्धोभविष्य
सीत्यनुवादकायनिर्वदेयुः शोध्यस्त्वनुग्रहइत्युक्त्वारिक्तायांनद्यादौगत्वाचम्यदेशकालौस्मृत्वाममजन्मप्रभृतीत्यादिनिरासार्थमित्यंतमुक्त्वा
सभ्योपदिष्टममुकप्रायश्चित्तंपूर्वोत्तरांगयुतंममुकप्रत्याम्नायद्वारायथाकालंकरिष्येइत्युक्त्वा यानिकानिचपापानिब्रह्महत्यासमानिच
केशानाश्रित्यतिष्ठतितस्मात्केशान्वपाम्यहमितिकक्षोपस्थवर्जंकेशश्मश्रुनखानिवापयित्वायुर्बलमितिदंतधावनंकृत्वातूष्णींस्नात्वाप्रायश्चित्तांगत्वेनभ
स्मस्नानंकरिष्ये रुद्रायनमइत्युक्त्वाभस्मनास्नात्वैवंगोमयमृद्वारिगोमूत्रगोमयक्षीरदधिसर्पिः कुशोदकैः स्नात्वाधौतवासः परिधायतिलकंधृत्वा
गवामंगेषुतिष्ठंतिभुवनानिचतुर्दश यस्मात्तस्माच्छिवंमेस्यादिहलोकपरत्रचेत्यादिगोदानंकृत्वा पापहाविष्णुप्रीत्यर्थंचतुरादियुग्मानानामा-
मान्नाम्नानिदत्वापंचगव्यंप्राश्नीयान्नवा आज्यहोमस्तूष्णीं शूद्रस्य आज्येनैवहिशालाग्नौजुहुयाद्ब्राह्मणीः पृथगितिजाबालिनागृह्याग्निनियमात् अग्नेः
प्रतिनिध्यभावाच्च तस्माच्छूद्रसमासाद्यसदाधर्मपथेस्थितं प्रायश्चित्तंप्रदातव्यंजपहोमविवर्जितमितिपराशरोक्तेश्च तेनविप्रद्वाराहोमः
परास्तः ततस्तद्दिनेउपवासीमौनीनिशामतिवाह्यतीर्थं यात्राद्वादशामान्तगोदान द्वादशस्नानादिप्रत्याम्नायैः प्रायश्चित्तंकृत्वाविष्णुश्रा
द्धांतेगोदानानिप्राग्वत्कृत्वापूर्वोक्तदशदानानिदद्यात् दानमंत्रास्तुमत्कृतेदानकमलाकरेज्ञेयाः ततोवैतरणीदानं यथा देशकालौस्मृत्वा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ममयमद्वारस्थनद्याः सुखोत्तरणार्थंदिव्यमानुष्यसर्वसुखप्राप्त्यर्थंवैतरणीदानंकरिष्यइत्युक्त्वा द्रोणप्रमाणकार्पासंशिखरोपरिताम्रपात्रेहैमंम
हिषारूढंदक्षिणेलोहदंडंवामेपाशंचदधानंयमंसंपूज्य तत्रेक्षुदंडमयींनौकांपट्टसूत्रेणबध्वातत्रस्थांकृष्णधेनुंसवत्सांस्वर्णशृंगरौप्यखुरकां
स्यदोहनकृष्णवस्त्रयुगसप्तधान्यछत्रोपानद्युतांसंपूज्याधिवास्यापरदिनेपात्रंवृत्वासंपूज्यप्राङ्मुख्याः धृतदुग्धकुशहेमतिलयुतंपु
च्छंगृहीत्वादेशकालौस्मृत्वापूर्वोक्तफलोल्लेखांतेइमांकृष्णांगांद्रोणप्रमाणकार्पासशिरहैममयशृंगरौप्यखुरकांस्यदोहनकृष्णवस्त्रयुगस
प्तधान्यछत्रोपानाद्युपस्करयुतामशक्तौगामेवामुकगोत्रायतुभ्यमहंसंप्रददेनममेत्युक्त्वामंत्रंपठेत् यमद्वारेमहाघोरेकष्टांवैतरणींनदीं
तर्तुकामोददाम्येतांतुभ्यंवैतरणींचगाम् अधिवासनेयंमंत्रइत्येके विष्णुरूपद्विजश्रेष्ठभूदेवपंक्तिपावन सदक्षिणामयातुभ्यंदत्तावैतरणीचगौः
यमद्वारेमहाघोरेयासावैतरणीनदी तांतर्त्तुंगांददाम्येनांतुभ्यंवैतरणीमहमितिदत्वादक्षिणांदत्वा धेनुंयमंविप्रंचप्रदक्षिणीकृत्यसर्वंनिवेद्य
धेनुकेत्वंप्रतीक्ष्यस्वयमद्वारेमहाभये उत्तितीर्षुरहंदेविवैतरण्यैनमोनमइत्यनुगच्छेत् इतिवैतरणीदानं दिवोदासीयेऽन्यान्यपिदाना
न्युक्तानि यथायथा मोक्षंदेहिहृषीकेशमोक्षंदेहिजनार्दन मोक्षधेनुप्रदानेनमुकुंदः प्रीयतांममेतिमोक्षधेनुं ऐहिकामुष्मिकंयच्चसप्तजन्मार्जि
तंऋणं तत्सर्वंशुद्धिमायातुगामेतांददतोममेतिऋणधेनुः आजन्मोपार्जितंपापंमनोवाक्कायकर्मभिः तत्सर्वंनाशमायातुगोप्रदानेनकेश
वेतिपापधेनुंदद्यात् अथदुर्मरणेप्रायश्चित्तं तत्रचांडालादिहतेंऽतरिक्षमृतेकृच्छ्रातिकृच्छ्रचांद्राणिवा रजस्वलासूतिकांत्यस्पर्शेम्लेंछहतेच
कृच्छ्राब्दऊर्ध्वोच्छिष्टाधरोच्छिष्टोभयोच्छिष्टचंडालक्रव्यादस्पर्शेखट्वामरणेशवेकृमिकीटोद्भवेत्रीन्षट्पंचदशवाकृच्छ्रान्चांद्रत्रयंवा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कृत्वादहेत् अंत्यजस्पर्शेकृच्छ्राब्दंवा प्रपातेविषेवानवकृच्छ्रान् शृंगीविप्रशस्त्रचौराद्यैरात्मघातेऽब्दं शवेपर्युषितेकृच्छ्रत्रयं आशौचमरणेप्ये
वं मूलंतुमत्कृतेनिर्णयसिंधौज्ञेयम् ततःपुण्यस्तोत्रंरामकृष्णादिनामजपंकुर्यात्कारयेद्वाततः प्राणोत्क्रमणेजातेपुत्रोवपनंकृत्वास्नात्वानवव
स्त्रैकदेशंपरिधाय तदेकदेशमुत्तरीयंकृत्वाप्रेतस्यवपनंकृत्वास्नापयित्वावाससाच्छाद्यपुष्पमालाद्यैरलंकुर्यात् मदनरत्नेगालवः प्रथमेहनिक
र्त्तव्यंवपनंचानुभाविनां प्रेतस्यकेशश्मश्र्वादिवापयित्वाथदाहयेत् मनुः दक्षिणेनमृतंशूद्रंपुरद्वारेणनिर्हरेत् अत्रक्रियानिबंधेगारुडेषट्पिंडा
उक्ताः मृतस्योत्क्रांतिसमयेषट्पिंडान्क्रमशोदहेत् मृतिस्थानेतथाद्वारिचत्वरेतार्क्ष्यकारणात् विश्रामेकाष्ठचयनेतथासंचयनेचषट् त
था आदौदेयास्तुषट्पिंडादशपिंडादशाहिकाः स्थानेचार्द्धपथेतीतेचितायांशवहस्तके श्मशानवासिभूतेभ्यःषष्ठंसंचयनेतथा छंदोगप
रिशिष्टे दुर्बलंस्नापयित्वातुशुद्धचैलाभिसंभृते दक्षिणाशिरसंभूमौबर्हिष्मत्यांनिधापयेत् घृतेनाभ्यक्तमाप्लाव्यशुद्धवस्त्रोपवीतिना
चंदनोक्षितसर्वांगंसुमनोभिर्विभूषयेत् हिरण्यशकलान्यस्यक्षिप्त्वाछिद्रेषुसप्तसु मुखेष्वथापिधायैनंनिर्हरेयुःसुतादयः सप्तछिद्रा
णितत्रैव कर्णेनेत्रेमुखेघ्राणेहिरण्यशकलंन्यसेदित्यन्यत्रोक्तं आमपात्रेन्नमादायप्रेतमग्निपुरःसरं एकोनुगच्छेत्तस्यार्द्धमर्धपथ्युत्सृजेद्भु
वि ऊर्द्ध्वमादहनंकार्यमासीनोदक्षिणामुखः सव्यंजान्वाच्यशनकैःसतिलंपिंडदानवत् अथपुत्रादिराप्लुत्यकुर्याद्दारूच्चयंमहत् तत्रोत्तानंनि
पात्यैनंदक्षिणाशिरसंमुखे एतदग्नेः पात्रन्यासोक्तेरुत्तानत्वंसाग्निपरं शूद्रःपुमानधोमुखःस्त्रीत्तूत्तानादाद्या तदुक्तंशुद्धितत्वेहारल
तायांचादिपुराणे स्वगोत्रजैर्गृहीत्वातुचितामारोप्यतेशवः अधोमुखोदक्षिणादिक्चरणस्तुपुमानपि उत्तानदेहानारीतुसपिंडैरपि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

बंधुभिरिति इदमन्येर्ब्राह्ममुक्तं इदंनिरग्निद्विजपरमपीतिगोडाः स्मृतिकोमुद्यांमदनपालस्तुसदग्धव्यउपेतश्चेदाहिताग्न्यावृतार्थवदितिनिरग्नेरप्याहिताग्निवद्दाहोक्तेस्तस्यचकात्यायनेनतत्रोत्तानंनिपात्येनं दक्षिणाशिरसंसुरवेइत्युत्तानत्वोक्तेर्निरग्नेरपितदेवत्याह॥ नत्वनिदेशेनकथमुपदेशस्यबाधइतिचिंत्यं केचित्तुवाचनिकानिदेशस्योपदेशतुल्यत्वादुपेतश्चेदित्यस्यद्विजपरत्वाद्ब्राह्मेतुतत्सदाभावाच्छूद्रपरमेवेतिनद्विजानामुत्तानत्वमेवेत्याहुः अन्येतुछंदोगद्विजानामुत्तानत्वमन्येषामधोमुखत्वमित्याहुः आस्तांनिरग्निद्विजवार्ता अनुपनीतद्विजशूद्राणांत्वधोमुखत्वमुदक्शिरस्त्वंचेत्यविवादं दाहस्तुशूद्रस्यामंत्रकःनिषेकादि श्मशानांतोमंत्रैर्यस्योदितोविधिरितिमदनपालः तत्वंतु वैदिकस्यैव निषेधः पौराणस्तुभवत्येव सचप्रयोगेवक्ष्यते अतएववाराहे चतुर्वर्णेषुसंस्थानमेवंभवतिपुत्रिके इत्युक्तं प्रचेताः नग्नंदहेंदहेन्नैव किंचिद्देयंपरित्यजेत् यमः प्रेतंदहेच्छुभैर्गंधैःस्नापितंस्रग्विभूषितं क्रियानिबंधेगारुडे उदधारामविच्छिन्नांसिंचेत्कर्तापदक्षिणं स्कंधावसक्तकुंभेनपादतःपरितश्चिनेः दंपत्योरेकदामृतौतुबौधायनः दाहांतमेकतंत्रत्वं संचयनंचैकं उदकपिंडदानादिपृथगेव अन्वारोहणेचैवं उदकदानंब्राह्मे आदौतुवस्त्रंप्रक्षाल्यतेनैवाच्छादितैस्ततः कर्तव्यंतैः सचैलंतु स्नानंसर्वमलापहं ततः पाषाणपृष्ठेतुसर्वैर्देयंतिलोदकम् त्रिंशच्छूद्रायदेयास्तुप्रेतभूमिगतायच विशेषोनिर्णयसिंधौज्ञेयः अथप्रयोगः पुत्रादिरपसव्येन देशकालौस्मृत्वा काश्यपगोत्रस्यास्मत्पितुरमुकदासप्रेतस्यप्रेतत्वनिवृत्त्याउत्तमलोकप्राप्त्यर्थमौर्ध्वदैहिकंकरिष्य इत्युक्त्वास्मृतिस्थानेदर्भैकाश्यपगोत्रामुकदासप्रेतेदंतेवनेजनं एषतेपिंडः प्रत्यवनेजनंच एवंउत्थापनपिंडंदत्वाप्रेतवस्त्रेपिंडंबध्वादक्षिणद्वारानयेत् द्वारेचतुष्पथेविश्रांतौचितायांचैवदेयाः ततःशुचिदेशे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पंचभूसंस्कृते क्रव्यादसंज्ञकाग्निंप्रज्वाल्यगंधमाल्यैः संपूज्य प्रेतस्य वपनं कारयित्वा गंधमाल्यैरलंकृत्य मुखसप्तछिद्रेषु हेमशकलान्यभावे आ
ज्यं वा क्षिप्त्वा नववस्त्रवेष्टितं घृताक्तं कृत्वा चितौ उत्तरशीर्षमधोमुखं पुरुषमुत्तानां स्त्रियं निनाय असौ संस्कार्यलोकाय स्वाहेति तूष्णीं वाज्याहु
तिं दत्वा शिरःस्थानेऽग्निं दद्यात् मंत्रस्तु वाराहे कृत्वा तु दुष्कृतं कर्म जानता वाप्यजानता मृत्युकालवशं प्राप्य नरं पंचत्वमागतं धर्माधर्मसमायुक्तं लो
भमोहसमावृतं दहेयं सर्वगात्राणि दिव्यान् लोकान् स गच्छतु ज्वलमानं महावन्हिं शिरस्थाने प्रदापयेत् चतुर्वर्णेषु संस्थानमेवं भवति पुत्रिके
चतुर्वर्णोक्तिरनुपनीतद्विजपरा क्रियानिबंधे गारुडे त्वन्यो मंत्र उक्तः ॥ त्वं भूतकृज्जगद्योने त्वं लोकपरिपालकः ॥ उक्तः संहारकस्तस्मा
देनं स्वर्गं मृतं नयेति ततः किंचिच्छवे दग्धे सकुंभमादाय पादतो प्रदक्षिणं त्रिः परिक्रम्य त्रिरश्मना कुंभं भित्वा कुंभं क्षिप्त्वा नवेक्षमाणाः
बालपुरःसराजलं गत्वा पूर्वधृतं वस्त्रं प्रक्षाल्य पुनः परिधाय वामनासिकया जलमालोड्य वृद्धाद्याः स्नात्वा तीरे दर्भे पाषाणं निधाय ऋजुद
र्भतिलपूर्णांजलिं काश्यपगोत्र अमुकदासप्रेत एष ते तिलांजलिरुपतिष्ठतु उपतिष्ठतामिति वा सर्वे दक्षिणामुखाः सकृत्त्रिर्वा दत्वा पुनः
स्नायुः मित्रोढानूढकन्याभागिनेयश्वश्रूश्वशुरमातामह तत्स्त्रीमातुलराज्ञ उदकदानं कृताकृतं क्लीबभर्तृगर्भस्त्रीपतितैरुदकं न
कार्यं तेभ्योप्यन्यैः एवं त्रिंशत्पंचदशदशवादिनानि प्रत्यहं दद्यात् प्रत्यहमेकवृद्धिद्विकवृद्धिस्त्रिकवृद्धिर्वा कार्या ततो बालपुरःसराजलादुत्तीर्या
धोदशं वस्त्रं निष्पीड्य गृहद्वारि स्थित्वा त्रीणि निंबपत्राणि विदश्याचम्य गोमयसर्षपवृषांबुदूर्वाग्नीनालभ्याश्मनि पदं निधाय गृहं प्रवि
शेयुः वृद्धाः शोकापनोदनं कुर्युः ततो मृन्मये पात्रद्वये एकाहं त्र्यहं वा प्रेतात्र स्नाहीति जलं पिबेदमिति क्षीरं निदध्यात् दशरात्रमिति हे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मादौप्रत्यहंभूमौकर्त्ताभोजनसमयेऽन्नंसंकल्पयेत् ततस्त्र्यहमुपवासः कीतलब्धाशनंवा अधःशय्यासनंसर्वेषांयावदाशौचं प्रथमतृतीयसप्तमदशमेषुवाज्ञातिनासहभोजनं तच्चदिवैव बहिःप्रेतायदीपोदेयइत्यादिनिर्णयसिंधौज्ञेयं अथसंचयनं तच्च प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थसप्तमनवमेषु शूद्राणांविशेषतोदशमेऽह्नि तदुत्तरंभौमार्कमंदतिथियुग्मेकपादद्विपादत्रिपादकर्तृनक्षत्रवर्जदिनेकार्यं कर्तादेशकालौस्मृत्वास्मत्पितुः काश्यपगोत्रस्यामुकदासप्रेतस्यप्रेतत्वनिवृत्त्याऽउत्तमलोकप्राप्त्यर्थमस्थिसंचयनश्राद्धंकरिष्येइत्युक्त्वाकुशबटुंनिधाय इहलोकंपरित्यज्यगतोसिपरमांगतिम् मनसावायुरूपेणविप्रेत्वांहंनियोजये अमुकप्रेतेदंतआसनंउपतिष्ठतां एवमर्घः गंधःपुष्पंधूपदीपआच्छादनमुपतिष्ठतां एवंक्रव्याद्देवताभ्यः प्रेतायतत्सखिभ्यश्चत्रीण्यामान्नानिदत्वाघृतक्षीरोदकैश्चितिंप्रोक्ष्यपलाशशाखयाचितेर्भस्मापोह्यांगुष्ठकनिष्ठाभ्यांशिरसउरसःपाण्योः पार्श्वयोःपादयोरस्थीन्यादायपंचगव्येनगंगोदकेनप्रक्षाल्यगंधाद्यर्चितानिक्षौमेणावेष्ठ्यनवकुंभेनिधायशरावेणपिधायवनेवृक्षमूलेवाभूमौनिरवायभस्मनद्यांक्षिप्त्वाचितिदेशेवेदिंकृत्वातत्रावकाशमीपत्रछत्रपताकायुतंकुंभत्रयंसंस्थाप्यक्रव्याद्देवताभ्यः प्रेतायतत्सखिभ्यश्चविवेद्यकुंभेषुपिंडान्दद्यात् मंत्रस्तु॥ नमःक्रव्यादमुख्येभ्योदेवेभ्यइहसर्वदा श्मशानवासिनोदेवाःशवानांपरिकीर्तिताः तेभ्योन्नमुदकंकुंभमक्षय्यमुपतिष्ठतु येत्रश्मशानेदेवाः स्युर्भगवंतःसनातनाः तेस्मत्सकाशात्गृण्हंतुबलिमष्टांगमक्षयं प्रेतस्यास्यशुभान्लोकान्प्रयच्छंतुचशाश्वतान् अस्माकमायुरारोग्यंसुखंचदत्त्वाचिरं इतिप्रथमश्मशानवासिभ्योमध्यमंप्रेतायतद्दक्षिणेतत्सखिभ्यश्चदत्वास्नायात् शिष्टान्यस्थीनिगंगायांक्षिपेत् तद्विधि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्तु हेमश्राद्धं तर्पणं च कृत्वास्थीनि पंचगव्येन प्रक्षाल्य हेममुक्तारूप्यप्रवालकान्यस्थिमध्ये क्षिप्त्वा तीर्थं गत्वा स्नात्वा पंचगव्येन प्रोक्ष्य हिरण्यमध्या
ज्यतिलैः संयोज्य मृत्पिंडे निधाय दक्षिणामुखो नमोस्तु धर्मायेति जलं प्रविश्य समे प्रीतोस्तु इति प्त्वा विप्रेभ्यो दक्षिणां दत्वा पुनः श्राद्धं तर्पणं च कुर्यात् अ
त्र दशदानगोदानादि कुर्वंति इदमधिमासशुक्रास्तादौ न कार्यं दशाहमध्ये तु न दोषः अथ पाथेयश्राद्धं काश्यपगोत्रस्यामुकदासप्रेतस्य मनुष्यलो
कात्प्रेतलोकं गच्छतः पाथेयसिद्ध्यर्थं पाथेयश्राद्धं करिष्ये इत्युक्त्वा कुशबटौ इहलोकं परित्यज्येति प्रागुक्तमंत्रांते इदं ते आसनमुपतिष्ठतां
एवमर्घो गंधः पुष्पं धूपो दीप आच्छादनमामान्नं चोपतिष्ठतामिति सर्वत्र वदेत् ततः इदं ते पिंडासनं अवनेजनं पिंडः प्रत्यवनेजनं पिंडपूजा दक्षि
णा च अयमेव सर्वप्रेतश्राद्धानां प्रयोगः एवं नग्नप्रच्छादनं श्राद्धं कुर्यात् अत्र वस्त्रदानं अथ नवश्राद्धं तच्च विषमदिनेषु प्रथमतृतीयपंच
मसप्तमनवमैकादशेषु कार्यं अमुकप्रेतस्य प्रेतत्वविमुक्त्या उत्तमलोकप्राप्त्यर्थमाद्येऽन्हि विषमश्राद्धं करिष्ये अत्र विप्रनिमंत्रणे मंत्रो वाराहे गतां
सि दिव्यलोकं त्वं कृतांतविहितात्पथः मनसा वायुभूतेन विप्रे त्वाहं नियोजये पूजयिष्यामि भोगैस्त्वामेवं विप्रं निमंत्रयेत् अन्यत्प्राग्वत् भ
विष्ये नवसप्तविशां राज्ञां नवश्राद्धान्यनुक्रमात् आद्यंतयोर्वर्णयोस्तु षडित्याहुर्महर्षयः अथ प्रेतपिंडाः तेचामान्नेनैवेति हलायुधः
चरुणेत्यन्ये यद्यपि हेमाद्रौ पारस्करेण शूद्रे त्रिंशत्प्रकीर्तिता इत्युक्तम् तथापि प्रेतेभ्यः सर्ववर्णेभ्यः पिंडान्दद्याद्दशैव चेति तेनैवोक्तेर्दशैव अन्ये तु
यावदाशौचं प्रेतस्योदकं पिंडं च दद्युरिति विष्णूक्तेस्त्रिंशद्विंशतिपंचदशरात्रपक्षषु तत्संख्यया पिंडा इत्याहुः हेमाद्रौ ब्राह्मे तु विप्रान्येषु दशपिंड
पक्षेंत्यपिंडोत्कर्ष उक्तः देयस्तु दशमः पिंडो राज्ञां वै द्वादशेऽहनि वैश्यानां वै पंचदशे मासे शूद्रेषु दीयते सद्यः शौचं त्र्यहादौ तु तत्रैव हि सद्यः शौच

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रदातव्याः सर्वैपियुगपन्नथा त्र्यहाशौचे प्रदातव्याः प्रथमेह्येकएवहि द्वितीयेहनिचत्वारस्तृतीयेपंचचैवहि शातातपः आशौचस्यचह्रासे
पिपिंडान्दद्याद्दशैवतु आशौचान्तरंदाहेपर्णशरेचाशौचह्रासः अन्यदेशकर्तृद्रव्यैक्यंज्ञेयंप्रथमेहनियद्द्रव्यंतदेवस्याद्दशाहिकं यत्राद्येदीयतेपिंड
स्तत्रसर्वसमापयेदितिक्रियानिबंधेव्यासोक्तेः ब्राह्मे प्रथमेहनियोदद्यात्प्रेतायान्नंसमाहितः अन्यैनवसुचान्येषुसएवप्रददात्यपि दाहक
र्तैवदशाहंकुर्यादितिमिताक्षरायां ऋद्धितत्वेवायवीर्यपि असगोत्रः सगोत्रोवार्यदि स्त्रीयद्दिवापुमान् यश्चाग्निदाताप्रेतस्यपिंडंदद्यात्सएव
हि कर्तृमृतानुतत्रैवबृहस्पतिः एवंक्रियाप्रवृत्तानांयदिकश्चिद्दिपद्यते तद्बंधुनाक्रियाकार्यासर्ववासहकारिभिः अन्येनशेषःकार्यइतिगौ
डाः आदितःसर्वमित्यन्ये आदिपुराणे उपतिष्ठतामयंपिंडः प्रेतायेतिसमुच्चेरदिति अथप्रयोगः ऐशान्यांवेदिंकृत्वातैजसेमृन्मयेवाच
रुंश्रपयित्वासक्तुनावातिलमधुघृतयुतंकपित्थमात्रंपिंडंकृत्वातिथ्याद्युक्काकाश्यपगोत्रस्यामुकप्रेतस्यमूर्धाक्षिदंतावयवसंभूत्यैप्रथमाह्नि
कदेहपूरकपिंडदानंचकरिष्येद्वितीयाहादौद्वितीयाहादिकेत्यादितनतःपाषाणाग्रेविष्णुंसंपूज्यदर्भासनमवनेजनंचकृत्वामुकप्रेतेत्यादिमूर्धाव
यवसंभूत्यैदेहपूरकः प्रथमाह्निकएषतेपिंडउपतिष्ठतां प्रत्यवनेजनं भृंगराजतुलसीदलानिपिंडजलेक्षिपेत् अंजलिदानंवृक्तमेव एवंदशाहं न
त्रसंकल्पेविशेषः चक्षुःश्रोत्रनासामुखावयवनिष्पत्त्यर्थमितिद्वितीये गलांसभुजवक्षोनिष्पत्त्यर्थमितितृतीयेविषमश्राद्धंच नाभिलिंगगुदनि
ष्पत्त्यर्थमितिचतुर्थेजानुजंघापादावयवसिध्यर्थमितिपंचमे विषमश्राद्धंचसर्वमर्मावयवनिष्पत्त्यर्थमितिषष्ठे मज्जामेदोमांसस्नायुनाडीरूपावयव
संभूत्यैइतिसप्तमे विषमश्राद्धंवादंतलोमनखावयवसिध्यर्थमित्यष्टमे वीर्यावयवसिध्यर्थमितिनवमे विषमश्राद्धंचदेहपूर्णत्वदृप्तताक्षुद्विपर्यय

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

सिद्ध्यर्थमितिदशमे प्रत्यहमंजलिसंख्ययोदकुंभाश्चदेयाः अत्यशक्तौतुपिंडयज्ञावृतादेयंप्रेतायान्नंदिनत्रयमितिज्ञेयं अपरार्केव्या-
सः आशौचांत्यदिनेक्षौरंजनन्यांचगुरौमृते आपस्तंबः अनुभाविनांचपरिवापनं अनुभाविनः कनिष्ठाइतिमिताक्षरारत्नाकरादयः
आशौचमनुभवंतांसर्वेषांवपनमितिशुद्धितत्वादयोगौडाः तदुक्तंरत्नमालायां आज्ञयानरपतेर्द्विजन्मनांदारकर्ममृतसूतकेषुच बंधमो
क्षमखदीक्षणेष्वपिक्षौरमिष्टमखिलेषुचोडुषु अपरार्केव्यासः पुत्रः पत्नीचवपनंकुर्यादंतेयथाविधि पिंडदानोचितोन्योपिकुर्यादित्थंस
माहितः पुत्राणामाद्यंतयोः समुच्चयश्चज्ञेयः दशदिनेत्ववयवपिंडंदत्वात्रिकोणींवेदींकृत्वाप्रेतसखिभ्यः प्रेताययमायचपिंडत्रयंदत्वा
अपूपध्वजछत्रोदकुंभान्निवेद्यकाकबलिंदत्वाअश्मानंतैलेनाभ्यज्यजलेक्षिप्त्वाप्रेतस्पृष्टवाससीत्यक्त्वापुत्रः पत्नीसर्वेप्रेताल्पवयसश्चवप
नंकुर्युः ततःस्नात्वासर्वैःत्रिर्धर्मोदकांजलिंदत्वासर्षपकल्केनतिलामलकैर्वास्नात्वागृहंव्रजेयुः दशाहमध्येदर्शेतुमाधवीयेऋष्यशृंगः आशौचमं
तरादर्शोयदिस्यात्सर्ववर्णिनां समाप्तिंप्रेततंत्रस्यकुर्यादित्याहगौतमः श्लोकगौतमः अंतर्दशाहेदर्शश्चेत्तत्रसर्वंसमापयेत् पित्रोस्तु
यावदाशौचंदद्यात्पिंडान्जलांजलीन् इदमपित्र्यहमध्येदर्शेतदूर्ध्वंदर्शेतुपित्रोरपितंत्रंसमाप्यमेव पित्रोराशौचमध्येतुयदिदर्शःसमापतेत्
तावदेवोत्तरंतंत्रंपर्यवस्येत्त्र्यहात्परमितिगालवोक्तेः अन्येषांतुत्र्यहमध्येपिसमाप्यं कालामृतेनिर्णयामृतेचैवं मदनरत्नपारिजातयोस्तुगा
लवीयमापदनौरसपुत्रादिपरं पित्रोस्त्र्यहोर्ध्वमपिनापकर्षइत्युक्तं तत्रमूलंचिंत्यं इतिश्रीकमलाकरभट्टकृतेशूद्रधर्मेशूद्राशौचंतत्कृ
त्यंच अथैकादशाहः मनुः विप्रः शुध्यत्यपःस्पृष्ट्वाक्षत्रियोवाहनायुधे वैश्यः प्रतोदरश्मीन्वायष्टिंशूद्रः कृतकृत्यः शुद्धितत्वेदेवलः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अद्याहः सुनिवृत्तेषु सुस्नाताः कृतमंगलाः आशौचाद्विप्रमुच्यंतेब्राह्मणान्स्वस्तिवाच्यच इदंसपिंडनोत्तरमितिशिष्टाः हेमाद्रौशंखः भाद्यंश्राद्धमशक्तोपिकुर्यादेकादशेहनि कर्त्तुस्तात्कालिकीशक्तिर्द्विरशुद्धः पुनरेवसः शूद्रेष्वेवं तदाहपैठीनसिः एकादशेन्हियच्छ्राद्धंतत्सामान्यमुदाहृतं चतुर्णामपिवर्णानांसूतकंतुपृथक्पृथक् यत्तुमरीचिः आशौचांतेततः सम्यक्पिंडदानंसमाप्यते सर्वश्राद्धंप्रदातव्यंमर्त्यवर्णेष्वयंविधिरिति तत्सर्वेषांदशाहपरंयत्तुमात्स्ये एकादशेहनितथाविप्रानेकादशैवतु क्षत्रादिःसूतकांतेतुभोजयेदयुजोद्विजानिति तद्रुद्रगणश्राद्धपरंरुद्रमुद्दिश्यकर्तव्यंप्रेतप्रीतिकरंह्यनदिति वचनादिति मदनपारिजातः कल्पतरौशूलपाणिश्चास्त्यादयस्त्वस्माद्वचनादप्याशौचापगमइतिविष्णोः प्रागुक्तशंखादिवचनानांवानाकरत्वाच्छूद्रादीनामप्याशौचांतएवाहुः अन्येतुद्विविधवाक्यवशाद्देशाचारतोविकल्पमाहुः सत्यव्रतः सद्यः शौचेपिदातव्यंप्रेतस्यैकादशेहनि उशना त्र्यहाशौचेपिकर्तव्यमाद्यमेकादशेहनिइति अतीतविषयेसद्य रुत्र्यहोर्ध्ववानादिष्यते हेमाद्रौबौधायनः एकोद्दिष्टंश्वएवस्याद्वादशेहनिवापुनः अतऊर्ध्वमयुग्मेषुकुर्वीताहःशक्तितः अर्धमासेथवामासिकृतोसंवत्सरेपिवा अथवृषोत्सर्गः हेमाद्रौमात्स्येकोर्म्मे॥ नकरोतिवृषोत्सर्गसुतीर्थेवाजलांजलिं नददातिसुतोयस्तुपितुरुच्चारएवसः एष्टव्याबहवःपुत्रायद्यप्येकोपिगयांव्रजेत् यजेतवाश्वमेधेननीलंवावृषमुत्सृजेत् षट्त्रिंशन्मते पतिपुत्रवतीनारीभर्त्तुरग्रेमृतायदि वृषोत्सर्गंनकुर्वीतगांद्यात्पयस्विनीं एकादशेन्हिप्रेतस्ययस्यनोत्सृज्यतेवृषः प्रेतत्वंसुस्थिरंतस्यदत्तैः श्राद्धशतैरपि यत्तुहेमाद्रौभविष्ये चैत्र्यावापितृतीयायांवैशाख्यांद्वादशेन्हिवा यच्चविष्णुधर्मे विषुवद्दितयेचैवमृताहेबांधवस्यचेति तत्पूर्वसंभवज्ञेयंब्राह्मे लोहितोयस्तुवर्णनमुखे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पुच्छेचपांडुरः श्वेतः खुरविषाणाभ्यांसनीलोवृषउच्यते देवीपुराणे चतस्रोवत्सिकाभद्रेद्वेद्व्यसंभवतोपिवा अथप्रयोगः तत्रपूर्वविष्णुरूपिणे तर्पणमुक्तंदेवजातीये तत्रमूलंचिंत्यं उपवीतीदेशकालौस्मृत्वा काश्यपगोत्रस्यामुकदासप्रेतस्यप्रेतत्वनिवृत्त्यारुद्रलोकप्राप्त्यर्थंवस्वादिलोकप्राप्त्यर्थंवावृषोत्सर्गंकरिष्येइत्युक्त्वा नंदादिसूक्तनाश्चैवसुशीलाचपयस्विनीसुरभिः पंचमीप्रोक्तेतिवृषमातॄः पूजयेन्नवाततऐशानेकुंभेरुद्रंसंपूज्याभिप्रतिष्ठाप्यब्रह्मासनंकृत्वाप्रणीतापात्रेद्वयोर्भागयोर्जलक्षीरेप्रणीयपायसंपिष्टचरुंचकृत्वा आदौ इह्वरतिः षट्च आज्यभागावतःपरमितिस्मृतेरग्नयेस्वाहेतिषट् तत आघारावाज्यभागौच्च ततः प्रजापतये० इंद्रायाग्नयेसोमायचाज्येहुत्वाग्नयेरुद्रायशर्वायपशुपतयेउग्रायाशनयेभगायमहादेवायेशानायचपायसंहुत्वा पूर्णस्वाहेतिपिष्टचरुंहुत्वा द्वयोः स्विष्टकृतंहुत्वाज्येनप्राजापत्यंतानवाहुतीर्हुत्वावृषंचतस्रोद्वेएकांवावत्सतरीमलंकुर्यात् अत्रहोमस्यवेदमंत्ररुक्तेःरुद्रस्यहोमोनेतिमदनपालः अन्येतुनास्माहुः ततोवृषमभिषिंचतुः परिक्रम्यरुद्रकुंभोदकेनाभिषिच्यवृषंगाश्चगंधस्रक्वस्त्राद्यैरलंकृत्यरुद्ररूपविप्रायेतत्पाद्यमाचमनंगंधंचचतुर्भ्योदत्वारुद्ररूपप्रेतरूपिविप्रेभ्यश्चवार्यमान्नानिदत्वावृषोत्सर्गश्राद्धप्रतिष्ठार्थंदक्षिणांदत्वावृषपदेपिंडान्दद्यादितिकेचित् ततोवामांगेविघ्नलेनदक्षिणेचक्रेणव्यत्ययेनवावृषंगाश्चांकयित्वाकुशातिलहेमजलयुतंपुच्छमादायदेशकालावुक्त्वाकाश्यपगोत्रस्यास्मत्पितुरमुकप्रेतत्वविमुक्तिद्वारारुद्रलोकप्राप्त्यर्थमिमंवृषंवत्सतरीसहितंरुद्रदैवतममुकगोत्रायामुकप्रेतायोत्सृजामि युष्मभ्यमपतिंददाम्येतेनपतिनास्वच्छंदचरततेनश्रीरुद्रःप्रीयतामित्युक्त्वापसव्येनसतिलंपुच्छोदकमादायामुकप्रेतदंतेवृषवत्सतर्योःपुच्छोदकमुपतिष्ठतामित्युक्त्वापठेत् धर्मत्वं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वृषरूपेणजगदानंदकारक अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतःपाहिसनातन वृषोहिभगवान्धर्मश्चतुष्पादःप्रकीर्तितः वृणोमितमहंभक्त्यापेतंस्वर्गेन
यत्सौ अयंहिवोमयादत्तःसर्वासांपत्तिरुत्तमः तुभ्यंचैतामयादत्ताःपत्न्यःसर्वामनोरमाः वृषएषमयादत्तस्तेनायंतुसर्वदा ब्रह्मणेपूर्णपात्रमात्वा
र्यायसहिरण्यंगोमिथुनंदत्वाविसृज्येश्वरार्पणंकुर्यात् इतिवृषोत्सर्गः ततोनवश्राद्धवत्धरध्रुवाद्यष्टवसूद्देशेनाष्टावेकंवाविप्रमित्येवंवक्ष-
श्राद्धमेकादशभ्यएकस्मैवारुद्रगणश्राद्धंचकृत्वाचम्यदेशकालौस्मृत्वा काश्यपगोत्रस्यास्मत्पितुरमुकप्रेतस्यप्रेतत्वनिवृत्त्यावस्वादिरूपप्राप्त्य
र्थमाद्यंश्राद्धमेकादशोन्नयेकोद्दिष्टविधिनाकरिष्येइत्युक्त्वाद्यश्राद्धमुकप्रेतस्थानेक्षणःकर्त्तव्यः तथाप्राप्नोतुभवान्प्राप्नुवानि इत्येकादशैकं
वाविप्रंनिमंत्र्याक्रोधनैःशौचपरैरित्युक्त्वादर्भवटुंवानिमंत्र्यसर्वंनवश्राद्धंतुपार्वणवच्चकार्यं तत्रद्वारिवृत्तंमंडलंकृत्वाचम्याभ्यर्च्यामुकप्रेतै
तत्तेपाद्यमुपतिष्ठतामित्येवंपाद्यंदत्वाचम्योदङ्मुखमुपविश्यामुकप्रेतामुकगोत्रेषतेगंधः पुष्पाणिधूपोदीपआच्छादनंछत्रालंकारादियो
पतिष्ठतांसंपूर्णतांवाचयित्वाप्रोक्षणंनेतिबह्वयः गृह्यभाष्यमतेत्वस्ति तदामुकप्रेतायस्वाहेत्यग्नौकाहुतिः ततःसोदकुंभमामान्नसो
पस्करमसुकप्रेतायाद्यश्राद्धेउपतिष्ठतां विकिरेविकल्पः ततोवेद्यांरेखांकृत्वाउच्छिष्टपिंडेचइदंपिंडासनं अवनेजनं अयंपिंडःप्रत्यव
नेजन पिंडपूजासूत्रंच ततःसुप्रोक्षितादिकृत्वागोत्रंनोवर्द्धतामित्युक्त्वाक्षय्योदकेदत्वादक्षिणांदत्वैकादशपक्षेआद्यायप्रेतालंकारवाहना-
दिदद्यात् बृहस्पतिः प्रेतालंकारवस्त्रादिपितुर्यद्वाहनादिकं संपूज्यगंधमाल्यैस्तश्राद्धभोक्तेतदर्पयेत् ततोभिरम्यतामितिविसर्जयेत् शेषं ५९
नवश्राद्धवत् ततआद्यमासिकंकुर्यात् तत्समानतंत्राणिषोडषश्राद्धानिवा आद्याब्दिकमपीत्येके अत्रपददानमुक्तंदेवजानीयेगा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रुडे एकादशाहंप्रक्रम्य तदन्हिदीयतेसर्वंद्वादशाहेविशेषतः पदानिसर्ववस्तूनिवरिष्ठानित्रयोदश योददातिमृतस्येहजीवन्नप्यात्महे
तवे सुखीभूत्वामद्दामार्गेवैनतेयसगच्छति आसनोपानहौच्छत्रंमुद्रिकाचकमंडलुः भोजनंभाजनाधारोवस्त्राण्यष्टविधंपदंतथा भाज
नासनदानेनमुद्रिकाभोजनेनच आज्ययज्ञोपवीतेनपदंसंपूर्णतांव्रजेत् महिषीरथगोदानात्सुखीभवतिनिश्चितम् सर्वोपस्का
रयुक्तानिपदान्यत्रत्रयोदश योददातिमृतस्येहजीवन्नप्यात्मदृतवे सगच्छतिपरंस्थानंमहाकष्टविवर्जितः त्रयोदशपदानीत्थंप्रेतायै-
कादशेहनि दातव्यानियथाशक्तितेनासौप्रीणितोभवेत् अन्नंचैवोदकंचैवोपानहौचकमंडलुः छत्रंवस्त्रंतथायष्टिलोहदंडंतथाष्टमम् अग्नी
ष्टकांचदीपंचतिलान्तांबूलमेवच चंदनपुष्पदानंचोपदानानिचतुर्दश योऽश्वंरथंगजंवापिब्राह्मणेप्रतिपादयेत् स्वमहिम्नानुसा
रेणतत्तत्सुखमवाप्नुयात् अत्रतत्तद्दानमंत्रामत्रुतेदानकमलाकरेज्ञेयाः अत्रमूलंतुचिंत्यं अथशय्यादानं हेमाद्रौभविष्ये तस्माच्छयांस
मासाद्यसारदारुमयींदृढां दंतपत्रचितांरम्यांहेमपट्टैरलंकृताम् हंसतूलीप्रतिच्छन्नांशुभगंडोपधानिकां प्रच्छादनपटीयुक्तांगंधधू
पाधिवासितां तस्यांसंस्थापयेद्धैमंहरिंलक्ष्म्यासमन्वितं अत्रहरिस्थानेप्रेतं उच्छीर्षकेघृतभृतंकलशंपरिकल्पयेत् विज्ञेयःपांडव
श्रेष्ठसनिद्राकलशोबुधैः तांबूलंकुंकुमक्षोदकर्पूरागरुचंदनं दीपिकोपानहच्छत्रचामरासनभाजनं पार्श्वेषुस्थापयेद्वस्त्यासप्त-
धान्यानिचैवहि शयनस्थस्यभवतियदन्यदुपकारकम् भृंगारकरकाद्यंतुपंचवर्णवितानकं मत्रस्तु यथानरुक्माशयनंशून्यंसा
गरजातया शय्याममाप्यशून्यास्तुतथाजन्मनिजन्मनि यस्मादशून्यंशयनंकेशवस्यशिवस्यच अर्द्धतेदद्मेवंतस्यसकलंप्रणिपत्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

विसर्जयेत् एकादशाहेपितथाविधिरेषः प्रकीर्तितः विशेषंचात्रराजेंद्रकथ्यमानंनिशामय तेनोपभुक्तंयत्किंचिद्वस्त्रवाहनभाजनम् यद्य
दिष्टंचतस्यासीत्तत्सर्वंपरिकल्पयेत् तमेवपुरुषंहैमंतस्यांसंस्थापयेत्सदा पूजयित्वाप्रदातव्यामृतशय्यायथोदिता तत्रैवपाद्मे मृतकांतेद्वितीं
येन्हिशय्यांदद्यात्सुलक्षणाम् कांचनंपुरुषंतद्वत्फलंवस्त्रसमन्वितम् संपूज्यद्विजदांपत्यंनानाभरणभूषितं उपवेश्यतुशय्यायांमधुप
र्कंततोवदेत् रजतस्यतुपात्रेणदधिदुग्धसमन्वितम् अस्थिलालादिकंगृह्यसूक्ष्मंकृत्वातुपायसं भोजयेद्विजदांपत्यंविधिरेषसनात
नः एषएवविधिर्दृष्टःपार्वतीयेद्विजोत्तमैः एतत्प्रतिग्रहेतत्रैव गृहीतायांतुतस्यांवैपुनःसंस्कारमर्हति भविष्ये स्वर्गेपुरंदरपुरेसू
र्यपुत्रालयेतथा सुखंवसत्यसौजंतुःशय्यादानप्रभावतः आभूतसंप्लवंयावन्निष्ठत्यातंकवर्जितः इतिशय्यादानंक्रियानिबंधे-
स्मृत्यंतरे सूतकेमृतकेचैवद्वितीयंमृतकंयदि पिंडदानंप्रकुर्वीतवृषोत्सर्गंतथैवच नहन्यात्सूतकंकर्मद्वादशैकादशाह्निकम् वृद्धोवायदिवा
वृद्धः कुर्यादेवाविचारयन् अथोदकुंभः हेमाद्रौस्मृतिसमुच्चये एकादशाहात्प्रभृतिघटस्तोयाच्छन्नसंयुतः दिनेदिनेप्रदातव्योयावत्संवत्स
रंसुतैः मदनरत्नेगौतमः अदेवंपार्वणश्राद्धंसोदकुंभमधर्मकंकुर्यात्प्रत्याब्दिकाच्छ्राद्धात्संकल्पविधिनात्वह अत्रपिंडविकल्पः अहर
हरन्नमस्मेब्राह्मणायोदकुंभंचदद्यात्पिंडमप्येकेनिगृह्णंतीतिहेमाद्रौपारस्करोक्तेः विशेषोनिर्णयसिंधौज्ञेयः देवज्ञानीयेगारुडे प्रत्यहं
दीपकोदेयोमार्गेतुविषमेनरैः यावत्संवत्सरंवापिप्रेतस्यसुखलिप्सया कुर्याद्याम्यसुखंपित्र्यमद्रिः संकल्प्यसुस्थितम् अथमासिका
नि नानिरुक्तेवसपिंडनंकार्यं श्राद्धानिषोडशादत्वानैवकुर्यात्सपिंडनमितिलोगाक्षिस्मृतेः सपिंडीकरणोत्तरंपुनः कार्याणि यस्यसंवत्सरा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दर्वाक् सपिंडीकरणं कृतम् मासिकं चोदकुंभं च देयं तस्यापि वत्सरमिति तेनैवोक्तेः सपिंडीकरणादर्वागपकृष्य कृतान्यपि पुनरप्यपकृ
ष्यंते वृद्ध्युत्तरनिषेधनादिति गालवोक्तेश्च तानि सपिंडनात्प्रागेकोद्दिष्टविधिनोर्ध्वं तु पार्वणेन कार्याणीत्यादि निर्णयसिंधौ ज्ञेयम् तान्याह
कात्यायनः द्वादश प्रतिमास्यानि आद्यषाण्मासिके तथा सपिंडीकरणं चैव इत्येतच्छ्राद्धषोडशं त्रिपक्षिकाब्दिके चेति श्राद्धान्येतानि षोडशेति
जातूकर्ण्यपाठः आद्यमूनमासिकं षाण्मासिकं ऊनषष्ठं आब्दिकमूनाब्दिकं तेनामुकदासप्रेतत्वनिवृत्त्यापितृलोकप्राप्त्यर्थमाद्यमासि
कद्वितीयत्रैपक्षिकः तृतीयचतुर्थ० पंचम० षष्ठ० ऊनषष्ठ० सप्तम० नवम० दशम० एकादश० द्वादश० ऊनाब्दिकानि श्राद्धानि स्वकालक
र्तव्यानि सपिंडीकरणाधिकारसिद्ध्यर्थमेकादशे द्वादशे वा हन्यपकृष्य करिष्ये इत्युक्त्वाद्यमासिके यंते क्षण उपतिष्ठतामित्येवं षोडशविप्रा
न् कुशबटून्वा निधायाद्यमासिके इदं ते पाद्यमित्येवं सर्वं नवश्राद्धवत्कृत्वा षोडशामान्नानि पिंडांश्च दद्यात् अथ सपिंडनं भविष्ये द्वादशेह
नि षण्मासे त्रिपक्षे वा त्रिमासि वा एकादशेथ पूर्णेब्दे मंगलस्याप्युपस्थितौ विष्णुः मासिकार्थवद्द्वादशाहं श्राद्धं कृत्वा त्रयोदशेन्हि वा कुर्यात् मंत्र
वर्जं हि शूद्राणां द्वादशेहनि कीर्तितं एतद्दर्शश्राद्धकारि शूद्रपरमित्यपरार्के कल्पतरौ च आशौचोत्तरं द्वादशस्वहः सु द्वादशमासिकानि कृत्वा
द्वादशे सपिंडनं अधिकमासे तु त्रयोदश इत्यर्थः विस्तरो निर्णयसिंधौ ज्ञेयः अथ प्रयोगः देशकालौ स्मृत्वा काश्यपगोत्रस्यास्मत्पितु
रमुकप्रेतत्वनिवृत्त्यावस्वादिपितृलोकप्राप्त्यर्थमेकोद्दिष्टपार्वणोभयात्मकं सपिंडीकरणश्राद्धं करिष्ये इत्युक्त्वास्मत्पितुरमुकप्रेतस्य स्था
नेक्षणं दत्वा भवद्भिः प्रसादः कर्तव्य इत्येकं ततः सव्येन कामकालसंज्ञकविश्वेदेवस्थानेक्षणं दत्वेत्यादि द्वौ दैवे देवानंतरं वा प्रेतक्षणस्ततोपस

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

व्येनास्मत्पितुरमुकदासस्यवसुरूपस्यस्थानेक्षणंदत्तेत्यादि एवमस्मत्पितुःपितामहस्यामुकदासरुद्ररूपस्यस्थानेइत्यादि एवमस्मत्पितुः प्रपितामहस्यामुकदासस्यादित्यरूपस्य एवंषट्विप्राः कुशवटवोवा अक्रोधनैःशौचपरैरितिजपःसर्वत्र प्रेतस्थानेनवश्राद्धवन् पित्र्ये पार्वणवत् ततःपरेद्युःसंकल्प्यपुनःक्षणंदत्वादेवेचतुरस्रंमंडलंकृत्वा तद्दक्षिणेप्रेतायवर्तुलंत्रिकोणंवाकृत्वाक्रमेणपाद्यंदत्वाचम्यकामकालसंज्ञकविश्वेदेवाः समाध्वंप्रेतसमाध्वं प्रेतस्यपितृपितामहप्रपितामहाः समाध्वमित्यासनेषूपवेश्यनीवीसंबंधंकृत्वापक्रांतंश्राद्धकर्मकरिष्ये कुरुष्वेत्युक्ते कामकालसंज्ञकानांविश्वेषांदेवानामिदमासनं स्वधावासनं अत्रास्यतांधर्मोसि देवक्षणःक्रियतां० तथा प्राप्नवानि० एवंद्वितीयदेवे ततोद्वेअर्घपात्रेसंपन्नेइत्युक्ता कामकालसंज्ञकान्विश्वान्देवान् भवत्कआवाहयिष्ये आवाहयेत्युक्ते कामकालेभ्योनमः आगच्छंतुमहाभागाइतिवाऽवाह्यकामकाल० देवाइदंवोअर्घ्यमितिविप्रहस्तेदत्वापात्रंन्युब्जंकृत्वागंधंपुष्पंधूपंदीपमाच्छादनानिदत्वासंपूर्णतांवाचयित्वा अपसव्येनास्मत्पितुः काश्यपगोत्रस्यामुकदासस्येदमासनमुपतिष्ठतां स्वासनं प्राप्नोतुभवानित्यादि ततःपितुःपित्रादीनांपार्वणवदासनानिचत्वार्यर्घ्यपात्राणि तत्राद्यचत्वारिपवित्राणित्रिषुत्रीणि ततःकाश्यपगोत्रामुकप्रेतएषतेर्घउपतिष्ठतामितिदत्वा येत्यादि काश्यपगोत्रस्यामुकप्रेतस्यार्घ्यनपितृपितामहप्रपितामहाद्यैःसंयोजयिष्ये संयोजयेत्युक्ते एकंपवित्रंपितृपात्रेदत्वा काश्यपगोत्रामुकप्रेतस्त्वपित्रामुकदासेनवसुरूपेणसहसंसृज्य स्वसायुज्यंगच्छतितदर्घ्येनिनीयेवंत्वंपितामहेनरुद्ररूपेणेतिद्वितीये स्वप्रपितामहेनादित्यरूपेणसहेतितृतीये ततःएषवोनुगतः प्रेतःपितरस्तंददामिवः शंभवतुशेषाणांजायंतांचिरजीविनः इत्यभिमृशेत् संसर्जनोत्तरं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रेतायार्घ्यदानमितिमदनपालः ततः प्रेतपितादिभ्यः पार्वणवदर्घ्यत्रयंदत्वान्युब्जंपात्रंकृत्वागंधपुष्पधूपदीपाच्छादनालंकारान् प्रेतायतत्पित्रादिभ्यश्चदत्वापूर्णतांवाचयित्वाप्रेतेप्रेतायत्वमायचेयमाहुतिरुपनिष्ठतामितिपाणौहुत्वावानत्पित्रादिषुचाग्नौकरणंकृत्वादैवेप्रेतेतत्पित्रादिपुचामान्नानिसंकल्प्योच्छिष्टपिंडंविकिरंचदत्वागृह्यपाकात्पायसेनसक्तुभिर्वा प्रेतायतत्पित्रादिभ्यःपिंडान्दत्वाद्येत्यादिकाश्यपगोत्रस्यामुकदासप्रेतस्यप्रेतत्वविमुक्त्यावस्वादिपितृलोकप्राप्त्यर्थंतत्पिंडंतत्पितृपितामहप्रपितामहानांकाश्यपगोत्राणाममुकदासानांवसुरुद्रादित्यस्वरूपाणांपिंडैः सहसंयोजयिष्ये संयोजयेत्युक्ते प्रेतपिंडंत्रेधाकृत्वैकभागंमधुचादायकाश्यपगोत्रामुकप्रेतत्वपिंडंत्वत्पित्रामुकगोत्रेणामुकदासेनवसुरूपेणसंयुनज्मि एषतेपिंडः तस्मैतेस्वधानमः एवंद्वितीयंभागंपितामहेनरुद्ररूपेण तृतीयंभागंप्रपितामहेनादित्यरूपेण ततःएषवोनुगतःप्रेतः इतिप्रागुक्तंमंत्रमुक्त्वाप्रत्यवनेजनंपिंडपूजादिकृत्वादक्षिणांदत्वादशदानंवैतरणीदानानिकृत्वाशेषसमापयेत् ततःपाथेयश्राद्धंकृत्वावर्षांतंयावत् प्रत्यहमुदकुंभश्राद्धंस्वकालेपुनर्मासिकानिचकुर्यात् इतिश्रीकमलाकरभट्टकृतेशूद्रधर्मतत्वेऔर्ध्वदेहिकप्रयोगः अथशूद्रधर्माः तत्रानुपनीतद्विजाःशूद्रसमाः शूद्रेणहिसमस्तावद्यावद्वेदेनयुज्यतेइतिमनूक्तेः साम्यंचकर्मानधिकारमात्रेण नतुस्नानपंचयज्ञाद्यस्ति प्रागुपनयनात्कामचारवादभक्षाइतिगौतमोक्तेः श्राद्धेतुमंत्रवद्भवत्येव नाभिव्याहरेद्ब्रह्मस्वधानिनयनादृतइतिमनूक्तेः ब्रह्मवेदः पाद्मेसृष्टिखंडेपि अमावास्याष्टकाकृष्णपक्षपंचदशीषुच एतच्चानुपनीतोपिकुर्यात्सर्वेषुपर्वसु श्राद्धंसाधारणंनामसर्वकामफलप्रदम् भार्याविरहितोप्येतत्प्रवासस्थोपिनित्यशः शूद्रोप्यमंत्रवत्कुर्यादनेन

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

विधिनाबुधः एवंतीर्थे विशेषस्तुनिर्णयसिंधौश्राद्धाधिकारेज्ञेयः एवंद्विजस्त्रियोपि तासामर्पितस्यायावदुक्तमाशीर्ब्रह्मचर्यमनुल्य
त्वादितिषाष्ठन्यायेनानधिकारात् श्रौतस्मार्तकर्मण्यग्निसाध्येधिकारोस्त्येव कामश्रुतिगतस्यपुंस्त्वस्योद्देश्यविशेषणस्यषाष्ठन्यायेब
नाविवक्षितत्वात् पाणिग्रहणादिसहत्वंकर्मसुतथापुण्यफलेषुचेत्यापस्तंबोक्तेश्च सूतसंहितायामपि द्विजस्त्रीणामपिश्रौतज्ञा
नाभ्यासेधिकारिता वदंतिकेचिद्विद्वांसःस्त्रीणांशूद्रसमानतामितिस्त्रीशूद्राश्चसधर्माणइतिस्मृतेश्च संस्काराअपिशूद्रवच्छूणां
अमंत्रिकातुकार्येयंस्त्रीणामावृदशेषतइतिमनूक्तेः तेनाधिकारीभवेच्छूद्रःपूर्तधर्मनवैदिकेइतिजातूकर्ण्योक्तेर्बहिर्वेदिचयज्ञानंत
त्पौर्तिकमुदाहृतमितिव्यासोक्तेश्चशूद्रवत्तुलादिषोडशमहादानप्रासादजलाशयोत्सर्गादावप्यधिकारः फलेवाक्यगतस्यपुंस्त्वस्यषा
ष्ठनीत्याऽविवक्षितत्वात् ततःसधवानांपत्यनुमत्यापृथगप्यधिकारः अग्निसाध्यत्वाभात् विधवानांतुस्वातंत्र्यादस्त्येवाधिकारः एत
च्चविज्ञानेश्वरेणव्यवहाराध्यायेसविस्तरमुक्तम् अतएवतुलादौ पुमान्प्रद्युम्नवत्सस्यान्नारीस्यात्सार्वतीसमितिस्त्रीणांफलश्रवणम्
नचैवंशूद्रधर्मत्वात्पंचयज्ञाअपिस्त्रीणांस्युरितिचेत् शृणु पंचयज्ञविधानंतुगृहीनित्यंनहापयेदितिशंखाद्युक्तेर्यजेनेत्यादौकर्त्रैक
त्ववत्पुंस्त्वस्यविवक्षितत्वान्नस्त्रियाः प्रसक्तिः नचनित्येकार्येश्रुतिरस्ति येननदूनपुंस्त्वाविवक्षयास्त्रियाअप्यधिकारःस्यात् नित्यत्वानुपप
त्यापत्यवायाभावस्यकल्पत्वात् वचनात्परंनित्येधिकारः यथामदनरत्नेस्कांदे प्रत्यहंतर्पणंकार्यंभर्तुःकुशतिलोदकैरितिश्राद्धेष्व
पिनित्यनैमित्तिककाम्येष्वपुत्रायाभवत्येवाधिकारः भार्यापिंडंपतिर्दद्यात्भर्त्रेभार्यांतथैवचेतिशंखोक्तेः अपुत्रायानंभनुःपालयंतीव्रते

६२

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

स्थिता पत्न्येवदद्यात्तत्पिंडंकृत्स्नमंशंलेतचेतिवृद्धमनूक्तेश्च एतत्सविस्तरंनिर्णयसिंधावुक्तम् यत्रफलश्रवणंविष्णुशिवपूजनादौतत्राधि
कारोस्त्येव एवंव्रतादावपि तस्माच्छूद्रसमत्वेपिस्त्रीणांनपंचयज्ञाः किंतुभोजनकालेग्रासमात्रंघृतप्लुतमग्नौक्षिपेत् यस्यतेषामग्रतोन्नंसिद्ध्येऽ
त्सवन्हौकृत्वाश्नीयादितिपृथ्वीचंद्रोदयेगोभिलोक्तेरितिदिक् विस्तारापत्तेर्बहुनोच्यते अथस्त्रीधर्माः मनुः उत्पादनमपत्यस्यजातस्यपरिपालनम्
प्रत्यहंलोकयात्राचप्रत्यक्षंस्त्रीनिबंधनं अपत्यंधर्मकार्याणिशुश्रूषारतिरुत्तमा दाराधीनस्तथास्वर्गःपितॄणामात्मनश्चह तस्माद्यत्नेनर
क्ष्यास्ताभर्तव्यामनुरब्रवीत् अस्वतंत्राःस्त्रियःकार्याः पुरुषैश्चदिवानिशं विषयेषुचसज्जंत्यःसंस्थाप्याह्यात्मनोवशे पितारक्षतिकौ-
मारेभर्तारक्षतियौवने पुत्रास्तुस्थाविरेभावेनस्वातंत्र्यंक्वचित्स्त्रियाः सूक्ष्मेभ्योपिप्रसादेभ्यःस्त्रियोरक्ष्याविशेषतः द्वयोर्हिकुलयोःशो
कमावहेयुररक्षिताः कालेदातापितावाच्योवाच्यश्चानुपयन्पतिः अगच्छन्नित्यर्थः मृतेभर्तरिपुत्रस्तुवाच्योमातुररक्षिता कल्पतरौ
पैठीनसिः अप्रमत्तारक्षततंतुमेनमापरक्षेत्रेपरबीजानिवाप्सु भार्यांरक्षतकौमारेबिभ्यंतःपररेतसः स्त्रियोगृहदेवतास्तासांनशौचंनव्रतंनो
पवासः पतिशुश्रूषयागच्छंतिपरमांगतिं ब्राह्मे अमीमांस्यानिशौचानिस्त्रीषुबालातुरेषुच भारते पानंदुर्जनसंसर्गःपत्याचविरहोऽट
नम् स्वापोऽन्यगेहेवासश्चस्त्रीणांवैदूषणानिषट् नैतारूपंपरीक्ष्यंतेनासांवयसिसंस्थितिः सुरूपंवाकुरूपंवापुमानित्येवभुंजते शय्यासनमलंका
रंकामंक्रोधमनार्जवं द्रोहभावंकुकार्यंचस्त्रीभ्योमनुरकल्पयत् नास्तिस्त्रीणांक्रियामंत्रैरितिधर्मोव्यवस्थितः निरिंद्रियाह्यमंत्राश्चस्त्रियो
नित्यमितिस्थितिः नकश्चिद्योषितःशक्तःप्रसह्यपरिरक्षितुं अर्थस्यसंग्रहेचैनांव्ययेचविनियोजयेत् ग्राम्यधर्मेचपत्न्यांचपरिग्राहस्यरक्षणे

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मनुः बालयावासुवत्यावावृद्धयावापियोषिता नस्वातंत्र्येणकर्तव्यंकिंचित्कार्यंगृहेष्वपि पित्राभर्त्रासुतेनापिनेच्छेद्विरहमात्मनः एषाहिविरहेण स्त्रीगर्हितास्यात्कुलद्वये विष्णुः भर्तरिप्रोषितेनप्रतिकर्मक्रियापरगृहेषुनाभिगमनंद्वारदेशगवाक्षेष्वनवस्थानं याज्ञवल्क्यः यत्रानुकूल्यंदंपत्योस्त्रिवर्गस्तत्रवर्धते रक्षेत्कन्यांपितापिन्नांपतिपुत्रास्तथार्धके अभावेज्ञातयस्तेषांनस्वातंत्र्यंक्वचित्स्त्रियाः भर्तृभ्रातृपितृज्ञातिश्वश्रूश्वशुरदेवरैः बंधुभिश्चस्त्रियःपूज्याभूषणाच्छादनाशनैः संयतोपस्करादक्षाहृष्टाव्ययपराङ्मुखी कुर्याच्छ्वशुरयोःपादवंदनंभर्तृतत्परा स्त्रीभिर्भर्तृवचःकार्यमेषधर्मःपरःस्त्रियाः आशङ्केःसंप्रतीक्ष्योहिमहापातकदूषितः क्रीडांशरीरसंस्कारंसमाजोत्सवदर्शनम् हास्यंपरगृहेयानंत्यजेत्प्रोषितभर्तृका बृहस्पतिः प्रसाधनंनृत्यगीतेसमाजोत्सवदर्शनं मांसमद्याभियोगंचनकुर्यात्प्रोषितेप्रभौ कल्पनरोशरवलिखितो प्रोषितेभर्तरिप्रेखाताडवविहारचित्रदर्शनावानोद्यानमानविकृतशयनोत्कृष्टपानभोजनकंदुककीडागंधमाल्यालंकारदंतधावनांजनादर्शप्रसाधनादीनामनारंभः तत्रैवभारतेकल्पतरौ एताःश्रियःस्त्रियोनामसत्कार्याभूतिमिच्छता लालितानिगृहीताश्चस्त्रीःश्रीर्भवतिभारत मनुः यत्रनार्यस्तुपूज्यंतेरमंतेतत्रदेवताः यत्रैतास्तुनपूज्यंतेसर्वास्तत्राफलाःक्रियाः शोचंतिजामयोयत्रविनश्यत्याशुतत्कुलं नशोचंतितुयत्रैतावर्द्धतेतद्धिसर्वदा तस्मादेताः समभ्यर्च्याभूषणाच्छादनाशनैः जामयस्तुषाभगिन्यादयः कल्पतरौदक्षः जलोकेचसर्वास्त्रीभूषणाच्छादनाशनैः सुभृतापिकृतानित्यंपुरुषंह्युपकर्षति जलौकारक्तमादत्तेकेवलंसातपस्विनी इतरातुधनंवित्तंमांसंवीर्यंबलंसुखं साशंकाबालभावेतुयौवनेभिमुखीभवेत् तृणवन्मन्यतेनारीवृद्धभावेस्वकंपतिं अनपत्याभवेत्पश्चाद्यथाव्याधिरुपेक्षितः मनुः विधाय

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

वृत्तिंभार्यायाः प्रवसेत्कार्यवान्नरः अवृत्तिकर्शितांहिस्त्रीप्रदुष्येत्स्थितिमत्यपि याज्ञवल्क्यः सत्यामन्यांसवर्णायांधर्मकार्यंनकारयेत् स धर्मासुविधौधर्म्यैज्येष्ठयानविनेतरा छंदोगपरिशिष्टे अग्निशिष्टादिशुश्रूषांबहुभार्यःसवर्णया कारयेत्तद्बहुत्वंचेज्ज्येष्ठयागर्हितानचेत् यावास्याद्वीरसूरासामाज्ञासंपादिनीचया दक्षाप्रियंवदाशुद्धानामत्रविनियोजयेत् कल्पतरौदक्षः धर्मपत्नीसमाम्नातानिदोषाय द्विसाभवेत् दोषसतिनदोषःस्यादन्याकार्यागुणान्विता मनुः संवत्सरमुदीक्षेतहिंषतींयोषितंपतिः ऊर्ध्वंसंवत्सरादन्यारुत्वातांतुनसंवसेत् अतिक्रामेत्प्रमत्तंवामत्तंरोगार्त्तमेववा सात्रिमासात्परित्याज्याविभूषणपरिच्छदा उन्मत्तंपतितंक्लीबमपीनंपापरोगिणं नच द्विषंत्यास्त्यागोस्तिनचदायप्रवर्त्तनम् मनुकात्यायनौ विशीलःकामवृत्तोवागुणैर्वापरिवर्जितः उपचर्यःस्त्रियाभर्तासततंदेववत्पतिः नास्तिस्त्रीणांपृथग्यज्ञोनव्रतंनाप्युपोषणम् पतिंसंसेवतेयातुतेनस्वर्गेमहीयते पत्यौजीवतियानारीउपोष्यव्रतचारिणी आयुष्यंहरतेभर्तुर्नरकंचैवगच्छति कल्पतरौहारीतः नप्रोषितेलंकुर्यान्नवेणींमुंचेत् मदनरत्नेस्कांदे प्रसुप्तंचसुखासीनंरममाणंयदृच्छया आतुरेष्वपिकालेषुपतिंनोत्थापयेत्क्वचित् रजोवतीत्रिरात्रंतुस्नुषामुखंनैवदर्शयेत् स्ववाक्यंश्रावयेन्नापियावत्स्नातानशुध्यति शुद्धस्नाताभर्तृवदनमीक्षेन्नान्यस्यकस्यचित् अथवामनसित्थ्यात्वापतिंभानुंविलोकयेत् हरिद्रांकुंकुमंचैवसिंदूरंकज्जलंतथा कूर्पासकंचतांबूलमांगल्याभरणंशुभम् केशसंस्कारकबरीकरकर्णविभूषणम् भर्तुरायुष्यमिच्छंतीदूरयेन्नक्वचित्सती नचदुर्भगयानार्यासखिलंकुरुतेतुसा भर्तुर्विद्वेषिणींनारींनसंभाष्येनकर्हिचित् नैकाकिनीक्वचिद्भूयान्ननग्नास्नातिवैक्वचित् नोलूखलेनमुसले

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

नवर्द्धिन्यांदृषद्यपि नयंत्रकेनदेहल्यांमश्निनोपविशेत्क्वचित् उक्ताप्रत्युत्तरंदद्याद्यानारीक्रोधतत्परा साशुनीजायतेग्रामेशृगालीनिर्जनेवने
अपवादोनवक्तव्यः कलहंदूरतस्त्यजेत् गुरूणांसन्निधौचापिनोच्चैर्ब्रूयान्नवाहसेत् ताडिताताडितुंयेच्छेत्साव्याघ्रीद्वीपदंशिका भर्तारंया
समुत्सृज्यमिष्टमश्नातिकेवलं ग्रामेसासूकरीवास्याद्गर्धभीवाश्वविड्भुजा कल्परौयमः ऋतुस्नातातुयानारीभर्त्तारंनोपसर्पति तांग्राममध्ये
विख्याप्यभ्रूणघ्नींतुविवासयेत् बौधायनः अशुश्रूषाकरींवंध्यांबंधकांपरिहिंसकीम् त्यजंतिपुरुषाः प्राज्ञाः सद्यस्त्वप्रियवादि
नीं अप्रजादशमेवर्षेस्त्रीप्रज्ञांद्वाशेत्यजेत् मृतप्रजांपंचदशेसद्यस्त्वप्रियवादिनीं वसिष्ठः व्यवायेतीर्थगमनेधर्मेभ्यश्चनिवर्तते व्य
वायोव्यभिचारः तीर्थंयोनिः हारीतः धनधान्यक्षयकरींस्त्रियंसद्योविवर्जयेत् नारदः व्यभिचारेस्त्रियामौंड्यमधःशयनमे
वच कदन्नंचकुवासश्चकर्मचावस्करोद्गतम् शंखः नानुक्तागृहान्निर्गच्छेन्नानुत्तरीयानत्वरितंव्रजेन्नपरपुरुषंसंभाषेतननाभिः
संदर्शयेदागुल्फाद्वासः परिदद्यान्नस्तनौविवृतौकुर्यान्नहसेदपावृतंनभर्त्तारंनतद्बंधून्वादिष्यान्नगणिकाधूर्त्तादिभिः सहैकत्रतिष्ठेत्
स्कांदे याप्रियंप्रीणयेत्प्रीतात्रिलोकीप्रीणितातया भुक्तेभुंक्तेतथापत्यौतस्मिन्तिष्ठतितिष्ठति निद्रितेचविनिद्रातिप्रथमंपरिबुध्यति अ
नलंकृतमात्मानंपत्युर्नोदर्शयेत्क्वचित् कार्यार्थंप्रोषितेपत्यौसर्वमंडनवर्जिता नचतन्नामगृण्हीयात्तस्याःपुण्यविवृद्धये आक्रुष्टापिनचा
क्रोशेत्ताडितापिप्रसीदति एवंकुरुकृतंस्वामिन्मन्यतामितिवक्तिच आहूतागृहकार्याणित्यक्त्वागच्छतिसत्वरम् पूजोपकरणंसर्वम
प्सुसंशोधयेत्स्वयम् नियमोदकवन्हिश्चपत्रपुष्पादिकंचयत् सेवेतभर्त्तुरुच्छिष्टमिष्टमन्नंफलादिकं महाप्रसादइत्युक्त्वापतिदत्तंप्रतीच्छति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कल्पतरोश्चंगः गृहमेधाभवेन्नित्यंभूषणानिचपूजयेत् गृहकार्यपरानित्यंपूजयेन्मार्जयेद्गृहम् नित्यंस्नानकृतावेणीपूजयेत्सुषवा
ससा पूर्वमेवरहोगच्छेद्यावन्नान्यःप्रबुध्यते देवताराधनंकुर्याद्धूपपुष्पबलिंहरेत् द्वारबलिरिवतोवेलानुत्सवे गंधमाल्याभरणानिवि
कृतानिवासांसिबिभृयान्नपरपुरुषमभिभाषेतान्यत्रवणिक् प्रव्रजितवृद्धेभ्यः हारीतः स्नात्वाशुक्लेवाससीपरिधायदेवागारविप्रश्यनम-
स्कृत्वान्नाद्यभिध्यार्यतत्रहुनेदेवेभ्यउद्वाहाग्नौदेवपत्नीभ्यांहुत्वाबलिंहरेत् कृतेदेवातिथ्येयथास्वंगृहिणस्तर्पयित्वाशेषंपत्नीगुरुंभुक्ता
भांडानिनिर्णेज्यप्रक्षाल्यबहिरुत्तरपूर्वस्यांदिशिवासुपतयेभूपतयेरुद्रायनमइतिनिनीयेवंसायंशतादियथार्थसंविष्टेषुनमोभुवनपतेरुद्रा
यभस्मसदेभस्मनारक्षांकरोमीतिभस्मनाद्वारमपिधायस्वामीसुतादीनात्मानंचालयेत् यच्चान्यद्रक्ष्यंस्यात्तत्भस्मनापृशेदित्यर्थः आन
म्यभर्तृपादौसंविशेन्नोपविष्टास्थितआसीतनोच्चैर्नवितर्कस्थानेनावीक्षणमीक्षेत् परिमृज्यसंवाहयित्वोपासीतव्यजनेननोष्णेवर्षघर्मौ
भोस्यगात्रेभ्यःपरिमृज्यान्यामांतरगतेभाराक्रांतंशयानमुद्यच्छेद्धृष्टमनाअर्थेनार्चयेत् नथापरशयनासनवस्त्राभरणानिमनसापिनाध्यक-
स्थेति नथैकपात्र्यं मद्यमांसोच्छिष्टनिर्माल्यंचान्यत्रगुरुभर्तृसकाशेभ्यः इतिस्कांदे नीथस्नानार्थिनीनारीपतिपादोदकंपिबेत् शंकरा
दपिविष्णोर्यापतिरेकोऽधिकःस्त्रियाः परशुरामप्रतापरत्नावल्यांचस्कांदे प्रातःकालेतुयानारीदद्यादर्घ्यंविवस्वते सप्तजन्मकृवैधव्य
सानारीनैवपश्यति कृत्वातुमंडलंबाह्येसूर्यंतत्राक्षतादिभिः पूजयेत्सततंयावेतस्यास्तूर्ध्वंनिदेवनाः प्रातःकालेतुयानारीशुचिर्भू
त्वासमाहिता पूजयेद्वारदेशंतुसर्वान्कामान्समश्नुते नददातियदानारीज्येष्ठायैप्रत्यहंबलिं भोज्याच्चैवयथाशक्तिसाप्रेत्यनरकंव्रजेत्

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

अवश्यमेवनारीभिर्ज्येष्ठायावलिकर्मणा प्रीणनंप्रत्यहंकार्यंपुत्रपौत्रधनेप्सभिः कल्पनरोभारते यदैवभर्ता जानीयान्मंत्रमूलपरास्त्रियं उद्विजेतनदैवास्याःसर्पाद्वेश्मगतादिव तत्रैवविष्णूक्तंपृथ्वींप्रतिश्रीवाक्यं नारीषुनित्यंशुचिभूतिकासुस्वभर्तृभक्तप्रियवादिनीषु अमुक्तहस्तासुसुतान्वितासुसुगुप्तभांडासुबलिप्रियासु मृष्टवेश्मासुजितेंद्रियासुकलिव्यपेतासुविलोलुपासु धर्मव्यपेक्षासुदयान्विता सुस्थितासदाहंजगतांविधात्री व्यासः द्वारोपवेशनंनित्यंगवाक्षेणनिरीक्षणं असत्प्रलापोहास्यंचदूषणंकुलयोषिताम् भारते अदृश्यूलाजनपदाःशिवशूलाश्चतुष्पथाः वनिताःकेशशूलिन्योभविष्यंतिकलौयुगे अस्यार्थमाहपरशुरामः अदृष्टमन्नंशिवोवेदःशूलंविक्रयएवच केशश्चभगमित्याहुर्वेदतत्त्वार्थदर्शिनः मनुःभर्त्तादैवंगुरुर्भर्तातीर्थंधर्मतीर्थव्रतानिच तस्मात्सर्वंपरित्यज्यपतिमेकंसमर्चयेत् भुंक्तेभुक्तेपतोयातुस्वासीनावापिवासिते विनिद्रितेविनिद्रातिसास्त्रीज्ञेयापतिव्रता अंगिराः आर्तात्तेसुदितेहृष्टाप्रोषितेमलिनाकृशा मृतेमृयेतयापत्यौसास्त्रीज्ञेयापतिव्रता रजोवतीगर्भिणीधर्माः सहगमनान्चारोहणादौनिर्णयोविधिश्चनिर्णयसिंधावुक्तोऽस्माभिः अथविधवाधर्माः मदनरत्नपारिजातयोःस्कांदे पत्यौमृतेपियायोषिद्वैधव्यंपालयेत्क्वचित् सापुनःप्राप्यभर्तारंस्वर्गलोकंसमश्नुते विधवाकबरीबंधोभर्तृबंधायजायते शिरसोवपनंतस्मात्कार्यंविधवयासदा एकाहारःसदाकार्योनोद्वितीयःकदाचन त्रिरात्रंपंचरात्रंवापक्षव्रतमथापिवा मासोपवासंवाकुर्याच्चांद्रायणमथापिवा कृच्छ्रंपराकंवाकुर्यात्तप्तकृच्छ्रमथापिवा यवान्नेनफलाहारैःशाकाहारैःपयोव्रतैः प्राणयात्रांप्रकुर्वीतयावत्प्राणःस्वयंव्रजेत् पर्यंकशायिनीनारीविधवापातयेत्सनिम् तस्माद्भूशयनंकार्यंपतिसौख्यसमीहया नैवांगोद्वर्त्तनंकार्यंस्त्रियाविधवयाक्वचि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त् गंधद्रव्यस्यसंयोगोनैवकार्यःस्वयंपुनः तर्पणंप्रत्यहंकार्यभर्त्तुःकुशतिलोदकैः तत्सितुश्चापिकर्त्तव्यं नामगोत्रादिपूर्वकं इदंपुत्राद्यभा
वे विष्णोस्तत्पूजनंकार्यंपतिबुत्थ्यानचान्यथा पतिमेवसदाध्यायेद्विष्णुरूपधरंपरं यद्यदिष्टतमंलोकेयद्यत्पूर्वसमीहितम् तत्तद्गुणवतेदेयं
पतिप्रीणनकाम्यया वैशाखेकार्तिकेमाघेविशेषनियमंचरेत् स्नानंदानंतीर्थयात्रांविष्णोर्नामग्रहंमुहुः वैशाखेजलकुंभाश्चकार्तिकेघृत
दीपकाः माघेतिलधनोत्सर्गात्स्वर्गलोकेविशिष्यते प्रपाकार्याचवैशाखेदेवेदेयागलंतिका उपानद्व्यजनंछत्रंसूक्ष्मवासांसिचंदनम् देया
निद्विजमुख्येभ्यःपतिर्मेप्रीयतामिति एवंविधैश्चविधवाविविधैर्नियमैर्व्रतैः वैशाखान्कार्तिकान्माघानेवमेवातिवाहयेत् नाधिरोहेन्ननङ्गा
हंप्राणैःकंठगतैरपि कंचुकंनपरीदध्याद्यासोनविकृतंवसेत् एवंधर्मसमायुक्ताविधवापिपतिव्रता पतिलोकमवाप्नोतिनभवेत्कापिदुःखिनी
श्राद्धंचषट्पिंडंकार्यं स्वभर्तृप्रभृतित्रिभ्यः स्वपितृभ्यस्तथैवच विधवाकारयेच्छ्राद्धंयथाकालमतंद्रितेतिस्मृतिरत्नावल्यांवृद्धमनूक्तेः
सव्रतानां तासांतुलोकाःपतिभिःसमानागोमायुलोकाव्यभिचारिणीनां हारीतः पतिव्रतातुसाध्वीयानिष्ठांयातिप्रभौमृते साहि-
त्यासर्वपापानिपतिलोकमवाप्नुयात् बृहस्पतिः व्रतोपवासनिरताब्रह्मचर्यव्यवस्थिता दमदानव्रतानित्यंपुत्रापिदिवंव्रजेत् मनुः
कामंतुक्षपयेद्देहंपुष्पमूलफलोदकैः नतुनामापिगृण्हीयात्पत्यौप्रेतेपरस्यतु मनुयमौ आसीतामरणात्क्षांतानियताब्रह्मचारिणी धर्मैणै
वनकांक्षंतिसत्पतिलमनुत्तमम् स्त्रियाः श्रुतौवाशास्त्रेवाप्रव्रज्यानाभिधीयते प्रजाहितस्याःस्वोधर्मः सवर्णादितिधारणा अष्टाशीति
सहस्राणिमुनीनामूर्ध्वरेतसां दिवंगतानिविप्राणामकृत्वाकुलसंततिं मृतेभर्तरियानारीब्रह्मचर्यव्यवस्थिता स्वर्गंगच्छत्यपुत्रापिय

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

थातेब्रह्मचारिणः स्कांदे अपृष्ट्वातुसुतांकिंचिन्नकुर्याद्व्रतीतत्परा इतिविधवाधर्माः तथाकुंडगोलकावपिशूद्रसमौ तथाचस्मृतिकोसुयांदे
वलः द्वितीयेनतुयःपित्रासवर्णायांप्रजायते सवर्णोदइतिज्ञेयः शूद्रधर्माचजातितः व्रतहीनास्त्वसंस्कार्याः सवर्णास्वपियेसुताः उत्पादिताःसवर्णे
नवात्याइतिबहिष्कृताइति तत्रैवाहमनुः परदारेषुजायेतद्वौसुतौकुंडगोलकौ अमृतेजारजः कुंडोमृतेभर्तरिगोलकः ननुकुंडगोलकयोरब्राह्म
णत्वेकथंश्राद्धेनिषेधः सहिब्राह्मणः श्राद्धसंपदइत्युक्तेर्ब्राह्मणमात्रप्राप्तौतेषांमध्येकेषांचिन्निषेधार्थः यदाहयाज्ञवल्क्यः रोगीहीनातिरिक्तांगःका
णःपैनर्भवस्तथा अवकीर्णीकुंडगोलौकुनखीश्यावदंतकइति तयोश्चाब्राह्मण्येप्राप्त्यभावान्निषेधोव्यर्थः तथास्मृत्यर्थसारेब्राह्मेचत
योः संस्कार्यत्वमुक्तम् केचिदाहुर्द्विजे जातौ संस्कार्यौकुंडगोलकाविततदपिनयुज्यतइत्युच्यते ब्राह्मण्यांब्राह्मणाज्जातोब्राह्मणइ
तिक्रमप्राप्तस्यश्राद्धनिषेधइतिविज्ञानेश्वरः कुंडगोलकयोः संस्कार्यत्वंश्राद्धेनिषेधश्चक्षेत्रजपरः शास्त्रानुज्ञानात् अन्यस्याब्राह्म
णत्वेनप्राप्त्यभावादुपधेयसंकरेप्युपाधेरासंकरादित्यपरार्कः कल्पतरौकात्यायनः सुरार्थंयाप्रवृत्तास्त्रीनभर्तुः सुतकाम्यया पुत्रंतुजने
येदेवंनिंद्यापापाचसास्मृता भर्तृगोत्रंसमुत्सृज्यनारीयद्यन्यमाश्रयेत् निंद्येवसास्मृतालोकेपरपूर्वेतिचोच्यते परपूर्वातुयत्रस्यात्तत्रस्यान्ना
श्रिनःप्रभुः क्रयाद्दत्तेतुधर्मार्थंलब्ध्वायास्वामिनोभवेत् निरोद्व्याचताड्याचपरपूर्वापराधतः चौरहस्तान्नदीवेगाद्दुर्भिक्षाद्दशविप्लवा
त् विनिस्तीर्यसकांतारालब्ध्वात्यक्ताक्रमागता आसांभोगेनदोषःस्यादितिशास्त्रविनिश्चयः स्वामिदत्तातुगृण्हीयाद्दद्याच्चेन्नत्व
तोन्यथा दीयमानमथात्मानंयानारीनानुमोदते नसादेयानचग्राह्याविधिरेषस्मृतोबुधैः नचोत्तमांनचाकामांतथापुत्रवतींनच

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

दृष्टशीलनुरूपेणनिष्क्रयेणप्रमीलयेत् यमः जारजातः सवर्णायांकुंडोजीवतिभर्तरि मृतेतुगोलकोनामनुजातिहीनोचतोस्मृतो असवर्णासुनारीषुद्विजै
रुत्पादिताश्चये परपत्नीषुसर्वासुकुंडास्तेगोलकाःस्मृताः मातृवर्णानतेप्रोक्ताःपितृवर्णानचस्मृताः अविवाह्याःसुताश्चैषांबंधुभिःपितृमातृतः स
एव कृच्छ्रतांतपनंकुर्यादूत्वासंकीर्णयोनिजं सूतंहत्वानिरुच्छ्वसंतुकुंडगोलकमेवच मनुः जातोनार्यामनार्यायामार्योदर्यामवद्वणः जातोप्यनार्याद-
र्यायामनार्यइतिनिश्चयः नीचायांसुतमंजौसंस्कार्यौउत्तमायानीचजौनेत्यर्थः स्मृतिकौमुद्यामादित्यपुराणे सवर्णासुसवर्णेसु येजायंतेपरैरपि
अवरोटकसंज्ञास्तेव्रतसंस्कारवर्जिताः विप्रायांविप्रजाउपनेयानान्येइतितत्रैवोक्तंचतुर्णामपिवर्णानांजीवतामन्यसंभवः कुंडस्कसंकरोज्ञेयो
मृतानामथगोलकः जातिहीनःसमातृणांग्राहयेत्कर्मनामनि नदीयंकर्मनामचतन्मातृणामित्यर्थः योज्योदेवपुरेराज्ञावर्णसंकरभीरुणा
देवपुरेदेवद्वारे कुंडोबागोलकोविप्रः संध्योपासनमात्रवित् स्नानभोजनसंध्यासुदेवेषुसपठेच्चतत् विप्रइत्युक्तेस्तस्यैवसंध्योपनयनंच मिना
क्षरायामपिकुंडगोलकोयथार्हसंस्कार्यावित्युक्तं स्मृत्यर्थसारेप्रयोगपारिजातेब्राह्मेच एवमेवद्विजेजातोसंस्कार्यौकुंडगोलकाविति स्नातेति
स्नानादिसमयेबंदिवद्वाक्यंपठेदित्यर्थः इतिकुंडगोलकौ तथाहिजोत्पन्नःषंढोपिशूद्रसमः यसंतेब्राह्मणमुपनयीतेत्युपनयविधौचमसाध्वर्यु
दुपादेयत्वेनविवक्षितपुंस्त्वास्त्रीणामिवतस्याप्युपनयनाभावात् अष्टवर्षवाक्येउद्देश्यत्वेपि प्राप्तानुवादेनपुंसएवानुवादात् मिताक्षराया
देवलोपि षंढकोलिंगहीनःस्यात्संस्कारार्हश्चनैवसइति अतएवतत्रैववृद्धमनुः षंढंतुब्राह्मणंहत्वाब्रूद्रहत्याव्रतंचरेदिति बौधायनसूत्रेस्मृत्यर्थ
सारेचवचनादुपनयनमुक्तं प्रयोगपारिजातेब्राह्मेपि ब्राह्मण्यांब्राह्मणाज्जातोब्राह्मणः सइतिश्रुतिः तस्माच्चषंढबधिरकुब्जवामनपंगुषु इ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

त्याद्युत्काध्वस्तपुंस्त्वेषुसंस्काराः स्युर्यथोचितमिति एतच्चोक्तंप्राक् सचसप्तविधः तथाचगौडधृतदेवलः षंढकोवातजः षंढः षंढःक्लीबोनपुंसकम् कीलकश्चेतिसप्तैवक्लीबभेदोव्यवस्थितः एषांस्वरूपमाह सएव तेषांस्त्रीतुल्यवाक्चेष्टःस्त्रीतुल्यःषंढकोभवेत् उन्नतकुचककूर्पहीनत्वादिधर्मकइत्यर्थः पुमान्कृत्वासलिंगानिपश्चाद्भिंद्यात्तथैवच स्त्रीचपुंभावमास्थायपुरुषाचारवद्गुणः वातकोनामषंढः स्यात्स्त्रीषंढौवापिनामतः लिंगानिस्त्रीपुंनपुंसकानिभिंद्यात्त्यजेत् कदाचित्स्त्रीकदाचित्पुमान्कदाचित्षंढइत्यर्थः स्त्रीचपुरुषवत्त्र्यंतरंभुंक्तेशुक्रोत्सर्गेविनैववातवशादित्यर्थः असलिंगोथषंढः स्यात्षंढरुक्म्लानमेहनः अमेध्याशीपुमान्क्लीबोनष्टरेतानपुंसकः अमेध्याशीसुरवमैथुनात्परशुक्राशीअयंवैद्यकेआसेक्यइत्युक्तः तदुक्तंसुश्रुते आसेक्योनामभवतिदंपत्योरल्पवीर्ययोः सशुक्रंप्राश्यलभतेलिंगोच्छ्रायमसंशयं सकीलकइतिप्रोक्तोयः क्लैब्याद्दात्मनःस्त्रियं अन्येनसहसंयोज्यपश्चात्तामेवसेवते सुश्रुतेत्वन्योपि यःपूतियोनौजायेतससोगंधिकसंज्ञकः सयोनिशेफसोगंधमाघ्रायलभतेबलं स्वेगुदेमथुनाद्यस्तुस्त्रीषुपुंवत्प्रवर्तते कुंभीकःसतुविज्ञेयईर्ष्यकंशृणुचापरं दृष्ट्वाव्यवायमन्येषांव्यवायेयःप्रवर्तते ईर्ष्यकःसतुविज्ञेयःषंढकंशृणुपंचमं योभार्यायामृतौमोहाद्गंगनेवप्रवर्तते ततःस्त्रीचेष्टिताचारोजायतेषंढसंज्ञितः माधवीयेतुचतुर्दशभेदाउक्ताः नत्रैवज्ञेयाः तेषांचोपनयनव्रतचतुष्टयसमावर्तनविवाहवर्जंसर्वेसंस्कारास्तूष्णींभवंति कुमारंजातमित्यादौसंस्कार्यरूपोद्देश्यगतत्वेनपुंस्त्वस्याविवक्षयास्त्रीणामिवषंढस्यापिप्राप्तेः तूष्णीमेताः क्रियाः स्त्रीणांविवाहस्तुसमंत्रकइतियाज्ञवल्क्योक्तेः तेचस्त्रीतुल्यवाक्चेष्टाः स्त्रीधर्माणःप्रकीर्तिताः इतिबृद्धमनूक्तेश्च जलाशयागमप्रासाददेवप्रतिष्ठामहादानादिष्वप्येवम् षाष्ठन्यायेनकामश्रुतिगतस्यपुंस्त्वस्योद्देश्यग

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

तत्वेनाविवक्षयास्त्रीणामिवाधिकारात् एवंसर्वदानेषु अहिंसादेःसाधारण्याच्चपितुःश्राद्धादौतुनाधिकारः यश्चार्थहरः सपिंडदायीत्याप स्तंबेनार्थहरस्यैवपिंडदानोक्तेः षंढस्यचअनंशौक्लीबपतितौपंगुरुन्मत्तकोजड इतिमन्वाद्यैरर्थहरत्वनिषेधात् याज्ञवल्क्योपि क्लीबाद्यानो दककुर्युस्तेनाव्रात्याविधर्मिणइति इतिषंढाः अन्येपिशूद्रसमाः कल्पतरौयमेनोक्ताः प्रव्रज्योपनिवृत्ताश्चवृथाप्रव्रजिताश्चये यश्च प्रव्रजिताज्ञातःप्रव्रज्यावसितश्चयः एतेशूद्रसधर्माणोमनुनापरिकीर्तिताः याज्ञवल्क्यः प्रव्रज्यावसितोराज्ञोदासआमरणांतिकः अन्ये पिशूद्रसमायाज्ञवल्क्येनोक्ताः सद्यःपतन्तिमांसेनलाक्षयालवणेनच मासेनशूद्रोभवतिब्राह्मणःक्षीरविक्रयात् अत्रधर्मनिंदामात्रमिति वार्त्तिकभट्टाचार्याः द्विजातिकर्महानिपराणीतिविज्ञानेश्वरः अतस्तेशूद्रसमाः तथाव्रात्याअपि तथाचमनुः ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याः स्वावधेरूर्ध्वमद्वतः अकृतोपनयाःसर्ववृषलाएवतेस्मृताः व्रात्यस्तोमंविना तदाहयाज्ञवल्क्यः आषोडशाद्वाविंशाच्चवत्सरात् ब्रह्मक्षत्रवि शांकालऔपनायनिकःपरः अतऊर्ध्वंपतंत्येते सर्वधर्मबहिष्कृताः सावित्रीपतिताव्रात्याव्रात्यस्तोमादृतेक्रतोः अथशूद्रसमान्वक्ष्यंसंकरजा उच्यंतेकल्पतरौदेवलः नष्टःप्रव्रजितःक्लीबःपतितोराजकिल्बिषी लोकांतरगतोवापिपरित्याज्यःस्त्रियापतिः मृतेभर्तरिजीवेवास्त्रीविंदेता परंपतिं संतत्यनाशार्थनयानस्वातंत्र्येणयोषितः नारदः अष्टौवर्षाण्युदीक्षेतब्राह्मणीप्रोषितंपतिं अप्रसूतातुचत्वारिद्वेसमेचप्रसूनिका न शूद्रायाः स्मृतःकालोनचधर्मव्यतिक्रमः विशेषतोप्रसूतायाःस्त्रियाः संवत्सरास्थितिः अप्रवृत्तौस्मृतःकालएषःशेषितयोषितां जीवतिश्रू यमाणेतुस्यादेषद्विगुणोऽवधिः प्रजाप्रवृत्तौनारीणांवृत्तिरेषाप्रजापतेः अतोन्यगमनेस्त्रीणामेषदोषोनविद्यते इतिनियोगः याज्ञवल्क्यः वि

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

प्रान्मूर्धावसिक्तो हि क्षत्रियायां विशः स्त्रियां अंबष्ठः शूद्यांनिषादो जातः पारस्वोपिवा वैश्याशूद्रयोस्करराजन्यान्माहिष्यो ग्रोसुतौस्मृतौ वैश्या
त्तुकरणः शूद्यांविन्नास्त्वेषविधिः स्मृतः एवंमूर्धावसिक्तांबष्ठपारस्वमाहिष्योग्रकरणाः षडनुलोमाः मातृजात्युक्तकर्मभाजश्च एतेहीनवर्णासुजा
ताः एतासुचोत्कृष्टजाअनुलोमानीचप्रजाः प्रतिलोमाः मनुः ब्राह्मणादुग्रकन्यायामावृतानामजायते शूद्रायांक्षत्रजाउग्राः याज्ञवल्क्यः
माहिष्येणकरण्यांतुरथकारः प्रजायते क्षत्राद्वैश्यायांमाहिष्यः वैश्याच्छूद्रायांकरणी तस्यांरथकारः एषांवृत्तीराहस्मृतिकौमुद्यांवसिष्ठः
मूर्धावसिक्तानांहस्त्यश्वरथशस्त्रशिक्षास्त्रधारणंचूमणिमंत्रौषधेः प्राणिरक्षणमंबष्ठानांमाहिष्याणांगीतनृत्यनक्षत्रैर्जीवनंसस्यरक्षाच पारस
वोग्रकरणानांद्विजशुश्रूषाधनाध्यक्षताराजसेवादुर्गतःपुररक्षाच रथकारस्यनिधिज्ञानंहस्त्यश्वसारथ्यवर्धनपोषणदमनादि शंखः क्षत्रिय
वैश्यात्तुलोमानंतरोत्पन्नोरथकारस्तस्याध्ययनेज्यादानोपनयनसंस्काराश्चाप्रतिषिद्धाः रथसूत्रवास्तुविद्याध्ययनवृत्तिताचेतिजातिविवेके शू
द्रांशयनमारोप्यब्राह्मणश्चेत्कृथंचन जनयेद्ब्राह्म्यधर्मेणतस्यांपारसवंसुतम् महाशूद्रःसविख्यातः शूद्रेभ्यःकिंचिदुत्तमः स्वर्णकारस्यत
स्येहस्नानंधौतंपवित्रकं सर्वशूद्रस्यधर्मेणवर्तनंतस्यजीविका तथा कूटस्वर्णव्यवहारीविमांसस्यचविक्रयी राज्ञाविप्रस्ककर्त्तव्योदाप्यश्चोत्तमसा
हसं उशना क्षत्रियाविप्रसंयोगाज्जातोमूर्धावसिक्तकः राजन्यःक्षत्रधर्मेभ्योऽभ्यधिकः संप्रकीर्तितः आथर्वणक्रियांकुर्वन्नित्यनैमित्तिकींक्रियाम्
अश्वंरथंहस्तिनंवावाहयेद्वैनृपाज्ञया सेनापत्यंचभैषज्यंकुर्याज्जीवेच्चवृत्तिषु आयुर्वेदमथाष्टांगंतन्त्रोक्तंधर्मतश्चरेत् ज्योतिषंगणितंवापि
कायिकींवृत्तिमाचरेत् वैश्यायांविधिनाविप्राज्जातोह्यंबष्ठउच्यते कृष्याजीवोभवेत्तस्यनथैवाग्रेप्रनर्तकः नरवाजिगजादीनांचिकित्सातस्य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

जीविका वाग्भटः सप्तवापंचवातिस्त्रीयोनवेत्तिहिसंहिताः राज्ञातस्यकुवैद्यस्यछेत्तव्योदक्षिणःकरः मनुः प्रायश्चित्तंचिकित्सांचज्योतिषं धर्मनिर्णयम् विनाशास्त्रेणयोब्रूयान्नमाहुर्ब्रह्मघातकम् अयंशस्त्रवैद्यः वैश्यायांक्षत्रियाज्जातोमाहिष्यस्त्वनुलोमजः अष्टाधिकारानिरतश्चनुष्ट्यंगकोविदः व्रतबंधादिकास्तस्यक्रियाःस्युःसकलाविशः ज्योतिषंशाकुनंशास्त्रंस्वरशास्त्रंचजीविका विश्वंभरशास्त्रे शूद्र्यांक्षत्रादुग्रजातिर्युद्धशास्त्रादिजीविका शास्त्रास्त्रन्यासकुशलः संग्रामकुशलोभवेत् तयावृत्त्यात्यजीवन्वैश्यधर्माश्चपालयेत् अयंरजपूतइतिप्रसिद्धः शूद्रधर्मंच शूद्र्यांजातस्तुवैश्यादैकरणोलिपिलेखकृत् याज्ञवल्क्यः जात्युत्कर्षोयुगेज्ञेयःसप्तमेपंचमेपिवा व्यत्ययकर्मणांसाम्यंपूर्ववच्चाधरोत्तरं जात्युत्कर्षउत्कृष्टजातिप्राप्तिःसप्तमे अपिशब्दात्षष्ठे पंचमेवाज्ञेयः अयमर्थः विप्रोदाशूद्राकन्यांसूते सापितद्दाद्यामितिसप्तमं विप्रंसूते एवंविप्रोदवैश्याजन्याकन्याषष्ठंविप्रम् विप्रोदाक्षत्रियाजन्यापंचमं क्षत्रियाच्छूद्रोत्पन्नाषष्ठंक्षत्रियं वैश्यजापंचमंवैश्यमितिपूर्वार्धार्थः एवंविप्रस्यक्षात्रवृत्त्याऽपत्यपरंपरयाजीवनेपंचमः क्षत्रियः वैश्यवृत्तौजीवनेषष्ठोवैश्यः शूद्रवृत्तौसप्तमःशूद्रः क्षत्रस्यवृत्तौपंचमोवैश्यः शूद्रवृत्तौषष्ठःशूद्रः वैश्यशूद्रवृत्तौपंचमः शूद्रइति अथप्रतिलोमजाः कल्पतरौकात्यायनः नियोगोत्सादनंकुर्याद्यथोक्तंतद्विशूद्रये द्विजस्त्रीषुचधर्मोयंशूद्रस्यैतत्सदाभवेत् शूद्रेषुननियोगइत्यर्थः बृहस्पतिः उक्तोनियोगोमनुनानिषिद्धःस्वयमेवतु युगह्रासादशक्योयंकर्त्तुमर्त्यैर्विधानतः अनेकधाकृताःपुत्राऋषिभिर्येपुरातनैः नशक्यंतेऽधुनाकर्तुशक्तिर्हीनैरिदंतनैः तत्रैवहारीतः स्वैरिणीचपुनर्भूश्चरेतोधाःकामचारिणी सर्वभक्षाचविज्ञेयाःपंचैनाःशूद्रयोनयः एतासांयान्यपत्यानिउत्पद्यंतेकदाचन नतान्पंक्तिषुयुंजीतननेपंक्त्यर्हकाःस्मृताः रेतोधाःकुंडमा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

ना कामचारिणीचतुर्भ्योधिकपुरुषगा सर्वभक्षासुरापी याज्ञवल्क्यः ब्राह्मण्यांक्षत्रियात्सूतोवैश्याद्वैदेहकस्तथा शूद्राज्जातस्तुचांडालः सर्वधर्मबहि
ष्कृतः क्षत्रियामागधंवैश्याशूद्रात्क्षत्तारमेवच शूद्रादायोगवंवैश्याजनयामासवैसुतम् मागधोबंदी क्षत्तानिषादोभिल्लइति प्रसिद्धः आयो
गवः पुल्कसः तदाहहारीतः क्षत्रियायांवैश्यशूद्रौबंदिनिषादौजनयतोवैश्यायांशूद्रः पुल्कसानिति व्यासोपि शूद्रान्निषादोमत्स्यघ्नःक्षत्रि
यायांव्यतिक्रमात् तेनद्वौनिषादौएकः प्रागुक्तोनुलोमः अयंचैकः जातिविवेके क्षत्रियाशूद्रसंयोगात्क्षत्तारंजनयेत्सुतम् निषादइतिविख्या
तःसर्ववर्णबहिष्कृतः वागुरापाशपाणिस्तुमृगबंधनकोविदः आरण्यपशुजातीनामंतकश्चवनेचरः क्रोधान्वितोमांसवृत्त्या तयाजीवेत्सदैवहि घं
टांपापर्द्धिकांकुर्याद्रात्रौविस्मयकारिणीं द्विधाचमृगयाप्रोक्ताव्योमभूचारिणामिह विक्रयंमधुनःकुर्याद्धनमिच्छन्समृद्धये यमस्तुमागधनिषादयोः
संज्ञांतरमाह क्षत्रियायांतुवैश्येनमुचुपोनामजायते शूद्रेणजायतेमद्गुःक्षत्रियायत्रमुह्यति मोहोमैथुनं स्मृत्यंतरे क्षत्रियामागधंवैश्याजन
यामासवैसुतं सबंदीजनइत्युक्तोव्रतबंधविवर्जितः शूद्रेभ्योऽभ्यधिकःकिंचित्तस्यजीवनमुच्यते काव्यालंकारगद्यादिषट्भाषासुकलाक्षमः
गद्यपद्यानिचित्राणिविरुद्धानिमहीभृताम् क्षत्रियायांवैश्यजातःक्षत्तावेत्रधरोभवेत् लघुजातिविवेके सूतास्तेयेपुराणस्थानुच्चरंति नृपा-
न्सदा येल्पकालगतान्शूरान्वर्णयंतिचमागधाः वर्तमानान्नृपान्सम्यक्कृतसंग्रामकर्मणः वर्णयंतिप्रबंधैर्येबंदिनस्तेप्रकीर्तिताः मनुः का
रावरंनिषादात्तुचर्मकारंप्रसूयते वैदेहीतिशेषः वैदेहकादंध्रमेदौबहिर्ग्रामप्रतिश्रयौ विप्रायांवैश्यजोवैदेहः तस्मात्कारावर्यामंध्रः निषाद्यांमे
दइतिमेधातिथिः अंगिरसात्वन्येपिचंडालाउक्ताः यस्तुप्रव्रजिताज्जातोब्राह्मण्यांयश्चशूद्रजः तावुभौविद्धिचंडालौसगोत्राद्यश्चजायते य

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मोपि आरूढपतितापत्यंब्राह्मण्यांयश्चशूद्रजः सगोत्रोदासुतश्चैवचंडालास्त्रयईरिताः मनुः पुल्कसमप्याह जातोनिषादाच्छू द्रायांजात्याभवतिपुल्कसः शूद्रान्जातोनिषाद्यांतुसवैकुक्कुटकःस्मृतः क्षत्तुर्जातस्तथोग्र्यांतुश्वपाकइतिचोच्यते वैदेहकेनत्वंबष्ठो मुत्पन्नोवेनउच्यते शूद्रात्क्षत्रियाजःक्षत्ता क्षत्राच्छूद्रायांमुग्राः नाभ्याश्वपाकः वैश्याद्विप्रायांवैदेहः विप्राद्वैश्यायामंबष्ठी तस्यांवेनः एषांवृत्तीराहवसिष्ठः सूतानांमंत्रिकायस्थ स्त्रीजीवनवस्त्रपूरणानि मंत्रित्वंकायस्थोलेखकस्तत्वंच वैदेहकानांनटवृत्तिरंगावतरणे वेनानांदारुछे दनंछत्रमरोपणंमणिमुक्ताप्रवालवेधनंच क्षत्रमःशाणः आयोगवानांताम्रायस्त्रपुसीसायुधकरणंयोजनंनगरकरणंचसेरंध्राणांस्करामद्यसीधुक- रणंतद्विक्रयः पुष्पफलशाकविक्रयश्च विश्वंभरशास्त्रे विप्रायांयः सुतः क्षत्रा सूतारयोगजबंधकृत् दमनंतुरगाणांचकुर्यात्तज्जीवनंप रम् नृपान्ब्राह्मणकन्यायांविवाहेषुसमन्वयात् जातःसूतस्तुनिर्दिष्टःप्रतिलोमविधिद्विज विवाहसंबंधेऊढायांब्राह्मणकन्यायामित्यर्थः वेदान र्हस्तथाचैषांधर्माणामनुबोधकः ब्राह्मण्यांतुसुतोजातोवैश्याद्वैदेहकःस्मृतः पाषाणकाष्ठयोःशिल्पंतस्यजीवनमुत्तमम् मनुः सूतानाम श्वसारथ्यमंबष्ठानांचिकित्सितं वैदेहकानांस्त्रीकार्यमागधानांवणिक्पथः स्त्रीकार्यमंतः पुररक्षावणिक्पथोराजमार्गस्तद्रक्षा मत्स्यघा- तोनिषादानांतष्टिरायोगवस्यच तष्टिर्दारुनक्षणं वर्द्धकिरित्यर्थः उशनसातुनृपायांवैश्यसंसर्गादायोगवइतिस्मृतः नंतुवायाप्रभवंत्येते वस्त्रकांस्योपजीविनः शालिकाः केचिदत्रैव जीवनंवस्त्रनिर्मितं क्षत्त्रुग्रपुल्कसानांतुबिलौकोवधबंधने बिलौकसःसर्पदिवः उग्रोत्र प्रतिलोमजः तन्मध्यपाठादिनिस्मृतिमंजर्यां धिग्वणानांचर्मकार्यवेनानांभांडवादनम् भांडंमुरजपटहादि चैत्यद्रुमश्मशानेषुवौलेषू

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पवनेषुच वसेयुरेतेविज्ञातावर्तयंतःस्वकर्मभिः विज्ञाताज्ञातिचिन्हांकिताः चांडालश्वपचानांतुनिर्ग्रामःस्यात्प्रतिश्रयः अवपात्राश्चकर्तव्याधन
मेषांश्वगर्हभं निर्ग्रामोबहिर्ग्रामः अवपात्रंभिन्नपात्रं यद्वा पाकपात्रादिहीनाः यद्दृश्यति अन्नमेषांपराधीनमिति यद्वा तद्धस्तस्थेपात्रे
न्नादिनदेयं किंतु भूमिस्थे वासांसिमृतचैलानिभिन्नभांडेचभाजनम् काष्णायसमलंकारःपरिव्रज्याचनित्यदा परिव्रज्याएकत्रानवस्थानं न
तैःसमयमन्विच्छेत्पुरुषोधर्ममाचरन् व्यवहारोमिथस्तेषांविवाहःसदृशैःसह अन्नमेषांपराधीनंदेयंस्याद्भिन्नभाजने रात्रौनविचरेयु-
स्तेग्रामेषुनगरेषुच कार्यार्थंविचरेयुर्वाचिन्हितराजशासनैः अबांधवंश्वावंचैवनिर्हरेयुरितिस्थितिः वध्यांश्चहन्युःसततंयथाशास्त्रंनृ
पाज्ञया वध्यवासांसिगृण्हीयुःशय्याश्चाभरणानिच ब्राह्मणार्थेगवार्थेवादेहत्यागेनुपस्कृतः धनाद्यलोभेनुपस्कारइतिमेधातिथिः स्त्रीबा
लाद्यपपत्तौचबलिनांसिद्धिकारणम् स्त्रीबालादिविपत्तौचेद्देहत्यागइत्यनुषंगःसिद्धिःश्रेयःउशना सीसमाभरणंतेषांकालायसमथापिवा व
धींकंठेसमावध्यझल्लरीकच्छतोपिवा मलापकर्षणंकुर्युःपूर्वाण्हेपरिशुद्धिकं पिंडीभूतावसेयुस्तेनोचेद्वध्याविशेषतः तथाव्रात्योत्सन्नाःशूद्रस
माः तानाहमनुः व्रात्यात्तुजायतेविप्रात्पापात्माभृज्जकंटकः आवंत्यवाटधानौचपुष्पशेखरएवच विप्रायांजायतेव्रात्यविप्रजोभृज्ज
कंटकः आवंत्याद्यास्तस्यैवसंज्ञाइतिमेधातिथिः अन्येतुभृज्जकंटकाद्विप्रायामावंत्यः तस्मात्तस्यांवाटधानः तस्माच्चपुष्पशेखरइत्या
हुः एवमन्येपि विश्वंभरेएतानुत्का एतैरुक्तजीवनार्थायकार्यविष्ववादिपूजनम् नृत्यगीतादिवादित्रशेखरवीणादिवादनम् झल्लोमल्लश्च
राजन्याद्व्रात्याद्विच्छिबिरेवच नटश्चकरणश्चैवरवसोद्रमिडएवच क्षत्रियायांव्रात्यक्षत्रजाएते अयमन्यःकरणोनुलोमात् वैश्यात्तुजायते

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

व्रात्यस्कधन्वाचार्यएवच कारूषश्चविजन्मान्त्यमैत्रःसात्वतएवच वैश्यायामेवआदित्यपुराणे ब्राह्मण्यांब्राह्मणाद्व्रात्याज्जायतेभृज्जकंटकः भा
वंत्यवाद्यधानौचपुष्पशेखरजातयः आग्निचारिककर्मात्रभृज्जकंटकिनोशनं मंत्रौषधीशास्त्रवाणांसंमुखीकरणान्नृते कुर्वंतिराज्ञांहितमत्रैनैवा
विकृतःपरे अविकृता अदंड्याःसंमुखीकरणंवशीकरणेराज्ञीषुक्षत्रियाद्व्रात्याज्झल्लमल्लनटाश्चषाः आविस्थिवीकाःकरणाद्रमिडाःसंतिभूरिशः
विज्ञेयः परराष्ट्राणांतैश्चराजाज्ञयाक्रियाः खसोमल्लस्तथावृत्तंमित्रामित्रत्वमेवच वैश्यस्त्रीषुतथाव्रात्याद्वैश्यात्कारूषकोभवेत् चतुष्प
थेश्मशानेनसभवेन्मित्रमंडलम् तन्नलोकवृत्तांतज्ञोराजाज्ञयास्यादित्यर्थः मातृमंडनइतिपाठेदेवीपूजकः स्कधन्वाचार्यस्त्वपरोभवेद्रुद्रस्य
पूजकः तृतयश्चविजन्मास्थःसूतिकावेश्मपूजकः तत्स्त्रीसांबिकास्यादित्यर्थः भूतप्रेतपिशाचांश्चपूजयेद्राजशासनात् साध्यानांपूजको
मेचश्चैत्यादीनांचतुर्थकः पंचमःसात्वतोनामविष्णोरायतनार्चकः एभ्योन्योन्यसंकरेनीचाज्जायते तदाहमनुः यथैवशूद्रोब्राह्मण्यांबाह्यंजंतु
प्रसूयतेतयाबाह्यांतरंबाह्यश्चातुर्वर्ण्यप्रसूयते वर्णजानामन्योन्यसंकरेभेदानाहमनुः प्रतिकूलंवर्तमानाबाह्याबाह्यांतरान्पुनः हीनाहीना
न्प्रसूयंतेवर्णाःपंचदशैवतु बाह्याश्चंडालाद्याः प्रतिकूलंचातुर्वर्ण्यस्त्रियोगच्छंतः स्वतोबाह्यांतरान्नीचान्जनयंति तेपुनरुच्चनीच-
स्त्रियोगच्छंतोहीनानहीनांश्चसृवते वर्णजातयः अयंभावः विप्रादनुलोमाएव शूद्रात्प्रतिलोमाएवमध्यमयोरुभयोरुभयेक्षत्रस्यद्वय
नुलोमौ एकः प्रतिलोमःवैश्यस्यैकोनुलोमोद्वौप्रतिलोमौतत्रशूद्राद्विप्रास्त्रियांवैश्यासूक्रमाच्चंडालक्षत्तायोगवारूत्रयः चंडालादिप्रादिस्त्रीषुचत्वारः
एवंक्षत्तुरायोगवतिद्वादश तेचस्वयंयत्रइतिपंचदश तथावैश्यात्क्षत्रियायांमागधोविप्रायांवैदेहकः शूद्रायांकरणोनुलोमः नैश्व

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

र्तुवर्णस्त्रीषूत्पादिताः प्रत्येकंचत्वारइतिद्वादश स्वयंचत्रयइतिपंचदश तथाक्षत्रियाद्वैश्यायांमाहिष्यः शूद्रायामुग्रः विप्रायांसूतः प्रतिलोमः तेभ्य श्चतुर्वर्णस्त्रीषुप्रत्येकंचत्वारइतिद्वादश स्वयंचत्रयइतिपंचदश एवंविप्रात्त्रयात्तुलोमाः मूर्धावसिक्तांबष्ठपारसवाश्चतुर्वर्णस्त्रीषुप्रत्येकंचतुरोजन यंतीतिद्वादशतेचत्रयइतिपंचदशेतिसर्वेषष्टिसंख्याः दुष्टाः चत्वारोवर्णाश्चेतिचतुःषष्टि जातिविवेकेत्वन्यथोक्तं आनुलोम्येनवर्णानांषण्णराः संप्रकी र्तिताः प्रातिलोम्येनतेषट्स्युरितिद्वादशभेदतः एतेद्वादशमिश्रास्तुचतुर्वर्णैर्विमिश्रिताः अष्टौचयेस्युर्भेदास्तेषष्टिद्वादशसंयुताः हस्तास्तेषष्टिसंख्या नैःषट्त्रिंशच्छतसंख्यया भेदाःसंकरजातीनांबहवः स्युस्ततःपरेइति एतेशूद्रसमाः शूद्राणांतुसधर्माणःसर्वेपध्वंसजाःस्मृताः इतिमनूक्तेः अप ध्वंसजाव्यभिचारजानाः एतत्स्वरूपंवृत्तयश्चोक्ताआदिपुराणेपि मूर्धावसिक्तोविप्राद्यः क्षत्रियायांप्रसूयते सकरोतिमनुष्याणांचिकित्सारोगिणामपि अ पिशब्दात्क्षात्रंकर्मच ब्राह्मणाच्छूद्रकन्यायांभवेत्पारसवस्तुसः निषादोमत्स्यघातित्वंचक्रेराजाज्ञयासदा ब्राह्मणेनोग्रकन्यायामंबष्ठोनामजायते सकरोतिमनुष्याणांचिकित्सारोगिणामपि विप्राद्वैश्याजःक्षत्राच्छूद्राजश्चेतिद्वावंबष्ठौ ब्राह्मणेननथांबष्ठ्यामाभीरोजायतेसुतः गोजीविर क्षांकुरुतेसचराजगृहेष्वपि आयोगव्यांब्राह्मणात्तुजायतेधिग्वणोनरः वैश्यायांशूद्रजाआयोगवी सचर्मकरोविज्ञेयोगर्हितश्चर्मजीव नः एतेमातृसधर्माणोनपितुः पुत्रकाश्चषट् मूर्धावसिक्तपारसवांबष्ठाभीरचर्मकाराः प्रागुक्तावरोदश्चेतिषट् मूर्धावसिक्तोंऽबष्ठश्चनिषा दश्चतथात्रयः विप्रक्षत्रियविट्शूद्रनारीणांगमनादिह एकैकशस्तुचतुरोजनयंतिसुतानपि एतेद्वादशविद्यंतेमूलप्रकृतिभिर्युताः भवंतिपंचदश वैविप्रःषोडशकोभवेत् मूर्धावसिक्तांद्विप्रायांप्रतिलोमाः क्षत्रादिष्वनुलोमाइतिचत्वारः एवमंबष्ठान्निषादाच्चेतिद्वादश स्वयंचैतेत्रयइति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

पंचदश व्रात्योविप्रः अवरोटोवाषोडशदस्युसंज्ञाभवंत्येतेमातृवत्कर्मकारिणः राज्ञोब्राह्मणकन्यायांसूतोवर्णस्तुजायते सराज्ञा मश्वसारथ्यंचकेदक्षस्त्वनित्यशः सूतःप्रजापतिस्तन्योमायारूपीजनार्दनः वक्तावेदादिशास्त्राणांपुराणानांचसःस्मृतः अन्यइति नाम्नैव सूतोननुजात्येत्यर्थः उग्रादिसंज्ञावत् सूतपुत्रउयश्चवाः सौनिः पौराणिकोपि तथा क्षत्रियाद्वैश्यकन्यायांमाहिष्योनामजायते नक्षत्र गाननृत्यज्ञोधनानांपरिरक्षिता राज्ञस्तुशूद्रकन्यायामुग्राख्योनामजायते दुर्गातःपुरकोशानांरक्षांविप्रेषुवाचनं उग्रोदुष्टश्वदस्यूनां कश्चिदन्योपिविद्यते सूतमाहिष्यकोग्रास्तुत्रयोवर्णचतुष्टयात् एकैकशस्तुचतुरोजनयंतिसुतानपि आत्मनासहराज्ञातुतत्रषोडशसंतिते देवलः देवब्राह्मणबालस्त्रीदीनांधकृपणेस्तुयत् उपार्जितंधनंतस्यपरित्यागात्तुदस्यवः ब्राह्मण्यामथवैश्येनवैदेहोनामजायते एतेहा दशविद्यंतेमूलप्रकृतिभिर्युताः भवंतिपंचदशवैविप्रः षोडशकोभवेत् रक्षिनाराजदुर्गाणांनदृत्तिपरसंयुतः क्षत्रियायांतुवैश्येनमुच्चुकोना मतोभवेत् जलेस्थलेचयोमार्गस्तत्ररक्षांकरोतिसः राजदूतोवाद्यजीवोभवेत्कीर्तिप्रकाशकः अयमेवबंदी वैश्येनशूद्र्यांकरणोवर्णः स्यात्प्रकरोतिसः दुर्गातःपुरगंजानांरक्षांब्राह्मणसंग्रहम् गंजातुमदिरागृहमित्यमरः संग्रहेरक्षणं वैदेहमागधावेतोकरणश्चेतितेत्रयः व र्णेभ्यः पूर्ववत्पुत्रान्जनयंतिविमोहिताः तेचषोडशजायंतेमूलप्रकृतिभिःसह दुष्टानिवैश्यकर्माणिनेपिकुर्वंतिदस्यवः ब्राह्मण्यामथ शूद्रेणचंडालःस्याज्जुगुप्सितः सचक्रेराजमार्गादिशोधनंचकुकर्मच राजस्त्रियांचशूद्रेणक्षत्तामैदश्चजायते श्वाविध्यमथगोधा नांसचक्रेवधबंधनम् आयोगवस्तुशूद्रेणवैश्यायांतुभवेच्चसः नक्षास्थपतिरित्युक्तोराज्ञांवेश्मकरःसदा दारुतक्षकस्तथा पाषा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

णभेदकस्यपतिरितिद्वावप्येतद्भेदौ आयोगवस्तथाक्षत्ताचंडालश्चापितेत्रयः चतुर्वर्णासुतनयान्जनयंत्ययपूर्ववत् शूद्रेण सहितास्तेतुसंतिषोडशसंख्यया दुष्टानियानिकर्माणितेपिकुर्वंतिदस्यवः एतेविप्रादयोज्ञेयाश्चतुः षष्टिषुयोनिषु उत्पादयंतिसदृशान्संकीर्णान्यन्ययोनिषु अत्रस्वभिन्नास्तुत्रिषष्टिभिर्जनितास्तास्तु यातैर्जनिताएकैकस्यषड्विंशत्यधिकंशतंभेदाः तेचचतुःषष्टिभिर्गुणिताःसहस्राणिनवशतानि अष्टषष्टिश्चभवंति तेषांवर्णसंकीर्णसंकरेणान्योन्यसंकराच्चानंत्यंवस्तुरापत्तेर्नोच्यते मनुः ज्ञानकैरुक्तक्रियालापादिमाः क्षत्रियजातयः वृषलत्वंगतालोकेब्राह्मणातिक्रमेणच व्यभिचारेणवर्णानामवेद्यावेदनेनच संगेनधर्मत्यागेनजायतेवर्णसंकरः संगोम्लेच्छादिनीचसंगतिः एतेषुकांश्चिदाहमनुः प्रसाधनोपचारज्ञमदासंदासजीविनम् सैरंध्रंवागुरावृत्तिंसूतेदस्युमयोगवी वैश्यायां शूद्रजायोगवीदस्योर्वर्णसंकरजान्सूते नेचदस्यवोमनूक्ताः पौंड्रकाश्चोड्रद्रमिडाः कांबोजायवनाःशकाः पारदाःपल्हवाश्चीनाःकिरातादरदास्तथा मुरबबाहूरुजानानांयालोकेजानयोबहिः म्लेंछबाचोर्यवाचोवासर्वतेदस्यवःस्मृताः एतेम्लेछभेदाः प्रसाधनंमंडनं उपचारोंगमर्दनादि वसिष्ठस्तुवृत्यंतरमाह सैरंध्राणांसुरामद्यसीधुकरणंतद्विक्रयः पुष्पफलशाकविक्रयश्चेति मनुः मैत्रेयकंतुवैदेहोमाधूकंसंप्रसूयते नृन्प्रशंसत्यजस्रंयोघंटावादोरुणोदये भवंत्ययोगवीष्वेतेइतिमनूक्तेर्वैश्यायांशूद्रजायोगव्यां विप्रायांवैश्यजाद्वैदेहान्मैत्रेयं सूते सएवमाधूकः निषादोमार्गवंसूतेदाशनौकर्मजीवनम् कैवर्तमितियंप्राहुरार्यावर्तनिवासिनः क्षत्रायांशूद्रजान्निषादात्पागुक्तायोगव्यांदाशइत्यर्थः ब्राह्मणादित्यनुवृत्तोमनुः आभीरोंबष्ठकन्यायामायोगव्यांतुधिग्वणः वैश्यायांविप्रजांबष्ठी तस्यांविप्रादा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

भीरुः अयंगोपालानुलोमः प्रसंगादुक्तः जातिविवेके वर्त्तनंगोमहिष्यादिपोषयेत्तृणवारिभिः पयोदधिघृतंतक्रंविक्रेतव्यंधनार्थिभिः अस्य भोज्यान्नत्वमाहयाज्ञवल्क्यः शूद्रेषुदासगोपालकुलमित्रार्द्धसीरिणः भोज्यान्नानापितश्चैवयश्चात्मानंनिवेदयेत् वैश्यायांशूद्रजायांगवी तस्यांविप्रजोधिग्वणः शूद्रान्नभक्षणेमनुः राजान्नंतेजआदत्तेशूद्रान्नंब्रह्मवर्चसं आयुःसुवर्णकारान्नंयशश्चर्मावकर्तिनः भुक्त्वानो न्यतमस्यान्नममत्याक्षपणंत्र्यहम् मत्यातुभक्षणेरूछ्रंरेतोविण्मूत्रमेवच यत्तुशंखः शूद्रान्नंब्राह्मणोभुक्त्वातथारंगावतारिणः चिकि त्सकस्यक्रूरस्यतथास्त्रीमृगजीविनः चंडालान्नंभूमिपात्रमजजीविश्वजीविनां शौंडिकान्नंसूतिकान्नंभुक्त्वामासंव्रतंचरेत् व्रतंगोमूत्रयावकं इदमभ्यासे आमान्नेतुतृतीयांशः चंडालान्नंभुक्त्वात्रिरात्रमुपवसेत्सिद्धान्नंभुक्त्वापराकमितिमाधवीयेचंडालान्नेविष्णुनातथोक्तेः चंडालान्नमा म आपदितुपराशरः आपत्कालेतुविप्रेणभुक्तंशूद्रगृहेयदि मनस्तापेनकृत्येनद्रुपदानांशतंजपेत् इदमामान्नपरम् नाद्याच्छूद्रस्य पक्वान्नंविद्वानश्राद्धिनोनोद्विजः आदद्यानाममंवास्मादृतौचैकरात्रिकमितिमनूक्तेः यत्तुयाज्ञवल्क्यः शूद्रेषुदासगोपालकुलमित्रार्द्धसी रिणः भोज्यान्नानापितश्चैवयश्चात्मानंनिवेदयेदिति यश्चदेवलः स्वदासोनापितोगोपः कुंभकारःकृषीवलः ब्राह्मणैरपिभोज्यान्नाःपंचै तेशूद्रयोनयइति अत्रान्नशब्दोऽदनीयमात्रपरोनत्वोदनपरः यत्तुभविष्ये उपक्षेपणधर्मेणशूद्रान्नंयःपचेद्विजः अभोज्यंनद्रवेदन्नंस चविप्रःपुरोहितः उपक्षेपणंशूद्रेणस्वान्नस्यपाकार्थंविप्रगृहेसमर्पणमितिकल्पतरुः इदंशुश्रूषकभिन्नपरं त्रिषुवर्णेषुकर्तव्यंपक्वभो जनमेवच शुश्रूषामभिपन्नानांशूद्राणांचवरान्ननेतिवीरोक्तेः तेनदेवेभ्योनैवेद्यमपिपक्वेनेतिगंगावाक्यावली सर्वंकलीतरपरमि-

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

मितिशुद्धितत्वेउक्तं संसृष्टदुष्टभोज्येन्नेतिविशेषमाहापरार्केशूलपाणौचसुमंतुः गोरसंचैवसक्तूंश्चतैलंपिण्याकमेवच आपूपान्भक्षयेच्छू
द्राद्यच्चान्यत्पयसाकृतम् पयसान्यासंसृष्टदुग्धेनकृतंपाकंविना तेनपायसेदोषएव पयसेतितृतीययानैरपेक्ष्यावगतेः शूद्रजलेदोषोक्ते
श्च यच्चेतिचकारादपूपेषुपयः कृतेष्वेवभक्ष्यत्वं तेनजलकृतेपालिकादौदोषएवेत्यर्थः अत्रेदंतत्वंद्विविधोद्विजः शूद्रान्नरतस्तन्निवृत्तश्च
आद्यस्यपूर्वोक्तंशूद्रान्नंभोज्यं अतएवपरार्केशूलपाणौचहारीतः कंदुपक्वंस्नेहपक्वंपायसंदधिसक्तवः एतानिशूद्रान्नभुजोभोज्यानिमनुरब्रवी
त् द्विजैरेतानिभोज्यानिशूद्रगेहकृतान्यपीतिशुद्धितत्वेकौर्मोत्तरार्द्धं पायसंपाकंविनाक्षीरेणकृतम् आमंशूद्रस्यपक्वान्नंपक्वमुच्छिष्टमुच्यते
इतिशातातपोक्तेः यच्चान्यत्पयसाकृतमितिपूर्वमुक्तेः इदंशूद्रगेहेपिभोज्यं तदुक्तंशूलपाणौब्राह्मे राज्ञांपर्वणिवैश्यानामश्नीयान्मंगलेग
वाम् वासोभूरत्नहेमान्नंसच्छूद्रस्यगृहेतथेति इदमपिकलौवर्ज्यं शूद्रेषुदासगोपालकुलमित्रार्द्धसीरिणां भोज्यान्नतागृहस्थस्यतीर्थसेवा
तिदूरतः ब्राह्मणादिषुशूद्रस्यपक्वतादिक्रियापिवेतिचमाधवीये पृथ्वीचंद्रोदयेचादित्यपुराणात् शूद्रान्ननिवृत्तस्यतुशूलपाणावंगिराः
पात्रांतरगतंग्राह्यंशूद्रात्स्वगृहमागतं शूद्रवेश्मनिविप्रेणक्षीरंवायदिवादधिनिवृत्तेननभोक्तव्यंशूद्रान्नंतदपिस्मृतम् विष्णुपुराणे सं
प्रोक्षयित्वागृण्हीयाच्छूद्रान्नंगृहमागतम् यत्तुयाज्ञवल्क्यः विकर्मस्थान्द्विजान्शूद्रान्सवासाजलमाविशेदितिशूद्रस्पर्शेस्नानमाह त
द्दासादिभिन्नशूद्रपरं निवृत्तपरंवा अन्यथा मूल्यकर्मकराःशूद्रादासीदासास्तथैव स्नानेशरीरसंस्कारेगृहकर्मण्यदूषिताः सद्यःस्पृश्यो
गर्भदासोभक्तदासस्त्र्यहाच्छुचिरित्यादिविरोधात् मनुः अभोज्यानांतुभुक्त्वान्नंस्त्रीशूद्रोच्छिष्टमेवच भुक्त्वामांसमभक्ष्यंचसप्तरात्रं

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

यवान्पिबेत् ज्ञानेद्विगुणम् विश्वंभरशास्त्रे माहिष्यायांद्विजाज्जात आभीरः क्षीरविक्रयी उदवाहः सुतोविप्राद्वैदेह्यांव्यभिचारतः सछत्रंधारयेत्कु
र्यान्नराणांविक्रयंतथा क्षत्राद्वैश्यायांमाहिष्यावैश्याद्विप्रायांवैदेही विप्रान्निषाद्यांयोजातः पौष्टिकः स्कंधवाहकः शूद्र्यांविप्रान्निषादी अंब-
ष्ठायांद्विजाज्जातः पुत्रः कांसस्यकर्मकृत् कांस्यपात्राणिचित्राणिरचयेज्जीवनायसः शूद्रधर्मेणसर्वत्रस्थितिरस्यविधीयते उग्रायांयोद्विजाज्जातः
कुंभकारः सउच्यते सशूद्राद्धीयतेधर्मेघटयेन्मृन्मयान्घटान् जातिविवेके व्रात्यःक्षत्रियतः शूद्र्यांजातः शूद्रविधानकृत् सकुर्याद्राजपुत्रां
श्चशस्त्रास्त्रकुशलान्धनम् तेभ्योलब्ध्वात्मवृत्त्यर्थंस्वधर्ममनुपालयेत् राजगुरुः तस्मान्मल्लः सुतोजातः क्षत्रिण्यांव्यभिचारतः रा
ज्ञांकौतुकमापाद्यनियुद्धेनार्जयेद्धनम् वैश्याच्छूद्र्यामथांबष्ठ्यांजातोवैतालिकाभिधः जीवनंकामशास्त्रेणस्तुत्यावाबंदिकर्मणा क्षत्रात्पा
रसवीपुत्रः किंनाटस्ताबकुंदकः वणिग्जनात्तुविप्रायांजातोंऽतःपुरपालकः ब्राह्मण्यांजायतेवैश्याद्योऽसौवैदेहकाभिधः शुद्धांतरक्षणंराज्ञांकु
र्यादनुपमंहिसः सामान्यवनिताः पोष्यास्तासामाद्याचजीविका पण्यांगनानांराज्ञांचकुर्यात्संगंतदिच्छया रूपाजीवासुतास्वेवविशिष्यासं
गतोविटः सएवतासांप्राणेशोनान्यः कांतोपितत्पतिः चतुःषष्टिकलाःकामशास्त्रंतदुपजीवनम् चतुःषष्टिकलाभरतेनोक्ताः वेदांगाग
मशिल्पशास्त्रकवितावक्तृत्वतौर्यत्रिकद्यूतास्त्राद्भुतवादसूपरचनाचित्रंपणोवैद्यकं नानारत्नपुराणलेखपुरुषस्त्रीधातुभाषालिपिप्रज्ञानाटक
केलिदंतितुरगप्रज्ञाचसामुद्रिकम् शय्याभोजनयुद्धमर्द्दनविभूषाबंधसर्वेंगितज्ञानंरज्जुतरीकलारथकृतिः सौख्येऽष्टभोगेषुधीः त्राणेवारि
विषाग्निवारिषुरथारेवांगशीर्षेषुयद्दुर्गारामकृतिः पशुद्वियनमेत्कारः शिवार्चादयः सुगंधंवनितावस्त्रंगीततांबूलभोजनम् शय्याविभू

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

षासुरतंभोगाष्टकमुदाहृतम् शूद्रादैश्यायांयोजातोवणिग्जनइतिस्मृतः पारसव्यांचमाहिष्यान्मालाकारःसउच्यते कुसुमानिसशाकानिवर्द्धयेद्वनवृक्षये सहीनःशूद्रधर्मेभ्यः समूहेपद्मकेप्रभुः सूताज्ज्ञातस्तुवैदेह्यांसूतकारःसजायते आयोगव्यांतुवैदेह्याज्ज्ञातोमैत्रेयकोभवेत् घंटावादनकृत्या तस्तथामंगलगानकृत् आयोगव्यांतुकरणात्सैरंध्रोगंधकर्मकृत् पुष्पचंदनपर्ण्यादिश्रृंगारैस्तस्यजीवनम् पादयोःक्षालनंचैवधर्म्मिलानांप्रसाधनम् प्र त्यंगमर्दनंचैवचंदनेनानुलेपनम् मृगनाभिश्चंद्रयोगश्रृंगाररचनानवा आजीवनंतुतस्योक्तं तत्स्त्रीसैरंध्रिकास्मृता विश्वंभरशास्त्रे प्रसाधनोप चतुरासैरंध्रीतिप्रकीर्तिता शैवःपाशुपतःकश्चिदारुढःपतितोयदि जंगमइतिप्रसिद्धः तस्माज्ज्ञातःशूद्रपत्न्यांपुत्रोभस्मांकुरःस्मृतः शि वार्चनंतुतत्कार्यंशिवदायेनजीवनम् सजटाभस्मधारीचशिवलिंगंप्रपूजयेत् तांबूलमक्षताद्रव्यंगावःक्षेत्राणिकाकिनी शिवायप्राणि भिदत्तमन्यत्किमपिभक्तितः चंडीशंयक्षिणीरव्यातंतेनतस्येहजीविका कुशीलवःसुतोःबष्ठाद्वैदेह्यांनर्त्तनादिकृत् जातिविवेके माहिष्या मागधाचैवशूद्रमार्गकसंज्ञकं जनयेत्तनयंसोपिशूद्रधर्मविनाकृतः गीतंचतुर्विधंवाद्यमभ्यसेज्जीवनायसः संगीतशास्त्रे तत्रादौत्रिवि धंगीतंवाद्यंचापिचतुर्विधं चतुर्दशविधंनृत्यंगीतपूर्वविचक्षणैः चतुर्विधवाद्यमाहामरसिंहः ततंवीणादिकंवाद्यमानद्धंमुरजादिकम् वं शादिकंतुसुषिरंकांस्यतालादिकंघनं अयंमृदंगजीवी निर्मंडलकआभीराज्ज्ञातोसौबाणपिच्छकृत् शराणांशरपत्रैश्चरचनानस्यजीविका उ ग्रायांमागधाज्ज्ञातः कुंचलश्मश्रुकर्मकृत् सनापितइतिप्रोक्तः क्षौरकर्मविधानकृत् क्षत्राच्छूद्राजोग्रः वैश्यात्क्षत्राजोमागधः श्मश्रुक र्तनकृच्चैवनखकर्त्तनकोविदः वृत्त्यानयाग्राममध्येतिष्ठद्वूर्णेषुसेवकः नराणांनापितोधूर्तः शूद्रेभ्योप्यधिकःस्मृतः वृद्धमनुः शूद्रकन्या

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

समुत्पन्नोब्राह्मणेनतुसंस्कृतः अपरोनापितःप्रोक्तः शूद्रधर्माधिकोपिसः याज्ञवल्क्येनतुशूद्रएवनापितउक्तः शूद्रेषुदासगोपाल
कुलमित्रार्द्धसीरिणः भोज्यान्नानापितश्चैवेतिशंखेनतुप्रतिलोमजोयमुक्तः यत्तुसूतसंहितायां ऊर्द्धनापितोधोनापितश्चेतिद्वैविध्यमुक्तंतद्व्यव
स्थितंज्ञेयम् अथकायस्थोत्पत्तिः पाद्मेसृष्टिखंडे सृष्ट्यादौ सदसत्कर्मज्ञप्तयेप्राणिनांविधिः क्षणंध्यानेस्थितस्तस्य सर्वकायाद्विनिर्गतः दिव्यरूपःपु
मान्हस्तेमषीपात्रंचलेखनीम् चित्रगुप्तइतिख्यातोधर्मराजसमीपतः प्राणिनांसदसत्कर्मलेख्यायसनियोजितः ब्रह्मणातींद्रियज्ञानीदेवा
ग्र्योयज्ञभुक्सदा भोजनाच्चसदातस्मादाहुतिर्दीयतेद्विजैः ब्रह्मकायोद्भवोयस्मात्कायस्थोजातिरुच्यते नानागोत्राश्चतद्वंश्याःकाय-
स्थाभुविसंतिवै स्कांदेरेणुकामाहात्म्ये एवंहत्वार्जुनंरामःसंधायनिशितान्शरान् अन्वधावत्सतान्हंतुंसर्वानेवातुरान्नृपान् केचि
द्गहनमा त्यकेचित्पातालमाविशन् सगर्भाचंद्रसेनस्यभार्यादाल्भ्याश्रमंययौ ततोरामःसमायातोदाल्भ्याश्रममनुत्तमं पूजितोमुनिना
रामोह्यर्घ्यपाद्यासनादिभिः ददौमध्यान्हसममयेतस्मैभोजनमादरात् रामस्तुयाचयामासहृदिस्थंस्वमनोरथं याचयामासरामाच्चका
मंदाल्भ्योमहामुनिः ततोद्वौपरमप्रीतौभोजनंचक्रतुर्मुदा भोजनानंतरंदाल्भ्यःपप्रच्छभार्गवंप्रति यत्त्वयाप्रार्थितंदेवतत्वंशंसितुमर्हसि
रामउवाच तवाश्रमेमहाभागसगर्भास्त्रीसमागता चंद्रसेनस्यराजर्षेःक्षत्रियस्यमहात्मनः तन्मेत्वंप्रार्थितंदेहिहिंसेयंतांमहामुने ततोदा
ल्भ्यःप्रत्युवाचददामितववांछितं यन्मयाप्रार्थितंदेवतन्मेदातुंत्वमर्हसि ततःस्त्रियंसमाहूयचंद्रसेनस्यवैमुनिः रामायप्रददौभीतांरामः
प्रीतमनाअभूत् रामउवाच यत्त्वयाप्रार्थितंविप्रभोजनावसरेपुरा तन्मेशंसमहाभागददामितववांछितम् दाल्भ्यउवाच स्त्रियो

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

गर्भममुं बालंतन्मेलंदातुमर्हसि ततोरामोब्रवीद्दाल्भ्यंयदर्थमहमागतः क्षत्रियांतकरश्चायंतंवंयाचितवानसि प्रार्थितश्चत्वयाविप्रकायस्थो
गर्भउत्तमः तस्मात्कायस्थइत्याख्याभविष्यतिशिशोः शुभा एवंरामोमहाबाहुर्हित्वातंगर्भमुत्तमं निर्जगामाश्रमात्तस्मात्क्षत्रियांतकरःप्रभुः
कायस्थएषउत्पन्नः क्षत्रिण्यांक्षत्रियात्ततः रामाज्ञयासदाल्भ्येनक्षात्रधर्मान्बहिष्कृतः दत्तःकायस्थधर्मोऽसौचित्रगुप्तस्ययःस्मृतः तद्गोत्रजाश्च
कायस्थादाल्भ्यगोत्रास्ततोभवन् दाल्भ्योपदेशतस्तेवैधर्मिष्ठाः सत्यवादिनः सदाचारपरानित्यंरताहरिहरार्चने देवविप्रपितॄणांवै अति-
थीनांचपूजकाः माहिष्यवनितासूनुंवैदेहाद्यंप्रसूयते सकायस्थइतिप्रोक्तस्तस्यकर्मविधीयते क्षत्रादूढ्यायांमाहिष्या विप्रायांवैश्यजो
वैदेहः लिपीनांदेशजातानांलेखनंससमाचरेत् गणकत्वंविचित्रंचबीजपाठीप्रभेदतः अधमःशूद्रजातिभ्यःपंचसंस्कारवानसौ चातुर्व
र्ण्यस्यसेवाहिलिपिलेखनसाधनम् व्यवसायःशिल्पकर्मतज्जीवनमुदाहृतं शिखांयज्ञोपवीतंचवस्त्रमारक्तमंभसा स्पर्शनंदेवतानांचका
यस्थाद्योविवर्जयेत् इतिकायस्थः मालाकाराच्चलावद्यः करण्यांमणिरभ्रकृत् मणिहारःमंजुरितिचोच्यते कुलाल्यांशाल्मलोमंजोर्नागव
ल्यास्तत्क्रयिकयी तांबूलक्रीतसंभूतंद्रव्यंतस्येहजीवनम् मालाकारात्क्षत्रियायांशिल्पीधोमर्दनक्रियः हीनःसशूद्रधर्मेभ्योजीविकास्यांग
मर्दनम् शिल्पीध्रात्क्षत्रियायांचकोल्हाटीनामजायते बहुरूपीतिप्रसिद्धः वैश्यात्करण्यांयोजातोगोचारीवत्सपालकः नाम्नाछाग
लकंपुत्रंधटधानादजीजनत् मंजुभार्यासवैलोकेअजपालइतिस्मृतः तथा कर्मचंडालभार्यायांयोजातःपुष्पशेखरात् सवैमंडलकोना
मशूकनांमंडलपोषकः युगलंशूकनकानांसधर्त्तुयोज्योमहीभृता विधवायांयतेर्जातःकर्मचंडालउच्यते वापीकूपादिमृत्कर्मकर्तात्वास्मृ

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

श्यएवसः जातिविवेके अंबष्ठाच्चैववैदेह्यांजातःपुत्रः कुशीलवः संगीतज्ञोनृत्यकर्मादेशाद्देशांतरंव्रजेत् आयोगवान्मागधायांभृकुंस इतिजायते सवर्णबाह्यधर्मेषुसम्यक्संगीतकोविदः कांतानानृत्यशालायांनृत्यंलास्यंचशिक्षयेत् रंगावतारःकर्तव्योनाट्येचनृपसंसदि चतुर्विधैरंगभावैर्दशभाषांगसंभवैः अंगभावाश्चभरतेनोक्ताः कायिकोवाचिकश्चैव आहार्यःसात्विकस्तथा चत्वारोभिनयाः प्रोक्ताना ट्यशास्त्रविशारदैः संगीतशास्त्रे गीतंवाद्यंचनृत्यंचत्रयंसंगीतमुच्यते संगीतशब्दोनृत्येतुकेवलेनैवगीयते सुकुमारंभवेल्लास्यमुद्धतंता डवंविदुः तांडवंपदघातार्द्यैर्लास्यंरससमन्वितम् दृष्टिहस्तकभाषाद्यैर्भ्रामरीचोरिकादिभिः कुचबाहूरुदर्शनैस्तरुणीनांतदद्भुतम् कायस्थवनितायातुमालाकारेणसंगता तस्यांयस्तेनपुत्रःस्यात्सशाकल्यइतिस्मृतः कांताकरेषुरचयेद्वृजदंतकलापिकाः सहीनःशूद्रजातिभ्यो मणीन्विरचयेत्सदा स्फटिकान्बदरादींश्चकुर्यात्तद्द्रव्यजीविकाम् वैदेहाच्छूद्रकन्यायांजातस्त्वांधसिकाभिधः कुर्यादन्नानिभक्ष्याणि विक्रयार्थंससंधिनम् अतोविक्रयतोलब्धंतद्भुंजतस्यजीवनं कांदवइतिप्रसिद्धः करणीवैश्यसंयोगाज्जातोवत्सकसंज्ञकः सहीनःशूद्रध र्मेभ्यःशाङ्गलेगाश्चचारयेत् वैश्यस्त्रीशूद्रसंयोगादायोगवकसंज्ञकः सशूद्रादीयतेधर्मैः पाषाणेष्टककर्मकृत् सकुर्यात्कुट्टिमांभूमिंचूर्णेनास्यचजी वनम् निषादकन्यकाशूद्रसंगाद्व्यंजनयेत्सुतम् सक्रोधकःकुक्कुटकइतिप्रोक्तोद्विसंज्ञकः टंकशालासुसर्वत्रनाणकानांविधायकः योमागधीक्षत्रिययोर्जातउल्मुकसंज्ञकः सलोहकर्मणाजीवेदुत्तमश्चांत्यजातिनः लोहकारइतिख्यातोलोहंकर्मास्यजीवनम् तेषांतु गुणसंयोगंज्ञात्वाशस्त्रविधायकः लक्षणकांडेशस्त्रांगुलंषट्समेनंसप्तहच्छेदकाभिधः शस्त्रस्वामीशयोर्वैरंमृत्यकार्यन्यथाशुभम्

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इतिलोहकारस्मृतिः तैलभ्रमणयंत्राणांयावच्छुद्धःप्रवर्त्तते तावत्कर्मनकुर्वीतशूद्रांत्यजममीपनः कुक्कुटस्येहभवनेकुंभकारेणसंगता तस्याः सूनुस्कविख्यातः कुरुविंदइतिस्फुटम् कोशेयानिसवस्त्राणिरचयेदात्मवृत्तये तुल्योसावंत्यजातीनांस्वधर्मंसतुपालयेत् साली संगतावेनवनितावर्तकेनयदारहः तस्याःशाबरिकाभिख्यः पुत्रोसौलोकसंमतः सहीनस्त्वंत्यजातिभ्यःश्रुचिवासोविधायकः कुविंदः आभीरीकुक्कुटाभ्यांयोजातःसोखिरसंज्ञकः सकुर्यात्तुसरीणांहिवासांसिस्वात्मवृत्तये तद्वूपरीत्याज्जातोयोनीलीकर्त्तासकथ्यते मार्गनापितयोर्जातोयोसौसारिवल्यसंज्ञकः हीनःसगुह्यकेशानांकुर्याद्रूपनमंजसा जलूकातुंबिशृंगाणिरक्तस्रावेप्रयोजयेत् जातोमैत्रेयशुक्लेन जांघिकायांस्वयंसुतः असौबंधुलसंज्ञोत्रअधमःसर्वजातिषु स्फटिकारविपणेधूल्यांहेमादिपश्यति निषादनारीसंयोगात्पौष्टिकंजनयेत्सुतम् सचपांसुलसंज्ञोहिश्वपाकसूत्रविधायकः कर्तांचगोणीपट्टानांजीविकानस्थतद्भनम् पुल्कसस्त्रीपांसुलकात्सूतेयावासिकाभिधं कुर्यात्सतुरगादीनांशष्पेणैवचवर्त्तनम् घासी मेदस्यवनिताकायात्संगतांध्रेणचेद्गृहः सासूतेयवनंपुत्रंतुरुष्कःसप्रकीर्तितः प्रसिद्धोम्लेंछदेशेयोगोवधेनास्यवर्त्तनम् बंदिनीशूद्रसंयोगात्जातःस्यंदालिकाभिधः चतुर्वर्णविहीनोसौमंजिष्ठारंगकारकः तेनरंगेणवासांसिचित्राणिरचयेत्सदा हस्तलेख्यंविचित्रंचद्विधातच्चित्रसाधनम् सएवशूचिकःख्यातःकर्त्तरीसूचिकार्जकः मागध्यांक्षत्रियाज्जातउल्मुकोलोहकर्मकृत् उग्यात्सारसवीपुत्रोमौकालिस्तैलिकोभुवि रजकोवर्णतोहीनः प्रथमश्चांत्यजेषुसः वस्त्रनिर्णेजनंकुर्यादात्मवृत्त्यर्थमेवच उग्रजातंतुवैदेह्यांमंजूषंरजकंविदुः शूद्रायांक्षत्रादुग्रः विप्रायांवैश्याद्वैदेही वहेदसौतैलयंत्रसुत्तमश्चांत्यजातितः तैलहिंसायंत्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

रवाकर्षणात्पापसंभवः अतोमौकलिकोनित्यंनिर्वास्योनगराद्बहिः रथकारस्यदुहितासायोगवसमागना सूतेयंतनयंसोपिसूत्रधारइतीरितः
जायाजीवश्चशैलूषोनाट्यशास्त्रविशारदः वेन्यामावर्त्तकाज्जातः सचारः सूत्रवायकः छागलीभृज्जकंठात्तुऔरभ्रंमेषपालकम् कु
र्यादूर्णापटांश्चित्रान्मे षाणांपरिपालनम् आवर्त्तकस्यभार्यायांक्षेमकादुष्ट्रपालकम् रौमिकंदेशिकामल्लाद्युक्तंलूवणकर्मणि आयो
गव्यांद्विजाज्जातोधिग्वणःकवचादिकृत् सचर्मणाश्वपल्याणंयश्चाश्वोभंप्रकल्पयेत् मोचिसंज्ञः आयोगवीत्वकैवर्त्तजज्ञेपारसवात्स्मृतम्
सद्दीनःसर्वजातिभ्योजालंस्त्रीकृत्यसर्वदा मत्स्यान्जलचरानन्यान्घातयेदात्मवृत्तये नाव्यंकर्मप्रहरणंनद्यांवर्षासुवाहयेत् नदीमुत्तार
येल्लोकांस्तेभ्यश्चेछेदूनंतथा धिग्वण्यांतुनिषादाद्यश्चर्मकारःसतुस्मृतः गोचर्मणामहिष्याश्चचर्मणातस्यजीवनम् आभीररूत्रीलभे
द्वेनात्पुत्रंशौंडिकसंज्ञकम् सुरांसकृत्वाविक्रीयकुर्यात्तेनचवर्त्तनम् कर्मचंडालकात्पुत्रंवैदेहीपांडुशोपकम् लेभेबुरुडजातित्वं
सदावंशविदारणम् जातोनिषादाद्वैदेह्यांगारुडीडिंडिमोत्तमः इत्यादिमनुः चंडालात्पांडुशोपाकस्त्वक्सारव्यवहारवान् आहिंड
कोनिषादेनवैदेह्यामेवजायते विप्रायांवैश्यजोवैदेही त्वक्सारोवेणुः तच्छेदक्रयादिजीवी अयंबुरुडः वैदेह्यामेव क्षत्रायांशूद्रजनिषादा
दाहिंडकः अयंवेणुजीवीश्वपाकः चंडालेनतुसोपाकोमूलव्यसनवृत्तिमान् पुल्कस्यांजायतेपापःसदासज्जनगर्हितः मूलंमुरव्यं
व्यवसनमस्कवियोगोवध्यमारणंसैववृत्तिः क्षत्रायांशूद्रजोनिषादः तस्माच्छूद्रायांपुल्कसी कसारइतिप्रसिद्धः निषादस्त्रीतुचंडालात्
पुत्रमंत्यावसायिनम् श्मशानगोचरंसूतेबाह्यानामपिगर्हितम् केचिदादिपुराणेप्युक्ताः निषाद्यामथशूद्रेणकुक्कुटःस्यात्करोतिसः च

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

कनोमरश्मूलासिलकुटप्रासतोमरान् चक्राणिशस्त्रजालानिभिंडिपालांश्चभूशुंडजाम् कुक्कुटानांप्रहर्त्ताचराजकुक्कुटखेलनः अंबष्ठ्या
जायतेवैनोवैदेहेनकरोतिसः पटहंवादयन्स्फीतंराजादेशंप्रजास्वपि घुल्कसःकुक्कुटोवैनस्त्र्यआरण्यवासिनः आयोगव्यांदस्युनाचसैरंध्रोनाम
जायते दस्युःपौंड्रकादिःप्रागुक्तः मृगादिवधजीवीचपाशबंधेननित्यशः राजस्त्रीणांसूतिकानांद्वाररक्षांकरोतिसः आयोगव्यांनिषादा
त्तुधीवरोनामजायते नावोनदीनांकर्त्तासतांचसंवाह्येत्सदा निषादादथवैदेह्यांकारावारःकरोतिसः चर्मणांछेदननित्यंसीवनंक्रयविक्रयम्
निषाद्यामथवैदेहाज्जायतेचंद्रमेचकः आरण्यानांपशूनांसकरोतिचवधंसदा तस्यस्त्रीगमनात्क्षत्ताश्वपाकंजनयेत्सुतम् श्वमांसादमर
ण्यस्थंपापशूपोपजीवनम् चंडालादपिवैदेह्यांपांडुसोपाकसंज्ञकः उपानच्चर्मवेणूनांविक्रयंहिकरोतिसः आहिंडकोनिषाद्यांचवैदेहाद
पिजायते योदस्यूनांतुवध्यानांपरिरक्षांकरोतिच अंत्यावसायीचांडालान्निषाद्यांजायतेनरः श्मशानवासीनदृत्तिश्चंडालेष्वपिगर्हितः अना
श्यंनगराच्छावंदूरंतेचनयंत्यपि शय्याभरणवस्त्राणिवध्यानांराजशासनात् निर्दिष्टंवधदंडंतुकृत्वागृण्हंतिनित्यशः विवाहादिप्रकुर्वंतिसमाने
वर्णसंकरे मृतागोब्राह्मणार्थंतुकदाचित्संतरंतिते वसिष्ठःनौजीविकाचनिषादानांकैवर्त्तानांमृगपशुपक्षिघातोमांसविक्रयश्चआवृत्तानांहरण्य
श्वाधिकारः आभीराणांगोजाविरक्षा धिग्वणानांचर्मकरणंनद्विक्रयजीवनंच कारावराणांचर्मछेदनंदीपासनरक्षणंछत्रधारणंनराणांवा
हनंच अयंकहारश्चोईइतिप्रसिद्धः तंतुवायस्यवृक्षच्छेदनरोपणानिकुक्कुटानां अंध्रमेदानांगृहद्वारागुचिस्थानावस्कारशोधनंगुह्यांगस्य
र्शनोच्छिष्टविण्मूत्रोहनंचक्रवृत्तिनाचगुह्यांगस्पर्शः शौचमधोनापितस्यवा चक्रवृत्तितांतैलिकस्यमितिस्मृतिमंजरीमधूकानां प्रातर्नृपति

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

संस्तवारव्यानवर्णनंनिद्राबोधनम् प्रवृज्यावसितानांयावज्जीवंदासवृत्तित्वं मूलवृत्तित्वंरूपकरणंचपुल्कसानांमूलंवृक्षौषध्यादेः चंडालांत्यावसायिनांवनश्मशानरक्षणं गराग्निविषप्रयोगश्च स्त्रीणांभर्तृशुश्रूषा नव्यंजनपानसंस्कारोनृत्यगीतकामसूत्राध्ययनंचय
संसामन्नव्यंजनादिकार्यंतत्तत्स्त्रीणामपिचारणादिस्त्रीणांतुनृत्यादि सर्वेबाह्याः सर्वधर्मबहिष्कृताअन्यत्रप्राणिसंरक्षणात् अहिंसादिश्चधर्मः सर्वतुल्यः अहिंसासत्यमस्तेयंशौचमिंद्रियनिग्रहः दानंदमोदयाशांतिःसर्वेषांधर्मसाधनमितियाज्ञवल्क्योक्तेः पित्रोराब्दिकं
सजातिभोजनंवस्त्रहेमादिदानंकार्यमित्युक्तंप्राक् शंखस्त्वन्यथाह सूतानामन्यसंस्कारक्रियाकेशश्मश्रुरोमनखवापनस्नानविलेपनालंकरणाश्वदमनयोग्याशनपोषणानिकर्माणि योग्याशनंघासादि क्षत्तुः प्रतिहाररक्षादौत्ये मागधानामृदंगवीणावेणुवादननृत्यगीतसिद्धिकोपस्थानगाथालोकप्रत्यूषः प्रबोधनानिकर्माणिसिद्धिरिति कोपसमयेतच्छामकगाथांपठेत् जयजीवेतिशब्दः सिद्धिशब्दार्थः अंवष्ठानांकायशल्यशलाकाविमोचनोन्मादक्षीवज्वरापस्मारचिकित्सापोषणानिकर्माणि कायाच्छल्यस्यशलाकाः शिराः नासामोचनंभेदः वैदेहकानांवस्त्रछेदनसीवनरंजनावनिर्णेजनवापीतडागोदकपानारामावकरशोधनानिकर्माणि उग्राणांकुंजरग्रहणराजछत्रधारणपुरप्रधारणबंधनागारसंयमनानिवेनानांलंघनप्लवनक्रीडानियुद्धमायाशंबरेंद्रजालानिकर्माणि नियुद्धंबाहुयुद्धंमायाशंबरंलाघवाद्द्रव्यपरिवर्तनं इंद्रजालमसद्वस्तुदर्शनादिं कुक्कुटानांप्रहरणचक्रतोमरभिंदिपालप्रासासिपरशुफलगुडलोहजालिकासंधानानि प्रहरणमायुधम् लोहजालिकाकवचं आयोगवानामयस्करणतक्षणकुंभकरणानि सुवर्णरजतलोहासिचर्मवृत्तिनाचेति पुल्कसानांनगरवीथीसंरक्षणजागरणानाथमृतनिर्हरणा

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

लेख्यपत्रछेदनानि मधुपातनंमाक्षिकोड्डूरणंविलकर्तनंकूपादिखननंच चांडालानांश्मशानसंरक्षणंशूलपरिवापनंवध्यघातानिकर्माणि
श्वपचानांचैतत् अन्येकस्यनानाकर्मणांविकल्पःसमुच्चयोवा अन्यजातिविवेकेज्ञेयाइतिसंक्षेपः ननुकलौक्षत्रियवैश्याभावउक्तोभागवतेन
वमस्कंधे इक्ष्वाकूणामयंवंशःसुमित्रांतोभविष्यति यतस्तंप्राप्यराजानःसंस्थांप्राप्स्यंतिवैकलौ देवापिर्योगमास्थायकलापग्राममाश्रि
तः सोमवंशेकलौनष्टंकृतादौस्थापयिष्यतीति द्वादशेपि एतेषांनामलिंगानांपुरुषाणांमहात्मनां कथामात्रावशिष्टानांकीर्तिरेवस्थिताभु
वि देवापिःशंतनोर्भ्रातामरुश्चेक्ष्वाकुवंशजः कलापग्रामआसातेमहायोगबलान्वितौ ताविहेत्यकलेरंतेवासुदेवानुशिक्षितौ वर्णाश्रमयु
तंधर्मंपूर्ववत्प्रवर्तयिष्यतः विष्णुपुराणेपि देवापिःपौरवोराजामरुश्चेक्ष्वाकुवंशजः कृतयुगद्वागत्यक्षत्रप्रावर्त्तकौहितौ तथा महाप
द्मपतिःकश्चिन्नंदक्षत्रविनाशकृत् नंदश्चकलेरादौपरिक्षितोऽनंतरंजातः आरभ्यभवताजन्मयावन्नंदाभिषेचनम् एतद्वर्षसहस्रंतु
ज्ञातंपंचदशोत्तरं पुराणांतरेपि ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्रवर्णास्त्रयोद्विजाः युगेयुगेस्थिताःसर्वेकलावाद्यंतयोस्थिनाइति अतः
कथंद्विजसंकरजाः उक्ताःमैवं कलेस्तुबीजभूतास्तत्रकेचिन्तिष्ठंतिभूतले तथैवदेवापिपुरूसांप्रतंसमवस्थितौइतिविष्णुपुराणाद्वह्मक्षत्र
विशः शूद्राबीजार्थंयइहस्थिताः कृतयुगेहितैःसार्द्धंनिर्विशेषास्तदाभवन्निनिमात्स्योक्तेश्चप्रच्छन्नरूपाःस्वकर्मभ्रष्टाः क्षत्रियावैश्या
श्चसंत्येवकचिदित्यस्मत्पितृचरणाः योभाद्वतंत्रगहनार्णवकर्णधारः शास्त्रांतरेषुनिखिलेष्वपिमर्ममेत्ता योत्रश्रमःफलकृतःकमलाकरेण
प्रीतोसुनास्तकृतीबुधरामकृष्णः॥ ॥इतिश्रीमज्जगद्गुरुमीमांसकनारायणभट्टसूरिसूनुरामकृष्णभट्टात्मजकमलाकरभट्टकृते शूद्र

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

धर्मतलेभूद्वसमसंकरजस्वरूपंतद्वृत्तिनिरूपणं समाप्तश्चायंनिबंधः॥ ॥ श्रीसीतारामचंद्रार्पणमस्तु॥ ॥ श्रीरस्तु ॥
॥ ॥शुभंभवतु॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७॥ ॥ ७ ॥ ॥ ७॥ ७ ॥

हें पुस्तक सुंबईत बापुसदाशिवशेट हेगिष्टे श्रीवर्दूनकर यांनीं आपल्या शिलाछापखान्यांत छापिलें. शके १७९८ धातृ
नामसंवत्सरे मिती वैशाखवशुद्ध १ भौमवार.॥ ॥७ ॥ ॥७ ॥ ॥७ ॥ ॥७ ॥

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

इतिश्रीरुद्रकमलाकरःसमाप्तः

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

[OrderDescription]
,CREATED=27.11.19 11:52
,TRANSFERRED=2019/11/27 at 12:13:10
,PAGES=160
,TYPE=STD
,NAME=S0002178
,Book Name=M-606-SHUDHH KAMALKAR
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF
,FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection

FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF
,FILE160=00000160.TIF
,

CC-0. In Public Domain.Kavikulguru Kalidas Sanskrit University Ramtek Collection